

Saraleena Aarnitaival

TOIMEENTULEMINEN MUUTTUVALLA PLANEETALLA

VASEMMISTOFOORUMI RY - RAPORTTEJA 3/2023

Saraleena Aarnitaival

TOIMEENTULEMINEN MUUTTUVALLA PLANEETALLA

Ajatuspaja Vasemmistofoorumin Raportteja-sarjassa julkaistaan selvityksiä ja tutkimuksia yhteiskunnallisista aiheista. Sarjan tarkoituksena on tuottaa tietoa päätöksenteon pohjaksi, nostaa tärkeitä ilmiöitä julkiseen keskusteluun sekä esittää toimenpiteitä havaittujen ongelmien ratkaisemiseksi.

Saraleena Aarnitaival: Toimeentuleminen muuttuvalla planeetalla

Vasemmistofoorumi ry – Raportteja 3/2023

© Saraleena Aarnitaival / Vasemmistofoorumi

Kannen kuva: Renzo D'souza / Unsplash

Taitto: Asmo Koste

978-952-7206-32-4 (nid.)

978-952-7206-33-1 (pdf)

ISSN 2670-188X (painettu)

ISSN 2670-1898 (verkkojulkaisu)

Paino: Lähettämö Oy

Julkaisija: Vasemmistofoorumi ry | Helsinki | www.vasemmistofoorumi.fi

Sisältö

1 Tiivistelmä	6
2 Esipuhe	8
3 Johdanto	14
4 Ympäristökatastrofi on työtä tekemällä tehty	21
4.1 Ansiotyö tuhoaa elämää ja sen edellytyksiä.....	23
4.2 Työ, ansiotyöeetos ja työläisidentiteetin synty kapitalistisessa markkinataloudessa.....	25
4.3 Talouskasvun ja täystyöllisyyden itseisarvoistuminen	30
4.4 Ansiotyö osana globaalin kapitalismin väkivaltakoneistoa	39
4.5 Psykokapitalismi kalvinismin maallistuneena perintönä	44
4.6 Huolenpidon alistus eli uusintava työ tuotannon perustana.....	49
4.7 Työstäkieltäytyminen poliittisena voimavarana.....	51
5 Poliitiikan lukkiutuminen ja kestävyden sudenkuopat	57
5.1 Edistysuskon ja teknologiaoptimismin demonit	58
5.2 Taloustieteen kieli ja mieli	63
5.3 Heikon kestävyden ja vahvan tietämisen houkutus	67
5.4 Sovinnaiset roolit, kapea toimijuus	69
5.5 EMMI-ilmiö, pieni Suomi -syndrooma ja yhteiskunnan metabolinen oireyhtymä	71
5.6 Mielikuvitus on jäänyt kastelematta	80
5.7 Puolitoista astetta, puolitoista minuuttia vaille keskiiyön	84
6 Kohti planetaarista hyvinvointia	91
6.1 Planetarismin yhteiskuntafilosofiaa	91

6.2 Uusi päämäärä: elämän hiipumisen pysäyttäminen ja elämän runsauden elvyttäminen	93
6.3 Heikko tietäminen vahvan kestävyuden perustana	95
6.4 Yhteiskunnan aineenvaihdunnan muutos ja ihmisten perustarpeiden tyydytys	98
6.5 Luovan suunnittelun paluu – polkuja pois uusliberalistisesta markkinauskosta	107
6.6 Ekososiaalinen toimeentuleminen	115
6.7 Elinikäisestä oppimisesta sivistymiseen ja ihmisenä toteutumiseen	127
7 Johtopäätökset ja toimintasuositukset	134
Lopuksi	142
Liitteet	145
Lähteet	149

***There is a crack in everything.
That's how the light gets in.
- Leonard Cohen -***

Tässä raportissa tarkastellaan kiihtyvään ympäristökatastrofiin ja elämän hiipumiseen maapallolta johtaneita yhteiskunnallisia kehityskulkuja ja sitä, miten vaarallista tilannetta on mahdollista parantaa. Tarkastelussa tukena on talouskasvuun kriittisesti suhtautuva tutkimus, josta voidaan puhua postgrowth- tai degrowth-ajatteluna. Keskeiset kysymykset kuuluvat: Kuinka etenevää ympäristökatastrofia voidaan hillitä ihmislajinkin olemassaolon turvaamiseksi? Miten tulla toimeen maapallolla, jossa fossiilikapitalismi on epävakauttanut elossapitojärjestelmän tavalla, joka on vaaraksi ihmiskunnallekin? Helppoja vastauksia ei ole, koska ympäristökatastrofi on myös ja ennen kaikkea yhteiskunnallinen ongelma, kolonisoidun mielen kriisi. Se juontaa juurensa teollistuneissa, pitkälle teknologisoituissa yhteiskunnissa normalisoituun ihmiskeskeiseen todellisuuskäsitykseen ja psykokapitalismiin, jossa ihmismieli ja halu on suuntautunut tuotemaailmaa kohti.

Elämme idealistisessa ja epärealistisessa yhteiskunnassa, jonka instituutiot ovat mielesämme irtaantuneet aineellisesta todellisuudesta. Tämän yhteiskunnan sokeita pisteitä ovat pääoman kerryttäminen, tuotannon ja kulutuksen lisääminen sekä yhteiskunnan

talouskasvutavoitteeseen liittyvä ansiotyöriippuvuus, jopa työn kultti. Hyvinvointi samastetaan virheellisesti materiaalisen elintason jatkuvaan kasvattamiseen. Talouskasvusta on tullut itseisarvo. Ansiotyö nähdään moraalisena velvollisuutena riippumatta työtehtävien sisällöstä ja siitä, miten ne vaikuttavat planeetaariseen hyvinvointiin. Tämä on hämärtänyt vakavasti ymmärrystämme maapallon ja sen resurssien rajallisuudesta. Kärsimme myös historiattomuudesta: pidämme normaalina muutaman sukupolven ajan jatkunutta resurssien kulutuksen valtavaa kasvua ja siihen liittyvää sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta. Kollektiivinen mielikuvituksemme on lukossa. Sopeutumalla esimerkiksi kapitalismin kiristämiseen tähtäävään talouskuri-ideologiaan ja sitoutumalla sen tarvitsemaan ansiotyöehtokseen, kykymme kuvitella ja alkaa toteuttaa toisenlaisia elämisen tapoja uhkaa näivettyä entisestään. Samalla unohdamme, että ihminen on suuri toisenvarainen nisäkäs. Luonnontiede on osoittanut, että meidän kaltai-semme eläimet ovat ensimmäisten kärsijöiden joukossa sukupuuttooaallon kiihdyttyä täyteen voimaansa. Ympäristökatastrofi edetessään lopulta tappaa meidät.

Luonnonsuojelu on elämänsuojelua. Kyse on lopulta maapallon rajallisuudesta ja sen kyvystä ylläpitää elämää. Maapallon fyysisten rajojen kanssa ei voi neuvotella. Maapallo ja sen elonkehä asettavat yhteiskunnille ekologiset reunaehdot, joiden puitteissa ne voivat olla kestäviä eli säilyttää olemassaolonsa. Jotta voisimme suojella elämää ylläpitäviä ekosysteemejä itseltämme, on välttämätöntä sekä ymmärtää syvällisesti yhteiskuntajärjes-

tyksemme ekologista perustaa että kultivoida psykokapitalistista haluamme. Meillä on paljon mahdollisuuksia vielä ympäristökatastrofinkin oloissa edistää elämän monimuotoisuutta vaalivia ja sen runsautta elvyttäviä toisinoleminen ja -tekemisen tapoja, jotka vievät kohti monilajista toimeentulemistä ja planetaarista hyvinvointia. Aikaa ei kuitenkaan ole hukattavaksi, vaan elämää ylläpitäviä tekoja tarvitaan nyt.

Maailma on muuttunut. Elämme viheliäisten, toisiinsa kietoutuneiden akuuttien ja kroonisten kriisien aikaa. Ihmiskeskeiset ja kilpailuun perustuvat yhteiskunnat sekä fossiilisten polttoaineiden energiaylijäämään perustuva globaali kapitalistinen markkinatalous ovat kyvyttömiä lunastamaan lupauksensa kestävästä hyvinvoinnista sukupolvesta toiseen materiaalista hyvää kasvattamalla. Ilmastokriisi, biodiversiteettikriisi, vesikriisi, humuskriisi, ruokakriisi, energiakriisi, pandemiat ja aseelliset konfliktit ovat esimerkinomaisia oireita tästä. Kansainvälinen tiedeyhteisö on raporteissaan yksimielinen siitä, että ilmastomuutos, kuudes sukupuuttoaalto ja muut ekologiset kriisit ovat todellisia, toisiinsa kietoutuneita eksistentiaalisia uhkia, jotka johtuvat ennen muuta ihmislajin elinpiirin laajentamisesta sekä teollisen tuotannon ja kulutuksen kasvattamisesta. Uusiutumattomia luonnonresursseja kulutetaan nopeammin kuin niille keksitään korvaajia, ja uusiutuvia luonnonresursseja käytetään nopeammin kuin ne ehtivät uusiutua. Kulutus on niin nopeaa ja laajamittaista, etteivät ekosysteemit ehdi palautua ja prosessoida kaikkia päästöjä. Tämä heikentää niiden kykyä ylläpitää holoseenille tyypillisiä, vakaita ilmasto-oloja. (1)

Vauraissa teollisuusmaissa ylikulutus, päästöt ja jätemäärät kasvavat tuotannon mukana globaalisti, mutta talouskasvu, joka on kyennyt nostamaan ihmiset köyhyydestä vain osassa maailmaa, on monin paikoin hidastunut. Talouskasvu on perustunut fossiilisten polttoaineiden ja luonnonresurssien tuhlailevaan käyttöön. Tämän on mahdollistanut valtava, tulevien sukupolvien ja maailman köyhimpien maksettavaksi lankeava ekologinen velka, jonka rinnalla julkinen velka kalpenee. Ekologinen velka uhkaa ekosysteemien toiminnallista tasapainotilaa, josta me ihmisetkin olemme täysin riippuvaisia. Olemme epävakauttaneet maapallon elossapitojärjestelmän toimintaa erittäin vaarallisella tavalla. Laaja ja monisyinen ekokriisi, johon sosiaalisen oikeudenmukaisuuden puutteet kietoutuvat, näyttäytyy meille myös politiikan ja yhteiskunnan edistysuskon kriisinä. Todellisuuskäsityksemme ja ajattelutapamme – käsityksemme ihmisestä, yhteiskunnasta ja siitä, mitä kutsumme sanalla ”luonto” – ovat paljastuneet kohtalokkaasti monin tavoin virheellisiksi. Kyseessä on ennen kaikkea länsimaisen ihmismielen kriisi. Nykyinen ihmismielen yleisin ”ilmentymä” on valistusajan perillinen. Se on maailmaa hyödyn näkökulmasta katsova ja sitä hallitsemaan pyrkivä mieli. Se on teollistuneen

yhteiskunnan tuotantoelämän vaatimuksiin mukautunut ja kolonisoitu, psykokapitalismin muokkaama mieli. Tämän kriisin oireina ovat muiden maapallolla elävien lajien syrjäyttäminen ja alistaminen, kiihtyvä ympäristökatastrofi sekä kasvavat sosiaaliset ongelmat, kuten ihmisten välinen eriarvoisuus. (2)

Maailmankaupan vapauttamisen ja markkinoiden laajenemisen yhä uusille aloille piti koitua kaikkien ihmisten hyväksi, mutta toisin on käynyt. Talouskasvun aineelliset hyödyt ovat viimeksi kuluneiden 50 vuoden aikana jakautuneet äärimmäisen epätasaisesti. Maailmassa oli vuoden 2022 syyskuussa 62,5 miljoonaa miljonääriä Yhdysvaltojen dollareilla mitattuna. (3) Miljardöörejä oli samaisen vuoden maaliskuussa sveitsiläisen UBS-pankin raportin mukaan 2668. (4) Samaan aikaan nälkää näkevien ihmisten on kääntynyt uudelleen nousuun. YK:n ruokaturvajärjestö FAO:n mukaan aliravitsemus nousi vuosina 2019–2022 peräti 10 prosenttia, mikä tarkoittaa 150 miljoonaa uutta aliravitsemuksesta kärsivää ihmistä. Aliravittuja ihmisiä on FAO:n mukaan nyt yli 800 miljoonaa, ja heidän määränsä kasvaa. Kasvun syinä järjestön mukaan ovat konfliktit, ilmastokriisi ja COVID-19-pandemia. (5) Tulo- ja varallisuuserojen kasvu on lisännyt taloudellista eriarvoistumista myös rikkaissa maissa samalla, kun ihmisten luottamus toisiinsa ja onnellisuuden kokemus ovat vähentyneet. Masennus, työperäinen uupumus ja muut henkisen jaksamisen ongelmat leviävät pandemian lailla rikkaissa maissa asuvien ihmisten keskuudessa. Olemme ajautuneet hyvinvoinnin kriisiin ja sosiaaliseen taantumaa. (6)

Valtioiden ja kansainvälisten yhteisöjen keinot yhteiskunnallisten kriisien hallinnassa ovat kerta toisensa jälkeen tähänneet talouden vakauttamiseen talouskasvun edellytyksiä parantamalla. Vähemmälle huomiolle on jäänyt se, millä mekanismeilla tuotan-

non ja kulutuksen lisääminen globaalissa taloudessa aiheuttaa näitä kriisejä. Globaali kapitalistinen markkinatalous on lähtökohteisesti toistuvasti kriisiytyvä talousjärjestelmä. Kilpailun ja tuottavuuden lisääminen sen puitteissa on vain syventänyt sen logiikan aiheuttamia ja kiihdyttämiä globaaleja ongelmia, joista suurimmat – ympäristökatastrofi sekä vallan ja materiaalisen vaurauden äärimmäisen epätasa-arvoinen jakautuminen ihmisten ja ihmisryhmien välillä – uhkaavat jo ihmiskunnan tulevaisuutta. (7) Jokapäiväinen selviytymisemme ja arkiset tekemisemme vaikuttavat satojen, jopa tuhansien ihmisten ja muunlajisten elämään eri puolilla maapalloa. Kuivuudesta kärsivässä Espanjassa tuotetut ja lähikaupan vihanneshyllyltä ostoskoriin poimitut kirsikkatomaatit on kasteltu hupenevalla pohjavedellä, ja ne on yhä useammin poiminut paperiton pohjoisafrikkalainen siirtotyöläinen riistopalkalla surkeissa olosuhteissa. (8) Jokainen vesilitra on pois alueen luonnonkasveilta. Jokainen rasiallinen espanjalaisia kirsikkatomaatteja vaikeuttaa paikallisten ihmisten ja eläinten vedentarpeen tyydyttämistä. Kotimainenkään ruoantuotanto ei ole ekologisesti (9) eikä sosiaalisesti (10) kestävä. Ja kuitenkin meidän pitää syödä.

Vaikkemme enää ostelisi turhaa krääsää, osallistumme ympäristökatastrofiin pelkästään elämällä tässä yhteiskunnassa, joka perustuu yhä pitkälti fossiilisten polttoaineiden käyttöön. Tuemme kriisiä kuluttamalla energiaa ja muita luonnonresursseja välittömästi ja välillisesti elämän perustarpeisiin kuten syömiseen, asumiseen, vaatetukseen ja liikkumiseen sekä käymällä töissä tai elämällä ansiotyön ulkopuolella. Suomessa yksinelävien, toimeentulotukea saavienkin ihmisten materiaalijalanjälki on puolitoistakertainen planeetan kantokykyyn nähden, koska elämän aineelliset perusedellytykset tuotetaan kestävämmällä tavalla. (11) Ympäristökuormitus

kasvaa tulojen ja varallisuuden mukana. (12, 13) Suurin osa ansiotyöstä on sidoksissa ilmaston kuumentamiseen ja luonnonresurssien ylikulutukseen, ”sijoitustyöstä” puhumatta. Raha ei koskaan ole talousjärjestelmäsämme irrallaan ympäristötuhosta ja ihmisten riistämistä epäreilulla työhdoilla. Olemme kaikki tavoin kytköksissä kapitalismiin. Elämme ja toimimme arkisessa, globaalissa väkivaltakoneistossa, jossa yhden jokapäiväinen eloonjääminen on toiselta pois, ja josta on mahdotonta irtisanoutua. On selvää, ettemme millään pysty elämään tavalla, josta omatuntomme saisi rauhan. Yksilötason eettinen kilvoittelu on tuomittu epäonnistumaan, koska väkivaltarakenteet on sisäänrakennettu yhteiskuntiin ja globaaliin maailmantalouteen.

Kansainvälinen ilmastotutkijoiden paneeli IPCC julkaisi maaliskuussa 2023 kuudennen synteisiraporttinsa. (14) Sen mukaan nykyiset, kansainväliset vuoteen 2050 lasketut päästövähennystavoitteet johtavat 3,2 asteen lämpenemiseen vuoteen 2100 mennessä, mikä tarkoittaa maanpäällistä helvettiä nyt syntyvälle sukupolvelle. Maapallon lämpötila on jo noussut 1,15 astetta esiteollisesta ajasta, ja turvarajana pidetyn 1,5 celsiusasteen yli mennään vääjäämättä ainakin väliaikaisesti jo melko pian. Maailman ilmastotutkimuksen järjestön WHO:n toukokuussa 2023 julkaisemassa raportissa (15) todetaan, että vuotuisen keskilämpötilan 1,5 celsiusasteen raja ylitetään 66 %:n todennäköisyydellä ainakin yhtenä vuotena vuoteen 2027 mennessä, ja 2027–2032 vähintään yhtenä tai kaikkina vuosina 98 %:n todennäköisyydellä. Sen mukaan maapalloa lämmittävät nyt sekä runsaina jatkuvat ilmastopäästöt, että Tyynenmeren sääilmiö, joka on nyt kääntymässä El Niño -ilmiöksi. Sen seurauksena koko maapallon ilmaston lämpötila nousee hyppäyksenomaisesti.

IPCC:n raportti tähdentää kiirettä vähentää globaaleja kasvihuonekaasupäästöjä 43 pro-

sentilla vuoteen 2030 mennessä vuoden 2019 tasosta. Meillä on siis korkeintaan seitsemän vuotta aikaa muuttaa maailma hyvin erilaiseksi nykyiseen verrattuna. On selvää, ettei se onnistu, jos pidämme ylikulutukseen perustuvasta elämänmuodosta kiinni. Suomalaisen hiilijalanjäljen pitäisi pienentyä 90 % (16) ja materiaalijalanjäljen 60 % (17) nykyisestä, jotta arkielämämme mahtuisi yhden maapallon rajoihin. Suomalaisten vuoden 2023 osuus maapallon antimista tuli käytettyä jo saman vuoden maaliskuun lopussa. Silloin ylitimme Maan ekosysteemin vuotuisen kestävä biologisen tuotannon. (18)

Tarvitsemme välittömiä, johdonmukaisia ja voimakkaita ilmastotoimia sekä myös planeetan muuttuviin olosuhteisiin varautumista hallitusten kokoonpanoista riippumatta. Yhteiskuntamme ovat osoittautuneet odotettua hauraammiksi planeetan muuttuvissa olosuhteissa. Ennusteet siitä, millä tavalla ilmasto lämpenee, ovat seuranneet mallinuksia suorastaan hämmästyttävän hyvin. Sen sijaan kielteiset vaikutukset ovat olleet jo tähän mennessä suurempia kuin osattiin odottaa.

Ilmaston kuumentaminen vaikuttaa maailmanlaajuisesti terveyteen, ruokaturvaan, konflikteihin ja pakolaisuuteen. Se on yhteydessä myös zoonoosien eli eläinperäisten sairauksien leviämiseen, lisääntyneisiin tapaturmiin, rakennusten sisäilmaongelmiin, heikentyneeseen vesiturvallisuuteen ja ihmisten ja muiden eläinten lisääntyneeseen psyykkiseen kuormitukseen. WHO:n raportin mukaan lisääntyneet kuumuusaallot ja kuivuus ovat kasvattaneet kuolleisuutta ja terveysongelmia kaikilla maailmassa. (19) Myös veden ja ruoan epäpuhtauksiin liittyvät sairaudet (20) ja eläinperäiset sairaudet ovat lisääntyneet. Jo yli 60 % ihmisten infektiosta on eläinperäisiä. (21) Kasvun pääasiallisena syynä on eläinten laajamittainen hyväksikäyttö tehomatalou-

dessa (22), jonka kasvihuonepäästöt kiihdyttävät ilmaston kuumenemistä. (23) Lisäksi ilmastonmuutos pahentaa ylikulutuksesta johtuvaa vesikriisiä. (24) WHO:n arvion mukaan ilmastonmuutoksen seurauksena malariaan, ripuliin, lapsuuden aliravitsemukseen ja kuumuuden aiheuttamiin terveyshaittoihin uhkaa kuolla vuosittain 250 000 ihmistä vuosina 2030–2050. (25) Vuonna 2022 yksistään Euroopassa kuoli yli 61 000 ihmistä kuumuuteen. Määrän odotetaan kasvavan voimakkaasti tulevina vuosina. (26) Ilmastonmuutoksella on myös Suomessa monenlaisia haittavaikutuksia terveyteen ja hyvinvointiin, jotka ovat kuitenkin kansainvälisesti tarkastellen keskimääräistä selvästi vähäisempiä. Suomessa ilmastonmuutos ennen kaikkea voimistaa nykyisiä terveysriskejä. Se uhkaa lisätä esimerkiksi kuumuudesta aiheutuvia terveyshaittoja, vesiepidemioita, eläinvälitteisiä infektiosairauksia, liukastumistapaturmia ja rakennusten kosteusvaurioita. Ilmastonmuutos asettaa haasteita myös sosiaali- ja terveydenhuollon toimintavarmuudelle. (27)

Lähes kaksi miljardia ihmistä tarvitsee eläkkeeseen vuoristojäätiköiden vesivarantoja. Maailman ilmatieteen organisaation WMO:n huhtikuussa 2023 julkaiseman raportin mukaan jäätiköt voivat sulaa jopa puoleen nykyisestä massastaan vuoden 2100 loppuun mennessä, vaikka nykyiset ilmastotavoitteet saavutettaisiin (28). Jäätiköiden sulaminen paitsi hukuttaa rannikkokaupunkeja meren pinnan noustessa, myös kuivattaa suurien jokien valuma-alueita. Euroopassa esimerkiksi Reinin pinta laskee ja sen ympäristö kuivuu. (29) Käyttökelpoinen, makea vesi on loppumassa. Maapallolla on yhteensä 37 laajaa pohjavesialuetta, joista 21 on alkanut kutistua. Kolmanneksella vesivarojen väheneminen on nopeaa. (30) Yli puolet maailman suurimmista järvistä on kuivumassa. Kutistuvien järvien rannoilla asuu neljännes maailman ihmisistä, joiden veden saanti ja ruokaturva vaarantuu.

(31) On arvioitu, että jo vuoteen 2025 mennessä 51 prosenttia maailman väestöstä kärsii vedenpuutteesta, mikä tekee yhteiskunnista epävakaita (32). Veden puute lisää aseellisten konfliktien riskiä. (33)

Ilmastonmuutos pahentaa käynnissä olevaa, kuudetta sukupuuttoaaltoa, ja on yksi luontokadon viidestä ajurista (34). Väkivaltainen maankäyttö aiheuttaa esimerkiksi luonnonelinympäristöjen yksipuolistumista ja metsäkatoa, joka vaikeuttaa hapen, veden ja ruoan saantia (35, 36) sekä aiheuttaa maaperän köyhtymistä ja humuskatoa. YK:n elintarvike- ja maatalousjärjestö FAO on arvioinut, että erällä kaikista pahimmin eroosiosta kärsineillä tehomaa-alueilla on enää kymmenkunta satoa jäljellä, ja maapallolla keskimäärin riittää viljelykelpoista maata noin 50 vuodeksi. (37)

Ei ihme, jos vähän ahdistaa, tai vähän enemmänkin. Ahdistus, turhautuminen, viha, suru, syyllisyys, masennus, häpeä ja voimattomuuden tunne ovat terveitä reaktioita näin kieroituneessa maailmassa. Niitä voi yrittää käsitellä keskittymällä kiristämään yrityksiään hallita omaa elämäänsä: suorittamalla tekemisiään ja elämistään, mikromanageerimalla ruokavaliotaan ja treenaamalla tai turruttamalla tunteensa alkoholisoitumalla tai addiktoitumalla johonkin muuhun kuin alkoholiin, tai kääntämällä mennyttä maailmaa kohtaan tuntemansa kaipuun etnonationalistiseksi oikeistoradikalismiksi.

Pian kuitenkin saattaa joutua huomaamaan, että tällaiset yritykset käsitellä maailman tilan aiheuttamia ympäristötunteita on tuomittu epäonnistumaan: ne eivät muuta kokijansa mieltä tarvittavaan suuntaan. Ne eivät auta avartamaan maailmankuvaa ja todellisuuskäsitystä ihmiskeskeisestä elämä- ja ekosysteemikeskeiseksi, vaan jättävät ihmisen vieraantuneisuuden ja erillisyyden kokemisen

kivuliaaseen tilaan. Tarkoituksena oli rakentaa suojaruostus, mutta lopputuloksena onkin vankila. Vankilasta voi kuitenkin vapautua.

Ympäristötunteet on mahdollista valjastaa muutoksen voimiksi sellaisen yhteistyön avulla, joka perustuu vuorovaikutukseen ja liitoutumiseen, subjektien keskinäiseen kunnioitukseen ja elämän perimmäiseksi arvoksi tunnustamiseen. (38, 39, 40) Se, mikä on ekologisesti kestävä, tulee päättymään. Päättymisen tapaan voimme vaikuttaa miettimällä yhdessä keinoja, joilla kestävä yhteiskunnan rakenteet uudistetaan niin, ettei arkinen elämä enää muodosta uhkaa tulevaisuudellemme. Uutta päämääräämme, johon koko reilu ekologinen kestävyysmurros tähtää, kuvaa termi planetaarinen hyvinvointi.

Sivilisaation säilyttämisen kannalta välttämätöntä oikeudenmukaista ekologista kestävyysmurrosta olisi houkuttelevaa kuvata jollain lineaarisuuteen perustuvalla metaforalla (kuten vertaamalla sitä matkantekoon). Viisaampaa lienee kuitenkin nähdä se osin ei-lineaarisenä, aktiivisena ja intensiivisenä, toisteisena ja syklisenäkin oppimisprosessina, sivistymisprosessina, johon planeetan kaikki ihmiset on kutsuttu mukaan, ja jonka aikana jokaisen aineellisten perustarpeiden tyydyttäminen turvataan. Prosessiin, joka eri maissa on historiallis-kulttuurisista syistä erilainen, liittyy valtavasti epävarmuutta, eikä kukaan pysy ennustamaan sen kulkua tai millaisiin tulevaisuuksiin se ihmiskunnan vie. Sen toiminnallisena päämääränä kuitenkin on ekologinen tasapainotila, jossa hyvän elämän edellytykset on turvattu paitsi kaikille ihmisille myös muille Maa-planeetan asukkailla. Nykytiedon mukaan nämä ovat enemmän kaltaisiamme kuin olemme tottuneet ajattelemaan: tuntevia, eri tavoin tietoisia ja tahtovia olentoja, subjekteja. Siksi lokakuussa 2022 yli 500 yhteiskuntafilosofiaa ja etiikkaan erikoistunutta tutkijaa päätyi esittämään

eläinten hyväksikäytön ja tarpeettoman vahingoittamisen lopettamista. (41)

Tämä raportti on yritys hahmottaa edessä olevaa, ihmiskunnankin eloonjäämiselle välttämätöntä yhteiskuntien reilua ekologista kestävyysmurrosta – joka oikeastaan koostuu lukuisista murroksista eri elämänalueilla ja ihmistoiminnan aloilla – ennen kaikkea ihmisten toimeentulemisen näkökulmasta. Kuinka toimeentuleminen turvataan yhteiskunnan aineenvaihduksen ja perusrakenteiden uudistamisen aikana olosuhteiltaan muuttuvalla planeetalla? Miten voisimme niukkenevien resurssien yhteiskunnissa tulla paremmin toimeen toistemme kanssa, ja kuinka sopu voisi säilyä yhteiskuntien välillä? Pohdin psykologian, sosiaalipsykologian ja yhteiskuntafilosofian näkökulmista, mitä ihmisille ja muunlaisille reilu kestävyysmurros vaatii ajattelultamme.

Raportti on saanut alkunsa siitä arkisesta havainnosta, että aina kun luontoa tuhoetaan, joku tekee yleisesti hyväksytyä ja arvostettua ansiotyötä lunastaen siten ihmisarvonsa ja paikkansa yhteiskunnassa. Miten tähän on päädytty? Mitä tästä seuraa? Miten pääsemme luutuneista ajattelutavoista eteenpäin? Kysymys ansiotyöstä muuttuu ympäristökatastrofin edessä yhä konkreettisemmaksi kysymykseksi toimeentulemisesta planeetan muuttuvissa luonnonolosuhteissa. Tämä ilmeinen fakta puuttuu työelämän tulevaisuutta käsittelevästä julkisesta keskustelusta usein kokonaan.

Ekologinen kestävyysmurros eli yhteiskunnan aineenvaihduksen sopeuttaminen luonnon kantokyvyn rajoihin on pakko toteuttaa annetun yhteiskuntajärjestyksen puitteissa, muuttuvan ilmaston ja etenevän sukupuutto-aallon armoilla, koska sillä on kiire. Mutta ellei samalla yhteiskunnan valtasuhteita muuteta, on prosessin sosiaalinen oikeudenmukaisuus

vaarassa. Palkkatyö globaalin kapitalistisen markkinatalouden tukipilarina perustuu ihmisten ja ei-inhimillisen luonnon alistamiseen yksityisen pääoman kerryttämiseksi eli joidenkin ihmisten rikastuttamiseksi. Raha on valtasuhde, työnantaja antaa aina työntekijälle ja ei-inhimilliselle luonnolle alistussuhteen. On perusteltua siis kysyä, voidaanko reilun kestävyysmurroksen toteuttamisessa onnistua yhteiskunnassa, joka on näin vahvasti sitoutunut palkkatyöhön ja kapitalismin logiikkaan. Keskusteltaessa vihreästä siirtymästä jäävät usein varjoon niin planeetan muuttuvat olosuhteet ihmistoiminnan reunaehtoina kuin kapitalismin elämälle tuhoisa logiikka – elävien resurssien muuttaminen kuolleeksi rahaksi. Haluan tuoda esille niiden kestävyystutkijoiden ajatuksia, jotka ovat näihin kysymyksiin perehtyneet.

Tämä raportti on myös henkilökohtainen kutsu Sinulle, lukijani, astua ekologisten kriisien vakavuuden esiyymmärryksen tilasta täyteen tiedostamiseen ja siitä seuraavan jaetun vastuun kantamiseen. Tämä on kutsu osallistua aktiiviseen vastarintaan elämän puolesta ja ratkaisujen pohtimiseen yhdessä muiden kanssa. Ekologisesti kestävämpiä ja sosiaalisesti oikeudenmukaisempia käytäntöjä on kehitettävä nyt, ei vasta tulevaisuudessa. Maailman kampeaminen tuhon tieltä kohti aidosti kestävää tulevaisuutta ja kaikille hyvän elämän turvaavia yhteiskuntia on äärimmäisen vaikeaa, mutta luovuttaminen ja välinpitämättömyys eivät nyt tule kysymykseen.

Aloitetaan siitä, mihin helpoimmin kykenemme vaikuttamaan eli omasta ajattelustamme ja oman elämäntuntomme vahvistamisesta. Kun liittoudumme meitä kannattelevan fyysisen todellisuuden, luonnon, kanssa sen sijaan, että kulutamme valtavasti voimavaroja sen hallitsemiseen, tehtävä muuttuu helpommaksi. Kun opimme ajattelemaan systemaattisesti

ja kokonaisvaltaisesti, toimijuutemme laajenee. Meidän ei tarvitse tyytyä vain kuluttajan ja äänestäjän rooliin. Unohdetaan yhteiskuntiamme riivaava ihmisten välinen vertailu ja kilpailu. Valtavia rakenteellisia muutoksia vaativassa kestävyysmurroksessa minä on tärkeä ennen kaikkea osana isompaa kokonaisuutta. Liittoudutaan yhteen toisten muutosta vaativien kanssa. Opetellaan kuuntelemaan toisia, opetellaan yhdessä ajattelemista ja uudenlaista, ryhmärajoja ylittävää yhdessä toimimista. Luovutaan keskinäisestä kilpailusta. Kannustetaan sen sijaan toinen toisiamme keksiessämme yhdessä uusia toimintatapoja ja ratkaisuehdotuksia. Yhdessä olemme enemmän. Yhdessä on myös helpompi käsitellä rakenteellisen väkivallan ja kasvavan epävarmuuden aiheuttamia vaikeita tunteita ja sen myötä voida hyvin tässä ihmiskunnan historiallisessa ja ristiriitaisessa murrosvaiheessa, tienristeyksessä, jossa suuntana on joko todellisuuskäsitysten ja yhteiskuntien perinpohjainen uudistuminen tai elämän kiihtyvä hiipuminen ja sen päässä omankin lajimme sukupuutto.

Jos olet kovin kiireinen, otan osaa. Kiirettä, painetta ja hyvinvoinnin puutetta tämä nykyinen elämänmeno osaa jätteen ohella tuottaa! Voit vilkaista raportin otsikot, johdopäätökset, toimintasuositukset ja yhteenvedon yksityiskohtaisen lukemisen sijaan. Suosittelen Sinulle hengityksen syventämistä ja menemistä aina välillä paikkaan, jossa on ihmisten ja autojen sijaan puita ja muita. Se kytkee sinut tiiviimmin elämän huikeaan, inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden Sinuakin kannattelevaan verkostoon. Silloin erillisyyden ja vieraantumisen tunteet antavat tilaa yhteenkuuluvuudelle, merkityksellisyydelle ja sisäiselle vapaudelle, josta käsin toimiminen ei ole raskasta, vaan levollista ja jopa ilontäyteistä.

Ihmiskunnan toiminnan sopeuttaminen luonnon kantokyvyn rajoihin sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla eli yhteiskuntien reilu ekologinen kestävyysmurros – puhun siirtymän sijaan mieluummin murroksesta kuvatakseni tarvittavan muutoksen laajuutta ja syvyyttä, sen vaatimaa toimeliaisuutta sekä sen aiheuttamaa historiallista katkosta ja käännettä – on päivänpolttava yhteiskunnallinen teema ja tämänkin raportin aihe. Mutta mitä se oikein tarkoittaa? Mitä on kestävyys?

Kestävyys tarkoitti ennen lähinnä tavaroiden pitkää käyttöikää, mutta nykyisin se yhdistetään yhä useammin yhteiskuntien kulttuuriin ja teknologiseen kehitykseen. Kestävyyden käsitteen toi julkisuuteen YK:n alainen Brundtlandin komissio, joka vuonna 1987 julkaisi vaikutusvaltaisen raportin *Our Common Future*. (42) Raportti ei ajanut minkään eturyhmän intressejä, vaan ilmaisi YK:n huolen ihmiskunnan tulevaisuuden suunnasta. Sen mukaan ihmiskunnan on valittava kulttuurirevoluutiossaan suunta, joka ei uhkaa tulevaisuuttamme. Kestävä kehitys on raportin mukaan kehitystä, jossa nykyisen sukupolven perustarpeet voidaan tyydyttää heikentämättä tulevien sukupolvien mahdollisuutta samaan. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ohella ra-

portti painotti ekologista kestävyyttä, joka rajattiin erityisesti luonnonresurssien säilyttämiseen, päästövähennyksiin ja jätemäärän minimointiin sekä ekosysteemien suojelemiseen kokonaisuudessaan elämän edellytysten turvaamiseksi. Raportti oli tärkeä avaus, joka vakiinnutti kestävyuden käsitteen tunnetussa muodossaan tutkimuksen, politiikan ja yhteiskunnallisen keskustelun areenoille. Tuttu kolmijako kestävyuden taloudelliseen, sosiaaliseen ja ekologiseen ulottuvuuteen on peräisin siitä. Raporttia on kuitenkin kritisoitu kestävyyskäsitteen yleisen määritelmän abstraktiudesta, sen epäjohdonmukaisesta käytöstä ja tulkinnanvaraisuudesta esimerkiksi suhteessa talouskasvuun. Kestävän kehityksen raportin ylimalkaisuus on saattanut osaltaan vaikuttaa siihen, että kestävyuden käsitteestä on vastuullisuuden käsitteen ohella tullut myös viherpesun väline. Sitä voi käyttää lähes kaikkeen, mikä halutaan saada näyttämään ihmisten silmissä hyvältä ja tavoiteltavalta kontekstista riippumatta. (43)

Kaikki puhuvat kestävästä kehityksestä. Poliittiset puolueet, yritykset, kansalaisjärjestöt ja muut yhteiskunnalliset toimijat vannovat sen nimiin. Näyttää siltä, että kestävyys on ymmärretty aivan oikein kaikille tärkeäksi,

yhteiseksi asiaksi. Taloustieteilijä Pasi Heikkurinen osoittaa lähemmän tarkastelun paljastavan, miten kestävyys käsitteellä tarkoitetaan monia eri asioita. Sitä myös tulkitaan ja sovelletaan monilla, keskenään ristiriitaisillakin tavoilla. Kestävyyden käsitteellä on monia ulottuvuuksia, ja kontekstisidonnaisena se saa merkityssisältönsä eri käyttäjien, käyttötapojen ja käyttötarkoitusten mukaan. Monimerkityksellisen käsitteen väljät tulkinnot ovat Heikkurisen mukaan vaikeuttaneet yhteiskunnallista keskustelua aiheen ympärillä. Tutkimuksen, liike-elämän ja politiikan areenoilla kestävyys merkitykset eroavat toisistaan, mikä on hankaloittanut tulevaisuuden yhteistä pohtimista. Otetaan pari esimerkkiä. Yritysten viestinnässä kestävyys näyttäytyy ennen kaikkea taloudellisen voitonsaannin jatkumisen turvaamisena, uusien liiketoimintatapojen ja taloudellisen toiminnan kasvupotentiaalin mahdollistajana ja takaajana. Puoluepolitiikassa talouskuri-ideologia yhtäältä vaatii julkisen talouden rajuja leikkauksia ja toisaalta miljardiluokan investointeja kasvuyrityksiin kestävyysnimissä. Osa kansalaisjärjestöistä painottaa globaalia, sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja vastuuta kestävyteen vedoten, toisille kestävyys tarkoittaa ennen kaikkea ylikulutuksen lopettamista. (44)

Brundtlandin raportin jälkeen kestävyydelle on osoitettu valtava määrä eri määritelmiä. John Pezzey (1992) esitteli tutkimuksessaan 60 erilaista määritelmää kestävyydelle. Niiden erot koskevat ennen kaikkea taloudellisen, sosiaalisen ja ekologisen pääoman keskinäisiä suhteita ja painotuksia. Pezzeyn tutkimus jakoi kestävyys käsitteen kahtia sen käyttöyhteyksien perusteella ns. heikkoon ja vahvaan kestävyteen. Heikon kestävyys ajatusrakennelmaa havainnollistetaan usein kolmella toisiaan leikkaavalla ympyrällä, jotka edustavat taloudellista, sosiaalista ja ekologista kestävyttä. Koska ns. luontopää-

oma (sisältäen eliöt, mineraalit ja ekologiset prosessit) on tämän käsitteellistämistavan mukaan korvattavissa ihmisen tuottamalla pääomalla (kuten varallisuus ja teolliset prosessit) ei sen käytön rajoittamista nähdä tarpeelliseksi. Heikon kestävyyskäsitteilyn mukaisessa ajattelussa taloudellista pääomaa saa kartuttaa luontopääoman kustannuksella. Talous on heikosti kestävä, kun luontopääoman ja taloudellisen pääoman yhteenlaskettu määrä ei vähene. Toisinaan puhutaan myös inhimillisestä pääomasta, joka sisältää muun muassa infrastruktuurin ja tiedon. Heikossa kestävydessä kaikki on hyvin, jos inhimillinen pääoma lisääntyy nopeammin kuin luontopääoma vähenee. (45)

Viime aikoina on tullut selväksi, ettei heikko kestävyys riitä talouden perustaksi. Malli edustaa lyhytnäköistä ajattelua ja sivuuttaa tulevien sukupolvien tarpeet. Luontopääoman ja inhimillisen pääoman kokonaismäärää ei voi edes arvioida yhteismitallisesti. Heikon kestävyys vastakohtaksi on noussut vahvaan kestävyyskäsitteeseen perustuva ajattelu, jossa luontopääoman ja ihmisen tuottaman pääoman substituutiomahdollisuutta ei pidetä realistisena. Vahvan kestävyysajattelun perusperiaate on ei-kompensoitavuus. Se tarkoittaa, ettei taloudellista tai inhimillistä pääomaa saa kasvattaa luontopääoman kustannuksella. Ekologinen kestävyys ja luontopääoma asetetaan etusijalle, koska ne muodostavat perustan ja edellytykset taloudelle. (46)

Käynnissä on näiden kahden erilaisen, talouden kieltä käyttävän ja taloudellisia toimijoita puhuttelemaan pyrkivän kestävyyskäsitteilyn yhteiskunnallinen painiottelu, jonka lopputulos määrittää pitkälti edessä olevan kestävyysmurroksen – tai pikemminkin: kestävyysmurrosten – suunnan. Kestävyysmurros, josta käytetään painotuksista riippuen myös sellaisia nimityksiä kuin esimerkiksi *vihreä siirtymä* tai *ekologinen jälleenrakennus*, tarkoittaa

taa yksinkertaistettuna ihmisten luovaa oppimisprosessia, jonka tavoitteena on uudistaa yhteiskunnan aineenvaihdunta siten, että päästöt ja luonnonresurssien käyttö saadaan tasolle, joka ei uhkaa elämäämme turvaavia ekologisia prosesseja. Tutkijoiden näkemykset tarvittavien toimien laajuudesta ja niiden vaikutuksista yhteiskuntaan vaihtelevat, samoin arviot siitä, missä määrin totuttu teollisuuteen perustuva elämänmuotomme on mahdollista tässä prosessissa säilyttää. Kaikki ovat kuitenkin samaa mieltä siitä, että hyvän elämän turvaamiseksi, ilmastokatastrofin hillitsemiseksi ja siihen sopeutumiseksi on irtauduttava fossiilisista polttoaineista. Niin ikään yhteiskunnan perustoiminnot – kuten rakentaminen, liikenne ja ruoantuotanto – on muutettava hiilinegatiivisiksi sähköistämällä sekä vahvistamalla ja lisäämällä hiilinieluja. Tämä on valtava urakka, joka vaatii paljon tutkimusta ja suunnittelua, toimien koordinoitua, purkamista ja rakentamista, kokeilemista ja epäonnistumista, uudelleen yrittämistä. (47) Se vaatii ajattelu- ja toimintatapojen muutosta ja viime kädessä kulttuurista, paradigmaattista muutosta, jossa ihmiskuva ja käsitys yhteiskunnasta muuttuu toiseksi. Tämä tarkoittaa historian uudelleen tulkintaa ja ihmiskeskeisestä maailmankuvasta luopumista; sen syvällistä ymmärtämistä, ettei maapallo ole meidän omaisuuttamme.

Kestävyysmurroksessa onnistuminen edellyttää uudenlaista, kokonaisvaltaista todellisuuskäsitystä, jossa ihmiskunta nähdään maapallon ekosysteemin osana eikä sitä teknologiallaan hallitsevana. Ihmiskeskeisyys on tässä maailmankuvassa väistynyt elämä- ja ekosysteemikeskeisyyden tieltä. Samalla hyvinvointi ymmärretään myös muuta eliölajeja ja kokonaisia ekosysteemejä koskevaksi tavoitteeksi. (48) Kestävyysmurros on ihmisiltä vuosikymmenten sitoutumista edellyttävä prosessi, jossa minäkeskeisyydestä on luovuttava muiden hyväksi. Se tarkoittaa pe-

rusteellista elämänmuodon muuttamista ja syvällistä yhteiskunnallisten rakenteiden uudistamista. Tämä koskee myös ansiotyöinstituutiota. Työn ja toimeentulon irrottaminen toisistaan on tarpeen, jotta perustarpeiden tyydyttäminen murrosvaiheen aikana voitaisiin turvata kaikille (49). Kestävyysmurros edellyttää resurssien – myös varallisuuden – uudelleenjakoa, muuten uhkana on se, että edistetään vain rikkaiden eloonjäämistä. Sosiaalinen oikeudenmukaisuus eli reiluus on onnistuneen kestävyysmurroksen välttämätön edellytys, jotta voimme välttää Blade Runner -elokuvan kuvaaman maailman, jossa korkea teknologia ei ole pelastanut luonnonelinympäristöjä eikä poistanut ihmisten välistä, äärimmäistä eriarvoisuutta, vaan lisännyt vain vallan keskittymistä ja kaaoksen militaristista hallintaa. Kestävyysmurroksessa ekologisten prosessien turvaaminen ja globaali sosiaalinen oikeudenmukaisuus käyvät käsi kädessä.

Toimeentulemisen tarkastelu ympäristökatastrofin ja kestävyysmurroksen kontekstissa on valtavan laaja teema, jossa lukuisat asiat kytkeytyvät toisiinsa monimutkaisella tavalla. On selvää, etten pysty tuomaan tämän raportin puitteissa kaikkia olennaisia ja relevantteja näkökulmia esiin enkä voi myöskään välttää monisyisten ilmiöiden ja niiden yhteisvaikutusten yksinkertaistamista. Siksi muotoilinkin raportin tavoitteet ja samalla sen kahden osan sisällön näin:

1. Tämä raportti on epätäydellinen ja keskenäinen yritys ymmärtää omista, kulttuurisista lähtökohdistani lajitovereideni kotiplaneetallaan kehittämää, eriarvoistavaa ja epätasaisesti aineellista hyvää jakavaa sekä oman perustansa lisäksi elämän edellytyksiä tuhoavaa, globaalia kapitalistista markkinataloutta sekä sen moninaisia vaikutuksia ihmisten ja muunlajisten arkeen. (luvut 1 ja 2)

2. Tämä raportti on epätäydellinen ja keskeneräinen yritys hahmottaa elämän monimuotoisuuden ja ihmislajinkin säilymiselle välttämätöntä ekologista kestävyysmurrosta paikantaen samalla ihmisten kehittämisen, väkivaltaisen talous- ja valtajärjestelmän katkoksia ja murtumakohtia, jotka mahdollistavat yksityisen ja kollektiivisen toisinelämisen sekä monilajisen toimeentulemisen kotiplaneettamme muuttuvissa olosuhteissa. (luvut 3 ja 4)

Nämä kaksi teemaa nivoutuvat raportissa tiukasti talouskasvun ja sen edellyttämän ansiotyön problematiikkaan. Tärkeitä kysymyksiä ovat: Pystymmekö elämään pitkälle teknologisoiduissa ja teollistetuissa yhteiskunnissa tuhoamatta elämän edellytyksiä? Millaisia muutoksia ajattelutavoissa, yhteiskunnan rakenteissa ja jokapäiväisessä toiminnassa tarvitsemme selviytyäksemme ja säilyttäksemme sivilisaation ympäristökatastrofin edetessä? Mitä taitoja tarvitsemme kukoistaaksemme ja lisätäksemme tulevien sukupolvien elämän edellytyksiä, ja missä näitä taitoja opitaan?

Käsittelen siis valtavan laajoja teemoja, joista voisi kirjoittaa – ja on jo kirjoitettukin – hyllymetreittäin kirjoja. Tämän vuoksi on ilmeistä, että yhden raportin puitteissa kunkin aihealueen käsittely on pakostakin pinnallista. Olen kuitenkin halunnut valita pano-raamanäkökulman, koska eri tieteenalojen siiloutumisen vuoksi yleisölle välittyvä tutkimustieto on hyvin sirpaleista. Systematisempaa kokonaiskuvaa on vaikeaa hahmottaa, varsinkin vain uutismediaa seuraamalla. Ympäristökatastrofiin johtaneen yhteiskunnallisen kehityksen monialainen tarkastelu on tärkeää sen ymmärtämisen kannalta. Koska ihmisyyhteiskunnat ovat osa ekosysteemejä, ympäristökatastrofia täytyy tarkastella luonnontieteiden ohella humanististen tieteiden ja yhteiskuntatieteiden valossa. Välttämätön muutos ei ole luonteeltaan sel-

lainen, joka voidaan suunnitella insinöörin pöydällä. Tekniset ratkaisut ovat tärkeitä, mutta niistä ei ole apua, ellei ole meillä riittävästi ymmärrystä kriisin monimutkaisista syistä ja kulttuurisen uudistumisen tarpeesta. Viime kädessä kyseessä on teknologisen edistysuskon ja kapitalismin ulottuvuuksien merkityksen riittävästä ymmärtämisestä. Tämän vuoksi olen valinnut haastateltavikseni niin teollisen muotoiluun ja energiajärjestelmiin perehtyneen diplomi-insinöörin, kestävän talouden asiantuntijoita, ekososiaalisen yhteiskuntapolitiikan tutkijoita kuin filosofin ja teologinkin.

Luvussa 1 kääritään hihat ja ryhdytään ansiotyön, hyvinvoinnin ja ympäristökatastrofin vyyhden solmujen selvittelyyn. Tiivistän lyhyesti, mitä ekologisten kriisien kiihtymisestä tällä hetkellä tiedetään luonnontieteellisen tutkimustiedon valossa. Pohdin myös, miten ekologiset kriisit kytkeytyvät yhteiskuntien ja niiden talouden materiaalsen ekologisen perustan horjumiseen ja siten globaalin kapitalistisen markkinatalouden yhteiskunnalliseen monikriisiin. Ympäristökatastrofi on työtä tekemällä tehty; se on ansiotyön ei niin vähäinen haittavaikutus.

Tarkastelen sitä, kuinka itseisarvoisesta, päivittäiseen selviytymiseen tähtäävästä toiminnasta tuli teollistuneissa yhteiskunnissa välinearvoista, toimeentulon rahan avulla turvaavaa palkkatyötä toisen ihmisen palveluksessa tai varallisuuden kasvattamiseen toisten palkkatyön avulla tähtäävää yrittäjän ansiotyötä. Pohdin työn maailmanvalloituksen sosiokulttuurisia ja aatehistoriallisia edellytyksiä sekä työläisidentiteetin syntyä. Keskiössä on protestanttisesta etiikasta ja erityisesti sen kalvinistisesta haarasta vaikutteita saanut ansiotyöeetos, jonka mukaan ihmisen tulee lunastaa paikkansa yhteisössä ansiotyötä tehden. Kuvaan fossiilisten polttoaineiden käyttöönoton mullistavia vaikutuksia

yhteiskuntien teollistumiseen ja kokemusmaailmaamme. Tunnustelen suomalaista hyvinvointivaltioprojektia ja siihen liittyviä talouskasvu- ja täystyöllisyystavoitteita myös niiden nurjalta puolelta, ekologisten ja sosiaalisten hättävien vaikutusten näkökulmasta. Globaali kapitalistinen markkinatalous on nostanut valtavan määrän ihmisiä köyhyydestä kuitenkin ihmiskunnan enemmistön kustannuksella. Varallisuuserot kasvavat maiden sisällä ja välillä. Globaalin etelän on yhä vaikeampi nostaa asukkaidensa aineellista elintasoja tarvittavalla tavalla. Käsittelen globaalia, sosiaalista oikeudenmukaisuutta reilun kestävyysmurroksen välttämättömänä edellytyksenä.

Tarkastelen myös psykokeapitalismia kalvinismin maallistuneena perintönä ja jälkiteollisten yhteiskuntien kehityssuuntaa määrittävänä kapitalistisen hallinnan logiikkana. Psykokeapitalismissa työvoima ei ole enää keskeinen tuotantotehtäjä, vaan keskiössä on ihmisen persoona – ihmisen halut ja mieli, joita muokataan tuotantoelämän vaatimusten mukaisiksi kasvatuksen ja koulutuksen instituutioissa. Psykokeapitalismi on valjastanut elinikäisen oppimisen, henkisten kykyjen joustavuuden ja päivitettävyyden kasvutalouden eli tuotannon ja kulutuksen lisäämisen palvelukseen. Luvun lopussa väläytän työstäkieltäytymistä kulttuuri- ja yhteiskuntakriittisenä vastalauseena psykokeapitalismille tuotannon ja kulutuksen lisäämiseen tähtäävässä yhteiskunnassa. Väitän, että työstäkieltäytyminen voisi toimia poliittisena voimavarana sekä yksilöiden että yhteisöjen tasolla, ja sen taustalla olevilla oivalluksilla voisi niiden yleistyessä olla vaikutusta koko yhteiskunnan suunnanmuutokseen. Perustelen luvun lopussa, miksi näin on.

Raportin luku 2 syventää tilannekuvaa pureutumalla onnistuneen kestävyysmurroksen rakenteellisiin ja kulttuurisiin haasteisiin.

Ruodin teknologisen edistysuskon varaan tuudittautumisen vaaraa sekä uusliberaalin taloustieteen kieltä sosiaalisen todellisuuden tuottajana ja uusintajana. Pohdin, miksi vastuuta ympäristökatastrofin hoitamisesta on helppo pallotella toimijalta toiselle ja ajautua puolustelemaan globaaleja valtarakenteita.

Luku 3 tarjoaa raportin proaktiivisen osan. Selvitän tutkimuskirjallisuuden ja asiantuntijahaastattelujen avulla, kuinka globaalin, kapitalistisen markkinatalouden arkista väkivaltakoneistoa voidaan hillitä ja haastaa. Kasvutalouskapitalismin purkaminen tuntuu vallitsevissa yhteiskunnallisissa ja poliittisissä olosuhteissa mahdolliselta tehtävältä, mutta onko se sitä oikeasti? Ensimmäinen on löydettävä yhteiskunnalle myönteinen ja motivoiva päämäärä sen sijaan, että pyrittäisiin lisäämään perustarpeiden tyydyttämisen jälkeistä aineellista kulutusta. Ehdotan sellaiseksi planetaarista hyvinvointia, joka kattaa ihmisten hyvän elämän lisäksi myös planeetan valtaenemmistön eli muunlaisten eliöiden hyvinvoinnin. Esittelen planetaristisen ajattelun lähtökohtia ja perinnettä.

Onnistuneen kestävyysmurroksen välttämättömän edellytys on muuttaa vakiintuneita, ihmiskeskisiä ajattelutapoja niin yksilön kuin yhteisön tasolla. Pohdin tutkimuskirjallisuuden valossa, kuinka ihmisten toimeentuleminen järjestetään teollisen yhteiskunnan välttämättömässä kestävyysmurroksessa, jossa sen aineenvaihdunta palautetaan planeetan kantokyvyn rajoihin. Tämä vaatii yhtäältä teollisen yhteiskunnan ekologista jälleenrakennusta ja toisaalta teollisen yhteiskunnan rakenteiden pikaiseen purkamiseen tähtäävää syvävihreää ajattelua.

Suuntaan katseeni talouden uusiin muotoihin, jotka ottavat ekologisen kestävyuden ja sosiaalisen reilouden kaiken taloudellisen toiminnan lähtökohdiksi. Kysyn, millaista

voisi olla kasvun jälkeinen, planetaarista hyvinvointia palveleva talous. Selitän, miksi ansiotyön vähentämisen ja jakamisen lisäksi on kiinnitettävä myös huomiota työn sisältöön eli miksi mikä tahansa tuotanto tai ansiotyö ei enää kelpaa. Perustelen, miksi kaiken ihmistoiminnan tulisi olla sellaista, ettei se heikennä planetaarista hyvinvointia. Kerron, miksi ihmiset pitää vapauttaa turhan krääsän valmistamisesta ja luotuihin yhteisvarantoihin perustuvan, immateriaaliseksi luonnehditun talouden hevonpaskatöistä tekemään oikeasti tärkeitä asioita, ja miksi niidenkin tekeminen pitää jakaa tasapuolisesti. Tarkastelen myös sitä, miten planeetan muuttuviin sää- ja ilmasto-olosuhteisiin pitää asiantuntijoiden mukaan alkaa Suomessa varautua, ja mitä se inhimilliselle, planetaarista hyvinvointia palvelevalle toimeentulemiselle tarkoittaa.

Pohdin, kuinka yhteiskunnan ansiotyöriippuvuudesta ja sen aiheuttamasta talouden kasvupakosta voidaan hellittää irrottamalla työ ja toimeentulo toisistaan. Yhteiskunnan uudistuessa reilun kestävyysmurroksen vuosikymmeninä on ensiarvoisen tärkeää tur-

vata kaikille toimeentulo ja siten hyvä elämä muutosten keskellä. Yhteiskunta säilyy sitä vakaampana, mitä paremmin murrokseen on valmistauduttu. Kestävyysmurros on toteutettava monimuotoisena ja demokraattisesti, eri tavoilla ajattelevien ihmisryhmien välisessä yhteisymmärryksessä ja yhteistyössä, uusia toimeentulemisen mahdollisuuksia luoden.

Kestävyysmurros toteutetaan annetun yhteiskunnan rakenteiden puitteissa niitä muuttaen ja uusia yhteiselon muotoja löytäen. Sen välttämättömyys pitää osata perustella kaikille ihmisille, jotta se olisi sosiaalisesti hyväksyttävä. Hyväksyttävyyttä lisää, kun ihmisten toimeentulo murroskautena on alusta asti turvattu. Kestävyysmurrospuhe on visusti erotettava talouskuripuheesta. Talouden ekologinen kestävyys tarkoittaa talouden sopeuttamista luonnon kantokyvyn rajoihin. Tämä on eri asia kuin menokuri ja velkatalkoot, joilla pyritään säilyttämään globaali, kapitalistinen markkinataloussystemi, joka hyödyttää vain harvoja ihmisiä hetkellisesti ja tuhoaa ajan mittaan kaikkien elämän edellytykset.

VIITTEET: TIIVISTELMÄ JA JOHDANTO

1. Ruuska, T. & Heikkurinen P., 2020
2. Värri, V.-M., 2019, s. 45–46, 88–89
3. Credit Suisse Bank, 2022
4. UBS, 2022
5. FAO, 2022
6. Jackson, T., 2011, 113–116
7. IPCC, 2022
8. De Pablo, O., Zurita, J., Kelly, A. & Clare C., 2022
9. WWF, 2021
10. Mäntyselä, J., 2022
11. Hirvilampi, T., Laakso, S. & Lettenmeier, M., 2014
12. Dabi, N. et al., 2022, 13–18
13. Chancel, L., 2022, 1–8
14. IPCC, 2023
15. Bengtson, M. Toivio, V. & Lettenmeier, M., 2021

16. Eurostat, 2023
17. WWF, 2023
18. WHO, 2022
19. Rose, J. & Wu, F., 2015
20. European Centre for Disease Prevention and Control, 2022
21. Jones, K., Patel, N., Levy, M. et al., 2008
22. Jones, B et al. 2013
23. Pant, K., 2009
24. UNESCO, 2020
25. Abbas, A. et al., 2022
26. Ballester, J. et al., 2023
27. Juhola, S. ym., 2020
28. WMO, 2023
29. Scholze, N., Riach, N. & Glaser, R., 2020
30. Richey, A. ym., 2015
31. Cooley, S.W., 2023
32. YK, 2022
33. Centre for Africa-Europe relations, 2019

34. IPBES, 2022
35. Coulston, J. W. et al., 2014
36. Marques, A., Martins, I.S., Kastner, T. et al., 2019
37. FAO, 2015
38. Pihkala, P., 2022
- 39 Pihkala, P., 2019
40. Pihkala, P, 2017
41. GREEA, Montreal Declaration on Animal Exploitation, 2022
42. Brundtland, G.H., 1987
43. Heikkurinen, P. & Ruuska, T., 2021, 16-17, 14
44. Heikkurinen, P., & Ruuska, T. 2021, 12
45. Pezzey, J., 1992, 324-326
46. Pukkala, T., 2021
47. Järvensivu, 2022, 17
48. Kortetmäki, T. et al., 2021
49. Perkiö, J., haastattelu 2.2.2023

4

Ympäristökatastrofi on työtä tekemällä tehty

Ihmisten toiminta on jo monilta osin ylittänyt kotiplaneettamme luonnonjärjestelmien kantokyvyn rajat. Ruotsalainen ympäristötieteen professori Johan Rockström määritteli vuonna 2009 tutkimusryhmänsä kanssa fyysisiä raja-arvoja, joiden puitteissa ihmisyyhteisöjen toiminta on turvallista Maa-planeetan elossapitojärjestelmälle. Nämä ns. *planetaariset rajat* (*planetary boundaries*) kuvaavat pysyviä biologisia ja fysikaalisia ehtoja, joita ihmiskunnan on kunnioitettava välttyäkseen katastrofaalisilta, maailmanlaajuisilta ympäristön muutoksilta. Planetaaristen rajojen ylittäminen muuttaa elonkehän ainekiertoja ja epävakauttaa toisiinsa kytkeytyneitä ekosysteemejä; tästä seuraa peruuttamattomia ja jyrkkiä ympäristönmuutoksia, jotka ovat myös ihmiselämälle epäsuotuisia. Ekosysteemi tarkoittaa jonkin alueen eliöiden ja elottoman ympäristön muodostamaa kokonaisuutta. Sana voi viitata esimerkiksi tiettyyn metsään tai järveen mutta myös jopa avaruudesta näkyvään luonnonjärjestelmään. Avaruuteen näkyviä ekosysteemejä ovat valtameret, metsät, savannit, kosteikot ja tundrat. (1)

Teollisen vallankumouksen alusta lähtien vaurain osa ihmiskuntaa on epävakauttanut planeetan luonnonjärjestelmiä enemmän

kuin mitä luonnollinen vaihteluväli on tällä *holoseeniksi* kutsutulla geologisella aikakaudella ollut. Tämä epävakaus johtuu siitä, että teolliset yhteiskunnat ovat perustuneet fossiilisten polttoaineiden käyttöön. Ihmiskunnan toiminnan turvarajoja on yhdeksän. Ne liittyvät luontokatoon, ilmastonmuutokseen, maankäyttöön, saastumiseen, otsonikerrokseen, meren happamoitumiseen, liikalannoituksesta aiheutuvaan ravinnekuormitukseen, maankäyttöön, juomaveteen, pienhiukkasiin ja saastumiseen. (2, 3) Sittenmin tutkimustieto on tarkentunut osoittamaan, että kuusi näistä planetaarisista turvarajoista on jo ylitetty. (4, 5) Turvalliselta alueelta riskivyyhykkeelle ollaan menty rikkaiden teollisuusmaiden johdolla seuraavalla tavalla:

1. Luontokato (mittarina sukupuuttojen nopeus ja ekosysteemien häiriöiden sietokyky, raja ylitetty)
2. Ilmastonmuutos (mittarina hiilidioksidin määrä ilmakehässä, raja ylitetty)
3. Maankäyttö (mittarina metsäkato, raja ylitetty)
4. Saastuminen (mittarina ihmisen kehittämien yhdisteiden määrä luonnossa, raja ylitetty)

5. Ravinnekuorma (mittarina fosforin ja typen määrä esim. vesistöissä, raja ylitetty)
6. Makean veden kulutus (turvaraja ylitetty)
7. Merten happamoituminen (lähellä rajaa)
8. Ilman pienhiukkaset (turvaraja määrittämättä)
9. Otsonikato (turvarajan sisällä)

Maailman ilmatieteentutkijoiden järjestö (WMO) arvioi toukokuussa 2023 julkaistussa raportissaan maapallon lämpenevän yhä todennäköisemmin turvarajana pidetyn 1,5 asteen rajan yli jo vuoteen 2027 mennessä. Arvion mukaan vuotuinen keskilämpötila nousee vuosina 2023–2027 yli 1,5 celsiusastetta esiteolliseen aikaan verrattuna 66 prosentin todennäköisyydellä vähintään yhtenä vuonna. Tämän lisäksi vähintään yksi seuraavista viidestä vuodesta tai koko viiden vuoden periodi tulee 98 prosentin todennäköisyydellä olemaan mittaushistorian lämpimin. 1,5 asteen lämpeneminen näyttää nyt todennäköisemmältä ihmisen toiminnan lisäksi El Niño-sääilmän vuoksi. (6) Olemme jo 1,15 asteen lisäyksellä ajautuneet riskialueelle, jolla ilmaston kuumenemistä huikkeasti kiihdyttävät ns. *keikahduspisteet* (engl. tipping points) ovat mahdollisia, ja matkalla 2–3 asteen kuumenemiseen. Turvallisen rajan ylityksen oireita ovat lämpenevien merten kuolevat koralliriutat, sulavat jäätiköt ja ikirouta. Puolentoista asteen kuumeneminen moninkertaistaa keikahduspisteiden saavuttamisen todennäköisyyden. (7) Planetaaristen rajojen tutkijat varoittavat, että ihmiskunta tulee epäonnistumaan yrityksessään rajata maapallon kuumeneminen monimuotoisen elämän sietokyvyn edellyttämälle tasolle, vaikka kaikista fossiilisista polttoaineista luovuttaisiin, jos samaan aikaan ei pysäytetä luontokatoa, pelasteta maaperää ja varjella vesivarantoja. Tämän vuoksi eri ekologisten kriisien ratkaisuisa on pyrittävä systeemisen ajattelun avulla välttämään tilanne, jossa yhden ongelman hoitaminen johtaa toisen pahenemiseen. Il-

mastotutkijat, metsäteollisuuden puolestapuhjaa ja WMO:n pääsihteeriä Petteri Taalasta myöten, ovat todenneet, ettei jäätiköitä voida enää pelastaa. (8) Jo yksin niiden sulaminen on tuhoisaa nykyiselle sivilisaatiolle, kun maailman rannikkokaupungit jäävät nousevan merenpinnan alle ja makean veden saanti vaikeutuu, kun suuret joet kuivuvat.

Elämä hiipuu monella eri tasolla. Luonnollin ympäristöjä pirstotaan ja hävitetään muuttamalla niitä pelloiksi ja rakennetuiksi alueiksi. Luontotyytit heikkenevät ja uhanalaistuvat esimerkiksi metsätalouden vuoksi. Eliölaajien kannat kutistuvat, lajeja uhanalaistuu ja geneettinen vaihtelu saman lajin tai populaation sisällä vähenee. Luontokatoa aiheuttaa elinympäristöjen tuhoamisen lisäksi ilmastomuutos, eliölaajien liika suora hyödyntäminen, ympäristön kemikalisoituminen ja vieraslajien levittäminen. (9, 10) Muutoksista vain osaa saadaan mitattua tarkasti, mutta niitä voidaan arvioida muuta kautta. Esimerkiksi geneettistä vaihtelua ei tunneta kattavasti eri lajeista, mutta elinkelpoisen populaation turvarajana on pidetty noin 500 lisääntymiskelpoista yksilöä. Tätä turvarajaa tosin on kritisoitu liian alhaiseksi. (11) Kaikista maapallon ekosysteemeistä jo 20 prosenttia on romahduksen partaalla. Esimerkiksi Amazonin sademetsät saatetaan menettää jo nyt elävän sukupolven aikana. (12)

Tavallisin tapa seurata luontokatoa on mitata uhanalaisten lajien osuutta. Osuus on kasvanut Suomessakin joka mittauksella ja on nyt 11,9 prosenttia arvioiduista lajeista. Olisi tärkeää seurata myös tavanomaisten lajien kehitystä, mitä ei nyt kattavasti tehdä. Se tiedetään, että esimerkiksi soiden lintujen ja päiväperhosten kantojen alamäki on ollut jyrkkä. Metsien lahoppulajeja ei kartoiteta niin kattavasti, että sen avulla voitaisiin seurata, miten metsäluonnolla menee. Tavanomaisia lajeja seuraamalla varoitus kannan taantumisi-

sesta saataisiin aiemmin. Uhanalaisen lajin tilanne on jo huono, se on matkalla sukupuuttoon tietyltä alueelta. (13) Vuoden 2023 lintulaskennassa havaittiin Suomen kahden runsaimman pesimälinnun, peipon ja pajulinna, kantojen romahtaneen. Peippokanta on vähentynyt neljänneksen ja pajulinna kolmanneksen 20 vuodessa. Kyse ei ole vain kahden eri vuoden vertailusta, vaan pitkäaikaisesta kehityksestä. (14) Näiden lajien yhteenlaskettu pesivien yksilöiden määrä on ollut kymmeniä miljoonia. Jo biomassatasolla laskettuna romahdus on valtava. Tämä ravintoketjun portaan biomassakato luonnollisesti heijastuu kaikkeen ravintoketjun seuraavilla portailla.

Vuoden 2018 arvion pohjalta tiedetään, että lähes puolet Suomen noin 400 luontotyyppistä on uhanalaisia. Metsäluontotyypeistä peräti kolme neljästä on uhanalaisia. Erityisen uhanalaisia ovat perinnebiotoopit, eli kedot, niityt, hakamaat ja metsälaitumet. Elinympäristöjen pirstoutumiselle ei ole omaa indikaattoria, mutta sitä voidaan seurata esimerkiksi metsäautotieverkoston tai metsäojituksen kehittymisen kautta. Näin tiedetään, että elinympäristöt ovat Suomessa pienentyneet ja eriytyneet. (15)

Ihmiskunnan ympäristövaikutukset ovat käsittelemättömän suuret, ja aikaa tuhoa aiheuttavien yhteiskunnallisten rakenteiden ja mekanismien uudistamiseen on todella vähän. Vain kahdeksan vuoden kuluttua maailman pitäisi näyttää hyvin toisenlaiselta kuin nyt. Suurin ongelma on, että *yhteiskunnat on sidottu talouskasvuriippuvuuteen*. Vaikka ihmiskunnan ympäristövaikutus saataisiin taikasauvaa heilauttamalla loppumaan (mikä tietysti on täyttä mielikuvitusta), saisimme vain 35 vuotta lisää aikaa ratkaista, kuinka järjestämme kasvuun perustuvan hyvinvoinnin kaikille. Talouskasvua tarvitaan kestävyysvajeen eli julkisen velan paikkaamiseen ja julkisten

palveluiden rahoittamiseen. Velkaperusteinen rahajärjestelmä aiheuttaa sen, että lainojen kuolettaminen korkoineen edellyttää taloudellisen toiminnan laajentamista ja tehokkuutta eli lisää työtä ja tuottavuutta. (16)

4.1 ANSIOTYÖ TUHOAA ELÄMÄÄ JA SEN EDELLYTYKSIÄ

Aina, kun luontoa tuhotaan, joku tekee työtä. Kun metsiä on hakattu sileiksi, soita ojitettu, uusia kaivoksia avattu ja kalakannat kalastettu murto-osaan entisestä, ovat ihmiset useimmiten olleet yleisesti hyväksytyssä ansiotyössä ja saaneet vaivannäöstään rahallista korvausta joko palkansaajina tai yrittäjinä. Työtä on tosin teetetty Suomessakin myös pakkotyönä, esimerkiksi vangeilla ja työttömillä ns. siirtotyömailla, joilla muun muassa ojitettiin soita, raivattiin metsää, istutettiin taimia avohakkuuaukoille ja rakennettiin teitä. Työttömyyskorvauksesta tuli Suomessa arkea vasta 1970-luvun alussa. Sitä ennen työvoimapolitiikassa vallitsi ajatus, että taloudellinen turva edellytti työntekoa. ”Työ on parasta sosiaaliturvaa”, ajateltiin. Valtio järjesti työttömille työttömyystöiksi tai hätäaputöiksi kutsuttuja työllisyystöitä, joiden perinne istutettiin Suomeen jo autonomian aikaan. Tämän *lapiolinjaksi* kutsutun toimintatavan säilyttäminen pitkälle 1900-luvun puolivälin jälkeen oli poikkeuksellista Euroopassa. Työstä ei voinut kieltäytyä, sillä sitten menetti oikeutensa työttömyystöihin. (17)

Pitkälle kaupungistuneissa nyky-yhteiskunnissa työnjako on hyvin eriytynyt. Modernit yhteiskunnat on rakennettu talouskasvun, teknologiatehityksen sekä työnjaon kehittymisen perustalle. Kaupungistuneet nyky-yhteiskunnat ovat erittäin monimutkaisia verrattuna maaseudun perinteisiin, paikallisiin luontaistalouksiin. Nykytalouden toi-

mijat operoivat usein tietyllä toimialalla ja tuottavat pääsääntöisesti yhtä hyödykettä tai palvelua. Ruoka tuotetaan ensisijaisesti teollisella maanviljelyllä, jolloin pellolla viljellään yhtä tai korkeintaan muutamaa kasvia traktoreiden ja muiden koneiden sekä teollisten lannoitteiden ja torjunta-aineiden avulla. Osana näitä monimutkaisia järjestelmiä ihmiset koulutetaan tietylle alalle ja tulevat jonkin yhden asian asiantuntijoiksi. Taloustieteilijät Toni Ruuska ja Pasi Heikkurinen huomauttavat, että rahan, ja eritoten velan, rooli on pitää yksilöt kiinni kasvutaloudessa ja kuluttamassa sekä muodostamassa sosiaalisia suhteita eurojen ympärille. Kyse on koko elämän hyödykkeistämisestä, jolloin inhimillistä toimintaa ja koko elonkehän kohtaloa määrittää taloudellinen arvontuotanto. (18)

Myös ”sijoitustyötä” tekevät ihmiset ovat osallistuneet ja osallistuvat luonnontuhoamistointintaan investoimalla pääomaansa moniin tuotannollisiin hankkeisiin. Investoinneista saadut tuotot ”sijoitustyöläiset” ovat investoineet edelleen taloudellisen toiminnan laajentamiseen, jolloin lisää metsiä on hakattu, soita ojitettu, kaivoksia avattu, tehtaita perustettu ja niin edelleen. Tämä kaikki luonnon tuhoaminen on useimmiten tapahtunut täysin laillisesti. Samalla ansiotyössä ja ”sijoitustyössä” olleet ihmiset ovat ”kantaneet kortensa kekoon yhteiseksi hyväksi” edistämällä talouskasvua työllään ja luomalla uusia työpaikkoja, joiden puitteissa työtä tehdään. Kasvun hedelmistä osa on mennyt verotuloina julkisten palvelujen ylläpitämiseen ja julkisiin investointeihin.

Ekosysteemien tahaton vaurioittaminen äärimmäisen köyhyyden ja kurjuuden poistamiseksi sekä tulevien sukupolvien paremman elämän turvaamiseksi on vielä ymmärrettävää. Mutta miten voi olla mahdollista, että ympäristökatastrofin aikakaudella materiaalsen hyvinvoinnin kasvua yhä tavoitellaan jo liiankin korkean elintason maissa heikentämällä

edelleen luonnonelinympäristöjä ja nakertamalla siten tulevan hyvinvoinnin edellytyksiä? Kuinka näin hullunkuriseen ja vaaralliseen tilanteeseen on päädytty?

Tutkija-aktivisti Katri Jurvakainen ja kansalaisaktivisti, kirjailija Samu Kuoppa (19) toteavat teollisen, pitkälle ja syvälle teknologisoituneen elämäntapamme rakentuneen alun perin puutteelliselle ekologiselle ymmärrykselle eli tietämättömyydelle siitä, millä tavoin toimintamme vaikuttaa planeetan ekologisiin ainekierron sykleihin ja elossapitojärjestelmän vakauteen. Kuitenkaan viimeiseen 40 vuoteen ei enää ole voitu väittää tuhoisan toimintamme johtuvan tiedon puutteesta. Huolimatta valtavasta määrästä tietoa elämäntapamme kestävästä kollektiivinen käyttäytymisemme ei ole muuttunut ratkaisevasti. Tuhoisalla tiellä jatkamisen syytä on Jurvakaisen ja Kuopan mukaan etsittävä sosialisaatiosta, joka tuottaa tuhoisiksi osoittautuneita käsityksiämme normaalista, hyvästä, tavoittelemisen arvoisesta elämästä. Jurvakainen ja Kuoppa viittaavat yksilön kokemaan sosiaalipsykologiseen paineeseen olla erottautumatta joukosta, ”elää kuten muutkin” kirjoittaessaan, ettei vallitsevan yhteiskunnan normien mukaan eläminen edellytä aktiivista valintaa — riittää, ettemme koskaan kyseenalaista käsityksiä ja toimintatapoja, joihin olemme kasvaneet sisälle.

Jurvakainen ja Kuoppa viittaavat ranskalaisfilosofi Louis Althusseriin, jonka mukaan vallitsevaa tilannetta tuotetaan ja ylläpidetään ideologian avulla: sen käsityksiä ja käytäntöjä uusinnetaan yhteiskunnan jokaisella osalla. Althusser puhuu *ideologisista valtakoneistoista* kuvatessaan sitä, kuinka erilaiset valtiolliset instituutiot, kuten erilaiset koulutukselliset, poliittiset, kulttuuriset ja tiedotukselliset yhteiskunnalliset toimijat, tuottavat kukin tahoillaan erilaisia ideologioita. Valtaosa näistä on kuitenkin aina hallitsevan

ideologian vallassa. Jurvakainen ja Kuoppa tähdentävät ideologisten valtiokoneistojen ohjaavan ihmisten ajattelua *normalisoivan vallan* keinoin: järjestelmän osana varttussamme omaksumme kasvatuksen kautta sen normit, arvot ja ihanteet, ellemme erikseen opi tarkastelemaan niitä kriittisesti ja kyseenalaistamaan niiden oikeutusta. Sortava valta saa meidät tekemään asioita, joita emme haluaisi tehdä. Normalisoiva valta saa meidät haluamaan ja tavoittelemaan asioita, joita systeemin ja sen valtasuhteiden säilymiseksi on suotavaa haluta, vaikka ne olisivat ristiriidassa onnellisuutemme tai lajimme selviytymisen kanssa.

Elämme kapitalismin kehityksen vaihetta, jota voi kuvata uusliberaalin hegemonian aikakaudeksi. Sille tunnusomaista on Jurvakaisen ja Kuopan mukaan kapitalismin logiikan ulottuminen kaikille elämänaloille, kaiken elämään kuuluvan ekonomisointi. Aikakautta kuvaa politiikan alistaminen taloudelle: yhteiskunnan instituutioiden, kulttuurien ja elämänvalintojen laskelmoiva optimointi, rahallistaminen ja kaupallistaminen sekä jatkuva pääoman kasvun tavoittelu. Siihen kuuluu vahva usko markkinoiden itsesäätelyyn ja yksilöiden vapauden, ennen kaikkea taloudellisen vapauden korostaminen. Samalla yksilönvapauden korostamisen kautta uusliberalismi vastustaa kaikkia valtion ”holhoavia” toimintoja, jotka voisivat vääristää ”puhtaan” kilpailun ”luonnollista” tasapainoa. Uusliberaalin näkökulman voi tiivistää Margaret Thatcherin lauseeseen ”ei ole olemassa yhteiskuntaa, vain yksilöitä”. Poliittisia ratkaisuja ohjaavat nykyään kasvavissa määrin kapitalismin oletetut lainalaisuudet, budjetituri ja talouspuhe.

Valtasuhteita tuotetaan ja ylläpidetään kielen ja kerronnan voimalla. Ajallemme tyypillinen uusliberaali talouspuhe on malliesimerkki *diskursiivisesta vallasta*. Diskurssit voidaan

ymmärtää yhteiskunnallisiksi kielen käytännöiksi, jotka muokkaavat puheena olevien asioiden lisäksi myös puhujia ja kuulijoita. (20) Monet tätä raporttia varten haastattelemani asiantuntijat ovat tuoneet esiin, että loppujen lopuksi kyse on uskosta valtavirran taloustieteen narratiiviin. Poliitikot ja me ”tavan tallaajat” olemme omaksuneet median suosiollisella avustuksella klassisen taloustieteen kielen välittämän kuvan, jossa yhteiskunta toimii hyvin, kunhan ”talouden pyörät pyörivät”. (ks. 2.2) Luottamus talouskasvun tavoitteleminen arvoon säilyy, vaikka globaali kapitalistinen talousjärjestelmä jatkuvasti kriisiytyy sen sisäänrakennettujen valuvikojen vuoksi, ja talouskasvu muuttuu yhä epätaloudellisemmaksi ekologisten ja sosiaalisten ongelmien vuoksi. Luottamuksen ytimessä on myös uskomus, jonka mukaan työnteke palvelee aina ihmisten ”yhteistä hyvää” ja bruttokansantuotteella mitattu talouskasvu lopulta selättää kaikki sen tavoittelussa aiheutetut ongelmat. Kaikki kääntyy lopulta hyväksi, kunhan on päästy taas vahvalle kasvu-uralle. Tämä uskomus on paitsi yhteiskuntamme *talouskasvuideologian* myös sen liittolaisen *ansiotyöetoksen* ydintä.

4.2 TYÖ, ANSIOTYÖEETOS JA TYÖLÄSIDENTITEETIN SYNTY KAPITALISTISESSA MARKKINATALOUDESSA

Työ on arkinen ja itsestään selvän tuntuinen asia. Se jaottelee ja määrittää valveillaoloaikaamme ”tuottavaan” ja ”vapaaseen” aikaan, joista jälkimmäisen kulttuurinen rooli on ylläpitää ensimmäisen tuottavuutta. Ylikulutussyhteiskunnassa myymme ”työvoimaamme” ja aikaamme rahallista korvausta vastaan;

teemme rahaa, jolla kustannamme arkisen selviytymisemme ja vapaa-ajan huvitukset. Palkkatyö on kapitalismissa olennainen instituutio ja pääoman kasautumisen mekanismi. Samalla joku toinen usein hyötyy taloudellisesti työmme tuottavuudesta, koska palkkamme jää työmme taloudellista arvoa pienemmäksi. Silti yritämme kuroa kuilua umpeen säästämällä palkasta saatua rahaa unelmiemme toteuttamista varten, sosiaalisesta noususta haaveillen tai ainakin ”syrjäytymistä” vältellen. Tämä kaikki on meille tuttuakin tutumpaa, yhteiskunnan totuttua ”normaalia”.

Lähempää tarkastellessa työn käsite kuitenkin osoittautuu monimutkaisemmaksi. Jos vapaaehtoisesti kolaan lunta metsäpoluilta, jotta muut voisivat kulkea metsässä mukavasti talvella, sitä ei oikeastaan määritellä ”työksi”. Korkeintaan se on ”vapaaehtoistyötä”. Mutta jos samasta tehtävästä joku maksaa minulle rahaa, on siitä tullut ”oikeaa” työtä. Onko työ siis mikä tahansa tehtävä, jonka tekemisestä joku maksaa korvauksen? Toisaalta, jos läheiseni kuolee, joudun tekemään ”surutyötä” sopeutuakseni tilanteeseen psyykkisesti, ehkä ammattiauttajan tukemana. Entä koneet, jotka tekevät ”työtä” – esimerkiksi verkkoon kytketyssä tietokoneessa toimiva hakusovellus, jonka hakuroboti etsii jatkuvasti netistä uusia sivuja eritellen ja liittäen ne hakemistoonsa erityisten hakusanojen mukaan? Mikä yhdistää ihmisen tekemää metsäpolun kolaimista, hänen uuteen elämäntilanteeseensa mukautumista ja hakurobotin toimintaa sillä tavalla, että kaikkia näitä esimerkkejä voidaan kutsua työksi?

Ehkei oikein mikään. Voisi ajatella, että ”työpuhe” tai elämän ”työistyminen” on pikemminkin oire kulttuurisesta eetoksesta, jonka mukaan kaiken inhimillisen ja ei-inhimillisen toiminnan pitäisi olla hyödyllistä ja tavoitteellista. Näinhän asia ei tietenkään ole. Leikki

ei ole lapsen työ. Leikki on lapsen leikki. Lapset leikkivät kuralätäkössä, saukot järven sulapaikoissa, lokit ilmavirroissa ja aikuiset (niin, missä?) ihan huvikseen. Työpuheen kriittinen tarkastelu ja kyseenalaistaminen onkin tärkeää, jotta elämänilo ja olemisen riemu voisivat säilyä hengissä. Työpuheella on merkityksensä valtavirtaisen uusklassisen ja erityisesti uusliberaalin taloustieteen ihmiskäsityksen uusintamisessa (ks. alaluku 2.2). Vaikka miellämme helposti työn ”luonnolliseksi” olemisen tavaksi, se ei sitä ole.

Ihmistoiminnan ymmärtäminen työn käsitteen kautta liittyy kapitalistisen talousjärjestelmän ydinajatuksen kilpailun, hyödyn ja taloudellisen voiton tavoittelusta. Sen taustalla on ensiksikin valistusajan tieteellistekninen maailmankäsitys, jossa luonto (erotuksena ihmisten yhteiskunnasta) mielletään resursseiksi, joita voi vapaasti hyödyntää ja muokata ihmisten kehityksen ja edistyksen nimissä. Toisekseen ajatuksen taustalla on ekonomistinen käsitys ihmisestä itsekkäänä, oman edun maksimointiin pyrkivänä olentona, *homo economicuksena*.

Luonnonelinympäristöjen muokkaaminen omaksi hyödyksi liittyy keskusteluihin maan haltuunotosta ja omistamisesta. Yksityisen maanomistuksen oppi-isän, filosofi John Locken (1632–1704), mukaan yksityisomistus on luonnonoikeus. Ihmisellä on oikeus rajata itse muokkaamaansa maa omaksi omaisuudekseen, koska hän on liittänyt maan itseensä omalla työllään. Locken teoria omistusoikeudesta ja vapaudesta kasata vaurautta toimi myöhemmin perusteluna sille, miksi valtion sisäisen hallinnan pitää perustua vauraiden omaisuutta omistavien miesten suostumukseen. Absolutismi ja pysyvä yksinvalta eivät Locken mukaan sovi yhteen omistamisen vapauden kanssa. Locken ajattelulla on ollut valtava vaikutus käsityksemme maanomistamisesta. Hänen oppinsa niveltyy

osaksi 1400-luvulla alkanutta maanomistuksen yksityistämistä, joka alkoi yhteismaiden aitaamisella ja levisi hänen elinaikanaan Isosta-Britanniasta muualle Eurooppaan. (21) Yhteismaiden yksityistäminen kesti aina 1600-luvulle ja tunnetaan Suomessa isojaon nimellä. (Katso lisää yhteisresursseista alaluvusta 3.6.)

Antropologi James Suzman (2022) on tutkinut ravintonsa metsästämyllä hankkivien ihmis-yhteisöjen lisäksi muiden ihmisapinoiden ja lintujen elämää. Hänen havaintonsa on, että yleisesti ottaen luonnon rytmiin ja reunaehtoihin elämänsä sopeuttaneet olennot tekevät hyvin vähän sitä, mitä me teollisuusyhteiskunnissa enimmäkseen neljän seinän sisällä istuvat olennot kutsumme työksi. Työtä ei tehdä enempää kuin arkiseen selviytymiseen ja lisääntymiseen tarvitaan, eikä tarvittavia resursseja (kuten ravintoa tai materiaaleja) juurikaan kerätä varastoihin. Työn määrä on ihmiskunnan historiassa vakituisen asutuksen ja maanviljelyn myötä vähitellen kasvanut, ja kapitalistisessa markkinataloudessa se on suorastaan räjähtänyt fossiilisten polttoaineiden käyttöönoton avulla. Tehtaissa paiskittiin teollisen tuotannon alkuaikoina jopa 16-tuntisia päiviä. Sittemmin työväenliike on määrätietoisella toiminnallaan ajanut läpi monia työläinsäädännön uudistuksia, tärkeimpänä kahdeksantuntinen työpäivä ja kaksi lepopäivää viikossa. 2000-luvulla työaikojen kehitys on ollut taantuvaa: uusliberalismin myötä ylitöistä on tullut taas monilla työpaikoilla ”uutta” normaalia. (22)

Palkkatyö on työntekijän näkökulmasta toisenlaista kuin itseisarvoinen työ omiin ja yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Esimerkiksi oman polkupyörän kumin korjaaminen, jotta pyörällä voisi taas ajaa, tai saunapuutalkoisiin osallistuminen, jotta yhteinen sauna lämpiäisi lauantaisin, on erilaista kuin korjata kumeja tai kaataa

puita kahdeksan tuntia päivässä saadakseen rahaa perustarpeiden tyydyttämiseen. Automatisaatio ei suinkaan ole vähentänyt palkkatyön määrää vaan lisännyt sitä, koska globaalissa kapitalistisessa markkinataloudessa yhteiskunnat ovat sitoutuneet tuotannon jatkuvaan kasvattamiseen voittojen lisäämiseksi eli talouden kasvattamiseksi ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämmällä tavalla. Suzmanin mukaan monet talousinstituutioiden ydinoletukset ovat lähtöisin maatalouden vallankumouksesta, ajasta, jolloin siirryttiin maanviljelyyn ja alettiin varastoida satojen ylijäämää. Pysyvään asutukseen ja kotitarveviljelyyn perustuvissa yhteiskunnissa toimeentulo oli pakko turvata paiskimalla töitä yhä ahkerammin katovuosien varalta. Kaupungistuminen lisäsi tätä tarvetta, koska ravintoa piti tuottaa myös niille kaupunkilaisille, jotka eivät itse viljelleet tai pitäneet kotieläimiä ravinnon saantia varten. Tuolta ajalta on peräisin resurssien niukkuuden opinkappale; Suzman painottaa, että tuolloin luodut talouden instituutiot ja normit ohjaavat edelleen sitä, kuinka nykyään organisoimme tuotantomme ja kulutuksemme (23).

Filosofi Tere Vadén (2016) on samoilla linjoilla todetessaan, että suurimmassa osassa ihmiskunnan historiaa aineellisen työn määrä on ollut suurin piirtein sama kuin yhteisön eloonjäämiseen ja uusintamiseen on tarvittu, ja vasta fossiilisten polttoaineiden tuottama energiaylijäämä on muodostanut historiallisen poikkeuksen, joka lyhykäisyydestään huolimatta koetaan normaaliksi olotilaksi. Hän toteaa, että hiili, öljy ja maakaasu tekevät töitä toistakymmentä kertaa enemmän kuin muut energianlähteet yhteensä. Samalla ovat syntyneet kasvutalousjärjestelmät, kuten kapitalismi, jotka pystyvät kasvattamaan työn määrää vuosikymmen vuosikymmeneltä. (24) Nopeuden ja kiihtyvyyden kokemus on suora seuraus fossiilisesta energiasta. Fos-

siilienergia tekee modernin ihmisistä *fossiilisubjekteja* (25).

Monissa teorioissa katsotaan, että teollistumisen, modernisaation ja viimeistään informaatioyhteiskunnan myötä sivilisaatio on irrottautunut luonnosta. Vadén huomauttaa, että uskomus, jonka mukaan talous on irrallaan luonnosta, on mahdollinen vain luonnon ominaisuuksien (kuten fossiiliset polttoaineet) ansiosta. Fossiilisen energian näennäinen loputtomuus on vääristänyt taloustiedettä niin, että rahatalous on alettu nähdä luonnonvaroista irrallaan olevana asiana. Fossiiliset energialähteet ovat siis mahdollistaneet ”edistyksen”, josta ihmiset ovat itseään kiitelleet, ja samalla aiheuttaneet ne viheliäiset ongelmat, jotka uhkaavat ihmiskunnankin olemassaoloa. Vaikka energialähteet ovat uinuneet maan povessa miljoonia vuosia, on ihmiskunta ottanut ne käyttöönsä vasta hiljattain. Yhteiskunnat on rakennettu niiden varaan vaihtoehtoja miettimättä. Samalla on syntynyt ajatus, että tuotantoa voisi kuvata vain rahan kiertokulkuna. Vadén viittaa politiikan tutkija Timothy Mitchellin kirjaan *Carbon Democracy* todetessaan, että öljyn helppo ja halpa saatavuus antoi taloustieteilijöille mahdollisuuden kuvata taloutta vain rahan kiertämisenä yhteiskunnassa unohtaen pelon luonnonresurssien hiipumisesta. Näin taloustieteestä tuli rahan tiedettä, ei aineen tai aineellisen tuotannon kulutuksen analyysiä. Samalla sokaistuimme sille, kuinka paljon energiaa ja materiaa kasvavat taloudet käyttävät. Energiaylijäämän kutistuessa myös teknologia ja työnjako muuttuvat, eivätkä enää toimi totutulla tavalla. (26)

Kapitalistisessa markkinataloudessa lähtöoletuksena on, että talouden motiiveina ovat kilpailu ja voitontavoittelu. Toisen tappioon alistaminen nähdään moraalisesti hyväksyttävänä, eikä siitä aiheutuvasta kärsimyksestä tarvitse välittää, kunhan noudattaa lakia. (27)

Koska toisen hyväksi tehtävässä palkkatyössä on kyse epätasa-arvoisesta valtasuhteesta, työnteettäjien pitää saada työntekijät uskomaan sen oikeutukseen ja siihen, että valtasuhde lopulta koituu ”yhteiseksi hyväksi”. Tässä tulee apuun maanviljelysyhteiskuntien uskontojen, kuten juutalais-kristillisen uskontoperinteen kulttuurinen *ansiotyöeetos*, johon ihmiset sosiaalistetaan kasvatuksen avulla. Tässä ajattelutavassa ihmisen maailmassa olemisen keskiössä on työnteko, ja ahkeruutta pidetään korkealle arvostettuna hyveenä. Joutenolo tulkitaan laiskuudeksi ja epäsosiaalisesti teoksi, sillä maataloustöiden tekemättä jättäminen voi johtaa sadon menetykseen ja olla siten vahingoksi koko yhteisölle. Suzmanin mukaan tätä maataloususkontojen perintöä teollisuusjohtajat ovat myöhemmin hyödyntäneet ja hyödyntävät edelleen omaksi edukseen. 1930-luvulla esimerkiksi sovellettiin teollisuudessa laajasti Frederick Winslow Taylorin ”tieteellistä liikkeenjohdon oppia” tuotannon tehostamiseksi, jotta tehtaanomistajat saisivat enemmän taloudellista voittoa. (28) Palaamme uskonnon kulttuuriperinnön ja kapitalismin suhteeseen tuonnempana alaluvussa 1.5.

Kapitalistisen markkinatalouden synty oli hyvin monimutkainen sosiokulttuurinen prosessi, johon vaikuttivat monet, toisiinsa kytkeytyneet ja toisiaan vahvistavat tekijät. Kapitalismin käsite ja teoria ovat länsimaisen kokemuksen ja tutkimuksen tuottamia. Kapitalismi tarkoittaa eri tutkijoille hieman eri asioita riippuen heidän teoreettisista lähtökohdistaan. Eri näkökulmista myös kapitalismin historia hahmottuu hiukan eri tavoin. Kapitalismin klassisten teoreetikoiden, kuten Karl Marxin, Max Weberin, Joseph Schumpeterin, Werner Sombartin ja Karl Polanyin ajatukset ja heidän työnsä myöhempien jatkajien näkemykset eroavat toisistaan. Saksalainen sosiaalihistorioitsija Jürgen Kocka (2016) kuvaa kapitalismin organisaationa, historiallisena

ja edelleen kehittyvänä järjestelmänä, joka on vähitellen vallannut yhä suuremman alan yhteiskunnasta ja ihmisten elämästä. Kockan mukaan kapitalismi ei niinkään ole tuotantotapa vaan maailmankuva, ajattelutapa ja toimintalogiikka, jolla on ekspansiivinen, eri elämän alueita valloittava luonne (29). Kapitalismi on ennen kaikkea mielen sisäinen asia, maailmaan asettumisen tapa, jolla on yhteiskunnallisia seurauksia. Kapitalismin leviäminen ei ole ollut yhtenäinen jatkumo, vaan siinä on ollut ja on monenlaisia katkoksia. Sillä on myös ollut hillitseviä vastavoimia, kuten työväenliike ja sen vauhdittama pohjoismaisten hyvinvointivaltiorakenteiden luominen. (30)

Kocka erottelee eri käsite- ja teorialistoriallisten päätelmien sekä viimeaikaisten määrittelyehdotusten perusteella erityisesti kapitalismia luonnehtiviksi talouden piirteiksi seuraavat asiat: 1) henkilökohtainen omistusoikeus ja päätösvallan hajautuminen; 2) talouden toimijoiden pyrkimysten niveltymisen yhteen ennen kaikkea markkinoiden, hintojen, kilpailun, yhteistyön sekä kysynnän ja tarjonnan eli tavaroiden ostamisen ja myymisen kautta; 3) pääoma talousmuodon perustana sekä sen investointi ja jälleinvestointi talousmuodon sisäänrakennettuna vaatimuksena kilpailussa selviämiseksi ja 4) vahva taipumus perustaa yrityksiä ratkaisujen tekemisen, toiminnan ja tilinpidon yksiköiksi. (31)

Kapitalismissa valtion ja markkinoiden suhde vaihtelee maittain. Julkisen vallan ohjaus oli Kockan mukaan olennaista ja jopa välttämätöntäkin kapitalistisen talousjärjestelmän synnylle, vakiintumiselle ja kehittymiselle, sillä kapitalistinen toiminta edellyttää markkinoita, joiden perusedellytykset voidaan varmistaa vain poliittisin toimin. Valtiota tarvitaan myös kapitalistisessa prosessissa alati lisääntyvän epävakauden ja moninaisuuden hallitsemiseksi; sitä tarvitaan toiminnan va-

kauttamiseksi ja rajoittamiseksi niin, ettei kapitalismin logiikka tuhoa omaa perustansa. Edetessään uuteen vaiheeseen kapitalismi nimittäin Kockan mukaan tuottaa sen sosiaalista, kulttuurista ja poliittista ympäristöä häiritseviä ja jopa uhkaavia ilmiöitä, ennen kaikkea toistuvia taloudellisia kriisejä, jotka rapauttavat järjestelmän sosiaalista hyväksyttävyyttä. Samalla kapitalismin on kyettävä kaupallistamaan yhä uusia elämänalueita, mihin tarvitaan muun muassa valtiollista TKI(tutkimus-, kehitys- ja innovaatio) -politiikkaa. (32) Tässä tehtävässä hätiin tulee uusliberalistinen yhteiskuntapolitiikka.

Jussi Vähämäki kuvaa liberalismien yhteiskuntapolitiikkaa eräänlaisena ”raivauspolitiikkana”, joka raivaa yhteiskuntaprosessin sisälle tilaa markkinoille, yrityksille ja työlle eli inhimilliselle pääomalle. Markkinoiden luomiseksi ja niiden toiminnan mahdollistamiseksi on puututtava yhteiskuntapolitiikan keinoin toiminnan yleiseen kehykseen eli väestöön ja sen liikkuvuuteen, omistusoikeuteen, sosiaalisiin ongelmiin, kulttuuriin, kasvatukseen ja niin edelleen. Näin liberaali talousajattelu muodostaa perustan ”elämänpolitiikalle”, joka ei – toisin kuin perinteinen sosiaalipolitiikka – olennaisesti suuntaudu palkkojen kasvattamiseen ja työajan lyhentämiseen, vaan ottaa huolekseen työntekijän elämäntilanteen kokonaisuuden, arkielämän aamusta iltaan ja illasta aamuun. Vähämäki selittää, kuinka liberalismien yhteiskuntapolitiikan interventioilla työ tehdään mahdolliseksi: työ on tuotettava nimenomaan työnä eikä ennalta määrättyinä tehtävinä. Siksi liberaali ohjaus ryhtyy investoimaan työntekijän toimijuuteen, hänen yksilöllisiin päätöksiinsä, vaikuttimiinsa ja valintoihinsa. Tällaista ”elämänpolitiikalla” tuotettua taloutta Vähämäki kutsuu ”tapojen ja sielujen taloudeksi”. Vähämäki kirjoittaa (33):

”Olennaista on, että työ, asenne työhön, into tehdä työtä ja työn näkeminen ratkaisuna elämän ongelmiin eivät ole luonnostaan olemassa olevia, vaan ne on tuotettava. Työ ei siis liberalismille ole spontaani, ontologinen välittämättömyys, kuten eivät ole myöskään yritys tai markkinat. Ne on tuotettava --- Jos ne eivät ole luonnollisia, spontaaneja voimia ja jos liberalismi on tämän ymmärtänyt, niin voidaan ajatella, että poliittisten taistelujen painopisteen pitäisi siirtyä markkinoilta, yrityksistä ja työstä niihin prosesseihin, jotka tapahtuvat näiden kokonaisuuksien tuottamiseksi: kasvatukseen, koulutukseen, oppimiseen, merkityksen luomiseen, terveyteen, motivaatioon ja työhön sitoutumiseen.”

Työläisidentiteetti on yhteydessä siihen, mitä Vähämäki kutsuu *itsen alistukseksi*. Se on suostumista työnantajan eli työntekijän antamaan alistussuhteeseen ja sitoutumista siihen oman ja läheistensä toimeentulon turvaamisen vuoksi. Samalla se on oman toimijuuden määrittymistä tämän alistussuhteen kautta. Kapitalistisessa markkinataloudessa perustavanlaatuisia eriarvoisuutta ylläpidetään luokittelemalla ihmiset omistajiin ja työläisiin. Työntekijät tekevät työnsä palkkasuhteessa, jossa heille maksetaan vain osa työstä syntyvästä vauraudesta. Työnteosta kertyvät voitot omistava luokka ottaa itselleen. Näin ollen työläisen identiteetin perusta, palkkatyösuhteessa koettu ammattiylpeys, on valjastettu palvelemaan omistavan luokan taloudellista ja poliittista etua.

Toni Ruuska ja Pasi Heikkurinen kuvaavat globalisoitunutta maailmaa kaikkialle verkottuneena asioiden, tavaroiden ja ihmisten liikuttelujärjestelmänä, kaupunkien välisenä systeeminä. Sen logiikka ja tarkoituksiperät homogenisoivat kulttuurien rikkautta ja tuhoavat elinympäristöjä heikentäen elämän edellytyksiä Maa-planeetalla. Tähän perustuu

maailmanlaajuisen kaupungistumiskehityksen haitallisuus. Kaupungistuminen on yhteydessä fossiilisten polttoaineiden käyttöön-ottoon. Kaupungit alkoivat moninkertaistua ja laajentua ja niiden väestö kasvaa nopealla tahdilla sitä mukaa, kun fossiilisia polttoaineita alettiin hyödyntää ruoan ja hyödykkeiden tuotannossa. Ruuskan ja Heikkurisen mukaan yhteismaiden aitaaminen ja anastaminen loivat aikanaan ja luovat edelleen pohjan kaupunkien työväestön synnylle ajamalla ihmisiä pois mailtaan. Samalla kasvava tehomatalous sortaa ja kurittaa jäljellä olevia pienviljelijöitä, maataloustyöntekijöitä, kotieläimiä sekä maaperää. Nykypäivän urbaanit asumis- ja kulutuskeskittymät perustuvat maaseudun hyväksikäyttöön. Ne kiihdyttävät sekä maaseudun ihmiskulttuurien kirjoa ja paikallistalouksia että myös maaperää ja maaseudun luonnonelinympäristöjen sekä lajiston monimuotoisuutta ja runsautta. (34)

4.3 TALOUSKASVUN JA TÄYSTYÖLLISYYDEN ITSEISARVOISTUMINEN

Suomalaista yhteiskunta- ja talousjärjestelmää sekä poliittista ilmapiiiriä voisi kutsua sekamuotoiseksi markkinataloudeksi, jonka kapitalistiset piirteet ovat viime vuosikymmeninä uusliberalistisen talouspolitiikan myötä vahvistuneet. Kiristynyt kilpailu kansainvälisillä markkinoilla ja sijoittajien tuottovaatimukset pakottavat yritykset investoimaan toimintansa jatkuvaan tehostamiseen ja laajentamiseen. Kilpailuun perustuvassa kapitalismissa yritysten on pakko laajentua ja menestyä tai tuhoutua. Tuloksena on kiihtyvää ja itseään vahvistavaa, alati laajenevaa tuotannon ja markkinoiden kehä, joka vähitellen laajenee kaikille elämänalueille. Kapitalistisen markkinatalouden ydinajatus on, että talouden toimijoiden kilpaillessa vapaasti

keskenään ja maksimoidessaan omaa etuaan koko yhteiskunta hyöttyy ja vaurastuu. (35) Kansainvälisessä vertailussa Suomi onkin maailman rikkaimpia maita. Silti sosiaalisen eriarvoisuuden ongelmaa ei meilläkään ole pystytty ratkaisemaan. Credit Suisse -pankin vuoden 2022 raportissa huomautetaan, että vaikka tuloerot ovat kansainvälisesti Suomessa maltillisella tasolla, varallisuuserot ovat meillä aiemmista vuosista kasvaneet. (36) Emme myöskään ole kyenneet ratkaisemaan kasvutalouteen sisäänrakennettua ylikulutuksen ongelmaa, vaan vaurastuminen on meilläkin lisännyt ympäristöhaittoja ja suoranaista luonnontuhontaa. Kasvutalous ja planeetan elossapitojärjestelmän heikentäminen käyvät käsi kädessä. Tarkastellaan tätä kehitystä hieman lähemmin Suomen osalta.

Taloukasvulla tarkoitetaan useimmiten reaalisena bruttokansantuotteen (BKT) kasvua. Sitä voidaan mitata laskemalla yhteen kaikkien tuotettujen tavaroiden ja palveluiden rahallinen arvo eli markkina-arvo, joka on syntynyt jossain maassa yhden vuoden aikana, tai tarkastella tätä arvoa jaettuna asukasta kohti. BKT:n kasvu ilmoitetaan yleensä prosentteissa, jolloin törmätään eksponentiaalisen kasvun tavoittelun ongelmaan. Valtavirran taloustieteessä talouden vuotuiseksi minimikasvuksi suositellaan 2–3 prosenttia, jotta työllisyys pysyisi hyvänä eikä lamaa tulisi (ns. Okunin laki). Koska prosentuaalista kasvua verrataan aina edellisen vuoden kokonaismäärään, samansuuruinen prosentti merkitsee joka vuosi suurempaa absoluuttista kasvua. Näin ollen, jos talous kasvaisi 400 vuoden ajan tavoitellut kolme prosenttia vuodessa, tuloksena olisi tuotannon 120 000-kertaistuminen. Tällaiset lopputulokset ovat mahdottomia ja absurdeja. On selvää, ettei nopea kasvu voi jatkua loputtomiin - eikä hidaskaan. Kuten aiemmin todettiin, planeetan fyysiset rajat ovat monilta osin jo tulleet vastaan. (37)

Suomessa talouden kasvu alkoi kahdessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa, 1860–1880-luvuilla, kasvun takana oli viennin laajeneminen, toisessa vaiheessa – 1880-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan – puolestaan kotimarkkinoiden laajeneminen. Keskeisenä ajurina kaikessa taloudellisen toiminnan muutoksessa on meilläkin ollut siirtyminen markkinatalouteen. Tämän siirtymän ytimessä puolestaan olivat maatalouden kaupallistuminen sekä sen ja teollisuuden välinen vaihto. Taustalla vaikutti myös Venäjän politiikan muutos, joka oli seurausta keisarikunnan tappiosta Krimin sodassa 1853–1856. (38)

Tuotannon ja kulutuksen kasvua tarkasteleva taloushistoriallinen tutkimus on Suomessa painottunut neljään tulkintalinjaan: on joko korostettu metsäsektoria, teknologiaa tai instituutioiden merkitystä tai esitetty uusmarxilaisia näkemyksiä talouden kehityksestä. Metsäsektoritulkintalinjan mukaan Suomen taloukasvu alkoi, kun laajeneville Länsi-Euroopan puutavaramarkkinoille syntyi kysyntää suomalaisen metsäteollisuuden tuotteille. Teknologiatulkinta näkee kasvun puolestaan käynnistyneen teknisten innovaatioiden ja tuottavuutta nostaneen teknologian käyttöönoton seurauksena. Samaan aikaan alkoi yhteiskunnan rakennemuutos alhaisen tuottavuuden maataloudesta korkeamman tuottavuuden teollisuuteen. Institutionaalisessa tulkinnassa kasvun katsotaan käynnistyneen, kun talouspolitiikassa käännyttiin kohti liberalismia. Tulkinnan mukaan tämä vapautti teollisuuden kehityspotentiaalin merkantilismin kahleista. Uusmarxilaisessa tulkintalinjassa on korostettu toteutuneen kehityksen kapitalistista luonnetta ja sen kielteisiä puolia – muusta kansantaloudesta irrallista tuotantorakennetta, tuottavuuden epätasaista kehitystä ja ulkoista taloudellista riippuvuutta, tulojen epätasaista jakautumista sekä vallan ja vaurauden keskittymistä. Tämän tulkinnan

mukaan Suomen talouskasvu oli kapitalistisen suurteollisuuden aikaansaannos, ja kapitalistinen suurteollisuus myös hyötyi siitä yksipuolisesti. (39) Jotkut sosialidemokraatit tulkitsevat työväenliikkeellä olleen ratkaiseva merkitys siinä, että talouskasvun hedelmiä alettiin jakaa oikeudenmukaisemmin myös omistamattomalle luokalle. Kun hyvinvointivaltiota rakennettiin, tehtiin kansan nostamisesta absoluuttisesta köyhyydestä Suomessa yhteiskuntapolitiikan tärkeä päämäärä. Sodan jälkeen kommunismin uhkaa torjuttiin pohjoismaissa sosialidemokraattisen hyvinvointimallin avulla, jossa valtiolla oli keskeinen rooli työn lisääntyneen tuottavuuden hyötyjen jakamisessa. (40)

Toisinkin asia voidaan nähdä. Lauri Punamäki ja Pontus Purokuru kirjoittivat 2017 Voimalhdessä julkaistussa kolumnissaan, että hyvinvointivaltion tarina painottaa yhtenäisen ja rajatun kansakunnan yhteisvastuuta. Naapurivaltion perustana menneinä aikoina oli yhteinen suomalaisuus eli ulossulkeva nationalismi. Elinvoimainen nationalismi paljastuu rasistisista nettikeskusteluista, jossa pakolaisten auttamisen sijaan kehoitetaan keskittymään suomalaisten hyvinvoinnista huolehtimiseen. (41) Vastineena Punamäelle ja Purokurulle Antti Ronkainen kirjoitti, ettei hyvinvointivaltio voi Euroopan nykyisessä järjestyksessä olla muuta kuin oikeistolainen ja rasistinen kilpailuvaltio. Valtioiden alistaminen Euroopan kurimekanismeihin ei lievennä nationalismia eikä rasismia, päinvastoin. EU on itse kehittymässä talouskurin, rajavalvonnan ja armeijan linnakkeeksi. Ainoat rakenteelliset uudistukset, joita EU:ssa on viime vuosikymmeninä tehty, ovat johtaneet hyvinvointivaltion edistyksellisten reformien purkamiseen, työläisten polkemiseen, köyhien kyykyttämiseen ja pakolaisten nöyryyttämiseen. Näin ei Ronkaisen mielestä kuitenkaan tarvitsisi olla. Hän peräänkuuluttaa uutta visiota valtiosta, joka ei haikaile menneisyyteen

– ei hyvinvointivaltion eikä kansallisvaltion ”kulta-aikoihin”. Uuden valtion visio rakentuu Ronkaisen mukaan kansalaisoikeuksien radikaalille laajentamiselle, yhteisöllisyyden rakentamiselle ilman nationalismia sekä tuotannon ja tulonjaon järjestämiselle asettamatta ihmisiä toisiaan vastaan. (42)

Hyvinvointivaltio – tai se, mitä siitä on jäljellä – kuitenkin nykyisellään on kapitalismia ja sen väkivaltakoneistoa (ks. alaluku 1.4.). Se on eräänlainen, monessa suhteessa vielä keskeneräinen, kompromissi pääoman ja työntekijöiden välillä. Se tarjoaa ihmisille ansiotyötä ja monenlaisia elämänlaatua parantavia julkisia palveluita, jotka rahoitetaan taloudellisesta toiminnasta saatavilla verovarilla. Hyvinvointivaltiota on maailmalla ihasteltu tasa-arvoiseksi huomaamatta, että se luotiin sukupuolituneen, kolonialistisen ja hierarkkisen globaalin työnjaon avulla. Naiset hoitivat korvauksetta kotityöt – työvoiman uusintamisen ja lapset eli tulevan työvoiman kasvattamisen. Samoin julkiset palvelut olivat ja ovat yhä edelleen usein matalapalkkaisia naisaloja. Hyvinvointivaltio kätkee sisälleen siis piilossa olevaa, rakenteellista seksismia. Globaalin etelän ihmisten osana oli kolonialistisessa maailmassa ja on edelleen siirtomaiden itsenäistyttyäkin tuottaa halpoja raaka-aineita kulutustavariin, joita rikkaiden maiden ihmiset pystyvät palkallaan hankkimaan ja siten kasvattamaan sosiaalista statustaan. Tuottavuuden kasvu on vuosien 2007–2009 finanssikriisin jälkeen ollut korkeinta naisvaltaisilla palvelualoilla (43), mutta hyödyttää edelleen eniten omistavaa luokkaa sekä myös tiettyjen ydinteollisuusalojen miestyöntekijöitä (44). Lisäksi on huomattava hyvinvointivaltion yhteys nykyiseen ympäristökatastrofiin. Hyvinvointivaltion projekti perustui ihmiskeskeiselle todellisuuskäsitykselle ja luonnon tuhoamiselle. Nyt siitä on uusliberalismin mukaisen yksityistämisen ja supis-

tamisen jälkeen jäljellä vain rippeet, niin kuin on luonnonmetsistäkin.

Hyvinvointivaltiota ja julkisen sektorin ohjausta on pikkuhiljaa 1980-luvulta uusliberalismin oppien mukaan purettu ja julkisia palveluita yksityistetty. Valtion ja kuntien omistuksia on siirretty yksityisille, mutta tuotantosuhteet ja hyvinvoinnin rakentamisen mekanismit ovat pysyneet samankaltaisina. Hyvinvointimme on edelleen ansiotyöriippuvaista. (45) Poliittiset puolueet oikealta vasemman laitaan haluavat nostaa työllisyysastetta, sillä hyvinvointipalveluiden rahoittaminen perustuu BKT:n kasvattamiseen tuotantoa ja kulutusta lisäämällä, mikä vaatii lisää työtä. Julkinen sektori ei rahoita itseään, vaan pitää olla kaupaksi käyvää tavara- ja palvelutuotantoa. Talouskasvu puolestaan nojaa fossiilisiin polttoaineisiin ja luonnonresurssien ylikulutukseen, kuten koko elämänmuotommeikin. Globaalissa kapitalistisessa markkinataloudessa yhteiskunnat ovat lukkiutuneet talouden kasvupakkoon. (46)

Ilmastokriisin, luontokadon ja muiden ekologisten kriisien edetessä on käynyt selväksi, että fossiiliriippuvuudesta ja luonnonresurssien ylikulutuksesta pitää päästä eroon, jotta planeetta voisi säilyä ihmisillekin elinkelpoisena. Se on erittäin vaikeaa, ellei peräti mahdotonta, ellemmme luovu talouskasvupakkoa aiheuttavista yhteiskunnan rakenteista, esimerkiksi velkaperusteisesta rahajärjestelmästä ja yhteiskunnan ansiotyöriippuvuudesta. Joka vuosi on tuotettava ja kulutettava edellisvuotta enemmän, koska rahajärjestelmäme yksityiset liikepankit luovat velkaan perustuvaa rahaa. Velan kuolettamiseksi (eli lainatun rahan tuhoamiseksi) on maksettava lainalle korkoa, mikä tarkoittaa useimmiten enemmän työtä ja luontoa tuhoavaa tuotantoa. (47) Psykokapitalistisen mielen muokkaantumisen vuoksi (ks. 1.5) ihmiset haluavat rikastua, ja vuosi vuodelta tarvitaan

myös enemmän julkisia tuloja. Suomen väestö ikääntyy ja hoivamenot kasvavat. Samaan aikaan tulovirtaa on heikennetty veropohjaa kaventamalla, koska ihmiset haluavat rikastua ja nostaa edelleen elintasoaan. Esimerkiksi yritysten maksamaa yhteisöveroa on laskettu.

Kasvu on vuosikymmenien ajan ollut niukkaa ja epätaloudellista. Sen saavuttaminen tuottavuutta kasvattamalla on yhä vaikeampaa, ja koska kasvu on ympäristölle haitallista, se tuhoaa enemmän arvoa kuin tuottaa (48). Tuloksena on ollut talouden alijäämä, jota korjailtu velalla. Valtion velkaantuminen oli erityisen nopeaa koronaviruksen kolmena ensimmäisenä vuonna. Tilannetta pahensivat Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan ja sen aiheuttama energiakriisi. Suomen velkaantuminen kuitenkin on europaalaista keskitasoa. (49)

Talouskasvun hidastuminen on oire globaalin kapitalistisen markkinatalouden kriisiytyvästä luonteesta. Kun tietty elintaso on saavutettu, kasvu alkaa vaikeutua. Suomi käyttää nykyisin valtavia määriä luonnonresursseja – paljon EU:n keskitasoa enemmän – tuottaakseen tämänhetkisen henkeä kohden lasketun bruttokansantuotteen. (50) Meillä metsäteollisuus kuluttaa paljon puuraaka-ainetta varsin alhaisen jalostusarvon tuotteisiin, kun se voisi toimia kansantaloudellisesti viisaammin tuottamalla korkeamman jalostusarvon tuotteita. Tiukemmalla osinkotulojen verotuksella olisi mahdollista tuottaa enemmän verotuloja vähemmällä puumäärällä. Kalevi Sorsa -säätien oikeudenmukaisen ekologisen siirtymän asiantuntija Janne M. Korhonen huomauttaa, että tehostamalla resurssien käyttöä voidaan saada talouskasvua vain rajallisesti, ja ajan myötä tämä vaikeutuu. Tehokkuuden rajat määrittävät fysiikan lait, joille emme voi mitään. Täysin aineetonta kulutusta ei ole olemassakaan. Jos voisimme kasvattaa kulutusta pelkästään energian käyttöä lisäämällä, maapallolla olisi muuta-

man tuhannen vuoden kuluttua tuotettava yhtä paljon energiaa kuin Aurinko tuottaa. Vaikka aineeton kasvu olisikin mahdollista, kasvun jatkuminen paisuttaisi kulutuksen niin sanottua Zuckerberg-ongelmaa. Kun monimiljonäärejä ja miljardöörejä tulisi jatkuvasti lisää, heidän aineellinen kulutuksensa tuhoaisi elämän edellytykset planeetalta. Korhonen toteaa, että talouskasvusta käytävä keskustelu on muutamassa vuodessa muuttunut. Kasvun jatkumista ei enää oteta annettuna, vaan yhä useampi on ymmärtänyt sen joskus hyytyvän kokonaan. Hänen mukaansa on syytä ryhtyä vakavasti miettimään, millainen yhteiskunnan pitäisi olla, jotta se pysyy kasassa tämän tapahtuessa. (51)

Taloustieteilijät eivät ole yksimielisiä siitä, onko talouskasvun ja ympäristötuhojen välinen yhteys mahdollista katkaista. Ainakaan toistaiseksi tässä ns. *irtikytkenässä* ei ole onnistuttu. *Suhteellista irtikytkenää* hiilidioksidipäästöistä on jonkin verran tapahtunut, eli talous monissa Euroopan maissa on viime vuosina kasvanut hiilidioksidipäästöjä nopeammin. Euroopan päästövähennykset selittyvät pitkälti saastuttavan tuotannon siirtämisellä muualle, pääasiassa Aasian maihin, joissa kulutusperäiset päästömme tilastoidaan. Sen sijaan *absoluuttisesta irtikytkenästä* luonnonresurssien ylikulutuksesta eli tilanteesta, jossa talous kasvaa ja luonnonresurssien kulutus pysyy ennallaan, ei ole evidenssiä missään. (52)

Talouskasvua tavoittelevassa maailmantaloudessa absoluuttinen irtikytkenä on vaikeaa, ellei jopa mahdotonta ainakin kolmesta syystä. 1) Energia, talous ja ympäristövahingot ovat lujasti yhteydessä toisiinsa. Talouden kasvu perustuu teollisen energian lisääntymään valjastamiseen, mikä puolestaan johtaa tuntuvaan ympäristövahinkoon. 2) Kolmen vuosisadan mittaisen kokemuksen perusteella tiedetään, että kun tuottavuus teknologisen

kehityksen seurauksena kasvaa, se ei johda resurssien säästeliämpään käyttöön vaan tuotannon ja kulutuksen kasvuun. Tätä ilmiötä kutsutaan *Jevonsin paradoksiksi*, ja sitä soveltamalla on osoitettu, että energiatehokkuuden lisääntyminen johtaa kasvutaloudessa energian kulutukseen. Parantunut energiatehokkuus yhtäältä laskee energian hintaa, mikä kannustaa kasvattamaan kulutusta (ns. *suora rebound -efekti*). Lisääntynyt energiatehokkuus taas johtaa työn tuottavuuden kasvuun ja sen myötä tuotannon kasvuun, joka taas lisää yhteiskunnan energiankäyttöä kokonaisuudessaan (ns. *välillinen rebound -efekti*). 3) Ilmastokriisin hillitsemiseksi välttämättä tarvittavat päästövähennykset ovat niin mitattavia, että suhteellinen irtikytkenä ei millään riitä. Hiilipäästöjen väheneminen tuotantoyksikköä kohti eli *hiili-intensiteetti* ei ole riittänyt kompensoimaan edes BKT:n kasvusta johtuvaa saati väestönkasvun tulevaisuudessa aiheuttamaa päästöjen lisääntymistä. (53)

”Vihreän” kapitalismin periaatteella tehtävän vihreän siirtymän mainostamaa talouskasvun ja luonnonresurssien kulutuksen irtikytkenää ei siis ole näköpiirissä. ”Vihreä” talous ei ole synonyymi kestäväälle taloudelle, ei edes ekologisessa mielessä; se on edelleen sitoutunut tukemaan ja ylläpitämään jatkuvaa talouskasvua, joka itsessään on elossapitojärjestelmälle tuhoisaa. Kiertotalouden, resurssiviisauden, lakialoitteiden ja muiden ympäristökatastrofin hillitsemiseksi esitettyjen ideoiden tarjoamat ratkaisut ovat tärkeitä mutta riittämättömiä, jos ne ottavat talouskasvun annettuna päämääränä ja ovat sokeita sen tuhoisuudelle.

Vallitsevassa talousajattelussa mielletään monien yhteiskunnallisten ongelmien juontuvan heikosta talouskasvusta. Tilanteessa, jossa talouden kasvun voidaan osoittaa olevan sen ekologisten ja sosiaalisten haittavaikutusten vuoksi *epätaloudellista*, pakkomielteistä pyrkimystä sen lisäämi-

seksi on vaikeaa perustella järkisyillä. Kasvuideologia tarvitsee tuekseen myyttejä, joita kasvuideologiaan kriittisesti suhtautuvat tutkijat (54) ovat löytäneet kahdeksan:

1. Hyvinvointiin tarvitaan aina talouskasvua
2. Talouskasvu on välttämätöntä hyvinvointivaltion ylläpitämiseksi
3. Vain kasvutalous ylläpitää hyvää työllisyystilannetta
4. Talouskasvu on ympäristöongelmien ratkaisu
5. Talouskasvu voidaan kytkeä irti ympäristöongelmista
6. Väestönkasvu on ympäristölle suurempi ongelma kuin talouskasvu
7. Finanssitalouden kasvu tuo mukanaan oikeaa vaurautta
8. Rahataloudellinen tehokkuus lisää aina hyvinvointia

Tämän raportin puitteissa ei ole mahdollista eikä tarkoituksenmukaistakaan avata näihin myytteihin liittyvää kriittistä keskustelua yksityiskohtaisesti, mutta käyn silti kokonaiskuvan saamiseksi läpi jokaisen myytin, sitä puolustavat argumentit sekä kestävyystutkijoiden vasta-argumentit pääpiirteissään. Nämä myytit on esitetty teoksessa *Talous kasvun jälkeä* (2016).

Myytti 1: Hyvinvointiin tarvitaan aina talouskasvua. Uskotaan, että talouden jatkuvaa kasvua tarvitaan pitämään köyhyys loitolla. Siksi korkean elintason Suomessakin talouskasvua tavoitellaan yhä, vaikka kasvua on yhä vaikeampi saavuttaa ja ihmistoiminnan ekologiset rajat ovat tulleet vastaan. Tähän kestävä talouden ja hyvinvoinnin tutkijat huomauttavat, että tärkeää on hyvinvointia palveleva talous, ei BKT:n prosentuaalinen kasvu. Talous toimii hyvin, jos sen avulla saadaan tyydytettyä ihmisten perustarpeet ja luotua kestävää hyvinvointia. Kasvuriippuvuudesta irrottautuminen ja laajemman talouskäsit-

sen omaksuminen lisäävät hyvinvointia luottavammin kuin talouskasvu, koska tällöin ei keskitytä ylikulutukseen perustuvan elämäntavan ylläpitämiseen vaan tyydyttävämpään hyvinvointiin ja elämän merkityksellisyyden kokemiseen.

Myytti 2: Talouskasvu on välttämätöntä hyvinvointivaltion ylläpitämiseksi. Talouskasvu on otettu yhteiskuntapolitiikan tärkeimmäksi tavoitteeksi, koska kuvitellaan sen olevan välttämätöntä hyvinvointivaltion ylläpitämisessä. Siksi talouskasvua tavoitellaan lisäämällä mitä tahansa tuotantoa ja myös hyvinvointivaltiota heikentävillä uudistuksilla. Kestävyystutkijoiden mukaan hyvinvointivaltion ylläpitäminen on mahdollista myös taloudessa, jossa tuotanto on perinteisin talouskasvumittarein tarkasteltuna vakaata eikä kasva tai jopa hiipuu. Keskittyminen hyvinvointiin talouskasvun sijaan muuttaa politiikan prioriteetteja. Huomion siirtäminen kestävään hyvinvointiin tarkoittaa käytännössä yhteiskunnallisia uudistuksia, kuten työtä ja toimeentuloa koskevia reformeja. Se vaatii myös uudistuksia rahajärjestelmään, jossa liikepankkien luoma raha on enimmäkseen velkaa, jonka kuolettaminen vaatii yhä enemmän taloudellista toimeliaisuutta. Tutkijat painottavat tässä kohdassa paikallistalouksien merkittävää roolia hyvinvoinnin edistämässä.

Myytti 3: Vain kasvutalous ylläpitää hyvää työllisyytilannetta. Myytti työllisyyttä luovasta talouskasvusta johtaa pääomatuottoja suosivaan politiikkaan, vaikkei tämän politiikan työllisyysvaikutuksista ole vahvaa näyttöä. Kasvuun kytketty työllisyyspolitiikka on ekologisesti kestävä ja edistää siksi ympäristökatastrofia. Tutkijoiden mukaan korkeaa työllisyysastetta on mahdollista ylläpitää ilman talouskasvua, mikäli hellitetään työn tuottavuuden fetissistä ja tehdään muutoksia työaikaan ja talouden organisaatioihin. Toisin kuin talouskuripolitiikka, työn uudelleen

organisointi työntekijälähtöisesti ei vaaranna ihmisten hyvinvointia.

Myytti 4: Talouskasvu on ympäristöongelmien ratkaisu. Tämän myytin vuoksi talouskasvua halutaan edistää jopa ympäristönsuojelun tavoitteiden saavuttamisen nimissä, vaikka on runsaasti tieteellistä evidenssiä ympäristökatastrofin ja talouskasvun kietoutumisesta monin tavoin yhteen. Talouskasvulla ei ympäristöongelmia voida ratkaista, koska se on näiden ongelmien syy. Tähän kestävyys-tutkijat huomauttavat, että talouskasvun jatkuva tavoittelu epävakauttaa koko planeetan elossapitojärjestelmää ja siksi myös inhimillistä elämää. Kasvutalouden priorisointi on erittäin lyhytnäköistä ja uhkaa tuhota kaiken sen hyvän ja hyvinvointia tuottavan, jota talouskasvulla tavoitellaan. Elämän edellytysten suojelemiseksi on järkevää luopua talouskasvun pakonomaisesta tavoittelusta.

Myytti 5: Talouskasvu voidaan kytkeä irti ympäristöongelmista. Kun poliittiset päättäjät eivät ole pystyneet tekemään tai halunneet tehdä valintaa kasvun tavoittelun ja ympäristöongelmien torjumisen välillä, ratkaisuksi tarjotaan kasvupolitiikan jatkamista irtikytkennän myyttiin tukeutumalla. Kuitenkin kaikki ympäristöhaittojen vähentämiseen tähtäävät keinot jäävät riittämättömiksi, ellei tähän niiden perimmäiseen syyhyn puututa. Ilmastonmuutoksen, luontokadon tai minkään muunkaan ekologisen kriisin torjuminen ei ole onnistunut kasvutaloudessa, ja kuusi kahdeksasta määritellystä planetaarisesta turvarajasta on jo ylitetty. Ympäristökatastrofin hillitsemiseksi kestävä talouden ja hyvinvoinnin tutkijat suosittelevat resurssien kuluttamisen ja energian käytön nopeaa vähentämistä. Se on välttämätöntä ja kokonaistaloudellisesti järkevää, vaikka se johtaisi BKT:n supistumiseen. Ekologisesti kestävä talous on mahdollon, ellei kasvupakosta irtautumiseksi tehdä rohkeita ratkaisuja.

Myytti 6: Väestönkasvu on ympäristölle suurempi ongelma kuin talouskasvu. Väestönkasvua väitetään virheellisesti talouskasvua pahemmaksi maapallon elossapitojärjestelmän kuormittajaksi. Kun väestökysymys asetetaan ympäristökeskustelun ykkösaiheeksi, ratkaisuksi saadaan joko hyvin väkivaltaisia toimintaehdotuksia tai sitten kulutustasoon ja yhteiskuntajärjestelmiin liittyvät muutosehdotukset vaietaan taka-alalle. Tutkijat korostavat, että väestökysymys on kestäväälle hyvinvoinnille tärkeä. Väestönkasvun kääntyminen laskuun syntyvyyttä pienentämällä on yleisesti hyväksytty ja realistinen keskipitkän aikavälin tavoite, kun taas talouden kasvuriippuvuudesta irrottautuminen on vasta alussa. Ympäristön ylikuormitukseen väestöpolitiikkaa tehokkaammin vaikutetaan vähentämällä ekologisesti haitallista ja hyvinvoinnille toissijaista kulutusta.

Myytti 7: Finanssitalouden kasvu tuo mukanaan oikeaa kasvua. Talouspolitiikassa suositaan finanssitaloutta, koska uskotaan sen kasvun tuovan mukanaan oikeaa vaurautta. Tämä on yleinen kuvitelma, joka perustuu virhepäätelmään. Raha ei itsessään ole vaurautta vaan vain vaatimus vauraudesta. Todellista vaurautta ovat asiat, joita voidaan tarvittaessa hankkia käyttämällä rahaa maksuvälineenä. Finanssitalouden erkaantuminen reaalityaloudesta kuvastaa riemuitseminen siitä, että korko kasvaa nopeammin kuin puut. Tällaisen logiikan mukaan olisi järkevintä hakata kaikki puut ja sijoittaa saadut tulot korkeakorkoisille tileille. Kasvutalouden myytti uskottelee, että sijoitukset finanssitalouteen ”ruokkivat” reaalityaloutta, ja toiminta finanssimarkkinoilla johtaa reaalityalouden hyödyketuotannon kasvuun. Tällainen ajattelu ei huomioi reaalityalouden ja finanssitalouden perustaa, *biofyysistä taloutta*, jota ilman talouden muitakaan muotoja ei olisi olemassa. Finanssitalous kasvaa reaalityalouden kustannuksella. Ekosysteemin tila heikkenee, koska ekonomia ei syste-

minä huomioi kasvua rajoittavia biofyysisiä termodynamiikan lakeja, vaan olettaa talouden rajallisella pallolla voivan kasvaa rajatonomasti. Kestävyystieteilijät toteavat tähän, että nykyisillä rahoitus- ja rahajärjestelmillä ekologisten kriisien ja julkisen sektorin rahoitusongelmien tyydyttävä ja riittävä hoitaminen on äärimmäisen vaikeaa, ellei peräti mahdotonta. Tämän vuoksi rahajärjestelmä on laajasti uudistettava. Finanssitalouden kasvu riippuu reaalityalouden tuotannosta ja kulutuksesta, eli sekin on rajallista. Sen roolia politiikassa pitäisi säädellä sillä perusteella, miten paljon se lisää tai vähentää kestäviä hyvinvoinnin tuottamisen tapoja.

Myytti 8: Rahataloudellinen tehokkuus lisää aina hyvinvointia. Näkemys kasvutalouden tehokkuudesta ja tuottavuudesta hyvinvoinnin perustana on johtanut siihen, että yhteiskuntien taloudellista menestymistä ohjataan yksipuolisesti markkinahintojen kautta eikä ihmisten tarpeiden ja luonnonprosessien ehdoilla. Tuotantoa siirretään markkinoiden piiriin julkiselta sektorilta, kotitalouksista ja yhteisvaurauteen perustuvasta tuotannosta. Kilpailutettujen markkinoiden uskotaan tuottavan hyvinvointia tehokkaammin, vaikka tämä pätee vain osaan hyvinvoinnin kokonaisuudesta. Kapea tehokkuusajattelu johtaa siihen, että uusiutumattomia luonnonresursseja ylikäytetään ja uusiutuvia käytetään liian nopeasti suhteessa niiden elpymiseen, mikä taas johtaa elämän hiipumiseen. Ekologisten ja sosiaalisten ulottuvuuksien näkökulmasta onkin helppo päätellä, että myytin oletukset tehokkuudesta ja tuottavuudesta hyvän kehityksen edistäjinä ovat virheelliset. Kestävän talouden ja hyvinvoinnin tutkijat painottavat, että aitoa ekotehokkuutta syntyy silloin, kun vähennetään ihmisten perustarpeiden tyydyttämiseen liittymätöntä energian ja materiaalin käyttöä ja kun luonnonresurssien käytöstä (tuotannosta) saavat hyödyt jaetaan oikeudenmukaisesti. Luonnonvauraus ja ihmisten välinen luotta-

mus ovat ainoa todellinen vaurautemme, ja niiden vaaliminen on äärettömän paljon tärkeämpää kuin omaisuuden kasvattaminen.

Talouskasvu on tuonut paljon hyvää. Sen avulla Suomen asukkaat nousivat nälkäkuoleman partaalta aineelliseen hyvinvointiin. Elämästä tuli huomattavasti helpompaa. Talouskasvu oli ja on hyvä idea köyhyyden poistamisessa, mutta nyt Suomen kansantalous on jo pitkään ollut riittävän iso. Paisunut tuotanto ja kulutus ovat muuttuneet elämälle ja sen edellytyksille tuhoisiksi. Kun luonnon kantokyvyn rajat ovat tulleet vastaan, on kysyttävä, onko taloutta hyvinvointimme kannalta välttämätöntä jatkuvasti kasvattaa vai voisiko hyvinvointia alkaa tavoitella muilla keinoilla. Nyt pitää jo kysyä: Mihin tuottavuuden kasvulla tähdätään? Mihin tehostaminen on keino? Mihin markkinatalous on väline? Mikä on talouden päämäärä? Asennoitumalla avoimesti hyvinvoinnin käsitteen laajenemiseen aineellisesta elintasosta kokonaisvaltaisesti merkitykselliseksi koettuun ”hyvään elämään” voimme raivata tilaa mielessämme ja julkisessa keskustelussa talouskasvuideologian kyseenalaistavalle ajattelulle.

Syyskuussa 2018 uutisoitiin maailmalla julki lausumasta, joka Suomessa valitettavasti jäi uutispimentoon. Tuolloin 239 kestävyystutkijaa eri maista julkaisi Euroopan päättäjille vaatimuksen, että Euroopan olisi hylättävä talouskasvun tavoite ensisijaisena yhteiskunnallisena päämääränä. Mukana oli kuusi suomalaista kestävästä yhteiskunnan tutkijaa. Tutkijaverkoston mukaan on mahdollista parantaa elämisen laatua, turvata luonnon säilyminen, vähentää eriarvoisuutta ja lisätä merkityksellistä työtä ilman talouskasvun tavoittelua. Kasvun sijaan tutkijat esittävät hyvinvoinnin, työn, tulojen, varallisuuden ja vallan nykyistä oikeudenmukaisempaa jakamista. Tutkijoiden viesti oli selvä: edistysajatteluamme uudistamalla meidän on mah-

dollista löytää vaihtoehtoinen lähestymistapa irtikytkennän tavoitteluun. Voimme pyrkiä irrottamaan hyvinvoinnin talouskasvusta, kulutuksesta ja päästöistä. Tutkijat suosittelivat perustamaan EU-parlamenttiin kasvun jälkeisiä tulevaisuuksia käsittelevän erityiskomission, sisällyttämään BKT:lle vaihtoehtoiset indikaattorit¹ EU:n ja sen jäsenvaltioiden makrotaloudellisiin puitteisiin, muuttamaan vakaus- ja kasvusopimus (SGP) vakaus- ja hyvinvointisopimukseksi ja perustamaan taloudellisen siirtymävaiheen ministeriö jokaiseen EU:n jäsenvaltioon. (55)

Näyttää siltä, ettei poliittisessa keskustelussa ole kunnolla ymmärretty, miten suuria ja välttämättömiä muutoksia on tehtävä, jotta elämän edellytykset säilyisivät. Niin ikään ei ole ymmärretty sitä, ettei kehityksen ohjaaminen onnistu pelkästään rajoittamalla kansainvälisesti päästöoikeuksien määrää. Ekonomistinen ajattelu lähtee siitä, että raaka-aineen hinnan kohotessa markkinat keksivät nopeasti korvaavan edullisemman raaka-aineen (substituutio). Taloustieteilijä Paavo Järvensivu ja taloushistorioitsija Tero Toivanen toteavat, että hiilineutraalin tulevaisuuden tavoittelussa ongelmana on kuitenkin se, miten riippuvaisia yhteiskuntien perusinfrastruktuurit ovat fossiilisista polttoaineista, joita ei voi suoraan tai nopeasti korvata millään muulla. Jotta riittävän ripeään päästövähennystahtiin voidaan päästä, usean

¹ BKT:lle on vaihtoehtoja. *Kestävän taloudellisen hyvinvoinnin indeksi* (Index of Sustainable Economic Welfare, ISEW) on kestävän taloudellisen hyvinvoinnin mittari. ISEW ottaa huomioon kuluttajien hyvinvoinnin tasoon vaikuttavat tekijät kattavasti rahamääräisinä. *Aidon kehityksen indikaattori* (GPI) on ISEW:n pohjalta edelleen kehitetty mittari, jolla kuvataan maassa tapahtunutta aitoa, todellista kehitystä ja on yksi tapa tiivistää hyvinvointi yhteen mittariin. Sitä voidaan käyttää politiikan suuntaamisessa samaan tapaan kuin BKT-mittaria. GPI ohjaa päätöksentekijöiden huomiota talouden lisäksi sosiaalisiin ja ekologisiin tavoitteisiin.

tuotantosektorin toimintaa pitäisi rajoittaa ainakin seuraavien kahden vuosikymmenen aikana, kunnes päästöttömät tuotantotavat on saatu rakennettua. Esimerkki tällaisesta tuotantosektorista on rakennusteollisuus. Tämä johtaa väistämättä tuotteiden hintojen nousemiseen, kasvun hidastumiseen, työttömyyteen ja yhteiskunnan eriarvoistumiseen. Järvensivu ja Toivanen painottavat, että hiilinegatiiviseen yhteiskuntaan siirtymisessä on kysymys perustavanlaatuisesta systeemitason muutoksesta – ekologisesta jälleenrakennusprojektista – joka tähtää ripeään ja suunnitelmalliseen energiantuotannon, liikkumisen, asumisen ja ruoantuotannon uudistamiseen. Samalla joudumme miettimään uudelleen myös talouden organisoinnin sekä oikeudenmukaisen työn, tulojen ja resurssien jakamisen. (56)

Mikä tahansa tuotanto ei enää käy. Mikä tahansa työ ei enää käy. Ihmistoiminnan pitää asettua luonnon kantokyvyn rajoihin ja palvella planetaarista hyvinvointia. Meidän on alettava etsiä tietä eteenpäin kohti ekososiaalista, kasvun jälkeistä toimeentulemistilanteessa, jossa poliittiset puolueet ovat sitoutuneet yritysten kansainvälisen kilpailukyvyyn ja työllisyysasteen nostamiseen. Tehtävä vaikuttaa mahdottomalta, mutta yhteiskunnan riippuvuutta sekä velkaperusteisesta rahasysteemistä että ansiotyöstä on alettava vähentää, koska ne pitävät yllä talouden rakenteellista kasvupakkoa, joka vie meidät tuohon.

Kasvu on aina tuotannon ja kulutuksen kasvua. Lineaarisen tuotantoprosessin toisessa päässä on jätekasa. Suomalaiset ovat Tilastokeskuksen mukaan tuottaneet yhdyskuntajätettä 2000-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä enemmän kuin koskaan ennen; kasvu on jatkunut koko vuosituhanen alun. Yhdyskuntajätettä syntyy meillä vuosittain 3,3 miljoonaa tonnia eli noin 600

kg jokaista suomalaista kohden, mikä on 90 kg EU:n keskitasoa enemmän. (57)

Meidän on alettava kyseenalaistaa talouskasvu itseisarvoisena hyvinvoinnin tuottamisen välineenä ja lakattava itsepäisesti uskomasta, että se korjaa aiheuttamansa ympäristötuhot ja valtavat sosiaaliset ongelmat. Meidän pitää pohtia vakavasti, kuinka voisimme alkaa tuottaa hyvinvointia suoraan ilman rahan kierrättämistä luonnonresursseja tuhlaavan ja päästöjä aiheuttavan tuotannon ja kulutuksen kautta.

4.4 ANSIOTYÖ OSANA GLOBAALIN KAPITALISMIN VÄKIVALTAKONEISTOA

Yleinen käsitys väkivallasta on kovin kapea ja rajoittunut. Sana väkivalta tuo mieleen nyrkiniskut tai aseellisen hyökkäyksen, vaikka nämä ovat vain väkivallan jäävuoren huippu. Arkemme on täynnä piiloon jäävää hyväksikäyttöä, pakottamista ja henkistä alistamista, jota emme osaa edes mieltää saati kutsua väkivallaksi. Koulukiusaaminen on väkivaltaa. Työpaikkakiusaaminen on väkivaltaa. Kulutamme väkivaltaa, jopa ruoan muodossa. Eläinteollisuus on väkivaltaa. Riistotyövoimalla ja niukkenevilla pohjavesivarannoilla kasvatetut espanjalaiset kirsikkatomaatit ja se, että riistämme vasikalta maidon (ja emon) on väkivaltaa. Yleisesti hyväksytyin ihmiskeskeisen maailmankäsityksen vuoksi väkivaltaa ei aina edes pidetä väkivaltana vaan edistyksenä. Syväekologinen ajattelu näkee asian laajemmin. Väkivaltana voidaan pitää sellaista ihmisten perustarpeiden tyydyttämisen kannalta tarpeetonta toimintaa, joka vahingoittaa luontoa, mukaan lukien ihmisluonto.

Toni Ruuska ja Pasi Heikkurinen kirjoittavat, että väkivalta ulottuu ilmiönä sekä käsitteellisellä että käytännön tasolla lajirajat ylittäviin suhteisiin, eivätkä he tee rajanvetoa edes elollisen ja elottoman tai kipua tuntevan ja tunte mattoman luonnon välille. Tämän ajattelutavan mukaan siis myös maaperään, vesistöön ja ilmastoon voi kohdistua väkivaltaa. Teknologisen kehityksen myötä ja ihmisyhteiskuntien vaurastuessa väkivalta elonkehässä on lisääntynyt räjähdysnomaisesti. Se ilmenee esimerkiksi kaadettaessa kokonaisia metsiä, laajamittaisessa kaivostoiminnassa, eläinten tehotuotannossa, yksityisautoilussa ja massaturismissa. Tällä uudella aikakaudella ihmis-, eläin-, kasvi- ja mineraalikunnan lajeja (sekä muita olentoja) hyväksikäytetään perustarpeiden tyydyttämisen sijaan halujen tai muiden kuin tarveperusteisten syiden pohjalta, vaikka filosofisesti ajatellen kenelläkään ei ole oikeutta vähentää elämänmuotojen runsautta ja monimuotoisuutta kuin välttämättömimmistä syistä eli oman eloonjäämisensä vuoksi. (58) Vauraiden maiden ihmisten on vaikeaa käsittää, millainen maailmankaupan väkivaltakoneisto heidän mielihalujaan tyydyttämään pyrkivän kulutuksensa taustalla on. Kun valitsemme kaupan hyllyltä tuotteen tai tilaamme ulkomaanmatkan, emme näe, millaisten elävien olentojen, materiaali- ja energiavirtojen verkostoon tulemme itsemme kytkeneeksi. Sama koskee työelämää. Niin ns. tuottavan kuin ns. tuottamattoman tai uusintavan työn materiaallinen perusta on globaalin talouden jättimäisessä tuotanto- ja logistiikkaketjujen verkostossa, joka kätkee sisälleen hirvittävät määrät hyväksikäyttöä ja väkivaltaa niin Suomessa kuin muualla maailmassa.

Ympäristötaloushistorian dosentti Jan Kunnas huomauttaa (59), että ilmastonmuutos johtuu tietystä velasta, joka ylittää suuruudeltaan ja vaikutuksiltaan köyhien maiden velkataakan. Se on kehittyneiden maiden hiilivelka, joka on seurausta niiden suhteettoman suuresta osuu-

desta globaaleista kasvihuonekaasupäästöistä. Tämän velan avulla olemme rahoittaneet vaurastumisemme. Meidän maksamaton hiilivelkamme uhkaa nyt elämistä sekä köyhimmässä maissa että tulevilla sukupolvilla myös meillä. Esimerkiksi Bangladeshille, joka on vastuussa alle promillesta globaaleista kasvihuonekaasupäästöistä, ilmastonmuutoksesta aiheutui vuosien 2000 ja 2019 välillä lähes neljän miljardin dollarin vahingot.

Kunnaksen esille ottama fakta tarjoaa tärkeän näkökulman maailmantalouden velkakeskusteluun. Jos rikkaat maat eivät kannu vastuutaan hiilivelastaan, jolla ne ovat rahoittaneet vaurastumistaan, miksi köyhien maiden pitäisi myöskään maksaa ulkomaanvelkansa? Oikeudenmukaisuuden nimissä olisi perusteltua kuitata nämä velat toisillaan velkojen uudelleenjärjestelyn sijasta. Tämä olisi täysin mahdollista. Vauraita maita ei tätä aloitetta estä tekemästä mikään muu kuin poliittisen tahdon puute, minkä taustalla puolestaan on haluttomuus niin ymmärtää nykyisen maailmanjärjestyksen laaja, rakenteellinen väkivalta kuin irtisanoutua siitä. Kolonialismin ja rasismien perintö elää globaalissa taloudessa vahvana sen rakenteissa, jotka on luotu länsimaisten teollisuusyhteiskuntien kehittyessä ja jotka ovat perustuneet elämän riistämiseen ns. kehittyvissä maissa. Aikanaan globaalien pohjoisten siirtomaavallat valloittivat globaalien etelän maita alistaen ja hyväksikäyttäen ihmisiä ja luonnonresursseja. Kun ilmaisen luonnonvaurauden kahmiminen entisistä siirtomaista loppui niiden itsenäistyttyä, globaali pohjoinen pyrki varmistamaan talouskasvunsa tarvitsemat halvat raaka-aineet luomalla hyvin epäoikeudenmukaisen maailmankauppajärjestelmän, joka sitoi globaalien etelän velkaan. Ankarien sanktiojärjestelmien vuoksi globaalien etelän maiden irrottautuminen tästä valta-asemasta on tehty äärimmäisen vaikeaksi. Samalla niissä asuvat ihmiset joutuvat elämään aineellisten perustarpeiden

tyydyttämisen rajoilla tai suoranaيسissa kurjuudessa. (60)

Kolonialismin perua on myös siirtomaihin istutettu luokkayhteiskunta, joka edelleen toistaa itsenäistyneissä globaalien etelän maissa kolonialismin ajan mallia. Entisten siirtomaiden sisäiset luokkaerot ovat valtavat ja eriarvoisuus suurta. Esimerkiksi Sambiassa 60 prosenttia ihmisistä elää köyhyysrajan alapuolella, mikä kertoo hyvin siitä, etteivät makrotason talousluvut anna aina kattavaa kuvaa maan kehityksen ja vaurauden tasosta. Afrikkalaisen rikkaan eliitin lisäksi eurooppalaiset ovat edelleen etuoikeutetussa asemassa kehitysmaissa, vaikka siirtomaavallan aika onkin päättynyt. (61, 62)

Kaakaontuotanto tarjoaa malliesimerkin siitä, kuinka epätasa-arvoisesti valta ja pääoma jakautuvat maailmankauppajärjestelmässä. Miljoonat kaakaonviljelijät elävät köyhyydessä samaan aikaan kun pieni joukko raaka-aineen jalostaja- ja jälleenmyyntiyrityksiä dominoi markkinoita ja käärii voittoja viljelijöiden työn tuloksista. Tämä asetelma on jatkumoa kolonialismin ajan siirtomaihin kohdistetulle väkivallalle. Maailman tärkeimmät kaakaontuottajat Norsunluurannikko ja Ghana ovat aiemmin olleet siirtomaita, jotka niiden itsenäistymisen jälkeen on sidottu kansainväliseen velkaan ja halvan raaka-aineen tuotantoon globaalien pohjoisten asukkaiden kasvavien mielihaluisten tyydyttämiseksi. (63) Ajatellaan vaikka marketin makeishyllyn suklaaosastoa. Uusia tuotemerkkejä tulee markkinoille jatkuvalla syötöllä. Suklaata on myös kekseissä, leivonnaisissa ja jäätelöissä. Kaakaopakettejakin on kymmenkunta erilaista. Houkuttelevien suklaaelämysten jälkimaku on kuitenkin kitkerä. Siinä maistuu sademetsien hävitys, tuhansien lajien kuolema ja kuumeneva ilmasto.

Kaakaontuotanto aiheuttaa valtavasti tuhoa, sillä plantaasit tarvitsevat paljon maapinta-alaa, jota saadaan hakkaamalla lajirikkaita luonnonmetsiä. Tämä aiheuttaa luontokatoa ja pahentaa ilmastokriisiä. Viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana Norsunluurannikon metsistä on hävitetty 90 % ja Ghanan metsistä 65 %, pääasiassa kaakaontuotannon vuoksi. Kaakaonviljely ei ole ongelmatonta myöskään ihmisoikeuksien kannalta: sen piirissä esiintyy pakkotyötä, ihmiskauppaa ja lapsityövoiman sekä naisten haavoittuvan aseman hyväksikäyttöä. Esimerkiksi Ghanassa ja Norsunluurannikolla arviolta 1,5 miljoonaa lasta työskentelee kaakaontuotannossa. Heistä noin 95 % tekee raskasta tai vaarallista työtä, joka haittaa koulunkäyntiä. Näin kolonialismi näkyy nykyäänkin globaalin pohjoisen epäsuorana vallankäyttönä. Väkivalta ihmisiä ja muuta luontoa kohtaan kytkeytyy kaikkiin suklaayrityksiin. Suomalaiset yritykset muiden globaalin pohjoisen yritysten lailla hyötyvät globaalin etelän halvasta työvoimasta ja luonnonresursseista – kuten tässä tapauksessa kaakaosta. (64)

Miten tämä nyt meihin suomalaisiin liittyy? Eihän Suomella koskaan ole ollut siirtomaita. Eikö Suomi pikemminkin ole ollut edistämässä rauhaa, tasa-arvoa ja kaikin puolin myönteistä kehitystä maailmassa?

Liittyy paljonkin. Vaurautemme alkuperä on kytköksissä epäoikeudenmukaiseen maailmankauppaan, jonka rakenteet ovat sortavia ja rasistisia. Suomi on ollut mukana ratifioimassa maailmankaupan sopimuksia, jotka sitovat ns. kehitysmaat velkaan ja takaavat globaalin pohjoisen vaurauden globaalin etelän kustannuksella. Lisäksi monet suomalaiset suuryhtiöt harjoittavat täysin kestäväntöntä liiketoimintaa väittäen sitä vastuulliseksi. Otetaan esimerkki metsäteollisuudesta. Suomalaiset metsäyhtiöt investoi kiihtyvään tahtiin puunviljelyyn ja selluntuotantoon Etelä-Amerikas-

sa. Stora Enso on ilmoittanut aikovansa kolminkertaistaa sellunvalmistuksen Brasiliassa ja Uruguayssa vuoden 2010 tasosta. Käynnissä on metsäteollisuuden suurin murros saatan vuoteen. Suomalaisilla metsäyhtiöillä, UPM:llä ja varsinkin Stora Ensolla, on hallussa plantaasipohjaisen sellun viljelymaata sopimusviljelmineen muun muassa Brasiliassa ja Uruguayssa yli 900 000 hehtaaria. Trooppisen puun kasvu pienellä alalla on hurjaa: tuotannoltaan viljelyala vastaa kuitumäärää, joka kasvaa esimerkiksi Etelä- ja Itä-Suomen läänien kokoisella metsäalalla. Plantaasisella on niin halpaa, että miljardin maksava sellutehdas maksaa itsensä takaisin muutamassa vuodessa. Sellun tuotanto kasvaa Etelä-Amerikassa ja paperin valmistus Kiinassa. (65) Metsäyhtiöt hehkuttavat tarjoavansa paikallisille asukkaille työpaikkoja ja vauhdittavansa toiminnallaan globaalin etelän maiden hyvinvointia lisäävää talouskasvua. Vaurautta tihkuu kansainvälisiltä sijoittajilta köyhillekin. Kaikki siis hyvin. Vai onkohan sittenkään?

Uruguayssa ihmiset kärsivät janosta. Maassa on vesikriisi, joka johtuu pahimmasta kuivuudesta 74 vuoteen. (66) Mitä tekevät suomalaiset metsäteollisuusyhtiöt UPM ja Stora Enso? Perustavat maahan eukalyptusplantaaseja sellutehtaita varten. Stora Ensolla on sellutehdas Montes del Platassa, UPM:llä Fray Bentosissa ja Paso de los Torosissa. Viimeksi mainittua pidetään maailman suurimpana sellutehtaana, ja se käynnistettiin keväällä 2023. (67) Metsäteollisuuden toiminta Uruguayssa perustuu eukalyptusplantaaseihin. Eukalyptus kuluttaa paljon vettä ja köyhdyttää plantaasialueiden ja niiden ympäristön pohjavesivarannot. (68) Myös plantaasien kastelu ja sellutehtaiden toiminta kuluttavat vettä. Kylissä kaivot kuivuvat, ja ihmiset joutuvat muuttamaan pois kotiseudultaan. Metsäyhtiöt väittävät toimintaansa Uruguayssa ekologiseksi ja jopa ilmastoteoksi sillä perusteella, että yhtiöt istuttavat puita aiemmin

puuttomille alueille. (69, 70) Eukalyptus on kuitenkin muualta tuotu vieraslaji. Alue on luonnostaan puuton, ikivanha pampaksi kutsuttu aroekosysteemi. Arot ovat monimuotoisia ja arvokkaita luontotyyppisiä, mutta myös valtavia hiilivarastoja laajojen maanalaisten juuriverkoston ansiosta. Eukalyptusplantaasit tuhoavat tuon hiilivaraston ja paikallisen luonnon monimuotoisuuden, ja esimerkiksi monet nisäkäslajit ovat uhanalaistuneet. (71)

UPM:n ja Stora Enson toiminta Uruguayssa on uuskolonialismia. UPM ja Stora Enso ovat Uruguayn suurimpia maanomistajia, ja satoja tuhansia hehtaareita Uruguayn maata on valjastettu suomalaisen selluteollisuuden käyttöön. (72) Yli puolet UPM:n tuotannosta onkin jo siirtynyt sinne. (73) Uruguayn plantaaseilla puut kasvavat hakkuukypsiksi 7 vuodessa, kun Suomessa siihen kuluu ainakin 70 vuotta. (74) Plantaasit eivät kuitenkaan vähennä hakkuita Suomessa. Teollisuus ei voi käyttää ainoastaan lyhytkuituista eukalyptussellua vaan siihen pitää sekoittaa hitaasti kasvaneiden havupuiden pitkäkuituista sellua. Lopputuloksena mitä enemmän Suomessa hakataan, sitä enemmän Uruguayhin voidaan perustaa plantaaseja, ja mitä enemmän plantaaseja perustetaan, sitä enemmän Suomessakin pitää hakata metsää.

Tätä kaikkea metsäyhtiöt kutsuvat vastuulliseksi liiketoiminnaksi. Yhtiöiden viestintä- ja bränditiimi tekee töitä kahdeksan tuntia päivässä saadakseen toiminnan näyttämään edistykselliseltä ja kestävältä. Yhtiöiden työntekijöiden toimeentulo on sidottu tällä hetkellä luonnontuhoon ja ihmisten kasvavaan eriarvoisuuteen. Kestämättömien toimintatapojen vuoksi UPM:n ja Stora Enson osingot ovat verirahaa, kuten muidenkin ”vastuullisten” metsäyhtiöiden. Sitä ovat lähes kaiken sijoitustoiminnan tuotot tässä ihmisten luomassa ja ylläpitämässä väkivaltakoneistossa. ”Suomen etua” ”isänmaan asialla” ajavat yh-

tiöt ovat luvanneet uruguaylaisille uusia työpaikkoja, millä ne ovat saaneet puolelleen osan perinteisestä vasemmistosta. Edistyksekkäimmät vasemmistolaiset järjestöt ovat kuitenkin yhdessä luonto- ja ihmisoikeusjärjestöjen kanssa nousseet vastarintaan, ja esimerkiksi UPM:n uusinta sellutehdasta vastaan on useana vuonna järjestetty mielenosoituksia. Vuonna 2019 24 uruguaylaista ja 4 suomalaista kansalaisjärjestöä jätti yhdessä vetoimuksen tehdashankkeen hylkäämiseksi. (75) Taloudellisten ja ympäristösyiden lisäksi hanketta on vastustettu myös sosiaalisista ja poliittisista lähtökohdista. Vastustajat ovat arvostelleet esimerkiksi sitä, että valtio on valmis muokkaamaan Uruguayn koulutusjärjestelmää, jotta UPM saisi tarpeisiinsa sopivaa työvoimaa. (76)

Helsingin yliopiston maailmanpolitiikan professori Teivo Teivaisen mukaan suomalaisten selluinvestointien uruguaylaisista kriitikoista johdonmukaisimpia ovat olleet ympäristöliikkeet. Ne ovat olleet myös mukana avaamassa keskustelua ”maan ulkomaalaistamisesta”. Taloudelliseksi määritellyistä kysymyksistä onkin Teivaisen mukaan tullut aiempaa tärkeämpi kiistelyn kohde. UPM ei maksa päätoiminnastaan tehtaisa juuri lainkaan veroja. Osa uruguaylaisista kritisoi valtion myöntämiä verovapauksia jyrkästi, toiset taas suhtautuvat Teivaisen mukaan kuin osa suomalaisista kaivoslakiin: ”Minkäs teet, mutta jotenkin niitä investointeja on houkuteltava”. Teivainen toteaa, että Suomen paikkaa kapitalismin ja kolonialismin muokkaamassa maailmanpolitiikassa ei pidä tarkastella vain valtiokeskeisten linssien läpi. Ylikansallisesti toimivat suuryritykset ja yhteiskunnalliset liikkeet kytkeytyvät monin tavoin valtioihin, mutta kytkökset ovat muuttumassa aiempaa monimutkaisemmiksi. Silti Helsinkiin rekisteröidyt metsäyhtiöt näyttävät usein nimenomaan Suomen edustajina, ja niiden vastaisissa mie-

lenosoituksissa on toisinaan voinut nähdä palamaan sytytetyn siniristilipun. (77)

Historian dosentti Antti Kujala kirjoittaa, kuinka Yhdysvaltojen presidentti Lyndon B. Johnsonin visio Yhdysvalloista kaatui Vietnamin sotaan ja öljykriisiin. Näiden aiheuttamien talousvaikeuksien hoitamiseksi uusliberalistiset taloustieteilijät menestyksekkäästi korvasivat valtiollisen sääntelyn vapailla markkinoilla. 1990-luvulta alkaen kaikissa teollisuusmaissa on sovellettu uusliberalistista talouspolitiikkaa, minkä seurauksena tuloeroja on kasvatettu ja hyvinvointipalveluja vähennetty. (78) Tämä *talouskuriksikin* (eng. austerity) nimetty yhteiskuntapolitiikan linja on johtanut oikeistopopulististen liikkeiden nousuun. Ne ammentavat voimansa Yhdysvaltoihin ja Eurooppaan suuntautuvan pakolaisuuden ja taloudellisen maahanmuuton vastustuksesta, jota ne myös aktiivisesti lietsovat. Talouskurin kurittamat ihmiset pelkäävät ja vihaavat itseään monella tavalla haavoittuvammassa asemassa olevia ihmisiä, koska oikeistopopulismi on onnistunut toiseuttamaan heidät kilpailijoiksi ja yhteiskunnalliseksi uhkaksi. Tosiasiassa kolonialismin jättämä perintö on osasyynä paitsi monien ns. kolmannen maailman maiden ihmisten köyhyyteen ja elämän kurjuuteen, myös niissä raivoaviin sotiin. Yhä edelleen pitkälle teollistuneet maat hyväksikäyttävät näiden maiden luonnonresursseja ja ihmisiä menestyäkseen itse globaalissa talouskilpailussa. Kujala huomauttaa, ettei Suomi ole sivustakatsojan roolissa, vaan yhteiskuntamme osallistuu kolonialismin jälkeiseen globaaliin riistoon monin tavoin. Ongelmat eivät poistu jättämällä ne käsittelemättä. Ratkaisuna ei ole rajojen sulkeminen, vaan pyrkimys globaalin eriarvoisuuden poistamiseen. (79) (Lisää talouskurista alaluvuissa 2.2 ja 2.4)

Slovenialainen filosofi ja yhteiskuntakriitikko Slavoj Žižek on analysoinut Lähi-idän kriisejä

ja niistä seuranneita muuttoliikkeitä kolonialismin perintöön perustuvan kapitalistisen liberaalidemokratian ideologian valossa. Hän teoksensa *Der neue Klassenkampf (Uusi luokkataistelu – Terrorismin ja pakolaisuuden todelliset syyt*, suom. Miika Luoto, 2013) aiheutti ilmentyttyään pienen moraalipaniikin vasemmistolaisten keskuudessa. Žižekä syytettiin rassistiksi, koska hän sanoi ääneen, etteivät kaikki pakolaiset jaa liberaalidemokratian arvoja.

Žižekin mukaan sekä Lähi-idän kriisit (ml. islamistinen terrorismi) ja niiden aiheuttama siirtolaisuus ovat ravisuttaneet perin pohjin kapitalistista liberaalidemokratiaa ja osoittaneet sen arvorelativismiin perustuvan ideologian sisäisen ristiriitaisuuden. Liberaalidemokratia ei toimi hyvin, jos se luo ja ylläpitää rakenteita, jotka aiheuttavat sitä kannattaviin maihin suuntautuvia siirtolaisvirtoja. Vielä vähemmän se toimii, jos tulijat eivät jaa liberaalidemokratian arvoja tai pysty integroitumaan kapitalistiseen järjestelmään samalla tavalla kuin kantäväestö. Joukkomuutto väkivallan alta on globaalin kapitalistisen markkinatalouden seuraus. Sitä on mahdotonta estää, jos nykyinen maailmanjärjestys halutaan säilyttää. Žižek kritisoi vasemmistoa kyvyttömyydestä analysoida näitä ristiriitoja ja tarjota niihin kapitalismin logiikkaa haastavia ratkaisuja. Tämä johtuu hänen näkemyksensä mukaan siitä, ettei vasemmisto ole Neuvostoliiton romahduksen jälkeen kyennyt luomaan uutta, uskottavaa visiota vastapainoksi kapitalismille. Kasvavan siirtolaisuuden myötä nousevaan oikeistopopulismiin on yritetty altavastaajana reagoida vanhoilla, riittämättömillä ratkaisulla, kuten rajattoman maahanmuuton sallimisella, antirasismilla ja anti-imperialismilla, ilman, että nykyisille maailmanpolitiikan ja -talouden hierarkkisille ja väkivaltaisille rakenteille olisi esitetty vaihtoehtoja. Žižek esittää kirjassaan ratkaisuksi uutta, globaalin luokkataistelun mallia, joka

perustuu samanaikaisesti sekä kapitalismin alistamien ihmisten maailmanlaajuiseen solidaarisuuteen ja ihmisoikeustaisteluiden tukemiseen että takapajuisten, antidemokraattisten, misogynisten ja vähemmistöjä syrjivien uskonnollisesti ja muuten motivoituneiden arvojen kritisoimiseen. (80)

4.5 PSYKOKAPITALISMI KALVINISMIN MAALLISTUNEENA PERINTÖNÄ

Sosiologian klassikon, oikeustieteilijä ja taloustieteilijä Max Weberin (1864–1920) mukaan protestanttinen, kalvinistinen työetiikka syntyi Jean Calvinin (1509–1564) kehittämäästä predestinaatio-opista. Weberin kuuluisan esseän *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1904, *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*, suom. 1980) pääteesi on, että protestanttinen työetiikka vaikutti olennaisena tekijänä kapitalismin synnyssä. Se vaikutti myös maailmantalouden ja yhteiskuntien muotoutumiseen. Weberin kirjoituksessa ei vielä ollut kysymys modernista teollisuuskapitalismista, vaan sille tietä rai-vanneesta markkinaorientoituneesta yrityskapitalismista, kauppiaskapitalismista. Weber painottaa, että kapitalistiset yritykset ja yrittäjät ovat vaikuttaneet eri puolilla maailmaa jo varhaisimmista ajoista asti, mutta länsimaat ovat tuottaneet merkitykseltään, perustavalta laadultaan, muodoiltaan ja suuntauksiltaan sellaisen kapitalismin, jota ei koskaan ole ollut muualla. (81)

Weber pitää kapitalismia ennen kaikkea mielentilana ja ajattelumallina, jonka keskiössä on vaurauden tavoittelu sosiaalisen statuksen saavuttamisen välineenä. Esseessään hän tarkastelee protestantismin eri suuntauksia

– erityisesti sen kalvinistisesta, ei niinkään luterilaisesta, haarasta kehittyneitä uskonnollisia liikkeitä. Weber havaitsi, että kalvinistit tekivät ahkerasti ja tunnollisesti töitä. Taustalla oli liikkeelle ominainen ajatus, jonka mukaan hengen elämä, eli suhde Jumalaan, heijastuu myös maalliseen työhön. Ahkera työnteko osoittaa suhteen Jumalaan olevan kunnossa. Kalvinistien oppi-isän Jean Calvinin ajattelussa työnteko oli Jumalan tahto, ihmiselle annettu osa. Hänen mukaansa kaikkien ihmisten, myös rikkaiden, tuli tehdä työtä Jumalan välineinä. Työn tavoitteena oli muuttaa maapallo Jumalan valtakunnaksi, ja työn kautta ihmiset tulivat osaksi Jumalan jatkuvaa luomistyötä. (82)

Calvin kehitteli ja systematisoi predestinaatio- eli ennaltamääräämisopin kirkkoisä Augustinuksen teologisista pohdinnoista. Tämän opin mukaan synti periytyy vanhemmilta lapsille; ihmiset ovat jo syntyessään syntisiä ja ansainneet siksi kuoleman. Jumala on jo aikojen alussa päättänyt, ketkä syntyvistä ja kuolevista ihmisistä pelastuivat ja ketkä joutuvat kadotukseen. ”Valitun” tai ”kadotetun” osaansa ei voi tietää eikä kohtalooan muuttaa. Toisin kuin Lutherin teologisessa ajattelussa, jossa pelastus tulee uskon kautta, Calvinin mukaan pelastusta ei voi ansaita eikä toisaalta menettääkään, jos on onnekkaiden ”valittujen” joukossa. Weber päätteli, että tällainen oppi pelotti ja huolestutti ihmisiä. Koska kukaan ei tiennyt ”taivaallista statustaan”, luottamus yhteisössä rapautui. Ihmiset eivät halunneet olla vuorovaikutuksessa sellaisten henkilöiden kanssa, joita epäiltiin ”kadotetuiksi”. Vaikka kohtalooan ei voinut tietää, ihmiset tietysti miettivät, olivatko he ”valittujen” luettelossa. Calvinin vastaus pohtijoille oli, että uskon puute on todennäköisesti merkki kadotukseen joutumisesta. Myöhemmin kalvinistiset papit ovat Weberin mukaan tarkentaneet, millaisista asioista voisi päätellä olevansa mahdollisesti kuitenkin pelastettu. Hän erottaa

kaksi pääteesiä: 1) On pidettävä itseään läh-
tökohtaisesti ”valittuna”. Usko on moraalinen
velvoite ja epäily merkki siitä, että Jumalan
armo on läsnä ihmisen elämässä. 2) Jumalan
osoittamassa ”kutsumustyössä” on väsymättä
ponnisteltava Jumalan kunniaksi. Ponnistelut
auttavat luomaan varmuuden pelastuksesta.
Näiden ohjeiden mukaan toimiessaan kalvi-
nistit alkoivat keskittyä elämässään Jumalan
palvelemiseen työssään. Calvinistiset papit
opettivat, että kun väsymättä työskentelee
kutsumustyössään ja uskollisesti pitää itseään
”valittuna”, Jumalan armo manifestoituu elä-
mässä menestyksenä. Armo näyttäytyy silloin
materiaalisena vaurautena ja vahvistuneena
uskona. Weberin mukaan tällaisen tilan saa-
vuttamisesta tuli kalvinistisessa yhteisössä
yleisesti jaettu ihanne. (83)

Weber selittää armon merkitystä kalvini-
smiin pohjautuvissa yhteisöissä seuraavasti:
Koska armon saaminen tarkoitti todennä-
köisesti pelastumista kadotukselta, alkoi ”ar-
mon saamisen” todistaminen olla yhteisössä
sosiaalisesti tärkeää. Oman eksistentiaalisen
ahdistuksen helpottamisen kannalta olen-
naista oli todistaa itselle ja muille, että on
taivaaseen pääsevien ”harvojen ja valittujen”
joukossa. Tämä vakuuttuneisuus takasi myös
sosiaalisen statuksen yhteisössä. Calvinistit
Weberin mukaan alkoivatkin elää askeetti-
sesti ja kurinalaisesti saavuttaakseen armon.
Heidän elämäänsä alkoivat määrittää tarkat
päivittäiset rutiinit sekä tapojen ja tiukko-
jen moraalisten normien noudattaminen.
He nousivat aikaisin, söivät yksinkertaisia
aterioita ja työskentelivät tunnollisesti koko
päivän. Ihmisihanteeksi yhteisössä muodostui
rehellinen, ahkera ja pikkutarkka työmyyrä.
Tämän armon tavoittelun lisäksi ei elämään
jäänyt tilaa millekään ”ylimääräiselle”, esi-
merkiksi taiteelle tai huvittelulle. Jutustelua,
tarinoiden kertomista, juhlimista ja muuta
”turhanpäiväistä” pidettiin halveksittavana
ajanhukkana, sillä se vei aikaa Jumalan kun-

niaksi tehtävältä työltä. Weber kutsuu tällaista
elämäntapaa ”sisäiseksi asketismiksi” ja ”elä-
män systemaattiseksi rationalisoinniksi”. (84)
Weber kirjoittaa (85):

*”Siveellisesti todella kelvotonta on nimit-
tään omistuksen varassa lepäily, rikkaudesta
nauttiminen joutilaisuuden ja lihan ilojen
seuraamuksineen. -- Vain toiminta palvelee
Jumalan selvästi ilmoitetun tahdon mukaan
hänen kunniansa lisäämistä, ei joutilaisuus
ja nautinto. Ajan haaskaus on siis ensimmäi-
nen ja periaatteessa raskain kaikista synneis-
tä. -- Työ on ensinnäkin vanhastaan koeteltu
askeettinen keino. -- Mutta sitä paitsi ja en-
nen kaikkea työ on yleensä Jumalan ennalta
määräämä elämän itsetarkoitus. Jokaiseen
sopii ehdottomasti Paavalin päätelmä: ”Kuka
ei tahdo työtä tehdä, ei hänen syömänkään
pidä.” Työhaluttomuus on puuttuvan ar-
montilan oire.”*

Weberiä on kritisoitu siitä, että hän ohittaa
työteläisyyden merkitystä pohtiessaan esi-
merkiksi katolisissa luostarilaitoksissa harjoit-
tetun asketismin. Luostareissakin sitouduttiin
köyhyyteen ja työtä tehtiin myös luostaria ym-
päriävän yhteisön hyväksi myymisen ja mam-
monan kasaamisen sijaan. (86) Joka tapauk-
sessa uskonnollisesti motivoitunut asketismi
on vaikuttanut työläis- ja yrittäjäidentiteet-
in kehittymiseen, vaikka uudeksi motiiviksi
elämän ”pyhittämiseen” on tullut profaani
ansiotyö ja ”rahan tekeminen” työn avulla.
(87) Calvinismin maallistuneena perintönä
voi pitää vapaan markkinatalouden nimiin
vannoville yhteiskunnille ominaista uuslibe-
ralismin ideologiaa, joka levisi 1980-luvulta
lähtien Isosta-Britanniasta ja Yhdysvalloista
ensin Eurooppaan ja myöhemmin muuallekin
kapitalistisen talousjärjestelmän omaksunei-
siin maihin. Tämä ideologia korostaa tuotta-
vuuden kasvua ja erityisesti julkishallinnon
tehostamista (new public management).

Uusliberalismin käyttövoima juontuu mentaalista dynamiikasta, jota kasvatustutkimusfilosofi Veli-Matti Värri kutsuu *psykokapitalismiksi*. Siinä on hänen mukaansa kyse ihmismielen ja halun muokkaamisesta tuotantoelämän vaatimusten mukaiseksi ja tuotemaailmaan suuntautuvaksi esimerkiksi kasvatuksen ja vaikuttamisviestinnän avulla. (88) Teologi ja ympäristötutkija Panu Pihkalan mukaan kalvinistisella predestinaatio-opilla on yhteys ansiotyöeetoksen syntyyn ja psykokapitalismiinkin, mutta merkittävämpänä tekijänä hän pitää muita dominoimaan ja alistamaan pyrkivien yksilöiden vallanhalua, jota on ilmennyt ihmiskunnan historiassa aina. (89)

Psykokapitalismi vieraannuttaa ihmisen itsestään ja ympäröivästä, fyysisestä todellisuudesta. Olemme käytännössä koko ajan töissä: tuotamme ja brändäämme itseämme jatkuvasti somessakin saavuttaaksemme tuntemattomien ihmisten hyväksymisen ja ihailun, kalpean korvikkeen läheiselle ja kunnioittavalle rakkaudelle. Psykokapitalismi tuottaa epämääräisiä riittämättömyyden ja tyytymättömyyden tunteita, jotka myös ovat sen käyttövoima. Suoritusyhteiskunta on tulos kilpailuun perustuvasta globaalista, kapitalistisen markkinatalouden logiikasta, joka valtaa vähitellen kaikki elämänalueet. Alamme nähdä toiset ihmiset ja muunlaiset objekteina, joita voimme hallita ja hyödyntää loputtomassa, yksinäisessä suorittamiskipuamisessamme. Yhteys toisiin katkeaa, mikä aiheuttaa yksinäisyyttä ja henkistä pahoinvointia. Psykokapitalismi välineellistää ihmisiä loputtomaan, merkityksettömään työhön, jolla on yksilölle vain instrumentaalinen arvo eikä se tuota hyvinvointia.

Psykokapitalismissa työvoima ei ole enää keskeinen tuotantotekijä. Nyt vaaditaan henkisten kykyjen joustavuutta, päivitettävyyttä ja muokattavuutta; sitä, että on valmis tekemään yhä enemmän metatyötä ja jatkuvasti oppimaan

kaikkeaa turhaa sälää. Työ vaivaa vapaa-aikana. Aina on keskeneräisiä projekteja, joita voi jatkaa kotona. Kuten Veli-Matti Värri kirjassaan *Kasvatus ekokriisin aikakaudella* (2018) huomauttaa, psykokapitalismi on armoton. Se ei pyhitä lepopäivää, vaan vaatii aina lisää ponnistuksia ja julkisia näyttöjä, portfolioita keskenään kilpailevien yksilöiden erinomaisuudesta. Elämästä uhkaa tulla ansioluettelon kokoamis- ja kiillottamisprojekti, jossa asioita tehdään, koska ne ”näyttävät hyviltä CV:ssä” oletetun toisen katseen alla – emmekä edes oikein tiedä, kenen. Emme osaa tarkkaan sanoa, kuka meiltä vaatii ja mitä, mutta koska tulevaisuus on epävarmaa, pitää varmuuden vuoksi miellyttää vähän kaikkia.

Median tarinat yhdentoista laudaturin ylioppilaista tai lukion alle kolmessa vuodessa suorittaneista supernuorista esittävät uuden ihannekansalaisen, joka uhraa elämänsä uralleen, kunnes lopulta toipuu burn outista juoksemalla ultramaratonin Antarktiksella. (90)

Antti Saari ja Kati Jurvakainen kirjoittavat Lauren Berlantiin viitaten *psykokapitalismin julmasta optimismista*. Meitä houkutellessaan pyrkimään kohti jatkuvia (äärimmäisiäkin) saavutuksia, jotta voisimme esitellä itsemme suorittajakansalaisen ideaalin mukaisina ihmisinä. Itsen muokkaaminen ja brändäminen kuitenkin saa meidät kokemaan riittämättömyyden ja keskeneräisyyden tunteista kumpuavaa ahdistusta tyytyväisyyden sijaan. Psykokapitalismi mielessämme vastaa näihin tunteisiin ohjaamalla meidät yrittämään ja kuluttamaan lisää. Kulutamme loputtomasti paitsi tuotteita (vaatteita, elektroniikkaa, kosmetiikkaa) myös symboleita (tutkintoja, sosiaalisen median kuvia) pyrkiessämme myöhäiskapitalistiseen ihmisihanteeseen ja elämänhallinnan tunteeseen, joka kuitenkin on häilyvä ja epävakaa. Kun sen viimein saavutamme, se pian häviää; kourutamme ajamaan virvatulta, johon identiteettimme on

kiinnittynyt ja jonka menettäminen tuottaa henkistä kärsimystä. Suostumme juoksemaan suorittamisen loputtomalla juoksumatolla, koska sisäistetyin ihanneihmisen ideaalista luopuminen pelottaa. Näin siitä huolimatta, että juuri psykokaapitalistisesta ihmisen irvikuvan tavoittelusta luopuminen voisi auttaa meidät mielenrauhaan ja pysyvään tyytyväisyyteen, koska silloin voisimme saada yhteyden sisimpäämme ja meitä kannattelevaan elämän verkkoon. (91)

Kapitalismissa pahinta on, että se menee ihmisen päähän. Se saa meidät muun muassa mieltämään toiset ihmiset oman etumme tavoittelun välineiksi, sisäistämään tehokkuusvaatimusten ja jatkuvan suorituskyvyn lisäämisen pakon sekä suhtautumaan kriittikittömästi laatujärjestelmiin, itsearviointilomakkeisiin, auditointiin ja elinikäiseen oppimiseen, joka on valjastettu tuotantoelämän palvelukseen ja on eri täysin asia kuin sivistyminen. Hälytyskellojen pitäisi alkaa soida, jos huomaat miettiväsi, oletko verkostoitunut ”oikeiden” ihmisten kanssa, joiden avulla voit edistää urakehitystäsi sekä mahdollisuksiasi ansaita enemmän vai ovatko ystäväsi ja tuttavasi enemmänkin tämän tavoitteen kannalta hyödyttömiä, huomaat ottavasi työpaikan visiointipalaverit ja työkykyä ylläpitävän lenkkeilyn tosissasi tai puhuvasi usein konsulttijargonia eli ”innovoivasi dynaamisesti” vapaa-ajallasikin. Silloin ei uhattuna ole pelkästään vapaa tahtosi vaan myös koko persoonasi. Kapitalismille nimittäin voi menettää sielunsa, minkä vuoksi Värri kutsumekin sitä ”sielujen taloudeksi”. Myös lapset sosiaalistetaan psykokaapitalismiin. Sivilisaatiota ja ihmiskunnankin eloonjäämistä uhkaa ympäristökatastrofi, eikä meno muutu, koska lapset sosiaalistetaan kotona ja koulussa jatkuvaan kuluttamiseen. (92)

Psykokaapitalismi leviää vauhdilla, koska se on valjastanut käyttöönsä elintärkeät tarpeemme

yhteisöön kuulumisesta, hyväksytyksi tulemisesta ja hylätyksi tulemisen välttämiseksi. Kanavoimme halumme tuotemaailmaan toisaalta välttääksemme omaisuuden avulla häpeää, toisaalta saavuttaaksemme sen avulla hyväksyntää ja statusta yhteisössä. Taloustieteilijä Tim Jackson huomauttaa, että omaisuus tarjoaa meille ihmisille kielen, jonka avulla viestimme toistemme kanssa meille tärkeistä asioista kuten perheestä, identiteetistä, ystävyydestä, yhteisöstä tai elämän tarkoituksesta. Yksilötasolla on täysin järkevää ja sosiaalisen ja psyykkisen hyvinvoinnin kannalta välttämätöntäkin vältellä häpeän tunnetta, mutta yhteiskunnassa se tehdään aivan väärällä tavalla. Yhteiskunnan tasolla se voi johtaa vain sirpaloitumiseen, atomisoitumiseen ja sosiaalisten arvojen rapautumiseen tehden tyhjiksi yksilöiden parhaatkin aiomukset: tavaran kieli ei hoida tehtävänsä kunnolla. Jäljelle jää vain arvoton ja armoton kilpailu, jossa pyrimme varmistamaan pääsymme mahdollisimman lähelle huippua. Kilpailu selittää myös osaltaan, miksi yhteiskunnat ovat ajautuneet ”sosiaaliseen taantumiseen” (social recession). Luottamuksen ja yhteenkuuluvuuden tunne on taantunut. Osasyynä luottamuksen murentumiseen Jackson pitää maantieteellisen yhteenkuuluvuuden rapautumista: kun tavoitellaan parempaa tuottavuutta kasvutaloudessa, on työvoiman liikuttava paikasta toiseen. Myös julkisten palvelujen jatkuva kaupallistaminen ja lisääntyvä sosiaalinen eriarvoisuus heikentävät yhteiskunnallista luottamusta. (93)

Eräs oire psykokaapitalismin leviämisestä yhteiskunnassamme on myös aikaisemmin mainitsemani *työpuheen* lisääntyminen ja elämän hahmottaminen työnä. Tiedättehän: koti-työ, surutyö, tunnettyö, identiteettityö, parisuhdetyö ja mitä näitä nyt onkaan. Hankalia tunteita pitää *työstää*. Ihmissuhteiden eteen pitää tehdä *työtä*. Toipuva alkoholisti joutuu tekemään paljon *työtä* itsensä kanssa vält-

tääkseen retkahduksen. Harrastaja-akva-
rellimaalajana kehittyminen vaatii *työtä*.
Ihmisen nähdään olevan koko ajan töissä:
suorittamassa elämää ja mahdollisesti brändä-
mässä itseään somessa. Ainainen kiire on
yhteiskunnallinen vitsaus, ja kiirettä nykyi-
nen elämänmuotomme osaa tuottaa: elämän
eri osa-alueet on alistettu suorittamiselle ja
jatkuvalle paremmin tekemiselle. Meillä on
koko ajan kiire olla ”parempi versio itses-
tämme”. Siinä touhussa tahtovat läheiset ih-
missuhteet kärsiä ja luova joutenolo puuttua
kokonaan. Suostumme tähän, koska psyko-
kapitalismi kalvinismin maallisenä perintönä
pitää joutilaisuutta halveksittavana. ”Oman
ajan ottaminen” ei-minkään tekemiseen koe-
taankin usein vähän paheellisena, ikään kuin
näpistämisenä parempiin suorituksiin pyr-
kivältä itseltä. Uusliberalistinen puhe ”oles-
keluyhteiskunnasta” ja työttömistä ”kattoon
syljeskelevinä sohvalla makoilijoina” on tehnyt
monille psykologisesti lähes mahdottomaksi
hellittää suorittamisesta ja olla jouten, mikä
olisi luovuuden ja elämän ylipäättään kannalta
olennaista. Sisäiset kokoomuspoliittikkome
ja taloussetämme vartioivat meitä koko
ajan. Ja mehän suostumme, koska haluamme
kuulua *menestyjiin* emmekä missään nimessä
häviäjiin. Hajuraon pitäminen *luusereihin*, yh-
teiskunnan epämääräisiin ja nuhjuisiin toi-
siin, on meille sisäistetyin psykokapitalismin
logiikan vuoksi välttämätöntä. Eiköhän vain
juuri tämä kuvitteellinen ja sisäistetty hah-
mo toisinaan patista meidät urheilemaan
tai ainakin tarkkailemaan painoamme, koska
lihavuus on sen mielestä merkki kontrollin
puutteesta ja toimeettomuudesta. Löysät pitää
sen mielestä ottaa pois kehosta ja julkisesta
taloudesta.

Psykokapitalismi ja brändityö ovat vallan-
neet yliopistomaailman. Teoksessaan *Siv-
vistyksen puolustus* (2018) Sari Kivistö ja Sami
Pihlström kirjoittavat siitä, kuinka syvälin-
nen tutkimustyö tai sen julkaiseminen eivät

enää riitä tutkijan työksi, vaan tutkijat käyt-
tävät yhä enemmän arvokasta tutkimusaikaa
brändinsä rakentamiseen ja markkinointiin,
vaikka tutkimuksen keskiössä ei pitäisi olla
tutkijan itse vaan hänen tutkimuskohteensa.
(94) Tämä kehitys on yhteydessä siihen, miten
perinteinen, humboldtilainen sivistysyliopisto
on 2000-luvulla muutettu yrityksen kaltaiseksi,
uusliberalistiseksi organisaatioksi. Roni
Nousiainen kuvaa tämän kehityksen raken-
teellisiä ja mentaalisia ulottuvuuksia etsien
yhtäläisyyksiä virtaviivaistettujen brändiyl-
iopistojen ja yritysten välillä. Hän toteaa yli-
opistoilta odotettavan sekä opetuksessa että
tutkimuksessa numeraalisesti mitattavissa
olevia näyttöjä tuottavuudesta (kuten tut-
kintojen ja julkaisujen määrä tai julkaisujen
sekä yliopistojen ranking-pisteet) ja sovellet-
tavuudesta. Tulosohtauksen lisäksi yliopis-
tojen henkilöstön työnkuva on muuttunut:
professorit ja yliopistonlehtorit eivät enää
ole virkasuhteissa vaan työsuhteissa. Valta-
osa yliopistoissa tehtävästä työstä teetätetään
nykyisin pätäkötinä tai usein ulkopuolisella
apurahalla. Kilpailu on kiristynyt ja työn epä-
varmuus ja kuormittavuus lisääntynyt, mikä
on heikentänyt työntekijöiden hyvinvointia.
Yliopistojen päätöksenteko on muuttunut
johtajavetoisemmaksi, managerialistiseksi.
Yliopistojen työntekijöiden demokraattisten
ja kollegiaalisten elinten valtaoikeuksia on
siirretty yliopiston ulkopuolisista, lähinnä
talouselämän edustajista koostuville hallituk-
sille. (95) Rakenteelliset muutokset ovat osa
psykokapitalismia: ne palvelevat opetuksen
ja tutkimuksen valjastamista lisääntyvässä
määrin vastaamaan tuotantoelämän vaati-
muksiin.

Kehitys on huolestuttava, koska sivistysyli-
opiston perimmäisen tehtävän – kriittisen
ajattelun – alistaminen psykokapitalismin
rakenteellisiin ja mentaaliin puitteisiin kat-
kaisee terän myös vallitsevan yhteiskunta-
järjestyksen kritiikiltä. Kivistö ja Pihlström

korostavat *akateemisen elämänmuodon* puolustamista yliopistojen toiminnan järjestämisessä. Siihen kuuluu uuden ja vanhan välisen jännitteen läsnäolo ja tutkijan työhön sitoutumisen, ”tutkijan ajatuksen” ensisijaisuus sivistysprosessissa, uuden jatkuva etsiminen tietoisena tuon uuden historiallisuudesta. (96)

Globaalissa kapitalistisessa markkinataloudessa työ saa siis jatkuvasti uusia muotoja, ja psykokapitalismin logiikka muokkaa mieltämme vastaamaan tuotantoelämän vaatimuksia, jotta pysyisimme perässä. Tämä aiheuttaa monenlaista kitkaa elämässämme ja on tuhoisaa ekologisille prosesseille, jotka pitävät yllä elämämme aineellisia edellytyksiä.

Jos pidämme itsestään selvänä maallisen hyvän lisäämisen merkitystä yhteiskunnallemme, sillä tiellä ei ole loppua. Emme koskaan voi päästä tilanteeseen, jossa voisimme sanoa: Nyt riittää. Kun meidän pitää koko ajan tavoitella jotain enemmän, saadaksemme sitä ”riittävästi”, tavoitteesta tulee lopulta saavuttamaton. Tämä ruokkii riittämättömyyden ja tyytymättömyyden tunteita, jolloin noidankehä on valmis. Värin psykoanalyttiseen perinteeseen nojaavan tulkinnan mukaan psykokapitalistinen halurakenne virittyy kahden ihmismielessä ja yhteiskunnassa vaikuttavan voiman – elämänvietin ja kuolemanvietin – väliseen jännitteeseen. (97) Psykokapitalistisen halun seuraaminen antaa elämäntuntoa mutta vie meitä samalla kohti sukupuuttoa. Tiedämme tämän, mutta valitsemme silti kulluttamisen suoman hetken nautinnon. Sekä Väri että Jackson painottavat yksilön moraalista kasvua tienä ulos egokeskeisyyteen takertumisesta. Ihmiset, jotka ovat ymmärtäneet psykokapitalismin ja sen vaikutukset mieleensä, voivat myös ottaa siihen tarvittavaa etäisyyttä ja alkaa etsiä ja toteuttaa enemmän omikseen kokemiaan arvoja materiaalisen kilpavarustelun ja tuotemaailman arvojen sijaan. Psykokapitalismista ei ehkä koskaan voi

vapautua kokonaan, mutta sen vaikutusvaltaa omaan elämään voi onnistuneesti säädellä ohjaamalla haluaan kohti itsekkeskeisyydestä vapautumista ja globaalia, maapallon muut asukkaat huomioivaa vastuunottoa. Tutkimusten mukaan ihmiset, joilla on kehittynyt moraalitaju ja korkeat sosiaaliset arvot, ovat sekä onnellisempia että ympäristön kannalta vastuullisempia kuin ne, joiden arvot ovat materiaalisia. (98, 99)

4.6 HUOLENPIDON ALISTUS ELI UUSINTAVA TYÖ TUOTANNON PERUSTANA

Klassisessa taloustieteessä hoivaa ja muuta elämää ylläpitävää toimintaa ei juurikaan ole huomioitu talouden oleellisena osana. Sen oppi-isä Adam Smith jätti kategorisesti tarkastelunsa ulkopuolelle rahatalouden ulkopuolella tehdyt, arkisen selviytymisen kannalta välttämättömät tehtävät, ja tämä kapea näkemys taloudesta on hallinnut taloustieteellistä keskustelua vuosisatoja. (100) Feministinen talouden tutkimus on pyrkinyt tekemään näkyväksi hoivaa ja muuta elämää ylläpitävää työtä ja toimintaa sekä niiden merkitystä taloudelle ja yhteiskunnille sosiaalisen uusintamisen käsitteen avulla. Feministiset analyysit tarkastelevat tuottavan ja uusintavan työn sekä palkattoman ja palkkatyön välisiä hierarkkisia ja sukupuolittuneita jakoja. Siinä, missä suoraa rahallista arvoa luova, tuottavaksi määritelty palkkatyö on asetettu talouden keskiöön, jää elämää ja kaikkea taloudellista toimintaa ylläpitävä uusintava työ talouden marginaaliin. Sitä ei välttämättä pidetä edes työn ja talouden muotona. (101) Totta kai äiti töiden jälkeen laittaa ruoan, tiskaa ja imuroi. Mitä tekemistä sillä on television taloussetien puheen kanssa? Terveystenhoito, vanhushoiva,

varhaiskasvatus, palkkaa vastaan ja palkatta tehtävä koti- ja hoivatyö sekä monet vapaaehtoistyön muodot ovat kaikki uusintavaa työtä, jonka merkitys nähdään usein vasta silloin, kun sitä ei ole saatavilla. Laajimmillaan sosiaalinen uusintaminen kattaa myös maapallon elossapitojärjestelmän vakaudesta huolehtimisen eli luonnonelinympäristöjen vaalimisen ja vastuun ottamisen lajien monimuotoisuudesta ja runsaudesta.

Sosiaalinen uusintaminen on kapitalismin elinehto: ilman ”työvoiman uusintamista” eli ihmisistä huolehtimista ei palkkatyötä tehdä, lisäarvoa tuoteta eikä pääomia kasaannu. Uusintava työ on pohjimmiltaan kaiken inhimillisen toiminnan edellytys. Joskus sitä tehdään myös palkkatyönä, mutta valtaosa siitä tehdään ilman korvausta osana arkielämää. Uusintavan työn tärkeydestä huolimatta sitä ei arvosteta, mikä näkyy myös työoloissa ja palkassa: sen vaatimaa aikaa, osaamista ja rahaa ei oteta huomioon eikä siihen ohjata riittävästi resursseja. Vaikka hoitajien työn yhteiskunnallinen merkitys ymmärretään ja kansalaiskyselyissä hoitajan ammatti jatkuvasti nousee tärkeimpinä pidettyjen joukkoon, arvostus ei konkretisoidu työstä palkitsemisena. COVID-pandemiakriisin aikana virustartunnan vuoksi sairaalaan joutuneista potilaista huolehtineiden työtaakkaa lisättiin ja heitä muistettiin palkankorotuksen sijaan valaisemalla Finlandia-talo hienoksi. Tämä räikeä ristiriita hoitotyön julkilausutun arvostamisen ja työehtojen vuosikymmeniä jatkuneen huonontamisen välillä johti lopulta hoitajien lakkoon keväällä 2022.

Aliarvostuksen ohella uusintavan työn paikkaa yhteiskunnassa kuvaa näkymättömyys. Palkkatonta uusintavaa työtä pidetään selviönä, eikä sen merkitystä perheiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan olomassaololle nähdä. Bruttokansantuote talouden keskeisenä tunnuslukuna ei tunne palkkatonta työtä. Myös eri-

laisissa yhteisöissä esimerkiksi paikkojen siistinä pysymiseen ja asioiden hoitumiseen käytetty aika ja vaiva on usein näkymätöntä niille, jotka eivät tätä työtä tee. Uusintava työ on kasautunut naisille, millä on monenlaisia seurauksia yhteiskunnan sukupuolittuneille järjestyksille. Vaikka palkaton uusintava työ näyttäytyy yhteiskunnalle ilmaisena, tekijälleen se ei koskaan ole sitä. Päinvastoin siitä koituu monenlaisia rahallisia ja ei-rahallisia kustannuksia: menetettyjä palkallisia työntekijä, stressiä, huolta ja väsymystä. Uusintavaa työtä ei myöskään ole rajattomasti saatavilla. Kuten luonnonresurssit, myös yksilöiden ja yhteiskunnan mahdollisuudet sosiaaliseen uusintamiseen ehtyvät, kun paineet sitä kohtaan kasvavat. Uusintava työ aiheuttaa tekijälleen kustannuksia, jotka voivat olla materiaalisia (kuten fyysiseen kuormitukseen tai toimeentuloon liittyviä) tai emotionaalisia (kuten psyykkiseen kuormitukseen liittyviä). Sosiaali- ja terveystalouden yksityistämistrendin myötä uusintavaa työtäkin on tuotteistettu myytäväksi ja ostettaviksi palveluiksi. (102)

COVID 19 -pandemiakriisi teki näkyväksi sen, miten tärkeitä erilaiset hoivan ja huolenpidon muodot ovat yhteiskunnan ja talouden toiminnalle. Laadukkaat ja kaikkien saatavilla olevat julkiset palvelut ovat kirjaimellisesti elintärkeitä, ja äkkiä tämä näkyi uutismedioiden otsikoissakin, kun sairaalat kuormittuivat ihmisten joutuessa joukoittain hoitoon. Myös koulun, päiväkodin, sosiaalityön ja muiden palvelujen sekä arkisen huolenpidon merkitys korostui kriisin aikana. Kriisin ulkopuolella hoiva kuitenkin on kuin näkymätön yhteiskuntaa kannatteleva voima, jota oletetaan olevan tarjolla automaattisesti ja ilmaiseksi – tai ainakin mahdollisimman halvalla. Koronakriisi syvensi entisestään jo pidempään jatkunutta hoivakriisiä, jonka ytimessä ovat hoivan näkymättömyys ja aliarvostus sekä uusliberalistisen yritysajattelun tulosvaatimusten soveltaminen terveydenhuoltoon. Lei-

kattujen ja tehostettujen palvelujen työntekijät ovat jaksamisensa ääri rajoilla, kun globaali pandemia lisäsi hoidon tarvetta. Koulujen ja päiväkotien sulkeminen, lasten ja vanhempien lisääntyneet sairauspoissaolot sekä vanhus-ten tarvitsema apu ovat puolestaan lisänneet kodeissa palkatta tehtävää huolenpitoa. (103)

Mutta miksi yhteiskunnan tuotantokoneiston toiminnan perustana oleva uusintava työ jää jatkuvasti yhteiskunnallisessa keskustelussa ”tuottavan” ansiotyön varjoon? Vasemmiston kansanedustaja Minja Koskela on kirjoittanut aiheesta osuvasti blogissaan (104):

”Hegemoninen talouspuhe sisältää yllättävän usein ajatuksen, jonka mukaan hyvinvoinnin ylläpitäminen on liian kallista. Ajatus on nurinkurinen: jos talous nähdään hyvinvoinnin työkaluna – kuten se ilman muuta pitäisi nähdä – ei taloudesta voida puhua muusta yhteiskunnasta irrallisena itseisarvona. Kun hyvinvointi nähdään rahasyöppönä eikä yhteiskuntaa uusintavana, ollaan tekemisissä myös vahvasti sukupuolittuneen puheen kanssa. -- Olemme siinä määrin ehdollistuneet siihen, että naiset tuottavat hyvinvointia kodeissa ilman palkkaa ja julkisella sektorilla varsin pienellä palkalla, että puhumme sen yhteydessä aiemmin hoivavietistä kuin taloudesta. Uusintavaa työtä pidetään yhteiskunnassa niin itsestään selvänä, ettei tehdyn työn positiivisia talousvaikutuksia vaivauduta edes sisällyttämään hegemoniseen talouspuheeseen, joka tuottaa ajatusta ”liian kalliista” hoivasta. Viimeistään korona osoitti, että on tärkeämpää kysyä, paljonko hoitamatta jättäminen maksaa, kuin onko hoitamiseen varaa.”

Nykyisin ihmisten arvoa mitataan statuksella ja palkan määrällä. Kapitalismin ytimessä on myytti, jonka mukaan jokainen palkitaan palkkansa mukaan. Palkkatyön kultissa koko yhteiskunta on järjestäytyneen palkkatyön ympärille, jolloin sosiaaliturva sekä itsestään ja

toisista huolehtiminen eivät enää ole välineitä huolenpidon turvaamiseksi vaan tuottavuuden maksimoimiseksi. Huolenpito on alistettu tuotannon tarpeisiin, työssä uupuneet hoivataan ennen kaikkea työkykyisiksi. Kuntoutus tarkoittaa kuntouttamista takaisin kaleerin penkille. Tämä on hoivan väärinkäyttöä. Toisin kuin usein ajatellaan, välittäminen ja huolenpito eli hoiva ei liity vain lapsiin, vanhuksiin, sairaisiin tai vammaisiin. Se täyttää jokaisen ihmisen koko elämänkaaren: se on elintärkeä tarve, joka tekee elämästä elämisen arvoisen. Hoivan toteuttaminen joko vähällä tai olemattomalla palkalla ja usein naisiksi kasvatettujen voimin mahdollistaa kapitalistisen talousjärjestelmän kasassa pysymisen: ympäristötuhon ja ihmisten eriarvoistamisen. (105)

Hoiva on yleistä hyvinvointia tuottavaa sekä yhteiskuntaa uusintavaa ja ylläpitävää toimintaa, jolla on valtavan suuri merkitys arkisen yhteiselomme sujuvuudelle. Se on mahdollista ulottaa koskemaan myös muita eläviä olentoja kuin ihmisiä, jopa kokonaisia ekosysteemejä ja koko todellisuutta. Hoiva on elämän vaalimista elämän itseisarvon ja pyhyiden vuoksi. Tämä ajattelutavan muutos on edellytys sille, että taloudesta todella voi tulla hyvinvoinnin työkalu kasvun sijaan. Hoiva pitää vapauttaa kasvutalouden ikeestä. Se on lajityypillinen vahvuutemme, joka edistää ekososiaalista toimeentulemistä ympäristökatastrofin oloissa. (ks. 3.6 Ekososiaalinen toimeentuleminen).

4.7 TYÖSTÄKIELTÄYTYMINEN POLIITTISENA VOIMAVARANA

Eräänä helmikuuisena perjantaipäivänä vuonna 2018 Kampin työvoimatoimistoon Helsingissä asteli joukko ”konsultteja” tekemään ”rationalisointitoimenpiteen” ”innostavas-

sa hengessä”. Kyseessä oli vasta perustetun Työstäkieltäytyjäliiton ”konsulttiyritys TKL Consultingin” After work 2018 -seminaari, hillitön performanssi, jossa huumorin avulla käsiteltiin työvoimapolitiikan ongelmia. Kymmenen ”konsulttia” oli koristellut toimiston julisteilla, postit -lapuilla ja esitteillä, jotka oli otsikoitu ”Työstä kieltäytyminen on ympäristöteko” ja ”Vastikkeetonta rahaa kaikille”. Seminaarissa – jonka tarkoitus oli ”TE-toimiston tarkoituksen ja toiminnan uudelleenmäärittely muuttuvassa maailmassa” – konsultit purkivat määrittelemiään, työnteekoon liittyviä myyttejä: 1) työttömät ovat laiskoja, 2) työttömyys on aina yksilön oma vika, 3) rankaiseminen motivoi, 4) kaikki työ on tärkeää, 5) työ on identiteetti, ja 6) työ kiittää tekijäänsä. Ratkaisuksi TKL Consultingin aktivistit ehdottivat työvoimatoimistojen muuttamista työttömien keskinäisen avunannon kohtaamispaikoiksi sekä niiden virkailijoiden vapauttamista velvoitteestaan valvoa ja patistaa työttömiä. Työvoimatoimistojen uudeksi tavoitteeksi määriteltiin kaiken toisen palveluksessa tehtävän työn lopettaminen. (106)

Työstäkieltäytymisliiton taustalla oli parisenkymmentä ihmistä: tutkijoita, toimittajia ja työttömiä. Pontimena ryhmän perustamiselle oli ensiksi kohu, joka nousi, kun työttömyyskorvauksilla elävä kirjailija Ossi Nyman kertoi Helsingin Sanomien haastattelussa välttelevänsä töitä (107), ja toiseksi se, kun Juha Sipilän hallitus otti käyttöön työvoimapolitiisena ohjauskeinona ns. työttömien aktiivimallin vuoden 2018 alussa (108). Performanssi sai julkisuudessa ristiriitaisen vastaanoton. Monet ymmärsivät mustan huumorin. Toisaalta sitä paheksuttiin Ylen ja HS:n uutisissa sekä niiden kommenttiraidoilla ”anarkistien yhteiskuntaa ja valtiota murentavaksi toiminnaksi”. Työstäkieltäytyjäliitto julkaisi 2018 e-kirjan Tekstejä työstäkieltäytyjille ja 2019 paperimuotoisen Työstäkieltäytyjän käsikirjan. Molemmassa tekstikokoelmissa haastetaan

vallitsevia tapoja ajatella työtä ja työelämää. Kirjoittajat ruotivat palkkatyöyhteiskunnan sosiaalisia ja ekologisia ongelmia ja ideoivat ennakkoluulottomasti maailmaa, jossa työllä ei olisi niin keskeinen merkitys ihmisten elämässä. He myös antavat käytännön neuvoja turhan sekä sellaisen työn välttelyyn, joka on ihmisille ja muulle luonnolle haitallista. Joidenkin julkisuudessa ehdotettujen uudistusten ideologiset perustelut osoittavat, ettei niiden tarkoituksena ole edes näennäisesti tukea työllistymisessä, vaan ainoastaan kaivata työttömän vapaa-aikaa ja tehdä ”työttömänä oleminen hieman vastenmielisemmäksi”, kuten Juhana Vartiainen on osuvasti kiteyttänyt. (109)

Katariina Yli-Malmi kirjoittaa artikkelissaan työstäkieltäytymisestä kieltäytymisenä sellaisesta palkkatyöstä, jota tehdään kapitalistisessa alistussuhteessa toisen rikastumiseksi. Hän pitää sitä yhtenä tapana tehdä vastarintaa kapitalistiselle yhteiskuntajärjestykselle. Työstäkieltäytyminen on kieltäytymistä siitä yleisesti hyväksytystä uskomuksesta, että kuulumme kapitalismiin ja palkkatyöelämäntapa on luonnollinen ja välttämätön. Tästä kieltäytymisestä seuraa Yli-Malmin mukaan autonomifeministinen vaatimus *epätyön asentojen* ottamisesta, jotta toisenlaiset tekemisen ja olemisen tavat tulisivat todeksi. Kieltäytymisen ja vaatimisen yhteen kietoutuminen paljastaa paitsi sen, miten luonnoton kapitalismin historiallinen rakennelma on, myös sen, miten yhteiskunnallisen olemisen voisi järjestää toisin. Epätyön tilassa jokaisen subjektin olemassaolo jo itsessään on tarpeeksi. Tilaa yhteiskunnassa ei tarvitse ansaita palkkatyöllä tai muillakaan keinoilla, vaan olemassaolon oikeus tulee syntymässä ehdotta kaikille. Keskiössä on mielekäs elämä, ei tuottavuus. Epätyön tilassa tunnustetaan jokaisen ihmiselämän ainutkertaisuus, halujen ja tarpeiden täyttymyksen merkityksellisyys ja erojen olennaisuus. Epätyön yhteiskunta

ei ole kiinnostunut ihmisyyden yhdenmu-
kaistamisesta vaan elämässä tarjolla olevien
mahdollisuuksien laajentamisesta. Näin epä-
työn yhteiskunta tarjoaa ihmisille enemmän
kuin kapitalismi. (110)

Yli-Malmi korostaa, ettei työstäkieltäytymi-
sessä tärkeintä ole se, voiko jokainen yksittäi-
nen ihminen jättäytyä pois työstä juuri tässä
ja nyt. Sen sijaan keskeistä on työstäkieltäyty-
misen potentiaali tuoda esiin ne rakenteet ja
arvot, joita rahanomistajien pääoman kerryt-
tämiseen tähtäävän yhteiskuntajärjestelmän
ylläpito edellyttää. Se auttaa ymmärtämään,
ettei ongelman ytimessä ole tekeminen its-
essään vaan kapitalistinen ansiotyöinsti-
tuutio, jonka osa myös palkkatyö on, ja sen
ylläpitämät arvojärjestelmät. Parhaimmillaan
työstäkieltäytyminen Yli-Malmin mukaan on
jatkuva neuvottelua nautinnollisen asennon
ottamisen, tekemisen tapojen, itsensä muo-
vaamisen, kapitalistisen logiikan kaihtamisen
ja ei-kapitalististen epätyön tilojen määrittä-
misen välillä. Työstäkieltäytyminen tapahtuu
kapitalistisessa yhteiskunnassa, mutta on aina
sitä vastaan, sen rajaseuduilla ja reunamilla,
jälkikapitalistisissa murtumakohdissa. Se on
hallitsemattomaksi tulemistä. Työn tiukka
ja arvottava määrittely vangitsee luomisen
voimat palkkatyön ikeeseen. Hallitsematon
epätyön asento sitä vastoin on loputtoman
luomisen ja ainutkertaisen olemisen tila, jossa
tekeminen saa määrittyä toisin kuin palkan,
lisäarvon ja tuottavuuden kautta. (111)

Työstäkieltäytyminen pyrkii samanaikaisesti
sekä avaamaan mahdollisuuksia epätyöläisen
omille haluilla ja tarpeilla että kartoittamaan
ei-kapitalistisia järjestäytymisen keinoja. Näin
määriteltynä Yli-Malmin ajattelussa *epätyöläi-
nen* on kumouksellinen, joka toivoo jokaisen
toteuttavan työstäkieltäytymistä omista ha-
luistaan ja nautinnoistaan käsin kapitalismin
ulkopuolista logiikkaa seuraten. Samalla on
kuitenkin tunnistettava lähtökohtainen eri-

arvoisuus sen suhteen, kenelle tämä on mah-
dollista; keille epätyö voi olla omista haluista
ja nautinnoista nouseva valinta ja keille ei.
Epätyön asento konkretisoituu, kun luomi-
nen ja tekeminen tunnistetaan itsenäisik-
si voimiksi, jotka ainoastaan kapitalismissa
kiinnitetään työinstituutioon. Palkkatyön
sijaan tekemisen on mahdollista kohdistua
ihmisiä, muita olevia ja planeettaa hyödyttä-
viin toimiin, kuten ilmastokatastrofin torju-
miseen, antirasistiseen toimintaan, hoivaan,
yhteisöjen ja yhteisöllisyyden luomiseen, tai-
teen tekemiseen, nautintoihin, laiskotteluun,
keskusteluihin, ympäristössä oleiluun, nau-
tinnolliseen seksiin, siis elämiseen elämisen
itsensä tähden. (112)

Toistaiseksi ei ole tutkimustietoa siitä, kuin-
ka moni haluaisi jättäytyä tai jättäytyy työ-
markkinoiden ulkopuolelle eettisistä syistä
globaalin kapitalistisen markkinatalouden
väkivaltaisen luonteen vuoksi. Aihe on poliit-
tisesti arka ja nostattaa helposti voimakkaita
tunteita. ”Työtävieroksuvat”, ”työtä välttelevät”
ja ”työnpakoilijat” eivät ymmärrettävästi
pidä meteliä itsestään. Esimerkiksi kirjailija
Ossi Nyman, joka kertoi omakohtaisesta työs-
täkieltäytymisestään ja ruoti työelämän mä-
dännäisyyttä, sai kirjastaan Røyhkeys (2017)
ja julkisista ulostuloistaan työstäkieltäyty-
jänä paitsi työvoimaviranomaisilta sanktion
karenssin muodossa myös valtavasti vihaa
työssä käyviltä ihmisiltä ja työnteettäjiltä.
Tämä kertonee paitsi ansiotyöetoksen hege-
monisesta voimasta myös siitä, että ihmiset
ainakin alitajuisesti ymmärtävät jonkin olevan
perustavalla tavalla pielessä yhteiskunnassa,
jotka on rakennettu elämän edellytyksiä Maa-
planeetalla tuhoavan talouskasvuun varaan ja
joissa kasvun hedelmät jaetaan epätasaisesti.

Ymmärrys globaalista kapitalistisesta mark-
kinataloudesta väkivaltakoneistona on työs-
täkieltäytymisen kovaa ydintä, jota voi käyttää
kompassina paitsi henkilökohtaisissa elämän-

valinnoissaan myös poliittisessa, kollektiivisessa toiminnassa. Työelämästä syrjäyttävät yhteiskunnalliset ja yhteisön hierarkiassa ihmisiä alaspäin sysäävät mekanismit aiheuttavat paljon henkistä ja fyysistä kärsimystä: niin alemmuuden ja huonouden tunteita kuin häpeää ja toimeentulon ongelmia. Uusliberalismin eetos, jonka mukaan ihminen itse on vastuussa työmarkkina-asemastaan, on käsittelemättömän julma erityisesti tilanteessa, jossa työpaikkoja vähennetään tehostamisen nimissä ja ihmiset pakotetaan kilpailemaan niistä. Silti marginaaliin syrjäyttäminen tai sinne omaehtoisesti hakeutuminen voi toimia myös ikään kuin suvantopaikkana kuohuvassa koskessa. Kun ei enää ajaudu valtavirran mukana, on yhteiskuntaa mahdollista tarkkailla etäisyyden päästä ja pohtia rauhasa havaintojaan. Kuormittavan työelämän kiireiden piinaamalla ihmisillä ei sellaiseen yleensä ole aikaa eikä voimia. Työttömäksi jääneen ensireaktio on ymmärrettävästi usein jonkinlainen paniikki vallitsevan eetoksen ja ansiotyön varaan rakentuvan toimeentulon vuoksi. Ellei oman alan töitä löydy, monet ovat valmiita tinkimään ja tekemään koulutustaan vastaamatonta työtä huonommilla työehdoilla, lopulta jopa mitä tahansa työtä lähes millä tahansa ehdoilla.

Toinenkin vaihtoehto on olemassa. Sen sijaan, että olisi valmis tekemään mitä tahansa planeetan monimuotoisen elämän hiipumista edistävää ja pahoinvointia lisäävää työtä, voi ylituotannon ja -kulutuksen ideologiaa al-

kaa tarkastella kriittisesti. Pohdinnat voivat johtaa oivalluksiin ja avata mahdollisuuksia uudenlaisen, merkityksellisen elämän rakentamiseen yhdessä muiden kanssa. Näin työstäkieltäytyminen voi tukea yhteiskunnan kestävyysmurroksen edistämistä edellyttävää ajattelutapojen muutosta sekä valmiutta toisintekemiseen ja laajemmin: toisinelämiseen. Työstäkieltäytyminen on kieltäytymistä osasta, johon meidät on kapitalistisessa yhteiskunnassa tuomittu. Se on irtisanoutumista ansiotyöeetoksen ylläpitämästä talouskasvukultista, alistumisesta ja alistamisesta. Koska ansiotyö vaurioittaa ja tappaa ihmisten ja muiden elävien olentojen lisäksi kokonaisia ekosysteemejä, siihen on viisasta pitää etäisyyttä. Vaikka elämämme on sidottu kasvutalouden väkivaltakoneistoon, henkinen etäisyys siitä antaa vapautta, josta käsin elämää vaaliva oleminen ja tekeminen on paitsi mahdollista, myös ilon täyttämää ja antoisaa.

Työstäkieltäytyjän käsikirjan kirjoittajat kiteyttävät mainiosti (113):

”Työstäkieltäytyminen merkitsee elämälle sitä, mitä runous merkitsee kielelle.

Se paljastaa, että elämässä on mahdollisuuksia, joita ei ole osattu kuvitella.

Se näyttää, että elämä on ainutkertainen ja siinä voitaisiin tehdä mitä tahansa.”

Sen paremmin ei tuota taida sanoa.

VIITTEET: LUKU 4

1. Biology Online Dictionary, 2021
2. Rockström, J. et al., 2009, 472–475
3. Steffen, W. et al., 2015
4. Li, G., Fang, C., Li, Y. et al., 2022
5. Wang-Erlandsson, L., Tobian, A., van der Ent, R.J. et al., 2022
6. WMO, 2023
7. McKay, D. & al. 2022
8. HS / AFP, 2023
9. IPBES, 2019
10. Li, G., Fang, C., Li, Y. et al., 2022
11. Frankham, R., Bradshaw, C. & Brook, B., 2014, 53–63
12. The Guardian, 2023
13. Suomen Lajitietokeskus/FinBIF, Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus, 2023
14. BirdLife Suomi, 2023
15. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus, 2019
16. Nylander, K. haastattelu 17.4.2023
17. Nenonen, M., 2008, 20–36
18. Ruuska, T. & Heikkurinen, P., 2021, 63
19. Jurvakainen, K. & Kuoppa, S., 2023
20. Jokinen, Juhila & Suoninen, 2016, 34
21. Federici, S., 2003, 127–132
22. Suzman J., 2022, 57–64
23. Suzman J., 2022, 179
24. Vadén, T., 2016, 16–29.
25. Salminen, A. & Vadén, T., 2018
26. Vadén, T., 2015, 52–53
27. Pulkki, J. & Tervasmäki, T. 2022, 121–123
28. Suzman, J. 2022, 252–256
29. Kocka, J., 2016, 26
30. Kocka, J., 2016, 147–148
31. Kocka, J., 2016, 24–25
32. Kocka, J., 2016, 144–145
33. Vähämäki, J., 2009, 192–193
34. Ruuska, T. & Heikkurinen, P., 2020
35. Heikkurinen, P. & Ruuska, T. 2021, 59
36. Credit Suisse Bank, 2022
37. Korhonen, J.M., 7.4.2023
38. Poropudas, 2022, O. 113
39. Poropudas, O., 2022, 114–115
40. Julkunen, R., 2017, 41–45
41. Punamäki, L. & Purokuru, P., 2017
42. Ronkainen, A., 2017
43. Kokkinen, A., Mäki-Fränti, P. & Silvo, A., 2019, 4–5
44. Huovari, J. ym., 2022
45. Patomäki, H., 2017
46. Hirivilammi, T., haastattelu 9.2.2023
47. Nylander, K., haastattelu 17.4. 2023
48. Vadén, T., 2019
49. Pantzar, M., Lillqvist, E. & ja Kavonius, I., 2023
50. Toivanen, T., 2023b
51. Korhonen, J.M., haastattelu 7.4.2023
52. Vadén, T. et al. 2020A, Vaden, T. et al., 2020b
53. Joutsenvirta, M. ym., 2016, 91–93
54. Joutsenvirta ym., 2016, 63–106
55. The Guardian, 16.9.2018.
56. Järvensivu, P: & Toivanen, T. 2018, 44–60
57. Tilastokeskus, 2021
58. Ruuska & Heikkurinen, 2018, 11–13
59. Kunnas, 2023
60. Bhabra & Newell, 2022
61. Young, R, 2022
62. Eetti ry, 2023
63. Okosun, 2021, 27–36
64. Eetti ry, 2023
65. Mattila, J., 2010
66. Elliott, L., 2023
67. UPM, mediatiedote 15.4.2023
68. Calazans, M. 2017
69. UPM, 2020
70. Strora Enso, 2020
71. Cravino & Brazeiro, 2021
72. Rautiainen, 2018
73. UPM, mediatiedote 31.3.2023
74. Forrest, M., 2022, 237
75. van der Mark, 2019
76. Mikkonen, E., 2018
77. Teivainen, T., 2021
78. Kujala, A., 2023, 228–231
79. Kujala, A., 243
80. Žižek, S., 2015, 78–81
81. Weber, M., 1990, 14
82. Weber, M., 1990, 70–72
83. Weber, M., 1990, 78–79
84. Weber, M., 1990, 114–136
85. Weber, M., 1990, 16–117
86. esim. Andersen, T.B. et al., 2017, 1756–1759
87. Sihvola, J., 2005
88. Värri, V.-M., 2018,
89. Pihkala, P., haastattelu, 14.2.2023
90. Värri, V.-M., 2018,
91. Saari, A. & Jurvakainen, K., 152–159
92. Värri, V.-M., 2018, 45–46; Väärämäki, 2018
93. Jackson, T., 2011, 143–144
94. Kivistö, S. & Pihlström, S., 2018, 113–114
95. Nousiainen, R., 2021, 23
96. Kivistö, S. & Pihlström, S., 2018, 217
97. Värri, V.-M., 2018, 82–85
98. Kasser, T., 2004
99. Kasser, T. & Ahuvia, A., 2002
100. Marçal, K., 2021, 11–20

101. Kallio, G. & Houtbeckers, E., 2022
102. Ferguson, S., 2020
103. Hoppania, H-K, Elomäki, A. & Ylöstalo, H., 2021
104. Koskela, M. 2021
105. Työstäkieltäytyjän käsikirja, 2019, 173
106. Kriisi ja kumous, 2018
107. Teittinen, P., 2017
108. Koivisto, M., 2017
109. Vartiainen, J., 2014
110. Yli-Malmi, K., 2023, 62-63
111. Yli-Malmi, K., 2023, 64
112. Yli-Malmi, K., 2023, 67
113. Työstäkieltäytyjän käsikirja, 2019, 19

Politiikan lukkiutuminen ja kestävyysuden sudenkuopat

Nykyisen globaalin kapitalistisen markkinatalouden heikkoudet ja haittavaikutukset tunnetaan yleisesti. Miksi siihen kuitenkin jaksetaan niin laajasti uskoa? Miksemme vaadi poliitikoilta kriittisempää suhtautumista talousjärjestelmän väkivaltakoneistoon, joka tuhlailee luonnonresursseja järjettömällä tavalla ja aiheuttaa luonnontuhonnalla ja valtavalla sosiaalisella epäoikeudenmukaisuudella valtavasti inhimillistä ja ei-inhimillistä kärsimystä? Miksi valtavirran kestävyysmurrosajattelussa ratkaisuksi edelleen ehdotetaan ”kestävää kasvua” (1) tai ”vihreää kasvua” (2) eli tuotannon ja kulutuksen lisäämistä, vaikka juuri tuotannon ja kulutuksen lisääminen yli planetaaristen rajojen on monikriisin tärkeimpiä juurisyitä? Ratkaisuksi on ehdotettu kasvun lisäämistä ”luonnon kannalta kestävässä kohteissa” avaamatta juurikaan, mitä ne ovat. Mutta kuinka kulutus voi jatkuvasti kasvaa luonnon kannalta kestävästi?

Aineeton talouskasvu ei ole realistista. Vaikka teoriassa voimme myydä hiekanjyviä 500 eurolla ja kasvattaa näin BKT:ta mahdollisimman pienillä resursseilla lähes aineettomasti, käytännössä tätä ei tapahdu. Panostukset laatuun käyvät tietyn rajan jälkeen yhä vaikeammiksi. Paremman kakun leipominen yhä uudestaan

samoista aineista muuttuu nopeasti hankalaksi. Vaikka talouden aineeton kasvu teoriassa onkin mahdollista, on eri asia, tapahtuuko sitä ja riittäkö se. Puhe ”aineettomista palveluista” kuvastaa fantasiaa nykyisen elämänmuotomme jatkumisen mahdollisuudesta, ja siitä fantasiasta meidän näyttää olevan tavattoman vaikeaa irrottautua. (3)

Yhteiskunnallista ajatteluamme riivaa samaan aikaan sekä liiallinen materialismi että sen puute. Olemme tottuneet samaistamaan hyvinvoinnin aineellisen elintason lisäämiseen pohtimatta, mikä olisi hyvälle elämälle riittävä kulutuksen taso. Toisaalta olemme vieraantuneet hyvinvointimme aineellisesta perustasta, maapallon elämää ylläpitävistä ekosysteemien kokonaisuudesta; olemme irrottaneet yhteiskunnan instituutiot siitä käsitteiden tasolla unohtaen, ettei sellainen materiaalisella tasolla ole mahdollista. Tärkeimmiksi reilun kestävyysmurroksen edistämisen systeemitason esteiksi olen tutkimuskirjallisuuden pohjalta hahmottanut ajattelutapoja, jotka on sisäänrakennettu kapitalistiseen markkinatalouteen ja jotka johtavat politiikan lukkiutumiseen ja siihen, että kapitalismin ote politiikasta vahvistuu. Näitä ajattelutapoja kuvaavat sanat *ihmiskeskeisyys*, *minäkeskeisyys*, *kilpailu*, *edistys-*

usko, talouskasvu, teknologiaoptimismi, markkinavetoisuus, uusliberalismi, finanssikapitalismi, keskuspankkien valta, talouskuri-ideologia, laskeva ajattelu, eksklusiivisuus, vieraantuminen, idealismi, hedonismi, moraalinen keskenkasvuisuus, työn kultti, kuolemanvietti ja epäjumalanpalvonta.

5.1 EDISTYSUSKON JA TEKNOLOGIA-OPTIMISMIN DEMONIT

Modernin projektiin liittyvä teknologia- ja edistysusko eli pyrkimys luonnon, siis todellisuuden, hallintaan istuu länsimaisessa ajattelussa tiukassa. Sen juuret juontavat valistusajan hyötyajatteluun, jonka mukaan ihmisten tulee valjastaa luonnonprosessit hyödyn nimissä käyttöönsä. Uskomme yhä voivamme teknologioita kehittämällä muokata planeetan resursseja ja hyödyntää ekologisia prosesseja tarpeisimme oman mieleemme mukaan; kuvittelemme voivamme tehdä planeetasta ja sen moninaisesta elämästä yhden eliölajin, ihmisen, alamaisen. Tämä pyrkimys on ihmiskunnan historiassa helpottanut elämäämme jonkin aikaa, mutta viimeistään nyt on käynyt ilmi, että se perustuu vaaralliseen harhaan. Tärkeitä planetaarisia rajoja on jo ylitetty, ja olemme kovaa vauhtia menossa kohti seuraavia. (4) Akateemikko, filosofi Georg von Wright nimitti syystäkin tällaista ajattelu- ja toimintatapaa antiikin Kreikan taruston mukaan *hybrikseksi*. Siinä, missä antiikin kreikkalaisille *hybris* merkitsi ihmisen pyrkimystä jumalten veroiseksi tai jopa heidän yläpuolelleen sekä tästä ylimielisyydestä seuraavaa jumalten kosta, von Wrightille se merkitsee Maa-planeetan biosfäärin luontaisen tasapainotilan rikkomista ja siitä seuraavan epätasapainotilan aiheuttamaa inhimillistä ja ei-inhimillistä kärsimystä. (5)

Antropologi Tapio Tamminen (6) pohtii edistysuskon yhteyksiä eurosentriseen ja kolonialistiseen ajatteluun kuvatessaan kirjassaan, kuinka toisen maailmansodan jälkeinen aika merkitsi mullistusta entisissä siirtomaissa. Kun maailman valtiot oli sodan jälkeen luokiteltu voittajiin ja häviäjiin, ”kehittyneisiin” teollisuusmaihin ja ”alikehittyneisiin” kehitysmaihin”, seurasi kolmen vuosikymmenen ”sosiaalisen insinöröinnin” kulta-aika. Teknokraattisesti suuntautuneet sosiologit ja taloustieteilijät rakentelivat teorioita ei-eurooppalaisiin kulttuuripiireihin kuuluvien maiden nostamiseksi alikehityksen suosta teollisuusmaiden rinnalle. Kehityksen idea ja tarve otettiin annettuna, erimielisyyttä oli vain keinoista. Kulttuurievolutionismin perususkomusten mukaan uskottiin, että kehitykseen on vain yksi kaikille yhteinen tie, jota länsimaiset, pisimmälle teollistuneet yhteiskunnat kulkevat muiden seurattessa perässä. Tammisen mukaan voidaan jopa sanoa, että länsimaiset yhteiskunnat toimivat eräänlaisina utooppisina esikuvina kehitysmaiksi luokittelemilleen maille: kehitys merkitsi oman perinteisen kulttuurin kieltämistä ja hylkäämistä.

Tamminen jakaa pakistanilaiseen kehitysekonomistiin Tariq Banuriin viitaten modernisaatioteoriat neljään osa-alueeseen: kehitystaloustieteeseen, poliittiseen taloustieteeseen (joka oli useimmiten marxilaista), kehitysongelmia painottavaan poliittiseen historiaan ja sosiaaliseen modernisaatioteoriaan. Teorioissa on sisällöllisiä eroja, mutta niitä yhdistää perususkomus yhteiskuntien muuttumisesta homogeenisiksi pitkälti teollistuneiden maiden esimerkin mukaan. Myös ns. kehitysmaiden yhteiskunnat haluttiin muuttaa fossiilienergiaan ja teolliseen massatuotantoon perustuviksi kulutusyhteiskunniksi edistyksen nimissä. Modernisaatioteorioiden yleispiirteet Tamminen kiteyttää seuraavasti: 1) historian ymmärtäminen neo-

evolutionismin tapaan lineaarisena jatku-
mona, jossa läntiset yhteiskunnat ovat edis-
tyneempiä kuin kehitysmaat, 2) uskomus,
että teollisuusmaiden etumatka johtuu ”va-
pautetusta rationalismista”, tieteen teknolo-
gisoitumisesta tuotantoa palvelemaan sekä
tuotannon ja työn tehokkuudesta, 3) etnosent-
rinen asennoituminen, joka asettaa läntisen
maailman etiikan, tieteen ja historian sekä
yhteiskuntamuodon globaaleiksi malleiksi,
4) vapauden, oikeudenmukaisuuden, luovuus-
den ja vallan käsittäminen siten kuin ne on
läntisissä yhteiskunnissa määritelty ja näiden
ydinarvojen hyväksymisen laaja yhtenäisyys,
5) oletus siitä, että yhteiskunnallisten pää-
määrien saavuttamiseen tarvittavat keinot
on mahdollista erottaa päämääristä sinänsä
sekä näkemys, jonka mukaan moraaliset vel-
voitteet ja sopimukset koskevat pikemminkin
päämääriä kuin keinoja, 6) klassisen kasvu-
taloustieteen hyväksyminen ”annettuna”, 7)
dikotomioiden suosiminen analyyseissa; pe-
rinteisen ja modernin vastakkainasettelun
tärkeys, ja 8) eliitin pitäminen ensisijaisena
muutosvoimana. (7)

Modernisaatioteorioiden lineaarisen histo-
riakäsityksen ohella näihin ominaispiirtei-
siin kuuluu myös ajatus historian univer-
salismista: teollisuusmaiden muuttuminen
feodalistisista yhteiskunnista kapitalistisiksi
tulkittiin yleispäteväksi malliksi kuvaamaan
muidenkin yhteiskuntien tilannetta. Moder-
nisaatioteorioiden poliittista menestystä se-
littää Tammisen mukaan ainakin osin toisen
maailmansodan jälkeen alkanut kylmän sodan
kausi ja sen osapuolten kilpailu niin sanotun
kolmannen maailman poliittis-sotilaallisesta
jakamisesta. Neuvostoliiton tarjotessa uusille
valtioille avuksi sosialismia USA lupasi ka-
pitalistiseen markkinatalouteen perustuvaa
modernisaatiota. (8)

On helppoa havaita yhteiskuntamme yhä
sitoutuneen modernisaatioteorioiden ku-

vaamiin ja niiden taustalla oleviin kulttuu-
rievolutiivisiin, ihmiskunnan kehitystä ja
teknologista edistystä koskeviin perususkou-
muksiin. Valtavirran kestävyysmurrosajatte-
lunkin, tuon kuuluisan ”vihreän siirtymän”,
taustalla on teknologiaoptimismi: vakavat
yhteiskunnalliset ongelmat, jotka ovat koitu-
neet pyrkimyksistä hallita luontoa teknologian
avulla, ajatellaan voitavan ratkaista lisäämäl-
lä hallintaa ja uutta ”puhdasta” teknologiaa.
Tästä hyvänä esimerkkinä on ydinvoiman
kasvava suosio ekokriisin ratkaisuvaihtoehtona.
Osa ydinvoimaan aiemmin varauksella
tai kriittisesti suhtautuneista poliitikoista ja
luontojärjestöistäkin ovat alkaneet pitää sitä
ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväenä ener-
giamuotona. Yhteiskuntatieteilijä Eetu Viren
on huomauttanut itävaltalais-ranskalaiseen
yhteiskuntafilosofiin André Gorziin viitaten,
että ydinvoiman ekologisten ja ratkaisematto-
mien ongelmien (radioaktiivinen jäte, uraanin
louhinta ja kuljetus jne.) lisäksi ydinvoima ei
ole neutraali teknologia, jolla voidaan vain
ratkaista energiantuotannon konkreettisia
tehokkuusongelmia. Ydinvoimalat eivät ole
keino saavuttaa päämääriä, joihin voitaisiin
päästä myös muilla keinoilla; ne ovat keino,
joka määrää ennalta asetettavat tavoitteet
ja tuo väistämättä mukanaan tietyn yhteis-
kuntatyyppin, joka sulkee kaikki muut mah-
dollisuudet pois. Viren toteaa ydinvoiman
johtavan väistämättä vallan keskittymiseen
yhteiskunnassa, koska ydinvoimalat vaati-
vat keskitettyjä ohjausjärjestelmiä sekä kes-
kitettyjä turvallisuusjärjestelmiä. Voimaloien
turvallisuutta valvomaan vaaditaan aina
vain enemmän vartijoita ja poliiseja, ja niiden
”toiminnan salaisuuksista huolehtii tieteelli-
sesti koulutettujen asiantuntijoiden joukko,
joiden valtaa ei voida kyseenalaistaa, koska se
uhkasi koko yhteiskunnan turvallisuutta”. (9)

Veli-Matti Värri käyttää ydinvoimaloiden ra-
dioaktiivisen jätteen hautaamista peruskal-
lioon kaivettuun ”onkaloon” metaforana tie-

teellis-teknologiseen optimismiin nojaavan yhteiskuntamme halusta ja pyrkimyksestä unohtaa, miten perustavalla tavalla kestävätkön ylikulutusyhteiskuntamme ekologisesti ja sosiaalisesti on. Kun ongelma on piilotettu syvälle alitajuntaamme, siitä ei enää tarvitse välittää, ja voimme jatkaa totuttua arkista elämäämme kuin ongelmaa ei olisikaan. Meille on lopulta sama, kestävätkö radioaktiivista jätettä varastoivat kuparisauvat 100 vai 100 000 vuotta, koska joka tapauksessa olemme itse jo kuolleet tuon ajan kuluttua. *Onkalometafysiikka* kuvaa hyvin yhteiskuntamme instituutioiden perustavanlaatuista vieraantumista aineellisesta todellisuudesta, kulttuurimme teknologiauskoa ja luottamusta insinööreihin yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisijoina. Haluamme uskoa heidän lähes yli-inhimilliseen kykyynsä kehittää tekniikkaa muokkaamaan aineellista todellisuutta mielemme mukaiseksi, ja samalla mielemme kykenee (enää) vain heideggerilaiseen laskevaan ajatteluun. Tuudittaudumme illuusioon, että tälläkin hetkellä tuhannet pellepelottomat ympäri maailman keksivät puhtaan tuotannon ratkaisuja, ja teollisuus toimii niiden pohjalta aina vain vastuullisemmin. Logiikka on kärjistäen sanottuna samankaltainen kuin lapsen maagisessa maailmassa: kun suljen silmät joltain ja lakkaan ajattelemasta sitä, se katoaa eikä sitä enää ole. (10)

Edistysuskoa heijastelee myös yhteiskuntaamme otteessaan pitävä talouskasvuideologia, joka kuuluu edellä kuvattujen modernisatitoteorioiden ominaispiirteisiin. Haluamme niin sitkeästi uskoa talouskasvun autuaaksi- tekevyyteen sen aiheuttamista ympäristöongelmista ja sosiaalista ongelmista huolimatta, että kuvittelemme talouskasvun ratkaisevan ajan mittaan nämä ongelmat. Kuvittelemme yhä löytävämmekä ratkaisun talouden kasvun sekä tuotannon lisäämisestä aiheutuvien luonnonresurssien ja päästöjen kasvun irtikytkemiseksi, vaikka empiiristä näyttöä tästä ei ole.

Koko maailmassa resurssien käytön pitäisi ”onnistuneeseen irtikytkennän” saavuttamiseksi tehostua 2,6-kertaisesti. Suomen lukema on huomattavasti korkeampi, koska Suomen BKT on jo nyt korkea, ja koska Suomen resurssitehokkuus on esimerkiksi eurooppalaisessa vertailussa poikkeuksellisen matala – toisin sanoen saamme käytetyistä resurssitonneista vähemmän bruttokansantuotetta kuin muut eurooppalaiset maat. (11) Sen sijaan on runsaasti empiiristä näyttöä talouskasvun ja ympäristökatastrofin etenemisen kiinteästä yhteydestä (12). Talouskasvu ja haitalliset ympäristövaikutukset ovat kietoutuneet niin tiukasti yhteen, ettei niitä voi erottaa toisistaan.

Syy epätoivoiselle yrityksellemme keksiä ”ai- neetonta” tai ”luonnon kannalta kestävä” kasvua on selvä: tämä tie vaikuttaa kuitenkin helpommalta kuin ryhtyä vakavasti pohtimaan yhteiskuntamme teknologiariippuvaisuuden seurauksia ja kasvuun perustumattomia vaihtoehtoja tuottaa hyvinvointia. Tämä tie on houkutteleva varsinkin nyt, kun aikaa massiivisten ongelmien – kuten biodiversiteetikriisi ja ilmastokriisi – ratkaisemiseksi ja tuhoisan kehityksen suunnan muuttamiseksi on jäljellä enää hyvin vähän. Kiusaus erottaa totuttuun tapaan päämäärä keinoista on suuri: haluamme nopeita teknologisia ratkaisuja emmekä mieltä sitä, millaisiin polkuriippuvuuksiin nuo ratkaisut meidät sitovat. Otamme avosylin vastaan lupaukset synteettisistä hiilinieluista ja ”puhtaasta” vetytaloudesta ylikuluttavan elämäntapamme pelastajina. Puhdas energia ja tuotannon ekotehokkuus kuulostavat korvissamme linnunlaululta ja vuoristopuron solinalta. Emme halua tietää mitään Jevonsin paradoksista, jonka mukaan resurssien käytön tehostamisesta seuraa kasvun lisääntyminen ja kulutuksen kasvu.

Yhtenä oireena nopeiden ratkaisujen hakemisesta on yhdysvaltalaisen filosofi David Skr-

binan mukaan filosofisen teknologiakritiikin tila. Vielä 1960–70-luvuilla aikalaiskritiikit kyseenalaistivat teknologian etenemisen yhä uusille elämänalueille ja vaativat ratkaisuksi elämän teknologisoimisen hillitsemistä. Sittemmin kritiikki on vaiennut. Teknologia on kaikkialla. Arkinen riippuvuutemme siitä on kasvanut sitä mukaa, kun olemme yhteisöllisesti hyväksyneet esimerkiksi uusia viestintäsovelluksia pysyäksemme ”mukana kehityksessä”. Samaan aikaan teknologiaromuamme on viime vuosikymmeninä rahdattu satoja tonneja esimerkiksi Afrikan maihin. Vastaläkkeeksi tälle kehitykselle Skrbina tarjoaa vankkaa metafysisistä näkemystä teknologian luonteesta ja käytännöllistä ohjelmaa, jonka tavoitteena olisi purkaa teknologiaa hitaasti mutta päämäärätietoisesti. Skrbina ehdottaa arviolta sadan vuoden projektia, jossa liian tuhoavaa ja monimutkaista teknologiaa yksinkertaistetaan ja puretaan. Tarvitaan suunnitelmallista teknologian kutistamista ihmismittaan, kohti kestäväää tasoa. Energiäsyöte on Skrbinan mukaan saatava fossiilisten polttoaineiden käyttöönnottoa edeltävälle tasolle, jolloin planeetta saisi aikaa palautua, ekosysteemit aikaa toipua ja ihmisyyhteiskunnat mahdollisuuden pohtia kehityksensä suuntaa. Skrbina hahmottelee teknologian luovan kohtuullistamisen kolme osiota: teknologisen kerroksen osittainen purku, globaalin väkiluvun lasku ja puolen maapallon palauttaminen luonnontilaan. (13)

Yhteiskunnan teknologiariippuvuus on kestävyystutkijoidenkin ongelma. Pasit Takkinen ja Heikkurinen (2022) pohtivat kestävyysasiantuntijoiden teknologiasuhdetta käsittelevässä artikkelissaan, kuinka vaikeaa on kyseenalaistaa vallitsevia teknologisia toimintatapoja niin ajattelussa kuin keskusteluissa mutta ennen kaikkea käytännössä. Johtavat kestävyystieteen tutkijatkin käyttävät työssään sylimikroa. Heitä vaivaa dilemma: jos ”väline on viesti” ja jos teknologisilla keinoilla on

taipumus syrjäyttää teknologiset päämäärät, niin digitaalisesti välitetty ympäristöfilosofia sisältää aina myös teknologisen viestin. Valitseva teknologiasfääri muokkaa tai värittää kestävyystutkijoidenkin ajattelua, ja kestävyysmurroksen tiedontuotanto sekä viestintä tapahtuu aina teknologisen ”ekosysteemin” puitteissa. Asiantuntijoiden oma sitoumus teknologiaan paljastaa teknologiakritiikin ehkä vaikeimman piirteen eli sen, miten sen puitteissa perustelee oman ristiriitaisen toimintansa. Pasi Takkisen esimerkki on kuvaava: Jos teknologiakriittinen tutkija itse omaksuu kaikki viimeisimmät teknologiat, digitaaliset työtavat ja verkostoitumiskanavat, hänen voi olla vaikea perustella, miksi muiden ei pitäisi näin toimia. (14)

Filosofisen teknologiakritiikin historian saattossa esimerkiksi Martin Heidegger, Georges Bernanos, Jacques Ellul, Evelyn Fo Keller, Donna Haraway, Sandra Harding, Ivan Illich, Lewis Mumford ja Neil Postman ovat tuoneet teksteissään esiin sitä, että samalla, kun korkea teknologia ja automaatio supistavat ihmisen vapautta ja arvokkuutta, ne myös helpottavat hänen elämänsä. Feministiset teknologiateoriat ovat paljastaneet myös teknologisen tuotannon ja kulutuksen seksismin ja mieskeskeisyyden ja haastaneet samalla etnosentriset, länsimaiset teknologian näkökulmat, jotka ovat globalisaation myötä yleistyneet myös läntisen kulttuuripiirin ulkopuolella. Teknologiakritiikki tarkastelee yhteiskunnan teknozfääriä kokonaisvaltaisesti, eräänlaisena ihmisten luomana ekosysteeminä. Teollisen yhteiskunnan teknologia muodostaa pitkän ketjun, josta on mahdotonta poistaa yhtä lenkkiä ilman vakavia vaikutuksia koko järjestelmälle. Lisäksi uuden teknologian käyttöönoton kielteisiä sivuvaikutuksia on vaikea ehkäistä silloinkin, kun ne osataan aavistaa ennalta. (15) Varoituksista ei juuri piitata, koska ihmisellä on taipumus lumoutua uusista härpäkkeistä ja kaikista niiden tarjoa-

mista mahdollisuuksista. Pasi Takkinen (16) on tältä pohjalta hahmotellut ekologisen näkökulman kasvatuksen teknologiakritiikkiin:

1) Vuonna 2020 teknozfäärin kokonaisuudessa ylitti biosfäärin massan. (17)

2) Globaalien kestävyysaasteiden syyt ja mahdolliset ratkaisut ovat suurelta osin teknologisia kysymyksiä, ja kasvatusta on keskeinen kestävyysaasteiden ratkomisen alue. Kestävä kehityksen tavoitteet perustuvat tekniikanfilosofisesti katteettomaan optimismiin, joka tulee salakuljetetuksi myös kestävä kehityksen kasvatukseen. (18)

3) Irtikytkentää tai ekomodernisaatiota, ylipäänsä teknozfäärin aineenvaihdunnan muutosta kestäväksi, ei näytä tapahtuvan. (19, 20)

4) Sellainen tulevaisuus, missä teknozfääri kasvaa ei ole sellainen, missä luonto pelastuu.

5) Elämismailma tulee kohtaamaan suuria kestävyysaasteisiin liittyviä teknologisia muutoksia, joko kestävä rakennemuutoksen myötä (esim. BIOSin ekologinen jälleenrakennus) tai elämäntavan kestävämmyyden, eli ei-ylläpidettävyyden, myötä.

6) Uskottavan kestävyysnäkökuvan on tematisoitava teknologian ja kestävä teknologiasuhteen ongelma. Teknologian kanssa on alettava elää toisin. Tämä olisi luontevasti kasvatuksen tehtävä.

7) Kestävä teknologiakasvatusta ei voi olla vain sisällöllistä, vaan sen on realistisoiduttava myös kasvatuksen puitteissa ja käytännöissä.

8) Kasvatusta ei voi nojautua kestävämmiin teknologisiin rakenteisiin, eikä se toteuta vastuutaan kasvatettaville, jos se sosiaalistaa heidät ei-ylläpidettävään teknologiseen elämäntapaan.

Takkisen näkökulmat ovat huomionarvoisia kestävyysmurroksen suunnittelussa ja toteuttamisessa. Meidän on jatkuvasti kysyttävä itseltämme, kuinka voimme olla varmoja siitä, ettei ympäristökatastrofin hillitsemiseksi kehitetty teknologia vie laajan käyttöön

jälkeen meitä ojusta allikkoon. Tätä myös haastattelemanasi asiantuntijat toivat esiin keskusteluissamme. Lisäksi monen puheessa painottui jatkuva tarve arvioida sitä, onko muutosprosessi tavoitteen (eli planetaarisen hyvinvoinnin) kannalta määrällisesti ja laadullisesti riittävä. Koko ajan on kysyttävä, riittävätkö nyt suositellut toimenpiteet turvaamaan elämän edellytykset kaikille tulevaisuudessa.

Lyhyen ja keskipitkän aikavälin tavoitteina on vähentää saastuttavaa ja resurssi-intensiivistä tuotantoa ja lisätä vähäpäästöisiä, pienempään luonnonresurssien kulutukseen perustuvia sosioteknisiä järjestelmiä ja perustuotantoa. Sen lisäksi meidän on vakavasti harkittava myös Skrbinan ehdotusta pitkän aikavälin tavoitteesta *vähentää* teknologiaa sen lisäämisen sijaan. Skrbina korostaa, ettei teknologian peruuttaminen tarkoita yhteiskunnallisten arvojen ja järjestysten peruuttamista. Kulttuurisesti, sosiaalisesti ja eettisesti korkea taso on historiassa saavutettu ja voidaan saavuttaa monella erilaisella teknologialla tasolla. (21)

Teknologiaoptimismi tuottaa helposti heikon kestävyyskäsitteen mukaista ajattelua ja siihen perustuvia ratkaisuja. On totta, että toistensa päälle kasautuvat, päällekkäisten teknologisten järjestelmien kerrostumat ovat jo saaneet yhteiskunnistamme niskalenkin. Kuvittelemme tietysti toisin. Kuvittelemme voivamme hallita teknologiaa ja päättää sen käytöstä. On helppoa päättää elää päivä tai viikko ilman kännykkää varsinkin tunturi-vaelluksella, jossa uutisten selailu tai some-tus ei ole päällimmäisenä mielessä. Ainakin itselleni se on ollut hyvin vapauttavaa. Mutta jos tilanne jatkuisi pidempään, alkaisi kalvaa huoli. Entä, jos läheiselleni on sattunut jotakin? Mistä voin tietää, onko joku yrittänyt tavoitella minua tärkeässä ja kiireellisessä asiassa? Tai jos koko internet suljettaisiin?

Valtavat, arvaamattomat ja haitalliset yhteiskunnalliset vaikutukset alkaisivat heti.

Teknologialla on voimaannuttava ominaisuus. Klikkauksen päässä on valtava tietovaranto, josta voimme ammentaa sisältöjä mieleemme mukaan. Voimme käyttää verkkoa demokratian näennäiseen edistämiseen: luoda nopeasti yhteisöjä, aktivoitua, verkostoitua ja organisoitua vaikkapa jonkin paikallisen ympäristöuhan torjumiseksi. Nimi adressiin, jaa somessa, ja maailma pelastuu! Samalla kuitenkin tulemme luovuttaneeksi suunnitelmamme ja aikeemme sekä kaiken niihin liittyvän datan teknologiayrityksille. Nämä yritykset luovat puitteet viestinnällemme, jolloin niiden kontrolli elämästämme kasvaa. Lisää teknologiaa merkitsee lisää hallintaa ja vallan keskittymistä. Tulisikin avata laaja, julkinen keskustelu siitä, millaisen kestävyysmurroksen valitsemme: teknologiavetoisen, heikon kestävyuden käsityksen ”kestävyysmurroksen”, joka korkeintaan kenties pystyy hidastamaan edessä olevaa romahdusta, vai vahvan kestävyyskäsityksen kestävyysmurroksen, joka purkaa teknologian ylivaltaa hitaasti ja asettaa ekologisen ja sosiaalisen kestävyuden *aina* rikastumisen edelle? Jälkimmäisen avulla sivilisaatiolla olisi ehkä edes teoreettisia mahdollisuuksia säilyä tai ainakin ihmislajin eloonjäämisen edellytykset paranisivat. Teknosfäärin on luovutettava tilaa ja resursseja biosfäärille, muuten emme valtavassa tehtävässämme voi millään onnistua. Muuten voimme vain haaveilla siitä, että Maa-planeetalla olisi inhimillistä ja ei-inhimillistä, monimuotoista elämää vielä tuhansien vuosienkin kuluttua. Jos teemme Maasta teknologiallamme meille kaikille elinkelvottoman, ei kenelläkään ole muuta paikkaa minne mennä.

Teknologisen edistysuskon rinnalla merkittävä tekijä politiikan lukkiutumisessa on globaalin kapitalistisen markkinatalouden toimintalo-

giikka ja siihen sisäänrakennettu talouskasvupakko. Hyvinvointia tavoitellaan kasvattamalla luonnonresursseja kuluttavaa tuotantoa ja tuotannon valmistamia hyödykkeitä vuosi vuodelta enemmän, jotta välttyttäisiin lamalta ja sen haittavaikutuksilta, kuten joukkotyöttömyydeltä. Kapitalismille ominaista on paitsi markkinoiden laajeneminen myös niiden epävakaas: talous joko kasvaa tai supistuu, paikallaan pysyminen merkitsee taantumaa. Siksi yritysten on talousjärjestelmässämme käytännössä pakko laajentaa toimintaansa markkinoilla ja kasvaa tai hävitä kilpailussa ja mennä konkurssiin. (22)

5.2 TALOUSTIETEEN KIELI JA MIELI

Kielellä on valtava luomisvoima ja kyky muokata ajatteluamme. Ajattelu itse asiassa tapahtuu kognitiotieteen nykykäsityksen mukaan ”kielessä” (23, 24). Sosiaalisesti konstruktio-nismiksi kutsutun ajattelun ja tutkimussuunnan mukaan kielen avulla luodaan sosiaalista todellisuutta, joka määrittää yhteiskunnan ”normaalia”; yleisesti hyväksytyjä käsityksiä ja ajattelutapoja. Alan uranuurtajat Peter L. Berger ja Thomas Luckmann tarkastelevat vuonna 1966 julkaisussa klassikkoteoksessaan *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, kuinka ihmisten tavat hahmottaa ja ymmärtää arkitodellisuutta ovat sosiaalisesti rakentuneita sekä mikä kielen merkitys tässä prosessissa on. (25)

Vaikka valtavirran klassinen taloustiede pyrkii nykyisin yhtälöineen ja funktioineen näyt-täytymään kielellisesti ja yhteiskunnallisesti neutraalina, luonnontieteen kaltaisena ”puhtaaseen” matematiikkaan perustuvana ja epäpoliittisena oppiaineena, sen juuret ovat syvällä ihmis- ja yhteiskuntatieteissä. Nykyinen valtavirran taloustiede keskittyy kapeaan

talouden tutkimukseen, jossa ei huomioida sosiaalisia ja poliittisia näkökohtia. Silti se syntyi 1700–1800-luvun poliittisesta taloustieteestä, joka nimenomaan tarkasteli taloutta yhteiskunnan osana. (26) Taloustieteen puhettavat ja sanasto eli laajemmin diskurssi paljastavat sen poliittisuuden. Mieti hetki, mitä todellisuuskäsityksellemme tekee se, että luonnon antimia kutsutaan ”luonnonvaroiksi”, ekosysteemejä ”luontopääomaksi” tai arkisen selviytymisensä eteen puurtavia ihmisiä ”ihmispääomaksi”. Millainen ihminen tällaista kieltä käyttää? Mitä hän tavoittelee? Millainen on hänen suhteensa muihin eläviin olentoihin? Talouden kieli vahvistaa ajattelumme ihmiskeskisyyttä. Teollistuneet yhteiskunnat, joita leimaa ihmiskeskainen todellisuuskäsitys ja kulttuuri, eivät osaa lopettaa luonnontuhontaa, vaikka niillä on paljon ”ekosysteemipalvelutuotannon kestävyysvajeen korjaamiseen” erikoistuneita asiantuntijoita.

Brittiläinen taloustieteilijä Kate Raworth on analysoinut klassisen taloustieteen ihmis-, yhteiskunta- ja maailmankäsitystä ja niiden uusintamista kielen avulla. Kirjassaan *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist* hän kertoo Yhdysvalloissa tehdystä tutkimuksesta, jossa ilmeni, että yritysjohtajat reagoivat vähemmän empaattisesti työntekijöihin tehtyään kokeen, jossa käytettiin sellaisia sanoja kuin ”tuotot”, ”kustannukset” ja ”kasvu”. Toisessa tutkimuksessa havaittiin, että ”kuluttajareaktiotutkimukseen” kutsutut yliopisto-opiskelijat samaistuvat voimakkaammin vaurauden, statuksen ja menestyksen käsitteisiin kuin ”kansalaisreaktiotutkimukseen” osallistuneet opiskelijat. Raworth huomauttaa, että käsitys itsestämme muovaa sitä, keneksi tulemme. Sen vuoksi on selviytymisemme kannalta ratkaisevan tärkeää kyseenalaistaa valtavirran taloustieteen ytimessä oleva ihmisen muotokuva, *Homo economicus*. (27)

Samoilla linjoilla on ruotsalainen journalisti ja feministi Katrine Marçal. Kirjassaan *Kuka valmisti Adam Smithin päivällisen?* hän kuvaa, kuinka ensin totuttiin ajattelemaan, että ihmiset pyrkivät taloudellisella toiminnallaan tavoittelemaan omaa etuaan. Mutta omaa etuaan ajava yksilö ei tyytynyt pysyttelemään talouden piirissä vaan tunkeutui myös ajattelun ja ihmissuhteiden perusyksiköksi. Ennen pitkää koko elämää alettiin tarkastella itsekäiden intressien ja voitontavoittelun temmellyskenttänä. Marçalin mukaan näin syntyi silmäpuoli maailmankuva. Kun lakkaamme ajattelemasta itsekkyyttä selviönä, maailma alkaa näyttää vallan toisenlaiselta. Silloin esiin tulee kaikki se yhteistä hyvää kannatteleva ja hyvinvointia edistävä toiminta, joka yksilön itsekkyuden oletukseen perustuvalta ajattelulta jää huomaamatta. (28)

Taloustieteen oppi-isä *Adam Smith, johon Marçalin kirjan nimikin viittaa*, esittelee pääteoksessaan *Kansojen varallisuus* valtion roolista taloudessa näkemyksen, joka myöhemmin nimettiin klassiseksi *poliittisen taloustieteen* teoriaksi. Sen mukaan ihminen on ennen kaikkea omaa taloudellista etuaan ajava otus eikä valtion pidä sekaantua vapaiden yksilöiden väliseen taloudelliseen toimintaan. Samaiselta setä Smithiltä muuten on peräisin ajatus, jonka mukaan naisten kotona tekemä, työvoimaa uusintava työ ei ole ”oikeaa” työtä, jota olisi syytä talusteoriassa huomioida ensinkään. (29)

Klassisen taloustieteen keskiössä on siis kuvitteellinen, rationaalinen ja omaa etuaan alati tavoitteleva miesihminen, joka uskoo teknologiseen kehitykseen ja edistykseen, joka saavutetaan muokkaamalla ihmiskunnan luonnonelinympäristöjä ja -resursseja. Tämän hahmon sisäisessä maailmassa ihmislajin vaikutusvallan kasvu elonkehässä on hyvä asia, koska se tuottaa hänelle ja hänen kaltaisilleen taloudellista hyötyä eli ra-

haa. Talouskasvu ja sen perusteluun käytetyt myytit puolestaan ovat tämän kuvitteellisen talousmiehen todesta ottaneiden ihmisten innovaatioita. ”Talouden mies” hallitsee uusliberalistista talouspuhetta, josta on vaivihkaa tullut politiikan *lingua franca*, yhteinen kieli.

Yhteiskuntapolitiikan tutkija, filosofi Teppo Eskelinen sekä sosiaalipolitiikan ja valtiopoliitin dosentti Ville-Pekka Sorsa luonnehtivat talouspuhetta *totalisoivaksi*. Kirjassaan *Hyvä talous* (2011) he osoittavat, kuinka yhteiskunnassa talouspuhe on laajentunut uusille toimintakentille uusliberalistisen ideologian valtavirtaistumisen myötä. Yhä useammista asioista ja ilmiöistä puhutaan talouden kielellä, jolloin niitä aletaan tarkastella rahassa mitattavina ja vaihdettavina hyödykkeinä. Talouspuheen valloittaessa kaikki elämän alueet muuttuvat myös käsityksemme todellisuudesta lähes huomaamatta. Alamme kuin varkain jäsentää maailman ilmiöitä ja jopa ihmissuhteitamme talouden logiikalla. Puhumme jo sujuvasti esimerkiksi julkisen terveydenhuollon ”panoksista” ja ”tuotoksista”, ja lääkärit kutsuvat potilaitaan ”asiakkaiksi”. Eskelinen huomauttaa, että julkisen palvelun kohtaamistilanteissa, esimerkiksi terapiassa, on kyse pitkistä ja tärkeistä ihmissuhteista eikä vain hetkellisistä markkinatransaktioista eli satunnaisesta kaupankäynnistä. Tämän vuoksi talouspuhe antaa epärealistisen ja virheellisen kuvan toiminnan luonteesta. Totalisoiva talouspuhe myös antaa ymmärtää, että resursseista vallitsee jatkuva pula. ”Resurssien luonnollinen niukkuus” harhauttaa, koska oikeasti kyse on poliittisista arvoalinnoista.

Taluspoliittista keskustelua hallitseva argumentti ”tulevaisuudessa meillä ei ole varaa” esitetään kuin luonnonlakina, matemaattisena aksioomana, vaikka todellisuudessa on kyse poliittisesta tahtotilasta; siitä, mihin resurssit halutaan allokoida. Eskelinen ja Sorsa huomauttavat, että niukkuuden keinotekoi-

nen luominen on vain tapa hakea hyväksyntää tiettyjen poliittisten linjojen ajamiseksi. Parempaan taluspolitiikan diskurssi on laajempi eikä se keskity vain tuotteisiin, hintoihin, asiakkaisiin, voittoihin tai resurssien rajallisuuteen. Tällaisessa diskurssissa puhutaan hyvän toiminnan päämääristä ja niiden perusteista, elämän edellytyksistä, tekemisen mielekkyydestä ja arvokkuudesta, yhteistyötä tekevästä ihmisistä, uusien resurssien hankkimisesta ja niiden järkevästä käytöstä, joka tuottaa hyvinvointia kaikille. (30)

Talouspuheen ulottaminen sinne, minne se ei kuulu, näivettää ihmisyyttä. Markkinalogiikan ja talouden käsitteistön hiipiminen talouden kielen ja puhetapojen mukana elämän eri osa-alueille saa nykypäivänä monia irvokkaita muotoja, etenkin yhdistettynä yksilökeskeisyyteen. Psykokapitalismi ruumiillistuu markkinalogiikalla tuotetun hoivan käytännöissä sekä itsensä tuotteistamisena ja myymisenä työmarkkinoilla. Henkilöbrändäys tarkkaan harkitun somepresenssin sekä pseudoyksilöllisen, mutta ilmenemismuodoissaan massakulttuuriseksi tusinatavaraksi tunnustettavan habituksen avulla on ajallemme tyypillinen psykokapitalistinen käytäntö. Itsensä brändääjä tuottaa markkinoilla myytävän tuotteen siitä, miten elämä juuri hänen kohdallaan ainutkertaisella tavalla ilmenee. Näin kapitalismin logiikka pyrkii omimaan itse elämän monimuotoisuuden ja ainutlaatuisuuden tehdäkseen siitä rahaksi muutettavan hyödykkeen. Myös ”hyödyllisen suhdeverkon” luominen osana henkilöbrändäämistä opettaa meitä kohtelemaan itseämme ja muita ”menestyksen” välineinä, hallittavissa ja hyödynnettävissä olevina resursseina. Tämä johdattaa rakkauttomuuteen, jonka synkin varjo lepää elämän jatkumisen mahdollisuuksien yllä. (31) Välineellistäminen, kaiken arvottaminen vain pääoman kerryttämisen välineenä, on erityisen ominaista kapitalistiselle maailmankäsitykselle. Äärimmilleen vietynä se

johtaa ajatteluun, josta sivistys on kaukana. *Homo economicuksen* kylmänpimeää ja kyynistä sisäistä maailmaa heijastelee eduskunnan puheenjohtajan Jussi Halla-ahon näkemys ihmisarvosta: ”Ainoa mitattava ja siten kiistatta olemassa oleva ihmisarvo on yksilön instrumentaalinen arvo.” (32)

Monet ihmiset, jotka käyttävät taloudellista ja poliittista valtaa, ovat sisäistäneet ekonomistisen ihmiskäsityksen, ”talouden miehen” ja hyötyvät siitä. Näin ollen heidän intresseisään on säilyttää nykyinen maailmanjärjestys ja talouskasvuun liittyvät uskomukset, joita pyritään ylläpitämään ja joihin ihmisiä sosialistetaan taloustieteen diskurssin avulla. Talouskasvun myyttejä (ks. 1.3) toistellaan myös ns. *talouskuriretoriikassa* (eng. austerity). Talouskolumnisti, kauppatieteiden tohtori Christer Lindholm osoittaa, että yhdellä talouskuripolitiikan suosituimmista retorisisista keinoista – julkisen taloudenpidon vertaamisella yksilön tai perheen taloudenpitoon – on saatu luotua laajojen ihmisjoukkojen ymmärtämä ja hyväksymä vertauskuva, jonka avulla on oikeutettu julkisten menojen leikkauksia, jotka taas ovat johtaneet erityisesti heikoimmassa asemassa olevien ihmisten elämän kurjistamiseen. Hän toteaa julkisen talouden rinnastamisen kotitalouteen tarkoittavan parhaimmillaankin monimutkaisten taloudellisten syy-seuraussuhteiden vaarallisen karkeaa yksinkertaistamista. Tällaista vertausta voisi hänen mukaansa ehkä vielä pitää hyvää tarkoittavana, vaikkakin harkitsemattomana, yrityksenä yleistajuistaa julkisen talouden monimutkaisia mekanismeja, jos sitä käytettäisiin johdonmukaisesti. Tätä eivät talouskuripolitiikan kannattajat kuitenkaan Lindholmin mukaan tee, vaan vertauksella puolustetaan toistuvasti poliittisia valintoja, jotka ovat puhtaasti ideologisia. Talouskuri-ideologian räikein epäjohdonmukaisuus ilmenee sen kannattajien puhuessa lempiaiheestaan, sukupolvien välisestä soli-

daarisuudesta. Yksi suosikkiargumenteista kuuluu, että ottamalla lisää julkista velkaa elämme tulevien sukupolvien kustannuksella, jotka joutuvat aikanaan maksamaan lainamme takaisin korkojen kera. Sen sijaan, Lindholm huomauttaa, talouskuripolitiikan kannattajia ei lainkaan näytä huolestuttava se tosiasia, että myymällä valtion omaisuutta me käytännössä vähennämme tulevien sukupolvien perinnöksi saamaa varallisuutta, jonka tuotoilla voitaisiin tulevaisuudessakin rahoittaa osa hyvinvointipalveluista ja muista julkisista menoista. (33)

Poliitikkojen on vaikea haastaa vallitsevaa valtaviirran taloustieteilijöiden puhetapaa, talouskasvu-uskoa ja siihen liittyvää talouskuri-ideologiaa. Esimerkiksi 2023 eduskuntavaalien alla keskustelua käytiin julkisen velan ja valtiovarainministeriön leikkauslistojen ympärillä. Harvassa olivat puheenvuorot, jotka olisivat nostaneet esiin vaikkapa hallitusten välisen ilmastopaneelin IPCC:n maaliskuussa 2023 julkaistun arviointiraportin (34), jonka mukaan ilmastokriisin hillitsemiseksi tehtävien toimien aikaikkuna on sulkeutumassa. Ellei ihmiskunta pääse yksimielisyyteen radikaalien päästövähennysten tekemisestä ja yhteiskuntien aineenvaihdunnan perusteellisesta muutoksesta, seuraukset ovat katastrofaaliset: hirvittävä määrä inhimillistä ja ei-inhimillistä kärsimystä ja yhteiskuntien ja sivilisaation romahtaminen. Sen sijaan toimittajat ja poliitikot nostivat esiin vaalitenteissä ja sanomalehtien pääkirjoituksissa huoltosuhteen heikkenemistä, kestävyysvajetta ja jengirikollisuutta. Tilanne tuntui absurdilta. Vasemmistoliiton kansanedustaja Anna Kontula sanoitti napakasti monien ajatukset tästä Facebook-päivityksessään 20.3.2023:

”Mikä sitten selittää, että Suomen kaltaisessa korkean koulutuksen maassa käydään parhailaan eduskuntavaaleja, joissa ympäristö mainitaan vain sivulauseessa? On hämmäntävää,

että sivilisaation (ja monien lajien) säilymisen näkökulmasta triviaalit jankkaukset valtionvelasta, työllisyydestä ja koulujen kuriongelmistä vievät lähes koko ilmatilan. Kukaan yhteiskunnallista keskustelua seuraava ei enää voi vedota tietämättömyyteen. Jos ihmiskunta päästää omat elinehtonsa tuhoutumaan, ei perimmäinen syy ole ympäristökatastrofi – vaan tyhmyys.”

5.3 HEIKON KESTÄVYYDEN JA VAHVAN TIETÄMISEN HOUKUTUS

Kestävyysmurros pitää toteuttaa epävarmuuden maailmassa, jossa tutkijatkaan eivät tiedä, millaisiin tulevaisuuksiin se meidät vie. Tässä tilanteessa on inhimillistä ja erittäin houkuttelevaa uskoa yksinkertaistuksiin monimutkaisesta, viheliäisestä tilanteesta ja helppoihin ratkaisuihin pinteestä pääsemiseksi. Vihreän kasvun ideologia on esimerkki heikosta kestävyydestä ja vahvasta tietämisestä. Vihreän kasvun ohjelmissa oletetaan teknologian ratkaisevan ympäristöongelmat, jolloin maailmankuvaa voi kutsua teknisrationaaliseksi. (35)

Juha Sipilän hallituksen (2015–2019) tavoite laittaa ”Suomi kuntoon” nostamalla se ”bioenergian globaaliksi kärkimaaksi” on toisaalta hyvä esimerkki vahvan tietämisen houkuttuksesta ekologisten ongelmien ratkaisussa, toisaalta varoittava esimerkki heikosta kestävyysajattelusta. Maahan haluttiin lisää Kemin jättimäisen sellutehtaan kaltaisia ”biotuote-tehtaita” ja puuta polttavia voimalaitoksia. Niitä varten hallitusohjelmaan kirjattiin tavoitteeksi lisätä hakkuita 15 miljoonalla kuutiometrillä ennätyskelliselle tasolle, 80 miljoonaa kuutiometriin. (36) Puuta riittää, kuuluviesti, jota toistelivat niin metsäorganisaatiot

kuin poliitikotkin. Ilmastopoliitiikan tavoitteena oli vähentää yhteiskunnan riippuvuutta fossiilisista polttoaineista ja lisätä samalla bisnesmahdollisuuksia. Tavoitetta kohti rynnättiin pää edellä: prosessikaavioita syntyi, ja puunpolttolaitoksia rakennettiin kalliilla rahalla. Biotalous oli päivän muotisana, jota toisteltiin lehtien pääkirjoituksissa ja TV:n ajankohtaisohjelmissa. Yliopistoissa alettiin pitää biotalouskursseja ja kuntapäätäjille järjestää aiheesta seminaareja ja koulutuspäiviä. Puunpoltto olikin äkkiä ”hiilineutraalia”, vaikka laitosten piipuista tussahtelivat taivaalle samat hiilidioksidimolekyylit kuin turve- tai kivihiiivoimaloistakin. Samalla maankäytön tarve moninkertaistui, koska turvetta voidaan kaivaa pieneltä alueelta syvältä, mutta bioenergiaa varten tarvitaan laajasti metsää ja hakkuita.

Yksinkertaisella silmäkääntötempulla saatiin hämättyä poliitikot, elinkeinoelämän johtajat ja suuri yleisö. Puun nimittäin laskettiin eläessään sitoneen saman hiilimäärän, jonka sen poltto ilmakehään vapautti. Yhtään hiiliatomia ei siis tulisi kiertoon lisää. Hienoa, paitsi että olennainen jäi useimmilta huomaamatta: on aivan eri asia, onko hiili varastoituneena metsän maapohjaan ja puuainekseen vai onko se ilmakehässä. Ilmastomuutoksessa on kyse siitä, että olemme vapauttaneet luonnollisia hiilivarastoja enemmän ilmakehään kuin luonnolliset hiilinielut kykenevät hiilidioksidia sieltä imemään. Teollisuuden ilmakehään päästämä hiilidioksidi on ylimääräistä; jätettä, jota ei ilman ihmistoimintaa biosfäärissä synny. Fossiilienergian korvaaminen puunpoltoilla nosti vuotuiset hakkuumäärät tappiin jo ennen kuin polttihakkeen tuonti Venäjältä tyrehtyi Venäjän aloitettua hyökkäyssotansa Ukrainaan helmikuussa 2022. Saman vuoden lopussa julkaistussa Luken selvityksessä maankäyttösektorin ilmastotavoitteiden toteutumisesta ilmeni, että maankäyttösektori oli muuttunut hiilinielusta päästölähteeksi.

Tämä johtui metsien hiilinielun romahtamisesta: metsien kasvu oli hidastunut ja niitä oli hakattu liikaa. (37)

Tapaus ”piotallous” osoittaa, että ihmiset haluavat uskoa ekokriisin helppoihin ratkaisuihin, jotta totuttu ylikuluttava ja elämän edellytyksiä tuhoava aremme voisi niiden avulla jatkua ennallaan. Heikon kestävyuden ja vahvan tietämisen (joka saattaa paljastua luulemiseksi) yhdistelmä palvelee turvallisuuden ja tuttuuden tarveitamme muttei tarveitamme jäädä eloon. Olisi paljon helpompaa, jos nykyinen yhteiskunta vain voitaisiin teknisillä ratkaisuilla muuttaa ympäristöystävälliseksi ja ympäristökatastrofi olisi sillä hoidettu. Paljon raskaampaa on ymmärtää, että kaupungit eivät todennäköisesti koskaan olleet sillä tavalla ”kestäviä”, kuin miten tuon käsitteen nyt ymmärrämme.

Länsimaisen modernin ”edistyksen” kasvatteina olemme myös kadottaneet yhteiskuntana ja yksilöinä sen, mitä filosofi Tere Vadén kutsuu oivaltavasti *synty tiedoksi*. Koska elämänmuotomme on sidottu monin tavoin luonnontuhoamiseen, ”ekologiseen ja sosiaaliseen kestävyteen” perehtyneet asiantuntijat eivät tieteellisestä, kumuloituvasta faktatiedosta huolimatta pysty kertomaan, *kuinka eletään luontoa tuhoamatta*. Meiltä siis ei puutu tietoa relevanteista mittareista, raja-arvoista, mallinnoista tai muista faktuaalisen tiedon yksityiskohdista – eikä tietoa siitä, mikä tieto on oikeaa. Meiltä sen sijaan puuttuu kokonainen *tiedon laji*, jonka alkuperäiskansoiksi kutsumamme ihmisryhmät taas ovat onnistuneet säilyttämään. Alkuperäiskansat eivät edes käsittäisi ongelmaamme samoin kuin me. He ovat onnistuneet elämään vuosisatoja tuhoamatta elämän edellytyksiä ja vaalimaan juuri meiltä puuttuvaa tiedon lajia ja vielä siirtämään sitä oman toimintansa ja koko elämänsä kautta seuraaville sukupolville. Kaikki sellaiset elämänmuodot, jotka pitävät

ekologisena kestävyyttenä sitä, ettei luontoa tuhota, ovat ekologisesti kestävämpiä. (38) Tämä olemiseen ja tietämiseen liittyvä kulttuurinen puute on välttämätöntä tunnistaa ja tunnustaa, jotteimme vahingossa alkaisi uskoa pienten muutosten nykyisessä yhteiskunnassa riittävän sen toiminnan saattamiseksi kestäväälle perustalle.

Vahva tietäminen voi johtaa heikkoon kestävyteen, jos kestävyuden tavoittelussa käytetään vain ilmeisimpiä työkaluja, ja varsinkin, jos työkaluja on vain yksi tai muutama. Energijärjestelmiin erikoistunut taloustieteilijä Janne M. Korhonen (2023) kirjoittaa *Demokraatti-lehdessä* julkaistussa kolumnissaan (39) kulutuksen haittaverosta tällaisena ohjauksen välineenä. Hän toteaa, että haittaverojen ylivertaisuudesta kaikkien muuhun sääntelyyn verrattuna vallitsee klassista taloustiedettä opiskelleiden keskuudessa poikkeuksellinen yksimielisyys, peruskursuilaisista aina professoreihin asti. Ilmakehään päästettävien kasvihuonekaasujen tehokkaimmaksi hillitsijäksi nähdään hiilivero. Liikenne-ruuhkiin taas tepsii taloustieteilijöiden mukaan parhaiten ruuhkamaksu ja epäterveelliseen syömiseen sokerivero. Yksimielisyydelle onkin hyvät perusteet. Haittavero vaikuttaa haitallisen asian hintaan ja hinta vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen. Se ei kuitenkaan pakota ihmisiä ja yrityksiä toimimaan juuri tietyllä tavalla. Järkevästi säädetty haittavero on yleensä yrityksille ja viranomaisille helpompi vaihtoehto kuin suurempi sääntely, kuten vaikkapa suurimman sallitun haitan määrittäminen ja liian haitallisten tuotteiden myynnin kieltäminen. Korhonen huomauttaa kuitenkin, että haittaverolla on taipumus lisätä ihmisten välistä eriarvoisuutta. Haittaveron hyvä puoli on se, ettei se tiukasti rajoita kenenkään vapautta käyttää haittaverotettua asiaa. Kääntöpuolena kuitenkin on se, että haittaverot rajoittavat käytännössä aina enemmän köyhien kuin rikkaiden va-

pauksia. Korkeakin haittavero on tarpeeksi varakkaalle lähinnä kiusa. Kuten Korhonen toteaa, yhteiskuntaa on vaikea pitää erityisen oikeudenmukaisena, jos yhteisesti sovitusta rajoitteista voi vapautua rahalla. Tätähän haittavero tarkoittaa. Tästä näkökulmasta luonnonresurssien käyttöä olisi rajoitettava myös suorilla rajoituksilla ja kielloilla etenkin, kun ylikulutuksesta sekä luonnonelin ympäristöjen heikentämisestä ja suoranaisestä tuhoamisesta pitää päästä eroon nopealla aikataululla. Siksi esimerkiksi lentoveron sijaan pitäisi alkaa pohtia lentämisen rajoittamista.

5.4 SOVINNAISET ROOLIT, KAPEA TOIMIJUUS

Ympäristökatastrofin etenemisen hillitsemisen vaatii muutoksia kaikkialla yhteiskunnassa, erityisesti tuotannossa, kulutuksessa ja infrastruktuurissa. Tarvittavan kestävyysmurroksen esteet ovat niin institutionaalisia, rakenteellisia kuin yksilöiden psykologiaankin liittyviä. Onnistuneen reilun kestävyysmurroksen edellytyksenä on systeemisyyden, se, että muutos tapahtuu samansuuntaisesti ja synergisesti yhteiskunnan eri tasoilla. Tähän nojaa esimerkiksi kestävyystieteen monitaso-tarkastelu. Ihmiset toimivat organisaatioissa ja yhteisöissä eri rooleissa, ja vaikuttavat näin yhteiskunnan eri tasojen toimintaan yksilöiden välisten sosiaalisten rakenteiden, kanssakäymisten ja kollektiivisten toimintojen kautta (40). Kollektiivisten ympäristöongelmien kontekstissa myös yksilöillä on vastuu ja mahdollisuus muuttaa kollektiivisia toimintatapoja ja luoda instituutioita. (41) Toisin sanoen, vaikka instituutioilla on paljon valtaa yksilöihin nähden, myös yksilöillä on merkittävä panos kestävyysmurroksen ja yhteiskunnallisten muutosten toteutumisessa

niiden roolien kautta, joita yksilöillä on omien yhteisöjensä sisällä.

Säde Hormio (2020) on tutkinut yksilön vastuuta nimenomaan yhteisöjen jäsenenä filosofisesta näkökulmasta. Hän ottaa esimerkiksi ilmastokriisin, jonka filosofinen tarkastelu on painottunut joko yksilön omaan toimintaan tai usein kasvottomiksi jäävien suurten toimijoiden kautta jäsentyvään analysointitapaan. Tämä kahtiajako on Hormion mukaan harhaanjohtava ja estää näkemästä, miten nämä tasot ovat yhteydessä toisiinsa. Sama harhaanjohtava kahtiajako yksilöiden ja yhteisöjen vastuuseen leimaa myös aiheesta käytyä filosofista keskustelua. Filosofisessa ilmastoetiikassa keskeisiä teemoja ovat olleet oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo, joita on lähestytty hyvin abstraktilla tasolla. Esimerkiksi päästöoikeuksien ja ns. taakanjaon tarkastelu on painottunut sukupolvien, kansallisvaltioiden ja muiden isojen yhteisöjen välisiin suhteisiin. Yksilön vaikutusmahdollisuuksista keskusteltaessa perusajatuksena sen sijaan on, ettei yksilön päästöillä ole merkitystä – ne ovat kuin yksittäisiä pisaroita valtameressä. Yksilön vaikutusmahdollisuuksia ilmastonmuutoksen hillitsemisessä käsitellään siis filosofiassa yleensä merkityksettömyyden ongelman valossa. (42)

Keskustelussa on Hormion mukaan kaksi taustaoletusta: 1) yksilöiden teot eivät ole vahingollisia tai haitallisia itsessään; 2) ilmastonmuutoksen hillitsemisessä tarvitaan keskitettyjä, globaalin mittakaavan poliittisia toimia. Hormio huomauttaa ilmastoetiikan pioneeriin, filosofi John Broomeen viitaten, että keskustelussa sekoitetaan väite ”yksittäiset päästöt eivät välttämättä aiheuta vahinkoa tai haittaa” paljon vahvempaan väitteeseen ”päästöt eivät ylipäärtään aiheuta vahinkoa tai haittaa”. Hormio muistuttaa, että ilmakehä on monimutkainen järjestelmä, jossa pienet häiriöt jossain kohtaa ja jonakin hetkenä voivat

johtaa suuriin häiriöihin säässä ympäri maailmaa. Ilmastomuutoksen kohdalla puhutaan lisäksi ihmisen näkökulmasta erittäin pitkistä aikaväleistä, sillä hiilidioksidipäästöt pysyvät ilmakehässä satoja vuosia. Kasvihuonepäästöjen tiedetään aivan varmasti lämmittävän ilmastoa, ja mitä korkeammaksi maapallon keskilämpötila nousee, sitä yleisemmiksi ja vahingollisemmiksi tulevat sään ääri-ilmiöt, kuten helleaallot ja rankkasateet. (43)

Yksilön vaikutusmahdollisuuksista keskusteltaessa unohtuu usein, kuinka moniulotteinen, sosiaalinen ja verkottunut todellisuutemme on ja kuinka yhteiskunnan rakenteisiin vaikuttavat monenlaiset toimijat ja toiminta. Emme ole atomistisia yksilöitä suuressa valtiossa, vain yksi ääni miljoonista. Roolimme eivät rajoitu kuluttajaan ja äänestäjään, eikä tekojamme voi rajata selkeästi yksityisten kulutusvalintojen ja poliittisen vaikuttamisen piireihin. Hormio painottaa, että todellisuudessa kuulumme useisiin erikokoisiin ja monimuotoisiin yhteisöihin, joissa meillä on monenlaisia rooleja. Usein meillä on näiden roolien puitteissa mahdollisuus vaikuttaa myös kyseisen yhteisön kasvihuonepäästöihin ja luonnonresurssien käyttöön sekä laajemmin myös yhteisön jäsenten ajatteluun. Tämä näkökulma jää lähes aina puuttumaan ympäristökriisistä keskusteltaessa, vaikka juuri se voi osaltaan auttaa vähentämään myös turhautumista ja voimattomuuden tunnetta. Hormio toteaa, että kenties ainoa myönteinen asia nykyisessä tilanteessa on se, että koska kaikkialla on niin paljon tehtävää, valinnanvaraa riittää sen suhteen, miten kantaa vastuunsa jonkin yhteisön jäsenenä. Jotta kurssi saadaan käännettyä tarpeeksi nopeasti, mukaan tarvitaan kaikenlaisia yhteisöjä. Tuhon hillitseminen ja siihen varautuminen edellyttää tekoja kaikilta yhteiskunnan aloilta. Meidän jokaisen tulisi tehdä se, minkä erilaisissa yhteisöissä ja instituutioissa voimme. Kollektiivisten

toimijoiden päästöihin ja luonnonresurssien käyttöön vaikuttaminen niiden jäsenenä on usein tärkein vaikuttamiskanavamme. (44)

Sovinnaiset roolit rajoittavat toimintaa myös puoluepolitiikassa, joka globalisoituneessa kapitalistisessa markkinataloudessa on si-dottu keskuspankkien valtaan. BIOS-tutkimusyksikön ekonomisti Jussi Ahokas toteaa, että kapitalismin kehityshistoriassa on siirrytty keskuspankkikapitalismin aikakaudelle. Institutionaalisen muutoksen juuret ovat viimeisimmässä finanssikriisissä.

Kun maailmantalous ja koko kapitalistinen talousjärjestelmä oli lähellä romahdusta vuonna 2008, keskuspankit riensivät pelastamaan sen. Ajatuksena oli, että kriisin laannuttua talous palaa vanhaan normaaliin. Näin ei ole kuitenkaan käynyt, vaan keskuspankeista on tullut entistä merkittävämpi osa järjestelmää. Vuoden 2010 jälkeen keskuspankit saivat pääsääntöisesti hoitaakseen talouden vakauden ja kasvun ylläpidon. Finanssikriisin jälkeen rahoitusmarkkinoiden perusrakenteita ei lähdetty purkamaan eivätkä velkakuormat, roskapaperit sekä epäluottamus vastapuolia kohtaan kadonneet mihinkään. Siksi keskuspankkien valinta oli pelastaa kapitalistinen kasvutalous edullisella ja rajattomasti tarjolla olevalla keskuspankkirahalla. Keskuspankkikapitalismissa on kyse keskuspankkien ja rahoitusmarkkinoiden symbioosista. Valtavalla elvytyksellä pelastettiin globaali talousjärjestelmä ja pidettiin yllä hiipuvaa talouskasvua. Tästä suurimman hyödyn ovat keränneet sijoittajat. Ahokkaan mukaan keskuspankkien valta ei kuitenkaan ole onnistunut poistamaan talouden kriisialttiutta. Huolimatta siitä, että rahapolitiikka on viritetty länsimaissa ääriasentoon, reaalityökalu taantuma uhkaa jatkuvasti kansainvälistä taloutta, hän kirjoittaa. Sekä rahastonhoitajat että keskuspankkiirit ovat tällä hetkellä kapitalismin keskeisiä toimijoita, ja Ahokkaan mukaan sellai-

sina pysynevätkin, sillä merkittävää poliittista painetta rahoitusinstituutioiden muuttamiseksi tuskin syntyy. (45) Hän toteaa myös, ettei kapitalismin kehitys kuitenkaan pääty tähän, ja uusi institutionaalinen järjestys saattaa jo tehdä tuloaan. Kapitalismin seuraava vaihe on todennäköisesti paluu valtioiden vahvempaan rooliin finanssipolitiikassa. Tähän kannustavat myös kasvanut huoli ilmastomuutoksesta ja vaatimukset vihreistä investoinneista. Näiden toteuttamiseen vaaditaan valtioiden toimia. (46)

Eräs erittäin merkittävä syy sille, miksi reilu ekologinen kestävyysmurros on edennyt tarpeeseen nähden aivan liian hitaasti niin Suomessa kuin muuallakin, on jo aiemmin alaluvussa 2.2. mainittu talouskuri-ideologia. BIOS-tutkijat Tero Toivanen, Paavo Järvensivu ja Ville Lähde osoittavat, että vuonna 2008 alkaneen talouskriisin jälkeisenä vuosikymmenenä ekologisen kestävyysmurroksen idea on saanut meilläkin väistyä julkisen velanhoidon tieltä. He huomauttavat, että vaikka ympäristönsuojelussa edistykselliseksi katsotut maat ovat saaneet talouskriisin vuosina aikaan myös edistysaskeleita ympäristötoimissa, kestävyystavoitteet ovat jääneet johdonmukaisesti kasvupolitiikalle alistetuiksi. Suomessakin talouskuripolitiikka on ollut kokonaisvaltaisen ja johdonmukaisen ekologisen siirtymän esteenä sekä syynä sen aloittamisen myöhästymiselle. Ekologisen jälleenrakennuksen näkökulma sen sijaan kyseenalaistaa vahvasti sen, sopiiko viime vuosikymmenten kilpailuvaltiomalli yhteen nopean ja oikeudenmukaisen kestävyysmurroksen kanssa. Toivanen, Järvensivu ja Lähde korostavat, että kestävyysmurroksen siirtymäpolitiikka edellyttää talouskurista luopumista ja voimakkaampaa valtionohjausta, mikä merkitsisi paradigmanmuutosta talouspoliittisessa hallintastrategiassa. Valtio, joka haluaa turvata tulevien sukupolvien hyvinvoinnin, ottaa ekologisen velan vakavasti ja uudistaa yhteis-

kunnallisen aineenvaihduntansa luonnon reunaehdoista johdettujen kestävyystavoitteiden mukaisesti. Reiluun kestävyysmurrokseen sitoutunut ja sen edellyttämää siirtymäpolitiikkaa johdonmukaisesti toteuttava valtio myös pärjää tulevaisuuden kansainvälisessä kilpailussa ja ennen kaikkea kansainvälisessä yhteistyössä. (47)

BIOS-tutkijoiden viesti on selkeä ja painava, ja sen vakavuus on ymmärrettävä. Paradigmanmuutos talouspolitiikassa on välttämätön järjestäytyneen yhteiskunnan turvaamiseksi sen ylläpidon edellytyksiä tuhoavan ympäristökatastrofin edetessä. Ellemme onnistu nopeasti mukauttamaan taloudellista toimintaa ja sen perustaa, yhteiskunnallista aineenvaihduntaa, planeetan fyysisiin ja biologisiin reunaehtoihin, heikennämme tulevien sukupolvien selviämisen mahdollisuuksia teollistuneen sivilisaation romahdettua.

5.5 EMMI-ILMIÖ, PIENI SUOMI -SYNDROOMA JA YHTEISKUNNAN METABOLINEN OIREYHTYMÄ

Kestävyysmurrostutkimuksessa eli transiitiotutkimuksessa on havaittu erilaisia lukkotilanteita (eng. *lock-in mechanisms*), jotka estävät kestävyysmurroksen toteutumista. Tällaisiksi on tunnistettu muun muassa teknistaloudelliset lukkotilanteet, kuten se, että jo tehdyt investoinnit vähentävät halua muutoksiin. Niin ikään tuotanto saattaa olla jo ennestään tehokasta ja halpaa, mikä on vaatinut pitkän tuotannollisen kehittelyn. Lisäksi voidaan tunnistaa sosiaalisia ja kognitiivisia lukkotilanteita, joita ylläpitävät ihmisten yksilölliset sekä kollektiiviset rutiinit ja ajattelutavat. Nämä voivat estää ymmärtämästä vallitsevien systeemien muutoksen tarpeen. Yhteisössä

voi syntyä lukkotilanne, jos ihmiset tukahduttavat toistensa luovan ajattelun: uusien ideoiden tai avausten synnyn ja leviämisen. Institutionaalaisia ja poliittisia lukkotilanteita ovat sellaiset, joissa uudet systeemiä horjuttavat avaukset jäävät paitsioon, koska olemassa olevia standardeja, säädöksiä, poliittisia verkostoja ja niitä tukevia toimijoita suositaan. (48)

Kestävyysemurroksen käytännön toteuttamisen kannalta tärkein kysymys liittyy vastuunjakoon ekologisten kriisien ratkaisemisessa. Vastuunjako on ajankohdainen ja merkittävä ympäristöpoliittinen keskustelunaihe. Ympäristövastuuta itseltä muille siirtävä ajattelutapa ja argumentointi näyttää yleistyvän esimerkiksi populistien ilmastopoliittisissa kannanotoissa (49), ja vastuunsiirto hidastaa selvästi reilua kestävyysmurrosta yhteiskunnan eri tasoilla. Tätä taustaa vasten Jyväskylän yliopiston Wisdom-tutkijayhteisössä on kehitelty EMMI-käsite, joka viittaa ympäristövastuun pakoiluun kestävyysmurroksen hidasteena ja auttaa jäsentämään siihen liittyviä ilmiöitä. EMMI tulee sanojen ”en minä, mutta muut” alkukirjaimista. EMMI laajempaan yhteiskunnallisena ilmiönä kuvaa ajattelu- ja argumentointitapaa, jossa vastuu ympäristöongelmista siirretään itseltä tai omalta ryhmältä muille. Käsitteen avulla voidaan analysoida ja ymmärtää laajemmin ympäristövastuun pakoilua sekä löytää sille ratkaisuja niin tieteellisissä kuin arkipäiväisissäkin keskusteluissa. (50)

Vaikka tutkimustieto ilmastonmuutoksen vakavuudesta on kasvanut viime vuosikymmeninä, on yleinen huolestuneisuus ja aiheen priorisointi muihin ongelmiin verrattuna samaan aikaan vähentynyt useissa maissa. Tällainen epäjohdonmukainen ajattelu on nimetty psykologiseksi ilmastoparadoksiksi, ja sen on esitetty juontuvan yksilöiden kokemista kestävä toiminnan psykologisista esteistä, kuten

puolustusmekanismeista. Ihmisillä on tapana luulla ympäristöongelmien olevan pahempia jossain muualla, ja uskoa vakavimpien ympäristöongelmien sijaitsevan maantieteellisesti kaukana. (51) Ristiriitaa yksilön kognitioiden, kuten arvojen, tietämyksen ja tekojen, välillä kutsutaan kognitiiviseksi dissonanssiksi. Koettuun psyykkiseen ristiriitaan vastataan psykologisilla puolustusmekanismeilla, joilla pyritään lievittämään syyllisyyttä esimerkiksi ympäristöongelmien aiheuttamisesta. (52)

EMMI-ilmiötä tarkasteltiin vuonna 2019 tehdyssä kyselytutkimuksessa, jonka kohderyhmänä olivat suomalaisten yritysten johdortoortaan edustajat. Tutkijat havaitsivat positiivisen korrelaation ympäristöongelmiin liittyvän vastuun ja merkittävyyden kokemusten välillä. He tunnistivat EMMI-ilmiön taustalla kolme tuota ilmiötä vahvistavaa oletusta: 1) vapaamatkustajuus: ilmasto- ja ympäristötekojen ajatellaan aiheuttavan taloudellista haittaa itselle ja kilpailuetua muille, 2) merkityksettömyys: oma vaikutusvalta ympäristöongelmien ratkaisemiseksi nähdään vähäisenä eikä teoilla siksi katsota olevan merkitystä ja 3) kaukaisuus: ajatellaan, että todelliset ympäristöongelmien aiheuttajat ovat toisaalla eikä ongelma siksi varsinaisesti koske itseä. Tutkimustulokset antoivat viitteitä siitä, että yrittäjät, jotka kokivat suurta vastuuta ympäristöongelmista ja pitivät niitä merkittävänä, saattavat harjoittaa ekologisesti kestävämpää liiketoimintaa kuin vastuunsiirtoa ja alhaista merkittävyyttä eli EMMI-ilmiötä kokevat yrittäjät. EMMIä voi pitää mahdollisena esteenä ympäristömyönteiselle toiminnalle. Tutkijat arvioivat ilmiöllä olevan yksilö- ja yritystason lisäksi mahdollisesti laajempaakin poliittista merkitystä esimerkiksi kansainvälisissä ilmastopöpinusneuvotteluissa ja kansallisessa päästövähennyksen toimeenpanossa. He painottavat, että aihetta on tutkittava enemmän voidaksemme lisätä ymmärrystä niin kestävyysmurroksesta kuin sen yksilö-

ja sosiaalipsykologisista esteistä – ja niiden ylittämisestä. (53, 54)

Usein ilmasto- ja ympäristökeskusteluissa lätkäistään pöytään ns. ”pieni Suomi” -kortti. Ilmastotoimia vastustetaan kohtuuttomina. Väitetään, ettei Suomen ilmastotoimilla ole merkitystä, koska suomalaisia on vähän, ja siksi osuutemme koko maailman hiilipäästöistä on pieni, 0,19 % maailman kokonaispäästöistä. (55) Tämän vuoksi Suomella ei päästövähennyskriitikoiden mukaan olisi syytä harjoittaa kunnianhimoista ilmasto-politiikkaa eli torjua uhkaavaa, alati kiihtyvää ilmastokatastrofia kaikin järkevin keinoin.

Sosiaalipolitiikan professori Heikki Hiilamo (2020) huomauttaa tähän, että ”pieni Suomi” -argumentti väheksyy ihmisten parhaita puolia eli pyrkimyksiä eettisesti kestäväan elämään. Hän korostaa, että hyvinvoivaan yhteiskuntaan kuuluu merkityksen kokemus; että ihmiset voivat kokea meidän tekemän yhteiskuntana oikeita asioita. Toinen perustelu liittyy Hiilamon mukaan Suomen asemaan maana, joka ainakin aiemmin pyrki hyvinvointivaltion ihanteen toteuttamiseen ja jossa koulutustaso on korkea. Suomella olisi periaatteessa kaikki mahdollisuudet toimia kestävyysmurroksen esimerkkinä muille maille. (56)

Suomi on globaalissa maailmantaloudessa pieni toimija, mutta se ei vapauta meitä vastuusta liittoutua pikaisesti edistyksellisten maiden kanssa globaalin kestävyysmurroksen vauhdittamiseksi. Jo EU:n tasolla toiminnallamme alkaa olla vaikutusta. Suomella on periaatteessa hyvät edellytykset tehdä EU:ssa progressiivista tai jopa radikaalia ilmasto- ja luontopolitiikkaa. Pariisin sopimuksessa valtion edellytetään vastaavan vain asukkaidensa aiheuttamista päästöistä, eli Suomen ei tarvitsisi tehdä ympäristökatastrofin hillitsemiseksi kuin oma osansa. Tosin Suomi on

monen muun rikkaan maan tavoin ulkoistanut valtavasti päästöjään köyhempiin maihin siirtämällä tuotantoaan sinne (57). Talouskasvun irtikytkentää ympäristökatastrofin kiihtymisestä perustellaan usein graafeilla, jotka todellisuudessa kuvaavat tuottajamaihin tilastoitavia kulutusperäisiä päästöjä hiukan harhaanjohtavasti. Jos myöntäisimme tämän, ja alkaisimme etsiä ratkaisua talouskasvuideologian hylkäävistä, kokonaisvaltaista hyvinvointia tavoittelevista toimeentulemisen järjestelyistä, ottaisimme valtavan harppauksen kohti ekologisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävää elämää.

Rikkaat maat eivät voi jäädä vapaamatkustajiksi, sillä ne ovat historian saatossa aiheuttaneet suurimman osan ilmastoa lämmittävistä päästöistä. Niillä on myös eniten osaamista ja resursseja kehittää esimerkiksi puhdasta energiantuotantoa ja tapoja säästää energiaa. Suomen ilmastopäästöjä ei ole järkevää verrata esimerkiksi Intian päästöihin. Intiassa on 1,3 miljardia asukasta, Suomessa 5,5 miljoonaa. Intiaa olisi järkevämpää verrata vaikka EU:hun (513 miljoonaa asukasta). EU-maat yhdessä nousevat maailman suurimpien päästäjien kärkikolmikkoon. Historiallisesti ylivoimaisin hiilidioksidin päästäjämaa on Yhdysvallat. (58)

Ylellä yksi näkökulma: Jos Suomen ei tarvitsisi tehdä mitään, miksi minkään muunkaan EU-maan tarvitsisi? Miksemme silloin kaikki löisi hanskat naulaan ja jatkaisi kulutusjuhla Titanicin kannella, kunnes koko laiva olisi vajonnut meren syvyykseen ja kaikki sen matkustajat hukkuneet? Pariisin ilmastosopimus, joka on – käyttäkseni omaa vertaustani – laadittu pitämään laiva veden pinnalla, velvoittaa kaikki maat suunnittelemaan ja toteuttamaan päästövähennyksiä ja raportoimaan edistyksensä. Päästövähennystoimet on kuitenkin suhteutettu maan kehitystasoon. (59) Väestönkasvu köyhemmissä maissa ei sekään

riitä kansallisen EMMI-ilmion oikeuttajaksi. Our World in Data -hankkeen tutkijat ovat selvittäneet, että vaikka väestö maailman köyhimmässä maissa kasvaisi 3–4 miljardilla ihmisellä, se kasvattaisi maailman hiilipäästöjä vain pari prosenttia. Sen sijaan rikkaimmissa maissa yhden miljardin väestönkasvu kasvattaisi päästöjä miltei kolmanneksella. (60) Hiilipäästöjä kasvattaa siis ennen kaikkea elintaso, väestönkasvun merkitys on paljon pienempi. Suomalaisten päästöt ja materiaalien kulutus henkeä kohti ovat kestävämmällä tasolla. Keskivertosuomalaisen ilmastopäästöt ovat 9,7 ekvivalenttitonnia vuodessa, keskitointialaisen 3 ekvivalenttitonnia. Kestävä taso olisi 2,5 ekvivalenttitonnia vuonna 2030 ja 0,7 ekvivalenttitonnia vuonna 2050. (61, 62) (liite 1) Kestävän hyvinvoinnin haaste on, että suomalaisten kulutusperustaisia hiilijalanjalkia pitäisi leikata nykyisestä 9,7 ekvivalenttitonniasta 0,7 ekvivalenttitonniin, jotta voisimme pysyä 1,5 asteen globaalissa hiilibudjetissa sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla. Se tarkoittaa hurjaa, 90 % vähennystä nykyisiin, asukaskohtaisiin hiilidioksidipäästöihin. Samoin luonnonresurssien kulutukseen perustuvan materiaalien kulutuksemme, joka on tällä hetkellä asukasta kohden Euroopan suurinta, on vähennyttävä radikaalisti, noin kolmannekseen nykytasosta. (63) (liite 2).

Historiaa tai maantiedettä emme voi muuttaa, mutta suhtautumistamme etuoikeutettuun asemaamme voimme. Kuten suomalaista pakolaiskeskustelua, myös suomalaista ilmasto- ja ympäristökeskustelua leimaa ajatus erityisasemastamme menestyneenä ja syrjäisenä, köyhyydestä omilla ponnistuksillaan sodan jälkeen nousseena maana, joka on oikeutettu saavutettuihin etuihinsa. Luontokatoa voidaan hillitä paikallisesti, mutta yksi sen ajuri ei valtion rajoja kunnioita. Ilmastomuutos on planetaarinen, kaiken muuttava tekijä, joka ei tunne ihmisten luomiin hierarkioihin perustuvia etuoikeutettu-

ja asemia. Tuorein ilmastopaneelin raportti (64) kiinnittää huomiota maankäyttöön ja hiilinieluihin. Se koskettaa suomalaisesta näkökulmasta herkkää aihetta, metsätaloutta, jonka tuottamalle rahalliselle vauraudelle hyvinvointivaltiokin pitkään perustui. Tämä metsäekosysteemeihin perustunut vauraus on ollut mahdollista paitsi siksi, että puutuotteiden kysyntä on kasvanut, myös siksi, etteivät muut maat ole kolonisoineet luonnonresurssejamme ja koska olemme saaneet nauttia yhteiskuntarauhasta. (ks. alaluku 1.4)

”Pieni Suomi” -kortti on oikeistopopulististen liikkeiden valttikortti, joka lätkäistään pöytään usein jo ilmastomuutoskeskustelun alkuvaiheessa. Hilary A. Moore (2023) on analysoinut oikeistolaisia tulkintoja ilmastokriisistä ja eurooppalaisen populistisen radikaalioikeiston reaktioita kestävyysmurrokseen ilmastopolitiikan osalta. Tapauksimukset Unkarista, Saksasta, Puolasta, Italiasta, Ranskasta ja Iso-Britanniasta osoittavat, ettei äärioikeiston tarvitse olla vallassa pystyäkseen vaikuttamaan ilmastopolitiikkaan. Sen edustajat pystyvät marginaalistakin käsin haastamaan ilmastopolitiikan valtavirtaa monin eri tavoin, kuten kyseenalaistamalla globaalin ekosfäärin muutoksen luonnontieteellisiä syitä ja mekanismeja sekä yhteiskunnallisen muutoksen välttämättömyyttä, laajuutta ja kiireellisyyttä. He näkevät maapallon väestönkasvun globaalissa etelässä suuremmaksi ilmastokriisin juurisyyksi kuin läntisten, teollisten ylikulutussyhteiskuntien ihmisten kasvavan elintason. Heidän ”vihreä nationalisminsa” perustuu etniselle eturyhmäajattelulle; ”kansakunnan etua” ajaen he pyrkivät säilyttämään oman materiaalisen elintasonsa suomatta siitä rahtuakaan globaaleille köyhille ja tarjoavat pahimmillaan genosidisia, ekofasistisia fantasiaita ratkaisuiksi viheliäisiin ekologiisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. (65)

Radikaalioikeisto on Mooren mukaan viimeisten vuosikymmenten uusliberaalissa ilmapiirissä pystynyt vaikuttamaan valtavirtapolitiikan siirtymiseen oikealle. Se näkyy muutoksena ”tolkun ihmisten” ”normaaleina” pitämässä kielellisissä diskursseissa ja ajattelutavoissa. Yhteisen tilannekuvan hahmottaminen globaaleissa ongelmissa on käynyt vaikeaksi, koska äärioikeisto pystyy levittämään identiteettipolitiikkaansa ja ”vaihtoehtoisia faktojaan” liberaalissa mediailmapiirissä. Moore huomauttaa, että vaikka (radikaalin) oikeiston ympäristöpolitiikassa ei ole mitään uutta, se muotoutuu nykyään uudella tavalla ja nostaa esiin tärkeitä asioita, jotka meidän on ratkaistava onnistuaksemme reilussa kestävyysmurroksessa ja siten tulevien sukupolvien elinmahdollisuuksien turvaamisessa. Järjestäytyminen ilmasto-oikeudenmukaisuuden puolesta edellyttää jaettava tilannearviota, yhteisymmärryksen asettamista ja selkeästi sanoitettua, uutta päämäärää yhteiskunnalle sekä sen tavoittelemista sinnikkäällä ja määrätietoisella toiminnalla. Muuten mikä tahansa liike voi omia kestävyysmurroksen ekologiset elementit poliittisiin tarkoituksiinsa. Tällä hetkellä ilmastopolitiikka onkin radikaalioikeistolaisille ryhmille väline maahanmuuton vastaisten ja ksenofobisten näkemysten perustelemiseen. (66)

Tero Toivanen (2023) on tarkastellut suomalaisen radikaalioikeiston ilmastopolitiikkaa ja päätyttyä hyvin samankaltaisiin johtopäätöksiin Mooren kanssa. Suomesakin radikaalioikeisto pyrkii esittäytymään ”ainoana realistisena vaihtoehtona” ”ilmastohysterialle”. Perussuomalaisten kannattajista 80 prosenttia on sitä mieltä, että ilmastokeskustelu on vouhotusta. Äärioikeiston ilmastopolitiikan tutkimuksessa on esitetty, että kansallisvaltion kehityksessä politiikkaansa jäsentävän radikaalin oikeiston on vaikea muodostaa kantaa luonteeltaan kansainväliseen ilmastopolitiikkaan.

Se kuitenkin on ajoittain onnistunut ohjaamaan keskustelua uutismediassa ajamaansa suuntaan ja saamaan esimerkiksi joidenkin sanomalehtien päätoimittajia ja kolumnisteja esittämään ilmastotavoitteiden realisuutta epäileviä arvioita ja ilmastopolitiikan kritiikkiä haluamastaan näkökulmasta. Toivanen painottaa, että ilmastopolitiikkaa voidaan tehdä hallitusti ja oikeudenmukaisesti, jolloin (radikaali)oikeiston ”vihreältä nationalismilta” putoavat aseet. Se joutuu vaikeuksiin, kun politiikassa realisoituu näköala, jossa vähäpäästöinen tulevaisuus on paitsi mahdollinen myös mielekäs ja kaikille tavoittelemisen arvoinen. Perussuomalaisten esiin nostamat ja yleisesti tunnistetut huolet ovat myös aiheellisia. Ilmastopolitiikka uhkaa nykyistä teollista rakennetta ja huonosti toteutettuna se myös voi nostaa kansalaisten elinkustannuksia, lopettaa työpaikkoja ja kokonaisia toimialoja hallitsemattomasti ja asettaa ihmisiä eriarvoiseen asemaan asuinpaikan tai tulotason mukaan. Toivasen mukaan perussuomalaisten ilmastostrategian pääpaino on näiden uhkakuvien ruokkimisessa ja kunnianhimoisen ilmastopolitiikan eli ”ilmastohumpan” vastaisen tyytymättömyyden lietsomisessa, ei näiden ongelmien ratkaisemisessa. Lopputuloksena on agenda, jossa ”minkään ei tarvitse muuttua maailmassa, jossa hyvin monen asian täytyy muuttua”. (67)

Myös puheet globaalista väestönkasvusta ekologisen kriisin ”vaiettuna juurisyynä” heijastelevat nykyisen äärioikeiston rasismia. Se liittyy EMMI-ilmiöön ja ”pieni Suomi” ajatteluun, koska sen tarkoituksena on siirtää huomio oman yhteiskunnan ongelmallisuudesta muualle.

Ihmisten valtava määrä maapallolla on aito ongelma maapallon elossapitojärjestelmän näkökulmasta. Kuitenkin suurempi ongelma on vauraiden maiden aineenvaihdunta eli valtavat materiaalivirrat ja ihmisten ylikulu-

tuselämäntapa - eli se, mitä ihmiset pitkälle teollistuneissa maissa tekevät. Kuten Luontopaneelin puheenjohtaja ja ekologian professori Janne S. Kotiaho on todennut, elinympäristöjen heikkenemisen perimmäiset syyt löytyvät massiivisesta kulutuksestamme, jota globaali väestönkasvu entisestään ruokkii. (68) Polttava ongelma on kasvavan globaalin keskiluokan normalisoitu ylikulutuselämäntapa, eli sellainen, jossa eletään kuin keskivertosuomalaiset autoineen, kesämökkeineen, grillijuhlineen ja ulkomaanmatkoineen. Suomalaiset ovat maailman eniten kuluttavien joukossa: me kulutamme noin nelinkertaisesti sen, mikä olisi maapallon rajoissa kestävää. Ylikulutuspäivä on laskennallisesti se päivä, jona ihmisten ekologinen jalanjälki ylittää maapallon biokapasiteetin eli kyvyn tuottaa uusiutuvia luonnonresursseja ja käsitellä fossiilisten polttoaineiden käytön aiheuttamia kasvihuonekaasupäästöjä. Vuonna 2023 ylikulutuspäivä oli Suomessa 1. maaliskuuta ja Kiinassa 2. kesäkuuta. Esimerkiksi Jamaikalla kulutuksen planetaarinen raja ylitetään joulukuun 20. päivänä. (69)

BIOS-tutkija Tero Toivanen huomauttaa, että huomion kiinnittäminen globaalin etelän väestönkasvuun on ollut tehokas keino siirtää huomiota pois rikkaan pohjoisen aiheuttamista massiivisista ympäristöpaineista. Samalla on legitimoitu globaalia eriarvoista taloudellisen hyväksikäytön järjestelmää, jossa läntisten maiden oikeutuksena on ollut ”painella kaasua pohjaan rajoituksetta”. Klassiset ekofasistit tähtäsivät siihen, että väestönkasvu käsitettäisiin kaikkien ympäristöongelmien juurisyynä, jonka ”hoitamiseksi” on tarjottu milloin kansanmurhaa, milloin naisten pakkosterilisaatiota (esim. Pentti Linkola). Nykyinen äärioikeisto on päivittänyt nämä vuosikymmeniä vanhat ekofasistien rasisitiset väestökäsitykset ilmastonmuutoksen kontekstiin ajaakseen tärkeintä agendaansa eli maahanmuuttovastaisuutta. (70)

Maailman väestö kasvaa tällä hetkellä lähes pelkästään Afrikassa. Eikä kasvu ole aivan pientä. Se on ollut myös väestötieteilijöille yllätys. Aiemmin oli jo ehditty luulla, että kasvu on taittunut. YK:lla on kolme ennustetta maailman väestönkasvusta. Keskimäärin väestön arvioidaan kasvavan seitsemästä 11 miljardiin. Korkein arvioista hipoo noin 14 miljardia ihmistä vuoteen 2100 mennessä. Miltei kaikki nousu tulee Afrikasta. Aasiassa kasvu on jo taittumassa. Afrikan väestönkasvun syyt ovat tutut: sosiaaliturvan, terveydenhuollon ja koulutuksen puute. Terveydenhuollon voimavarat ovat vieneet AIDS ja COVID. Perhesuunnitteluun tähtäävät ohjelmat ovat jääneet sairaalakuormituksen jalkoihin. Kei-not hillitää väestönkasvua köyhissä maissa ovat puolestaan täysin päinvastaisia, kuin oikeistopopulistipoliitikkojen ehdotukset jättää ihmiset tartuntatautien armoille tai kehitysapu jakamatta. Korkeita lapsilukuja ovat laskeneet seksuaalikasvatus ja tyttöjen ja naisten koulutus – se, ettei vanhempien tarvitse tehdä lapsia tulevaisuuden elättäjiksi. (71) Tätä taustaa vasten nykyisen hallituksen ohjelmaan kirjatut 280 miljoonan euron leikkaukset kehitysyhteistyömäärärahoista ovat epäjohdonmukainen ratkaisu ympäristökatastrofin etenemisen ja hyvän elämän toteutumisen näkökulmasta.

Oireellista onkin, että Suomessa yhtäältä ollaan huolissaan vähän kuluttavien ihmisten määrästä globaalissa etelässä ja samaan aikaan halutaan ”synnytystalkoita” ylikuluttavassa Suomessa. On päivänselvää, että lapsen saaminen esimerkiksi Suomessa kuormittaa maapallon ekosysteemin kokonaisuutta enemmän kuin sama Afrikassa. Ekologian professori Janne S. Kotiaho onkin heittänyt luennoillaan puolileikkilään idean lapsettomuudellisestä. Se toimisi näin: kun ihminen täyttää 18, hän alkaa saada kuukausittain lapsilisää. Jos hän sitten saa lapsia, lisä loppuu. Tämä kannustaisi lykkäämään lasten hankintaa tai

pysymään lapsettomana. (72) Kotiaho kirjoitti evoluutiobiologian dosentin Mikael Puurtisen kanssa helmikuussa HS:n mielipideosastolle väestönkasvusta. Heidän mukaansa Suomessa ihmisten määrän vähenemisestä ei kannata huolestua edes huoltosuhteen kannalta. Työikäisten suhteellinen määrä kasvaa, kun lapsia ja nuoria on vähemmän. Pienemmän syntyvyyden vuoksi varhaiskasvatukseen ja kouluihin ei tarvita niin paljon työntekijöitä. Työikäisten ikäluokkien pieneneminen ei itsessäänkään ole Kotiahon ja Puurtisen mukaan uhka, koska väestön vähentyessä työntekijöille on kovempi kysyntä. Se nostaa työllisyysastetta, palkkoja ja verotuloja. (73) Eläkkeiden maksajiksikaan ei Kotiahon mukaan tarvita lisää väkeä. Hänen mielestään eläkesysteemi on vähintäänkin epäilyttävä, jos se toimii sillä periaatteella, että maksajiksi tarvitaan koko ajan suurempi määrä ihmisiä. (74)

Ekologisesta näkökulmasta on niin, että mitä vähemmän ihmisiä Suomessa on, sitä vähemmän syntyy painetta ekosysteemiin. Mikäli väestön määrä laskee, elintason ei tarvitse laskea niin paljon, jotta kulutuksemme saataisiin palautettua maapallon turvallisiin rajoihin. Nyt tosin ongelmana on joidenkin väestötieteilijöiden mukaan syntyvyyden laskun nopea vauhti. Esimerkiksi Anna Rotkirch on huomauttanut, että väkimäärän liian nopea väheneminen voi muodostua esteeksi ekologiselle kestävyysmurrokselle. Ekologisia muutoksia on vaikea saada läpi, jos joudutaan samaan aikaan muuttamaan hyvinvointivaltion rahoitus pohjaa ja tekemään sopeutumispäätöksiä, jotka ruokkivat äärioikeistolaista populismia. (75)

Ihmispopulaation suuri määrä on vaikea, valitsemaan ihmiskeskiseen ajatteluun liittyvä kysymys. Yksilötasolla on kyse äärimmäisen henkilökohtaisesta asiasta, itsemääräämisoi-keudesta ja oikeudesta omaan kehoon. Hyvä

tapa lähestyä väestönkasvuongelmaa paikallisesti ja globaalisti voisi olla ekologisen tietämyksen lisääminen koulutuksen kautta. Tällöin ihmiset voisivat tehdä lisääntymistään koskevia päätöksiä paremmalta tietopohjalta, ekosysteemisestä ajattelusta käsin.

EMMI-ilmion ja siihen liittyvän pieni Suomi -argumentin yleisyyden lisäksi suomalaisissa ilmasto- ja ympäristökeskusteluissa silmiinpistävä oire politiikan lukkiutumisesta on se, miten vaikeaa on kuvitella radikaalisti nykyisestä poikkeavaa yhteiskuntaa hyvinvoinnin, elämän ja sen koetun merkityksellisuuden turvaajana. Heikon kestävyysmurrosta tehdään totutun yhteiskunnan pohjalta uskoen, että yhteiskunnan nykyinen aineenvaihdunta voidaan säilyttää, vaikeivät materiaaliset resurssit riitä. Tällöin ongelmana on yhteiskunnallinen lähisokeus. Ei nähdä, kuinka yhteiskuntaamme vaivaa eräänlainen metabolinen oireyhtymä: yhteiskuntamme kuluttaa liikaa ja väärin tuotettuja ainevirtoja, mikä uhkaa sen vakautta ja jatkuvuutta. Tätä ei nähdä, vaan uskotaan, että jatkossakin voidaan ajaa omalla (sähkö) autolla Prismaan ostamaan niukkenevalla pohjavedellä kasteltuja italialaisia nektariineja, lentää viikonlopuksi minilomalle Berliiniin ja hankkia halpaa kiinalaista krääsää. Tällainen ajattelu perustuu nykyisiin haluihin ja tottumuksiin. Se ohittaa *planetaarisen hyvinvoinnin* idean (ks. 3.2.): tulevaisuuteen tähyävän ajattelun, jossa tulevien sukupolvien tarpeet huomioidaan ja joka perustuu resurssiviisaaseen ja strategiseen niukkuuteen. Olennaiseksi nouseekin kysymys, kuinka ihmisten halua voidaan kultivoida elämää suojelevaksi? Kuinka ihmisille lajityypilliseen käyttäytymiseen kuuluvat uteliaisuuden ja vaihtelunhalun tarpeet sekä rentoutuminen (joihin esimerkiksi massaturismi vastaa) voitaisiin tyydyttää kestävämmiin?

Reilu kestävyysmurros edellyttää systeemistä muutosta, jossa huomioidaan eri sektorien väliset riippuvuudet. Yksi tunnistetuista haasteista ovat teknologisten ratkaisujen polkuriippuvuudet. Se tarkoittaa, että nyt tehtävät tekniset ratkaisut määrittävät pitkälti tulevaisuuden valintoja. Uudistukset kytkeytyvät toisaalta nykyisiin ratkaisuihin ja infrastruktuuriin, toisaalta tulevaisuuden tarpeisiin. Reilun kestävyysmurroksen investointien tukee olla järkeviä myös tulevaisuudessa – energiasektorilla niiden on oltava käytössä vuosikymmeniä. Nykyistä infrastruktuuria ei myöskään voi korvata ennaikaisesti, sillä tämä ei ole taloudellisesti eikä ympäristön kannalta kestävää. Kestävyysmurros ekologisena jälleenrakentamisena vaatii valtavasti materiaaleja ja aiheuttaa väistämättä päästöjä. Siksi on painostettava ratkaisuihin, jotka sopivat yhteen nykyisen infrastruktuurin kanssa. Samalla on varauduttava uusiin riippuvuuksiin. Tulevaisuuden energiajärjestelmässä energian tuotanto muuttuu dynaamiseksi, mutta myös energian käyttöön tulee uutta vaihtelua, kun esimerkiksi lämpöpumput lisääntyvät. Tämä tarkoittaa, että energiatehokkuuden lisäksi energiankäytön ajoitus tulee entistä tärkeämmäksi. Yhteiskuntamme on entistä riippuvaisempi jatkuvasta energian saatavuudesta. Ilmastonmuutos aiheuttaa yhä enemmän säähän liittyviä riskejä ja luonnonkatastrofeja. Digitalisaatio voi puolestaan johtaa uudenlaisiin toimintahäiriöihin ja inhimillisiin virheisiin, sekä mahdollistaa rikollisen toiminnan. Siksi on kiinnitettävä huomiota energiajärjestelmän joustavuuteen ja näihin riskeihin varautumiseen. (76)

Eri teknologisten ratkaisujen ympäristövaikutuksia tulee tarkastella nykyistä monipuolisemmin. Ilmastonmuutos on aikamme mittavin haaste, mutta ei suinkaan ainoa – esimerkiksi luontokato aiheuttaa vakavia uhkia ekosysteemien toiminnalle ja siten myös

ihmisille. Ympäristövaikutukset on huomioidava päätöksenteossa kattavasti, sillä eri teknologioilla ja ratkaisuilla voi olla ympäristöön ristiriitaisia vaikutuksia. Esimerkiksi puubiomassan lisääminen tehometsätalouden keinoilla hiilinielujen kasvattamiseksi voi johtaa eri metsätyyppien ja niitä tarvitsevien lajien häviämisen kiihtymiseen, varsinkin jos hakkuumäärät pysyvät nykyisellä tasolla eli kestävämmän korkealla. (77)

Tässä kohdassa polttavin – ja myös kestävyysteemoihin perehtyneiden tutkijoiden näemyksiä voimakkaimmin jakava – kysymys on, kuinka paljon voimme säilyttää nykyisestä, materiaalisesti ja energeettisesti pöhöttynytä teollisesta yhteiskunnasta, jonka toimintaa ja olemassaoloa uhkaavat monenlaiset häiriöt yhtä aikaa. Vaikein haaste liittyy ihmisiin. Mitä vähemmän muutoksia oikeudenmukainen ekologinen kestävyysmurros nykytilaan aiheuttaa, sitä mahdollisempi se poliittisesti on. Tällöin on kuitenkin olemassa suuri riski, että muutokset jäävät selviytymisen kannalta liian pieniksi, ja edessä olevaa romahdusta voidaan korkeintaan siirtää tuonnemmaksi jonkin aikaa. (78) Jos taas halutaan varmistua, että elämä on mahdollista lastenlastemme lastenlapsillekin, ei nykyisten teollisten yhteiskuntien aineellisten ja ideologisten rakenteiden hienosäätö riitä, vaan niitä pitää pikimmiten alkaa purkaa. (79) Tämä voisi tarkoittaa käytännössä sellaisia asioita kuin yksityisautoilun ja massaturismin lopettamista, ostoskeskusten sulkemista sekä kaupungistumiskehityksen pysäyttämistä. On selvää, että tämä ihmiskunnan sivilisaation ja viime kädessä ihmislajin säilymisen varmemmin turvaava tie on ainakin tällä hetkellä poliittinen umpikuja. Koska meitä on kahdeksan miljardia, ei esimerkiksi riittävä ruoantuotanto täysin ilman koneita ja automaatiota ole mahdollista. Ympäristökatastrofin edetessä olemme kuitenkin jossain vaiheessa pakotettuja useisiin materiaalsiin, arkielämää

koskeviin rajoituksiin. Niitä kannattaisi mieluummin edistää demokraattisesti ja globaalisti oikeudenmukaisilla tavoilla ajoissa kuin vasta tilanteessa, jossa kapitalismi kiristää otettaan, valta keskittyy entistä harvempien käsiin, ja yhteiskunta uhkaa totalitaristisen hallinnon rautanyrkki.

Ekofasistisen kapitalismin nousu onkin yksi tulevaisuudentutkimuksen esille ottama ja täysin mahdollinen skenaario (80). Silloin olisimme tilanteessa, jota eläinoikeusaktivisti, kirjailija Veikka Lahtinen ja filosofi, kirjailija Pontus Purokuru kuvaavat kapitalismin kasvojen muutoksena. Kun nykytilanteessa kapitalismin liberaalit kasvot hymyilevät kuin Benettonin monikulttuurisuutta juhlivissa mainoksissa, ekologisten ja muiden kriisien myötä niiden ilme, ja lopulta kasvot kokonaan, voivat muuttua toisiksi. Silloin näemme sen, minkä liberalismiin ystävällinen hymy peittää: rakenteellisen väkivallan ja sorron. Kapitalismin toiset kasvot ovat kivenkovat, sen toinen käyttöliittymä on fasismi. Lahtinen ja Purokuru kuitenkin huomauttavat liberalismiin monisatavuotisen historian osoittavan, ettei sillä ilmeisesti ole yhtä ydintä, jonka tuhoaminen hävittäisi liberalismiin kokonaan – ellei sitten yksityisomistusta ja länsimaista yksilöä lopeteta. Nykyinen monikriisi voi heidän mukaansa johtaa sekä uusiin liberalismiin haastajiin että uudenlaiseen liberalistiseen hallintoon. (81)

Haastatteleman tutkijat olivat yksimielisiä siitä, ettei pelkkä energianlähteen vaihtaminen toiseksi, siirtyminen fossiilisten polttoaineiden käytöstä uusiutuvien energianlähteiden käyttöön riitä, vaan myös materiaalien kulutusta on vähennettävä. Talouskasvuongelmakin tulisi jollain tavalla ratkaista. Silti vihreän siirtymän agenda on keskittynyt tällä hetkellä enimmäkseen vähentämään hiilidioksidipäästöjä Suomen rajojen sisällä sekä lisäämään tuotannon energia- ja resurs-

sitiehokkuutta. Kuten olemme jo aiemmin nähneet, tämä ei riitä, kun tavoitteena on yhteiskunta, joka säilyttää olemassaolonsa edellytykset. Jotkut kestävyysmurroksen toteuttamista varovaisuusperiaatteen mukaisesti kannattavat tutkijat suosittelivat teollisen yhteiskunnan uudelleenrakentamisen sijaan sen rakenteiden pikaista ja hallittua purkamista. Heidän näkemyksensä mukaan kestävä yhteiskunta ei tarvitse lisää rahaa eikä uutta teknologiaa, vaan vaihtoehtoisia käytäntöjä ja rakenteita. Rahan määrän lisäämiseen ja uusien teknologioiden kehittämiseen perustuva ekologinen kestävyysmurros ei heidän mukaansa voi edistää tuotannon ja kulutuksen vähentämistä, mikä on kestävä yhteiskunnan välttämätön edellytys. Tutkijoiden mukaan yhteiskunta ei voi perustua talouden kasvuun, aina vain monimutkaistuvaan teknologiaan eikä liian pitkälle vietyyn työnjakoon. Näiden sijaan tulevaisuus on omavaraisissa paikallistalouksissa, joissa suuri osa ihmisistä työskentelee perustarpeiden tyydyttämisen parissa. (82) Ympäristökatastrofin edetessä tämä siirtymä on edessämme joka tapauksessa, elleimme tee mitään. Tästä vallitsee tiedemaailmassa harvinaisen laaja konsensus.

Tiedostavat poliitikot ovat erittäin vaikeassa asemassa näiden ristipaineiden keskellä. Totutun poliittisen keskustelun raamit ovat aivan liian ahtaat, jotta niiden puitteissa voisi käsitellä näin suuria linjauksia, ihmiskunnan kohtalonkysymyksiä. (83) Julkista keskustelua onkin rohkeasti laajennettava päivänpolitiikasta näihin eksistentiaalisiin kysymyksiin äänestäjien ja poliittikkokollegojen reaktioiden arkailematta. Myös toimittajilla on tärkeä rooli tilan raivaamisessa tärkeämmille teemoille oikeistolaissuuntautuneen uutismedian julkiseen keskusteluun. Tutkijoidenkin on tultava suuremmalla joukolla ulos kaapista sen tietonsa kanssa, joka heillä on ympäristökatastrofin etenemisestä sekä sen merki-

tyksestä elonkirjolle ja ihmiskunnalle osana elämän monimuotoisuutta.

Ympäristökatastrofi vaatii tutkijoilta uudenlaista yhteiskunnallista roolia. Luontopaneelin puheenjohtaja, ekologian professori Janne S. Kotiaho on ymmärtänyt tämän. Kotiaho on tunnettu julkisista kannanotoistaan luonnon puolesta, mutta hän myös rikkoo akateemisenä kirjoittajana sovinnasta käsitystä luonnontieteilijästä yhteiskunnasta irrallaan olevana luonnon havainnoijana. Tutkimusartikkelissaan *On effective biodiversity conservation, sustainability of bioeconomy, and honesty of the Finnish forest policy* (2017) hän sanoo suorat sanat suomalaisesta metsätaloudesta (käännös omani) (84):

”Jokaisella, joka väittää nykyistä metsätaloutta kestäväksi, on joko omat intressinsä tai sitten hän ei ymmärrä kestävyuden tarkoittavan kehitystä, joka ei tapahdu tulevien sukupolvien kustannuksella. -- On sietämättömyyttä, että metsätalouden lobbarit levittävät disinformaatiota ja ovat tarkoituksella epärehellisiä suomalaisen metsätalouden kestävydestä. He ovat onnistuneet luomaan valtakunnallisen harhan metsien hyvästä tilasta ja metsätalouden kestävydestä. Suomalaisen yhteiskunnan on päästävä tästä harhasta eroon. Viherpesun varjolla tapahtuvan metsien käytön lisäämisen hyväksymisen sijaan meidän on vaadittava metsäsektoria lisäämään metsien käytön kestävyyttä.”

5.6 MIELIKUVITUS ON JÄÄNYT KASTELEMATTA

Työterveyslaitoksen tuoreen kyselyn alustavien tietojen mukaan 78 % suomalaisista työntekijöistä pitää ilmastonmuutosta vakavana uhkana ja 75 % pitää jatkuvaa talouskasvua mahdollisena planeetan rajallisten resurs-

sien takia. (85, 86) Silti suurin osa meistä elää elämäänsä päivästä toiseen ikään kuin kaikki olisi hyvin: menemme töihin, pidämme huolta läheisistämme, harrastamme, matkustelemme ja kulutamme viihdettä. Koronakriisi huojutti hetkeksi turvallisuudentunnettamme ja monien toimeentuloa, mutta nyt on palattu taas ”normaaliin”: kahvilat ja ravintolat ovat auki, elokuvateattereihin ja yleisötapahtumiin pääsee rajoituksetta. Kesän lomamatka on jo varattu netistä. Emme tahdo ajatella, että kun pandemia väliaikaisesti vähensi kulutustamme ja hiilidioksidipäästöjä, saivat ekosysteemit äärimmäisen tärkeän hengähdystauon, hetkellisen mahdollisuuden elpyä riistosta. Elämän edellytysten tuhoaminen ansiotyöllä oli hetken vähäisempää. Nyt ihmisten aiheuttamat ympäristötuhot ovat jo palanneet samalle ja korkeammallekin tasolle kuin ennen koronakriisiä. ”Normaalimme” on perin juurin kestävämpi. Ei, tämän ohitamme. Jos jokin ympäristöuutinen nousee meille näkyviin, vieritämme uutisvirtaa eteenpäin: Ei kiinnostaa / ei jaksa.

Teemme näin, koska vielä kaikki on päällisin puolin hyvin; pääskyt palasivat tänäkin vuonna muuttomatkaltaan ja varpuset sirkuttavat yhä pensasaidassa. Haluamme unohtaa, että molemmat lajit ovat katoamassa Suomesta kokonaan, niin kuin moni muukin – joka yhdeksäs kaikista eliöistä, joka kolmas kaikista selkärangkaisista eläimistä, yli joka kolmas kaikista linnuista. Mutta ihmiset menevät töihin, marketista saa ruokaa ja terassilta olutta. Vielä ei kestävämpään yhteiskunta ole romahtanut, vaan jatkuvasti kriisiytyessäänkin toimii niin, ettei ”normaali” elämä siitä kärsi. Siksi meidän on helppo unohtaa tulevaisuus, jonka haluamme unohtaa.

Tähän kaksoistietoisuuteen Veli-Matti Värri viittaa pohtiessaan elämän- ja kuolemanvietin yhtäaikaisuutta yhteiskunnassamme ja niiden välisen jännitteen merkitystä siinä,

mitä ihmismieli haluaa. Yhteiskuntamme on vieraantunut aineellisesta todellisuudesta. Tuon vieraantumisen aiheuttamaan ahdistukseen se tarjoaa ratkaisuksi eskapismia, joka syventää vieraantumista ja sitä myötä lopulta myös ahdistusta. (87) On psykologisesti helpompi ottaa Andersenin sadusta keisarin uusia vaatteita ihastelevan alamaisten rooli kuin todellisuuden ilman sosiaalisen mukautumisen painolastia kohtaavan lapsen rooli. Kapitalistisen talouskasvun keisari on alaston, mutta sitä ei sovi sanoa ääneen, koska yhteiskuntarauhan takaamiseksi on tärkeää vaieta ja osallistua ”talouden pyörien” pyörittämiseen. Jos kieltäydymme, meille käy huonosti. Näin kasvu- ja edistysideologiaan sitoutunut yhteiskuntamme antaa meille toistemme ja ”yleisen mielipiteen” tai ”yleistetyn toisen” kautta epäsuorasti ymmärtää.

Halumme on siis sosialisointia myötä muokkaantunut kulutusideologian mukaiseksi ja taipunut toteuttamaan länsimaisten yhteiskuntien edistystarinaa, vaikka sisimmässämme aavistaisimme, ettei näin voi jatkua. Yhteiskunnan instituutiot ovat pilalla, koska ne on irrotettu käsitteellisesti aineellisesta perustastaan. Yliopistossakin vallitsee alennustilasiellä, missä pitäisi opettaa kriittistä ajattelua, opetus ja tutkimus on yhä laajemmin alistettu palvelemaan yritysten kilpailukykyyn kasvattamista ja voitontavoittelun maksimointia. Tämä edistää mielikuvituksen ja politiikan lukkiutumista. Ilahduttavana poikkeuksena on mainittava Jyväskylän yliopisto, joka on määrännyt ekologian perusopinnot pakollisiksi kaikille opiskelijoilleen. (88) Tämä kehitys on ymmärrettävä teknistaloudellisen kasvuideologian laajenemispyrkimyksiä vasten: se läpäisee kaikki yhteiskunnan instituutiot sisäistämämme psykokaapitalismin ja poliitistaloudellisen hegemonian takia.

Taloususkon säilyttäminen on äärimmäisen tärkeää niiden näkökulmasta, jotka nyky-

teemistä hetkellisesti taloudellisesti hyötyvät. Jos todella alkaisimme miettiä ja toteuttaa tuho kapitalismille vaihtoehtoisia yhteiskunnan organisoimisen tapoja, juuri he menettäisivät rakenteellisissa muutoksissa suhteellisesti eniten vaurautta ja sen tuomaa valtaa. (89, 90)

Myös poliitikkojen on helpompi ottaa yhteiskunta annettuna ja kehittää sitä pienin askelin miettimättä perin pohjin, mitä työllisyyden lisääminen talouskasvun kirittämiseksi tai synnytystalkoot työntekijöiden lisäämiseksi vakavasti ylikansoitettu maailmassa merkitsevät planeetan elossapitojärjestelmälle. Maailma siis otetaan annettuna eikä nykyisiä valtasuhteita juurikaan problematisoida, koska se on poliittisesti vaikeaa. Tämä on erityisesti oikeiston ongelma; vasemmistolla on perinteitä vahvaan yhteiskunta-analyysiin, mikä helpottaa valtasuhteiden tunnistamista ja sen hahmottamista, miten ne vaikuttavat yhteiskunnan ”normaaliin”. (91) Globaalin kapitalismin yhteiskunnallinen päämäärättömyys, lyhytnäköisyys, irratioonalisuus sekä leviäminen eri elämäntilanteille psykokaapitalismin kautta ovat aikamme ilmiöitä, jotka kiihdyttävät ympäristökatastrofia. Uusliberalismin laajenemisen ja syvenemisen myötä syvenee myös eriarvoisuus ja yhtiöiden valta kasvaa, mikä on uhka demokraattiselle poliittiselle järjestelmälle.

Luonnonresurssien kulutuksen vähentäminen johtaa lamaan ja työttömyyteen, koska kasvutaloudessa suuri osa ansiotyöstä on sidottu tuotannon kasvattamiseen ”hinnalla millä hyvänsä” eli pohtimatta tuotannon ekologisia ja sosiaalisia vaikutuksia. Talouskasvun hidastuminen johtaa työttömyyden lisääntymiseen: toisaalta taloudellinen kasvu lisää työn kysyntää ja siksi sen ajatellaan myös laskevan työttömyyttä. Tätä paljon tutkittua yhteyttä kutsutaan Okunin laiksi: se ilmaisee, että BKT:n ja työttömyyden välillä on olemassa negatiivinen säännönmukaisuus.

Lain mukaan talouden pitää kasvaa 2–3 %:n vuosivauhdilla, jottei päädytä massatyöttömyyteen. (92) Tämä ei kuitenkaan ole mikään luonnonlaki, vaan kuvaa globaalin, kapitalistisen markkinatalouden sisäistä logiikkaa. Yhteiskunnan ansiotyöriippuvuus ylläpitää talouden kasvupakkoa. Kierrätämme varoja elintärkeään hyvinvointiin pitkälti haitallisen toiminnan kautta, vaikka verotulot voisivat tulla ekologisemmastakin toiminnasta. Siksi yhteiskunnan materiaallinen aineenvaihdunta ja sosiotekniset järjestelmät (ruoantuotanto-, energia- ja liikennejärjestelmät) pitää uudistaa, ja talouden pitää alkaa palvella suoraan planetaarista hyvinvointia. Se on mahdollista toimintoja priorisoimalla ja jakamalla vaurautta globaalisti. (93)

Ympäristökatastrofin ja surkastuneen yhteiskunnallisen mielikuvittelukyvyn taustalla vaikuttaa myös tapamme jäsentää maailmaa atomistisesti ja mekanistisesti, yksityiskohtia tarkastellen ja niitä erotellen. Erottelut ovat varsinkin länsimaisen kulttuurin keskiössä, ja tärkein eronteko tehdään *kulttuurin* ja *luonnon* välille. (94) Tämä ”ihmisten maailman” erottaminen ”luonnosta” eli omasta aineellisesta perustastaan on johtanut elonkehän heikentämiseen ja paheneviin ekologiisiin ongelmiin. Inhimillisille kulttuureille, joissa tämä eronteko on syvällä, on tyypillistä lähteä etsimään atomistisia ratkaisuja rajattuihin ongelmiin systemaattisen ajattelun sijaan. Esimerkiksi sen sijaan, että kehitellään sovelluksia, joilla voi laskea jauhelihapihvin hiili- ja ekologisen jalanjäljen tai vertaillaan automerkkien ekotehokkuutta, pitäisi kyseenalaistaa nykyinen elänteollisuus sekä yksityisautoiluun perustuva yhteiskunta ja elämäntapa. Jos ajattelemme pienesti, emme millään voi kysyä tarpeeksi isoja kysymyksiä. Emmekä millään voi ymmärtää tarvittavan muutosten laajuutta, joka on teollisuusyhteiskuntaan syntyneelle ihmiselle, *modernille fossiilisubjektille* hyvin vaikea käsittää. Systeminen ajattelu on kestävän

tulevaisuuden rakentamisen ja ekososiaalisen sivistyksen avaintaito. (ks. 3.7)

Systeminen ajattelu voidaan määritellä taidoiksi tunnistaa systeemejä, ymmärtää systeemien toimintaa, ennustaa niiden käyttäytymistä ja muuttaa systeemejä halutun vaikutuksen aikaansaamiseksi. Systeminen ajattelu voidaan määritellä eri tavoin, mutta kaikkia tapoja yhdistävät keskinäisriippuvuuksien hahmottaminen ja kyky hahmottaa systeemejä kokonaisuuksina osien sijaan. Ekososiaalisessa sivistyksessä systeemistä ajattelua tarvitaan erityisesti keskinäisriippuvuuksien tunnistamiseen ja syy-seuraussuhteiden tai vaikutusketjujen hahmottamiseen. Tämä on olennaista, jotta voimme ymmärtää sosiaalisen ja taloudellisen todellisuuden perustuvan ekologiseen todellisuuteen. Systeminen ajattelu on toisin sanoen välttämätöntä vahvan kestävyysajattelun mukaisen arvohierarkian sisäistämiseksi. Sen lähtökohtana on kestävän kehityksen ulottuvuuksien hierarkkinen rakenne, jossa talous nähdään alisteisena sosiaaliselle ja ekologiselle kestävyydelle. (95)

Systemiajattelua voidaan lähestyä *generalismin*, *holismin* ja *holarkismin* käsitteiden kautta. Generalismi tarkastelee asioita ja ilmiöitä samanaikaisesti useista eri näkökulmista, esimerkiksi akselilla ympäristö – talous – hyvinvointi. Generalistista ajattelua on myös laajentaa tarkastelun kohteiden piiriä ja ymmärtää ihmisten ja muiden lajien kukoistaminen sekä elottoman luonnon vaaliminen osana planetaarista hyvinvointia. Holistisessa ajattelussa kiinnitetään huomiota systeemien osien välisiin yhteyksiin ja vuorovaikutuksiin. Näin tarkasteltuna kokonaisuus näyttää suurempana kuin osiensä summa. Holistinen lähestymistapa on välttämätön sellaisen monimutkaisten kestävyyskysymysten ratkaisemisessa, jotka eivät palaudu yksittäisiin osaratkaisuihin. Holarkismi puolestaan korostaa todellisuuden monitasoista ja hie-

rarkkista luonnetta. Esimerkkinä holarkistisesta lähestymistavasta toimii sosioekologinen systeemiajattelu, jossa ihmiset, yhteisöt, taloudet, yhteiskunnat ja kulttuurit ymmärretään biosfäärin sisäkkäisinä järjestelminä. Holarkistista ajattelua heijastaa myös ekososiaalisen sivistyksen perustana oleva arvohierarkia, jossa ekosysteemien kestävyys nähdään ihmiskunnan toiminnan tärkeimpänä kriteerinä ja elinehtonamme. Ihmisarvon toteutuminen on toiseksi tärkein kriteeri ja päämäärä. Talous asemoituu välineeksi yhteisen hyvän synnyttämiseen sen sijaan, että tavoitellaan itsearvoista talouden kasvua. (96, 97)

Hyvä esimerkki systeemisen ajattelun puutteesta on aiemmin esiin nostamani biomassan käytön lisääminen ilmastonmuutoksen torjunnassa. Biomassalla voidaan korvata fossiilisten polttoaineiden käyttöä energiantuotannossa ja esimerkiksi betonin ja teräksen käyttöä rakennusteollisuudessa, mikä vähentää fossiilisen hiilen ilmastopäästöjä. Samaan aikaan biomassan lisääntynyt käyttö kuitenkin pienentää metsän hiilinielua lyhyellä ja keskipitkällä aikavälillä. Toisaalta lopputulokseen vaikuttaa myös biomassan käyttötapa. Polttaminen vapauttaa puuhun sitoutuneen hiilen nopeasti takaisin ilmakehään, kun taas rakennuksissa ja huonekaluissa hiili säilyy varastoituneena. (ks. 2.3)

Sitran tutkija Maria Joutsenvirta kirjoittaa kestävyysmurroksen vaatimasta johtamisen uudistamisesta. Hän painottaa, ettei ekologia kriisejä ja muita keskeisiä hyvinvointiongelmia voi ratkaista toisistaan erillään. Luonto on ymmärrettävä paremmin sekä ihmisten hyvinvoinnin että talouden perustaksi. Tehtävä edellyttää paitsi systeemisiä lähestymistapoja myös johtamisen ja yhteistoiminnan uudistamista. Haasteena on etsiä taloudelle uutta suuntaa ja roolia systeemisenä muutosvoimana. Joutsenvirran mukaan kun siirrymme talouskasvun tavoittelusta kokonaisvaltai-

seen uutta luovaan järjestelmään, on tärkeää ymmärtää todellisuuden systeemiluonne: tavoiteltuja asioita ei voi kukaan hallita eikä aina edes mitata. On tarkkailtava ihmisten ja asioiden keskinäisriippuvaisia suhteita, jotka ovat jatkuvassa liikkeessä ja siksi ajassa ja paikassa muuttuvia. Kun eri tahojen erilaiset tulkinnat tuodaan näkyviin ja yhdessä koetuiksi, ymmärretään paremmin ihmisen suhde luontoon ja se, miten talous kietoutuu ekologiaan eli luonnontalouteen. Niin ikään ymmärrys kestävästä elämäntavasta ja talouden eri osa-alueiden yhteen kietoutumisesta kasvaa. Käsitykset taloudellisiksi mielletävistä asioista ja arvonluonnista voivat avartua. (98)

Vallalla olevassa johtamiskulttuurissa pyritään optimoimaan eri osien tehokkuutta ja maksimoimaan suoritteita. Yhteiskuntamme normisto ylipäättään tukee monia sellaisia ajattelu- ja toimintamalleja, joista pitäisi oppia pois, kun opetellaan toimimaan kokonaisuudesta käsin osaoptimoimisen sijaan. Systeemisten ratkaisujen idut löytyvät tyypillisesti virallisen ja normaaliksi katsotun toiminnan laidoilta tai ulkopuolelta. Johtajilla on muutoksessa keskeinen rooli. Muutokseen suuntautuvan oppimisen on tultava osaksi johtamistaitoja, jolloin ihmisten ajattelu ja toiminta voi aidosti muuttua. Muutos syntyy eri tavoin ajattelevien ihmisten vuorovaikutuksessa. Ihmisten erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia kuuntelemalla pyritään luomaan holistinen ymmärrys asioista. Tärkeää on heikon ja vahvan kestävyiden erottelu: kestävyysmurros voi onnistua vain vahvalta pohjalta, heikko pystyy ainoastaan hidastamaan ympäristökatastrofin etenemistä. (99)

Systeemiajattelun ja systeemisen ymmärryksen lisääntyminen vahvistaa ihmisen kokemusta kuulumisesta maapallon biosfääriin, yhteiskuntaan ja yhteisöihin. Sen mahdollistama oivallus inhimillisen ja ei-inhimillisen elämän arvokkuudesta on pohjimmiltaan sama

kuin demokraattisesti toimivan yhteiskunnan idea. Kun ihminen tuntee itsensä arvokkaaksi ja kykenee systeemiseen ajatteluun, on hän vastustuskykyisempi populismille, joka saa käyttövoimansa yksinkertaistetuista maailmanselityksistä. Tämä voi lisätä yhteiskunnallista vakautta. Systeeminen ajattelu auttaa ymmärtämään nykyhetken historiaa vasten ja sen, että ihmisten rakentamaa yhteiskuntaa on mahdollista muuttaa. Se myös houkuttelee ottamaan vastuuta ongelmien ratkaisemisesta osana yhteisöä. (100)

5.7 PUOLITOISTA ASTETTA, PUOLITOISTA MINUUTTIA VAILLE KESKIYÖN

Yhteiskunnat ja koko ihmiskunta ovat käytännössä täysin riippuvaisia siitä, että pystymme elämään planetaaristen rajojen sisällä. Nyt olemme tulleet historiassamme siihen kohtaan, jossa elossapitojärjestelmien epävakauttaminen todennäköisesti romuttaa ja saattaa jopa tuhota koko lajimme, ellemmme radikaalisti muuta yhteiskuntiemme aineenvaihduntaa. Bulletin of the Atomic Scientists on tutkijoiden voittoa tavoittelematon järjestö, joka vuodesta 1945 on käsitellyt tiedettä ja kiihtyvään teknologian kehitykseen liittyviä maailmanlaajuisia turvallisuuskysymyksiä, joilla on kielteisiä seurauksia ihmiskunnalle. Järjestön julkaisema symbolinen ”tuomiopäivän kello” (Doomsday Clock) kuvaa maailmantilannetta, jossa keskiyö edustaa ihmiskunnan sivilisaation loppua. Kumuloituvaan ja tarkentuvaan tieteelliseen tutkimustietoon pohjautuen tutkijat arvioivat maailman tilan sellaiseksi, jossa kello on 23.58.30, puolitoista minuuttia vaille keskiyön. Tutkijoiden mukaan meitä uhkaavat ilmastonmuutoksen ja muiden ekologisten kriisien lisäksi ydinvoimaan ja erityisesti ydinaseisiin liittyvät riskit sekä

teknologinen häirintä, joka voi haavoittaa yhteiskuntia. (101)

Olemme ajaneet toiminnallamme itsemme ekologisesti ja sosiaalisesti kestävämmään tilanteeseen. Suuri osa maailman väestöstä elää edelleen köyhyydessä kuluttaen reilusti riskirajoja vähemmän. Samaan aikaan läntisiä talouksia vaivaa moninkertainen ylikulutus. Yhteiskunnat voivat kukoistaa ja kehittyä ainoastaan ekologisesti kestävässä maailmassa. Sen saavuttaminen edellyttää monilajista hyvinvointia, toimimista planetaaristen rajojen puitteissa ja käytettävissä olevien resurssien oikeudenmukaista jakamista.

Kuten ympäristötutkija, filosofi Tere Vadén (2019) kirjoittaa, ilmastonmuutoksen ja muiden ekologisten kriisien luonnontieteelliset syyt ja mekanismit tunnetaan hyvin. Taloudet kuluttavat liikaa ja vääränlaisia luonnonresursseja. Kulutus vie resurssit ja tilan toimivilta ekosysteemeiltä. Samalla lineaarinen talous tuottaa niin paljon saastetta ja jätettä, mukaan lukien hiilidioksidia, etteivät ekologiset järjestelmät pysty sitä käsittelemään. Ekosysteemien heikkeneminen pahentaa tilannetta entisestään. Liiallista luonnonresurssien kulutusta voidaan tarkastella talouden eri tasoilla esimerkiksi yksityisten talouksien, yritysten, kansantalouksien ja globaalin talouden näkökulmasta. Kun summataan kaikki ihmiskunnan maapallolla harjoittama taloudellinen toiminta yhteen, kulutus on ekologisesti kestäväntöntä. Vadén toteaa, että lähempää katsoen on kuitenkin havaittavissa eroja: jotkin taloudet (maat, ihmiset) kuluttavat valtavasti liikaa, joidenkin kulutus pysyy yhden maapallon rajoissa ja jotkut kuluttavat perustarpeisiinsa nähden liian vähän. Jos kulutusta on perustarpeisiin nähden liian vähän, on hyvä ajatus kasvattaa talouden kokoa, jotta perustarpeiden tyydyttäminen on mahdollista. Vadén ottaa esimerkiksi 1900-luvun alun Suomen, jossa absoluuttinen köyhyys,

nälkä ja sairaudet olivat arkipäivää ja vasta sodan jälkeen kulutusmahdollisuudet alkoivat hiljalleen levitä laajempiin kansankerrokseen. Talouden kasvattamisen keinot olivat ja ovat moninaiset, alkaen terveydenhuollosta ja koulutuksesta, aluepolitiikasta, julkisista investoinneista, teknologian kehittämisestä ja teollistamisesta aina talouden ohjaamisen keinoihin kuten pörssiin, markkinoiden laajentamiseen ja avaamiseen ja bruttokansantuotteen mittaamiseen. Talouden kasvattaminen onnistui. Suomesta tuli nopeasti yksi maailman vauraimmista ja hyvinvoivimmista maista. Vadén kirjoittaa osuvasti, että hieman yllättävästi missään vaiheessa ei tullut tilannetta, jossa olisi todettu talouden olevan jo riittävän suuri. Pikemminkin talouden kasvu on ollut ja on edelleen niin poliittisten puolueiden kuin elinkeinoelämän instituutioiden ja toimijoiden keskeinen tavoite. (102)

Kirjallisuustieteen dosentti Antti Salminen ja Tere Vadén kuvaavat teoksessaan *Energia ja kokemus* (2013) perusteellisesti, miten fossiiliset polttoaineet, erityisesti öljy, ovat vaikuttaneet valtavasti ihmismieleen ja teollisen sivilisaation elämänmuotoihin. Heidän pääteesinä on, että koska käytössämme on ollut paljon halpaa fossiilienergiaa ja öljy on tehnyt työtä puolestamme ikään kuin jokaisella meistä olisi koko ajan käytössään koko joukko ihmisorjia, on kokemusmaailmamme muuttunut perin pohjin aikaisempiin sukupolviin verrattuna. Öljy on mahdollistanut kokemuksen elämän nopeutumisesta. Teollisissa yhteiskunnissa elävillä ihmisillä on, kuten Rauli Badding Somerjoki aikanaan lauloi, ”vauhti kallossaan ja bensaa suonissaan”. Tämä öljyn aiheuttama kulttuurinen vauhtihurma on johtanut vauhtisokeuteen: emme enää hahmota muutosta, jonka öljyn kiihdyttämä ihmistoiminta on saanut aikaan Maa-planeetan elävällä iholla, sillä tulisen kivipallon ohuella kuorella, jota kutsutaan biosfääriksi ja jolla elämä on mahdollista. Salmisen ja Vadénin mukaan

elämme fossiilikapitalismin raunioissa. Fossiilikapitalistisen ajattelun viimeiset askeleet ovat samalla jälkifossiilisen tulevaisuuden ensimmäisiä. (103)

Olemme siis ratkaisevassa kohdassa ihmiskunnan historiaa. Valittavanamme on tuho tai eloonjääminen. Luonnontiede osoittaa, että päätöksillä on kiire, jos todella haluamme onnistua. Sukupolvi, jolla on viimeinen mahdollisuus käynnistää tarvittava suunnanmuutos, on jo päätösvaltaisessa iässä. Näinä kriittisinä aikoina katse kannattaa suunnata ihmiskunnan historiaan ja ottaa opiksi aikaisempien sivilisaatioiden kehityksestä ja romahduksista.

Yhdysvaltalainen maantieteen ja fysiologian professori Jared Diamond on historiallisten tapaustutkimusten perusteella etsinyt sivilisaatioiden romahtamisen kehityskulkujen yhtäläisyyksiä ja syitä hahmotellen romahduksen kulun yleispiirteet. Romahdukset näyttävät noudattavan samaa kaavaa. Yhteisöt ovat haaskanneet luonnonresursseja: ne ovat hakanneet metsät ja vaurioittaneet muita luonnonelinympäristöjä materiaalisia tarpeitaan tyydyttäessään piittaamatta ympäristöjen heikkenemisestä. Lisäksi yhteisöt ovat lisääntyneet liian nopeasti. Tuhojen syyksi on paljastunut yhdistelmä piittaamattomuutta luonnon kantokyvystä ja inhimillistä typeryyttä. Yhteisöt ovat jumittuneet tiettyihin tapoihin, joita ne eivät ole osanneet muuttaa siinä vaiheessa, kun tapoja kannattelevat ekosysteemit ovat jo merkittävästi heikentyneet ja lopulta tuhoutuneet. Usein romahdus on tullut nopeasti yhteisöjen eläessä loistavinta vaihettaan. Diamondin esimerkkejä ovat muun muassa Tyynenmeren Pääsiäissaari, Pitcairn- ja Hendersonsaaret, Amerikan anazasi- ja mayakaupungit sekä Grönlannin norjalainen viikinkiyhteisö. Jäljelle on jäänyt muistomerkkejä, jotka kertovat muinoin kukoistaneesta kulttuurista: kaupungin rauniot lymyävät nyt

viidakon kätöksässä, hiljaiset jättipatsaat var-
tioivat Pääsiäissaarta, Grönlannin Hvalseyn
kivikirkko katsoo ääneti komeaa vuonomai-
semaa. Diamond analysoi myös nykyisiä ro-
mahduksia: Ruandan kansanmurhaa, Kiinan
ja Australian vakavia ympäristöongelmia sekä
Montanan vuoristoseudun ympäristötuhoja,
joita kaivokset ja metsänhakkuu ovat saaneet
aikaan. Ilmaston kuumeneminen lisää tuhoja
kaikkialla. (104)

Yleinen harhaluulo on, ettei köyhillä mailla
ole varaa eikä kiinnostusta käyttää luonnon-
varojaan kestäväällä tavalla. Diamond kumo-
aa tämän väitteen käyttämällä esimerkkinä
Dominikaanista tasavaltaa, jonka metsiä ja
muuta luonnonvaroja on suojeltu pitkään,
tosin väkivaltaisen hallintokoneiston avulla.
Maan rajanaapuri Haiti on tyystin toisenlainen
esimerkki: Haitin metsät on raikattu ja
hävitetty.

Diamond toteaa, että useimmissa ympäris-
töongelmissa on epävarmoja yksityiskohtia,
joista on kiistelty. Hän käy läpi pitkän listan
argumentteja, joilla ympäristöongelmia on
vähätelty. Vähättelevät argumentit perus-
tuvat mm. ympäristön ja talouden tasapai-
nottamiseen sekä tuotannon työpaikkojen
säilyttämiseen, teknologian kykyyn ratkais-
ta ongelmamme, yksien luonnonresurssien
korvattavuuteen toisilla, maailman ruokaon-
gelman ratkaisuun vihreän vallankumouksen
keinoin esim. muuntogeenisillä kasveilla,
rikkaiden maiden ihmisten arkihavainnoilla
elämän paranemisesta (automarketeissa on
yltäkylläisesti ruokaa, hanasta tulee puhdas-
ta vettä, ruoho on yhä vihreää, joku lintukin
välillä jossain laulaa) ympäristönsuojelijoi-
den synkkien ennusteiden osoittautumiseen
virheellisiksi, väestönkasvun siunaukselli-
suuteen (koska mitä enemmän on ihmisiä,
sitä enemmän tulee teknologisia keksintöjä
ongelmien ratkaisemiseen), ympäristöhuol-
ten leimaamiseen rikkaiden maiden juppien

ongelmaksi (josta köyhien maiden toimeen-
tulosta kamppailevien ihmisten ei tarvitse
välittää) ja ympäristökatastrofin eskaloitu-
miseen jossain kaukaisessa tulevaisuudessa
(jolloin minun ei tarvitse siitä eläessäni vä-
littää). Tarkastellaan seuraavaksi lähemmin
kahta ensimmäistä argumenttia Diamondin
opastuksella. (105)

Lause ympäristö ja talous on tasapainotettava
esittää Diamondin mukaan ympäristöhuolet
ylellisyytenä, pitää ainoana ympäristöongel-
mien ratkaisemisen mittareina niiden aihe-
uttamia nettokuluja ja antaa ymmärtää, että
ympäristöongelmien ratkaisematta jättämi-
nen on keino säästää rahaa. Todellisuudessa
ympäristön pilaaminen aiheuttaa valtavat
kustannukset sekä lyhyellä että pitkällä aikavä-
lillä, joten ympäristösotkujen puhdistaminen
ja etenkin niiden ennaltaehkäisy säästää val-
tavia summia rahaa sekä lyhyellä että pitkällä
aikavälillä. Vertailukohteeksi Diamond ottaa
ihmisen terveyden: on paitsi inhimillisempää
myös taloudellisesti edullisempaa ehkäistä
sairauksia kuin hoitaa niitä. Toiminnan ekolo-
gisesta kestävydestä tinkiminen säästöyistä
käy lopulta taloudelle kalliiksi. Väite, jonka
mukaan *teknologia ratkaisee ongelmamme* on
puolestaan Diamondin mukaan tulevaisuu-
teen suuntautuva uskonilmaus ja perustuu
oletukseen, että teknologia on ratkaissut lähi-
menneisyydessä enemmän ongelmia kuin se
on niitä aiheuttanut. Tämän uskonilmauksen
taustalla on hiljainen oletus, että huomisesta
lähtien teknologia lakkaa aiheuttamasta on-
gelmia ja alkaa toimia ensisijaisesti olemas-
sa olevien ongelmien ratkaisemiseksi. Tähän
uskovat olettavat myös, että nyt kehiteltävät
uudet teknologiat onnistuvat nykyisten on-
gelmiä ratkaisemisessa niin nopeasti, että
ne alkavat vaikuttaa yhteiskuntaan myönteis-
ellä tavalla hyvinkin pian. (106)

Diamond huomauttaa, että todellisuudessa
on käynyt usein päinvastoin. Jotkut kehitellyt

teknologiat ovat onnistuneet, toiset eivät. Onnistuvilta kuluu tyypillisesti muutamia vuosikymmeniä ennen kuin ne saadaan laajaan käyttöön. Riippumatta siitä, ratkaisevatko uudet teknologiat ongelman, jonka ratkaisuun ne suunniteltiin, ne aiheuttavat ennakoimattomia uusia ongelmia. Ympäristöongelmien teknologiset ratkaisut ovat rutiininomaisesti paljon kalliimpia kuin ehkäisevät menetelmät, jotka välttävät kyseisen ongelman synnyn. Kaikki nykyiset ympäristöongelmamme, Diamond toteaa, ovat olemassa olevan teknologiamme tahattomia, kielteisiä seurauksia. (107) Siksi kestävyysmurroksessa on erityisesti varottava liiallista teknologiaoptimismia ja teknologian aiheuttamia polkuriippuvuuksia. Talouden kasvattaminen on hyvä tavoite, kun poistetaan köyhyyttä. Mutta se ei enää ole hyvä eikä oikea tavoite, kun talous on liian iso, liian kuluttava ja tuhoava. Tere Vadén kirjoittaa blogitekstissään *Ekologisten kriisien torjunta Marsista katsottuna*:

”Ei tässä ole mitään monimutkaista – ei tarvita kiistelyä trickle-down-teorioista, uusliberalismista, irtikytkenästä tai teknologisesta kehityksestä. Esimerkiksi Suomessa talous on jo pitkään ollut riittävän iso, eikä talouskasvu BKT:lla mitattuna ole lisännyt hyvinvointia. Sen sijaan talous on ylittänyt ekologisen kestävyuden rajat. Tuotantoa ja kulutusta ei siis ole Suomessa pakko kasvattaa minkään tärkeän tavoitteen (esim. kattava terveydenhuolto, koulutus, ruoka, asunnot ja kulttuuri) vuoksi. Talouskasvu on päinvastoin muodostunut haitaksi, joka uhkaa jo elintärkeitä luonnonjärjestelmiä.”

Vadén toteaa edelleen, että tarvitsemme yhteiskunnallemme uuden tavoitteen BKT:n itseisarvoisen kasvattamisen sijaan. Järkevä tavoite hänestä olisi yhteiskunnan muuttaminen ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväksi, mikä tarkoittaa myös talouden mittaamisen ja ohjaamisen tapojen muuttamista. Talout-

ta on järkevää ohjata ekologisen kestävyuden ja taloudellisen riittävyyden suuntaan jättäen BKT ja sen kasvu vähemmälle huomiolle. Tällainen ajattelu ja puhetapa on valtavirran politiikassa vielä valitettavan harvinaista, ja vasemmistokin on altavastaaajana pakotettu velkatalkookeskusteluun. (108)

Monikriisin ytimessä on ihmiskeskeinen todellisuuskäsitys ja kapitalismin kyky muuttaa kasaantuva pääoma vallaksi. On olennaista ymmärtää, että pieni osa ihmisistä hyötyy taloudellisesti hetken aikaa talouskasvun asettamisesta politiikan ykköstavoitteeksi. Globaali, kapitalistinen markkinatalous on järjestelmä, jossa valta on hyvin keskittynyttä; pieni joukko miljardöörejä on kyennyt saavuttamaan aseman, jonka he haluavat säilyttää hinnalla millä hyvänsä. Jos talouskasvumalista luovuttaisiin, juuri he olisivat suurimpia häviäjiä. Heidän näkökulmastaan on erittäin järkevää lietsoa ”viherrumpua” vastustavaa ajattelua eli antaa ymmärtää puheen ympäristökatastrofista olevan liioiteltua tai jopa valheellista. He haluavat, että tutkijat ja toimittajat olisivat hiljaa tai korkeintaan välittäisivät viestiä, että tilanne on hallinnassa ja nykyinen maailmanjärjestys on kestävällä pohjalla. Samoin he haluavat siirtää huomion ympäristökatastrofissa sellaisten yksilöiden vastuuseen, joilla ei ole todellista valtaa. On kätevää, kun ihmiset keskittyvät käyttämään toistensa kulutusvalintoja sen sijaan, että he lähtisivät massoittain ympäri maailmaa kaduille vaatimaan järjestelmätason muutoksia. (109, 110)

Tilannearvio ympäristökatastrofin etenemisestä tarkentuu koko ajan, kun luonnontieteelliset mittarit kehittyvät. Planeetta määrittää rajat, jonka puitteissa ihmistenkin elämä on mahdollista, ja ne on jo osittain ylitetty. Luonnon kanssa ei voi neuvotella. Julkista velkaa tärkeämpi on ekologinen velka, josta poliittiset puolueet ovat tähän mennessä vai-

enneet. Tämän velan huomiota jättäminen, luonnontuhontaa edellyttävän elämänmuodon ja nykyisten valtasuhteiden kulttuurinen normalisoiminen ovat siirtäneet ihmiskunnan elinaikaa mittaavan kellon viisarit liki puoltayötä, sukupuuttoa. Välttääksemme sivilisaation romahduksen meidän on etäännyttävä itsemme totutusta, hyvänä pitämästämme yhteiskunnasta ja elämäntavasta ja ymmärrettävä, että se on perustavalla tavalla väärä. Siitä pitää päästä eroon. Tässä tulee apuun historia: voimme oppia menneistä romahduksista, niiden lainalaisuuksista ja hälytysmerkeistä. Voimme soveltaa systeemistä ajattelua etsiessämme yhteiskunnallemme jatkuvan elintason nostamisen sijaan uuden päämäärän ja etsiä kestävämpiä käytäntöjä kulttuurisesta muististamme.

Lopuksi vielä yksi huomio. Tämän kaiken, kahden luvun mittaisen työn ja fossiilikapitalismin parjaamisen jälkeen on hyvä muistaa, mitä Joel Kilpi (2022) kirjoittaa esseessään *Fossiilityöväenluokka*. Hän nimittäin huomauttaa, että fossiilienergian ”mahtavan ja kamottavan tenhon lumoissa piehtaroidessaan” ympäristökatastrofia analysoivat yhteiskuntatieteilijät ja aktivistit helposti unohtavat kaiken sen valtavan inhimillisen uurastuksen, loputtomat raatamiseen ja ainutkertaisesta ihmiselämästä vaivannäköön käytetyt tunnit, jotka on tarvittu ja tarvitaan öljyimperiumin rakentamiseen ja ylläpitämiseen. Kilven mukaan kapitalististen vääryyksien luetteloinnin innossa akateemiset kirjoittajat ja aktivistit tulevat usein ohittaneeksi fyysisiä työtä tekevät ihmiset, jotka kunakin hetkenä mahdollistavat pääoman olemassaolon ja joita ilman kapitalistisen tuotannon järjestys ei pysyisi sekuntiakaan kasassa. Duunarien kollektiivi, työväenluokka, on kestävyysmuroksen konkreettinen tekijä. Jos se haluaa horjuttaa pääoman elämää tuhoavaa valtaa, sen on asetuttava yhteiskuntaa ja yhteistä hyvää vastaan sellaisina kuin kapitalismi ne

määrittelee. Ainoastaan tässä puolueellisuudessaan, sortaviin rakenteisiin ja väkivaltaan perustuvan yhteiskunnan vihollisena, kapitalismin ideologian mukaisesta ”yleisestä hyvästä” irtautuessaan, työväenluokka pystyy hahmottamaan kaiken voimansa ja siten todella uhmaamaan pääoman järjestystä. Kilpi painottaa, että ”ekologinen luokkakokoonpano” ja sen tehtävä on kansakunnan rajat ylittävä. Hän kirjoittaa (111):

”Aivan kuten yksittäistä työläistä ei tuottavassa mielessä ole olemassa, ei ole myöskään mielekkästä puhua työväenluokasta yhden kansallisvaltion puitteissa. Koska pääoma on kolonisoinut koko maapallon, on myös työväenluokka väistämättä globaali, ja siten myös tuottaa ja kamppailee globaalisti. Fossiilityöväenluokan näkökulma ympäristökriisiin on siten väistämättä kansallisvaltion rajatun näkökulman ylittävä. Mutta vaikka ekologinen siirtymä yhdessä maassa on täysin utopistinen ajatus, ei tämän tulisi lannistaa toimintaa paikallisella tasolla. ”Suomesta” voi varmasti tulla edelläkävijä ympäristökriisin torjunnassa, mutta vain mikäli täällä kyetään luomaan sellaisia ekologista muutosta tuottavia menetelmiä, joita voidaan globaalisti monistaa. Ja kun puhumme menetelmistä, emme tässä kohden viittaa niinkään teknologisiin keksintöihin (vaikka niitäkin tietysti tarvitaan), kuin sellaisiin poliittisen voiman rakentamisen käytäntöihin, jotka saavat ekologisesti kestävämpää muutosta patoavan nykyisyyden murtumaan ja näin pakottavat toimenpiteisiin, joihin pelkkä teknokraattinen edistysusko ei välttämättä yksinään yllä.”

Tämä huomio on kaiken ytimessä. Fyysisiä työtä tekevät ihmiset ovat nähneet valtavasti vaivaa nostaakseen yhteisönsä äärimmäisestä köyhyydestä. Samalla on saatu aikaan ympäristökatastrofi tekemällä työtä pääoman, omistavan luokan, hyväksi. Ekologisesti kes-

tävät rakenteet ja käytännöt tehdään samoin: multaisilla käsillä, lihasvoimalla ja likaisissa vaatteissa – jos tehdään. Tuntemamme maailma on työläisten rakentama, samoin uusi, mitä se sitten onkaan. Globaalina, kaikki rajat ylittävän työväenluokan joukkovoima viime

kädessä on se, joka lopulta mahdollisesti – jos hyvin käy – ”hoitaa homman kotiin”. Siksi ympäristöliikkeen on ehdottomasti pyrittävä liittoutumaan duunareiden kanssa, jotka tietävät, miltä paremman elämän tavoittelu kehossa tuntuu.

VIITTEET: LUKU 5

1. Valtioneuvosto, 2021
2. Valtioneuvoston kanslia, 2013
3. Korhonen, J.M., haastattelu 7.4.2023
4. Steffen, W. et al., 2015
5. von Wright, 1981, 122–127
6. Tamminen, T., 1994, 120–121
7. Tamminen, T., 1994, 130
8. Tamminen, T., 1994, 132
9. Viren, E., 2023
10. Värri, V.-M., 2018, 19–20, 66–85
11. Vadén ym., 2020b
12. van den Bergh, J. & Kallis, G., 2012
13. Vadén, 2022, 9
14. Takkinen, P. & Heikkurinen, P. 2022, 15–26
15. Faulkner, F., 2001, 79–95
16. Takkinen, 2021
17. Elhacham, E. et al. 2020
18. O’Flaherty J. & Liddy, M., 2018
19. Haberl H. et al., 2020
20. Vadén, T. et al. 2020a
21. Vadén, T., 2022, 9
22. Ruuska, T., haastattelu 16.2. 2023
23. Young-Suk, K., 2020
24. Frankland, S. M., & Greene, J. D., 2020, 273–275
25. Berger, P. L. et al., 1966
26. Hanappi, H., 2011
27. Raworth, K. 2017, 102–103
28. Marçal, K., 2021
29. Ferber, M. A., 2003, 17
30. Eskelinen, T. & Sorsa, V.-P. 2011, 300–304
31. Salonen, A.O., Kurenlahti, M. & Jaaksi, A. 2021, 34, 54–57
32. Halla-aho, J. 2005
33. Lindholm, C., 2023, 55, 63, 65
34. IPCC, 2023
35. Houtbeckers E. & Kallio, G. 2022
36. Valtioneuvoston kanslia, 2015, 24
37. Haakana, M. ym., 2022
38. Vadén, T., 2016, 26–27
39. Korhonen, J.M., 2023
40. Avelino, F. & Wittmayer, J., 2016
41. Hormio, S., 2020
42. Hormio, S., 2020, 107–108
43. Hormio, 2020, 112–113, 116
44. Hormio, 2020, 124–125
45. Ahokas, J., 2019
46. Virkkunen, J., 2019
47. Toivanen, T., Järvensivu, P. & Lähde, V., 2023, 117–119
48. Unruh 2000; Geels 2019; tässä: Käppi, M. ym., 2021
49. Moore, H., 2023
50. Käppi, M., Tuunanen, S., Näyhä, A., & Kotiaho, J., 2021, 138
51. Stoknes, P.E., 2014
52. Harmon-Jones, E. & Mills, J. 2019
53. Käppi, M. ym., 2021
54. Käppi, M. Haastattelu 7.2.2023

55. Ritchie, H., Roser, M. & Rosado, P., 2020
56. Hiilamo, H., 2020, 202
57. Hirvilammi, T. esitelmä 11.5.2023
58. Ritchie, H., Roser, M. & Rosado, P., 2020
59. UNFCCC, 2015
60. Ritchie, H., Roser, M. & Rosado, P., 2020
61. Lewis A. et al., 2021
62. Eurostat, 2023
63. Hirvilammi, T. esitelmä 11.5.2023
64. IPCC, 2022
65. Moore, H., 2023
66. Moore, H., 2023, 46
67. Toivanen, T., 2023, 65–66
68. Syrjälä, H. & Hämäläinen, H.-K., 2019
69. World Overshoot Day, 2023
70. Toivanen, T., 2023e
71. Eskonen, A., Rissanen, J. & Kanerva, J., 2019
72. Syrjälä, H. & Hämäläinen, H.-K., 2019
73. Puurtinen, M. & Kotiaho, J. S., 2019
74. Syrjälä, H. & Hämäläinen, H.-K., 2019
75. Eskonen, A., Rissanen, J. & Kanerva, J., 2019
76. Järvensivu, P., ym. 2023
77. Seppälä, J. & Kannila, M.T., 2019
78. Korhonen, J.M, haastattelu 7.4.2023
79. Heikkurinen, P. & Ruuska, T., 2021
80. Lubarda, B., 2020
81. Lahtinen, V. & Purokuru, P., 2020, 153
82. Heikkurinen, P. & Ruuska, T., 122–132
83. Houtbeckers, E., haastattelu 7.3.2023
84. Kotiaho, J.S., 2017, 23
85. Työterveyslaitos, 2023
86. Moilanen, F., haastattelu 8.2.2023
87. Värri, V.-M., 2018,
88. Elonen, P., 2023
89. Ruuska, T., haastattelu 16.2.2023
90. Ruuska, T., haastattelu 16.2.2023
91. Korhonen, J., haastattelu 7.4.2023
92. Kurronen, S. & Haavisto, 2022
93. ILO, 2019
94. Ruuska, T., haastattelu 16.2.2023
95. Haila, Y., 2000
96. Salonen, A.O., & Bardy, M, 2015
97. Willamo, R. et al.2021
98. Joustenvirta, M., 2021
99. Heikkurinen, P. & Ruuska, T., 2021, 26-27
100. Salonen A.O., & Salonen, E., 2023, 270–271
101. Meckling, J., 2023
102. Vadén, T., 2019
103. Vadén, T. & Salminen, A., 2013
104. Diamond, J., 2005
105. Diamond, 2005, 529–542
106. Diamond, 2005, 546
107. Diamond, 2005, 530
108. Vadén, T., 2019
109. Ruuska, T., haastattelu 16.2.2023
110. Korhonen, J., haastattelu 7.4.2023
111. Kilpi, J., 2022

6

Kohti planetaarista hyvinvointia

On jo käynyt selväksi, ettei tuotannon ja kulutuksen jatkuva lisääminen tuo sellaista hyvinvointia, jota olisi järkevää tavoitella. Talouden kasvun tavoittelu yksityisten voittojen maksimoimiseksi ja julkisten hyvinvointipalveluiden rahoittamiseksi heikentää omaa ekologista perustaansa tällä hetkellä yhä kiihtyvällä tahdilla. Nykyisen järjestelmän puitteissa se lisää myös ihmisten eriarvoisuutta, koska resurssit jakaantuvat epätasaisesti maiden sisällä ja globaalisti. Pääomat kasaantuvat harvoille, eikä hyvinvointia tihku luokkayhteiskunnassa alaspäin siten kun on toivottu.

Mutta millaista sitten voisi olla talous, joka pysyisi maapallon ekologisten prosessien kantokyvyn rajoissa? Kuinka nykyinen tuotanto ja kulutus sopeutetaan ekologiseen perustaansa oikeudenmukaisesti niin, ettei vauraiden maiden ihmisten hyvinvointia romuteta ja kaikista köyhimpien maiden ihmistenkin elämän aineelliset perustarpeet tyydytetään? Millaista voisi olla kasvun jälkeinen talous? Mitä se tarkoittaisi olemassa olevalle luokkajolle ja olemassa oleville valtarakenteille?

Lähdetään kohta katsomaan, millaista kestävyysmurrosta nykyisen yhteiskunnan puitteissa tutkijat haluaisivat sysätä liikkeelle sekä

sitä, millaisia kapitalismin logiikan hylkääviä tapoja järjestää välttämätöntä tuotantoa ja kulutusta on hahmoteltu, ja miten ne toimivat. Kurkataan *osallisuustalouteen, solidaarisuustalouteen, kohtuutalouteen ja donitsitalouteen, solidaarisuustalouteen*. Ensin kuitenkin tutustutaan *planetarismiksi* kutsuttuun yhteiskunnalliseen ajattelutapaan, joka auttaa irrottautumaan ekonomistisesta ihmiskäsityksestä ja käsityksestä yhteiskunnasta ihmisten kilpakenttänä.

6.1 PLANETARISMIN YHTEISKUNTA-FILOSOFIAA

Takavuosien arvostettu vasemmistovaikuttaja, valtiotieteiden tohtori Ele Alenius pohdi eläkepäivinäänkin paljon maailman tilaa. Hän tarkkaili hieman sivummalta maailmaa, jossa luonnonresurssien liikakäyttö ja käytön epäoikeudenmukainen jakautuminen toisaalta uhkasivat aineellisen ylikulutuksen vuoksi ekosysteemien tasapainoa ja toimintaa, toisaalta tuottivat materiaalisesta niukkuudesta johtuvaa köyhyyttä ja inhimillistä kärsimystä. Ihmiskunnan fyysinen evoluutio ja

kulttuurievoluutio ovat Aleniuksen mukaan sillä tavalla ristiriidassa, ettei ihmiskunta ole oppinut elämään sovussa keskenään eikä ekosysteemistä tasapainoa vaalivalla tavalla. Uhka ei ole syntynyt pelkästään maailman väkimäärän kasvusta ja kulutuselämätavan yleistymisestä, vaan myös ihmislajin sisäisistä ristiriidoista ja kyvyttömyydestä ratkaista niitä ilman väkivaltaa ja sotia. Alenius pitää ihmiskuntaa ”teknisesti etevänä mutta viisaudeltaan vielä puolikasvuisena”, minkä vuoksi olemme nyt viemässä itseämme ja synnyinplaneettaamme perikatoon. Hän on samoilla linjoilla filosofi, akateemikko Georg von Wrightin kanssa kritisoidessaan länsimaisten teollisuusyhteiskuntien teknologiauskon hybristä ja korostaessaan humanin sivistyksen välttämättömyyttä ihmiskunnan selviytymisessä. Alenius kirjoittaa (1):

”Silmiinpistävää on, että molemmat suuret uhat, ekologiset ja joukkotuhoojien olemassaoloon liittyvät, ovat alkuaan lähtöisin lännen teollisista yhteiskunnista, jotka samalla ovat niin sanotusti korkeimman sivistystason maita. Tästä huolimatta nykyisestä tilanteesta voi tuskin syyttää sivistymistä ja sen lisäämistä sinänsä. Sen sijaan se osoittaa ihmiskunnan saavuttaman sivistyksen yksipuolisuuden ja sen suhteellisen vahvan teknisen olemuksen.”

Tilanteen korjaamiseksi Alenius esittää *planetarismiksi* kutsumansa ajattelumallin, jolla ihmisten taloudellinen toiminta järjestyttään luonnon kantokyvyn kannalta turvallisten rajojen (planetaariset rajat, ks. 1.1) sisäpuolelle niin, että se tuottaa hyvinvointia kaikille. Planetarismi on Aleniuksen mukaan syväle maailmankuvaan ja elämäntavoihin asti ulottuva periaate ja yhteiskuntafilosofia, joka muodostaa pohjan ajattelulle ja toiminnalle kohti turvallisempaa ja oikeudenmukaisempaa elämäntapaa. Se on välttämätön ajassa,

jota hallitsee nykyaikaisten, ekologisten kriisien ja joukkotuhoojien aiheuttama eksistentiaalinen uhka. Ihmisen ja planeetta Maan välisiin suhteisiin on syntynyt muitakin ulottuvuuksia kuin vain se, että olemme täällä. Ihmiskunta uhkaa teknologiallaan, arkisilla toiminnoillaan ja militaristisella kilpavarustelullaan valtavaa määrää Maan ainutkertaisia eliölajeja, myös itseään. Planetarismien lähtökohdaksi on siis ratkaista ”ihmiskunnan planetaarista suuruusluokkaa olevat ongelmat” ja sen tavoitteena on ”kokonaisvaltaisen yleismaailmallisen perustan luominen ihmiskunnan järkevälle tielle eteenpäin”. (2) Se on moniulotteinen ja monitasoinen oppimisprosessi, joka koskettaa niin yksilöitä, yhteisöjä, yhteiskuntia kuin ihmiskuntaa kokonaisuudessaankin. Planetarismi kytkeytyy vahvasti kulttuurievoluutioon, koska planetarismien tavoite – ihmiskunnan ekososiaalinen tasapainotila – voidaan saavuttaa vain sen suuruusluokan ratkaisujen avulla, jotka samalla merkitsevät tietoisista puuttumista kulttuurievoluution kulkuun. Kulttuurievoluutiota Alenius pitää ihmisolennon jatkuvana kypsyttämisen prosessina, joka on vielä ratkaisevalla tavalla kesken. Hänen mukaansa ihminen on ”yhteiskuntaolentona vielä liian alkeellinen ja sen vuoksi tieteellisteknologisten kykyjensä johdosta vaarallinen sekä itseään että koko luomakuntaa kohtaan”. (3)

Värrin tavoin Aleniuskin korostaa kasvatuksen merkitystä ihmiskuntaa uhkaavien yhteiskunnallis- ekologisten kriisien ratkaisussa. Hänen ajattelunsa tulee lähelle Georg von Wrightin ajatusta humanismista elämäntavoihin ja sivistymisprosessina. Ihmiskunnan sivistymisen hidastuminen edellyttää, että siirrämme seuraaville sukupolville lajimme eloonjäämisen kannalta ratkaisevia arvoja, kuten myötätuntoa kaikkia eläviä olentoja kohtaan ja toisten huomioon ottamista. Niin ikään meidän on kyettävä ohittamaan egoistiset vaatimukset itsensä muiden edelle aset-

tamisesta ja sitouduttava ottamaan globaalia vastuuta elämän edellytysten jatkumisesta – kilpailun sijaan suojelemaan elämää omalta itseltämme. Tässä yhteydessä Alenius puhuu ihmiskunnan eheytymisestä, joka on otettava ihmiskunnan päämääräksi luonnon kanssa tehtävän sovinnon rinnalle. Eheytyminen ei tarkoita vain sodan poissaoloa tai kansakuntien välistä teknistä rauhaa, vaan uudenlaista maailmankatsomusta, joka painottaa ykseyttä ja yhteyttä erillisyyden ja kilpailun sijaan. (4)

6.2 UUSI PÄÄMÄÄRÄ: ELÄMÄN HIIPUMISEN PYSÄYTTÄMINEN JA ELÄMÄN RUNSAUDEN ELVYTTÄMINEN

Ele Alenius kuoli marraskuussa 2022, mutta hänen ajatusperintönsä elää yhä. Planetaristisessa ajattelussa on voimaa laajentamaan käsitystä ihmisen toiminnan merkityksestä ympäristökriisien aiheuttamisesta ja ratkaisemisesta. Maan elonkehän suojelemisen merkitystä ihmiskunnankin tulevaisuudelle painottava ajattelu on vakiintumassa akateemiseen maailmaan. Sitä edustavat Suomessa mm. Jyväskylän yliopiston ekologien ja yhteiskuntatieteilijöiden resurssiviisausyhteistö JyU Wisdom, joka on kehittänyt *planetaarisen hyvinvoinnin* käsitteen, Suomen Akatemian strategisen tutkimusneuvoston alainen, ekososiaalisten murrosten päätöksentekoa parantava WISE-hanke, ekologista jälleenrakentamista pohtiva BIOS-tutkimusyksikkö ja Tampereen yliopiston ekohyvinvointivaltion kehittämistä tutkiva ORSI-hanke. Nämä kaikki hankkeet painottavat tiedontuotannon uudistamista yhteiskuntien monikriisin ratkaisemiseksi systeemisellä, tieteidenvälisellä yhteistyöllä.

Planetaarinen hyvinvointi tarkoittaa tilaa, jossa maapallon elossapitojärjestelmän kokonaisuuden ja ekosysteemien prosessien eheys säilyy siinä määrin, että lajit ja populaatiot voivat säilyä tulevaisuudessakin luontaisissa elinympäristöissään. Tämä edellyttää elämän hiipumisen pysäyttämistä maapallolla sekä elämän monimuotoisuuden ja runsauden elvytystä. Elämän elvytyksen edellytys puolestaan on syvälinen muutos ihmisyyhteisöjen todellisuuskäsityksessä ihmiskeskeisestä ekosysteemikeskeiseksi. (5)

Olemme sosiaalistuneet ajattelemaan, että maapallo kuuluu ihmisille. Tämän vuoksi lajimme vie jo kolme neljäsosaa maapallon pinta-alasta. Ennusteiden mukaan jokseenkin koskemattomia luonnonelinympäristöjä on vuonna 2025 vain alle 10 prosenttia maapallon pinta-alasta. Tällä on fataalit seuraukset meitäkin kannattelevalle lajien ja ekosysteemien muodostamalle elämän verkolle. Laajamittainen kaupungistuminen, massiiviset tuloerot, kestämaton kulutus ja kiihtyvä ilmaston lämpeneminen muokkaavat planeettaamme nyt enemmän kuin koskaan aikaisemmin tai muut luonnonvoimat yhteensä. Kuluva geologista aikakautta kutsutaan *antroposeeniksi*, eli ihmisen aikakaudeksi, joka on jo nyt jättänyt pysyvät jäljet maapalloon. Tämä tie vie massiiviseen tuhoon ja ihmislajinkin sukupuuttoon. Tällä hetkellä elämme hengenvaarallisessa harhassa kuvitellen, että voisimme hallita ekosysteemejä ja valjastaa ne ilman haitallisia seurauksia käyttömme.

Kestävä hyvinvointi voi toteutua ainoastaan maapallon rajallisuutta sekä kaikkien lajien olomassaolon ja kukoistuksen oikeutta kunniottaen. Elossapitojärjestelmän epävakauttamisen lopettaminen, maapallon ekosysteemien suojeleminen sekä ekologisten prosessien ja luonnonresurssien turvaaminen ovat välttämättömiä hyvinvoinnillemme. Planetaarinen hyvinvointi on reilun ekologisen kes-

tävyysmurroksen päämäärä, joka voidaan saavuttaa vain luopumalla ajatuksesta, että ihmislaji on pohjimmiltaan jotain aivan muuta kuin muut lajit. Tässä tiede tulee avuksemme. Parinkymmenen viimeksi kuluneen vuoden aikana tietomme muista elämänmuodoista on kasvanut valtavasti. Tiede on osoittanut esimerkiksi, että kasvit näkevät kuulevat, haistavat, tuntevat, ääntelevät, kommunikoivat keskenään, muistavat ja jopa uneksivat. (6) Sienet juttelevat sähköimpulsseilla; tähän mennessä sienirihmastoissa on havaittu käytettävän 50 eri ”sanaa”. (7) Ahvenet muodostavat pitkäikäisiä ystävyyssuhteita. (8) Delfiinit juoruavat toistensa selän takana (9), ja alligaattorit opettavat poikasiaan houkuttelemaan kepeillä lintuja. (10) Myös muilta lajeilta voi oppia. Simpanssien on arvioitu oppivan jopa 500 ihmisten viittomaa (11), eli määrän, jolla suorittaisi Suomessa jo viittomakielen A-tason tentin! Ihmisiä ja karpäsiä masentavat lajitoverien kärsimys ja omien vaikutusmahdollisuuksien puute. (12) Tätä kaikkea ei ole aiemmin huomattu, koska ihmiskeskeinen todellisuuskäsitys on estänyt meitä havaitsemasta, että meillä on paljon luultua enemmän yhteistä muiden lajien kanssa, enemmän yhteistä kuin eroja. Olemme ihmiskeskeisyydessämme keskittyneet itsemme ihailuun huomaamatta muidenkin lajien ihmeellisyyttä. Nyt siihen on vähitellen ehkä tulossa muutos. Silloin alamme myös ymmärtää, että meillä on *moraalisia velvollisuuksia* muunlaisia kansaeläjiämme kohtaan.

Tutkijoiden näkemykset siitä, kuinka paljon talouden rakenteita tulee muuttaa, jotta saavutamme planetaarisen hyvinvoinnin, vaihtelevat. Vaihtelua on ennen kaikkea siinä, mikä merkitys talouskasvulla ja markkinoilla nähdään prosessissa olevan. Vaikka markkinoiden nimiin vannova uusliberalistinen ajattelu on ollut valtavirtaa poliittisessa keskustelussa 1990-luvulta lähtien, ja se vaikuttaa vahvasti ns. *vihreän siirtymän* suunnittelun taustalla, ta-

louskasvun mahdollisuuksiin ekososiaalisten kriisien ratkaisussa kriittisesti suhtautuvien tutkijoiden kannanottoja näkyy julkisuudessa yhä enemmän. Tämä on tärkeää, koska keskusteluissa talouskasvun ja ympäristötuhon irtikytkennän ongelmia (ks. 1.3) ei muutoin juurikaan käsitellä. Talouskasvun kiihdyttämisen suotuisaa vaikutusta ympäristökatastrofin hillinnässä suosittelevat tutkijat viittaavat usein ns. ympäristötaloudelliseen Kuznets-käyrään. Sen mukaan (hiukan yksinkertaistaen) kasvava talous on ensin taipuvainen aiheuttamaan ympäristöongelmia, jotka voidaan myöhemmin, yhteiskunnan vaurastuttua, korjata puhtaammalla ja kalliimmalla teknologialla. Rikkaissa maissa toisin sanoen on enemmän rahaa luonnonelinympäristöjen suojeluun taloudellisen toiminnan vaikutukselta. Tutkimuskatsaukset kuitenkin ovat osoittaneet, että talouden tulotason, sen nousun ja nousun aiheuttamien ympäristöhaittojen välinen suhde on monimutkaisempi ja laajempi kuin aikaisemmin on ajateltu. (13)

Se, mistä tutkijoiden keskuudessa vallitsee yksimielisyys, on ongelmien laajuus ja viheliäisyys. Ongelmat on peritty aiemmilta sukupolvilta, ja niiden korjaamisessa pitäisi pystyä ajattelemaan samaan aikaan nopeaa ja hidasta muutosta sekä tehdä päätöksiä lyhyellä ja pitkällä tähtäyksellä. Ekologiset kriisit ovat ylisukupolvisia, ne ulottuvat vuosisatojen yli hamaan ihmiskunnan tulevaisuuteen. Samalla nyt tehtävät tai tekemättä jäävät toimet vaikuttavat eniten. Kuten filosofi Ville Lähde blogissaan kirjoittaa, nyt aikuisuuttaan elävät ihmiset määrittävät, millainen peritty tilanne nykyisillä koululaisilla on aikuisina käsissään: aloitettu urakka vai uhkaava umpikuja. Meistä täysikäisistä riippuu, luodaanko nyt vaikeita polkuriippuvuuksia vai avataanko lapsillemme mahdollisuuksia. (14)

Kyse on prioriteeteista. Meillä on varaa ihmisten perustarpeiden tyydyttämiseen, myös

hyvään koulutukseen ja terveydenhuoltoon. Sen sijaan meillä ei ole varaa kestävämpiin tavaroihin ja ”kiinakrääsään”. Talouskasvu-ideologian hylkääminen ja siirtyminen planetaarisen hyvinvoinnin tavoitteluun edellyttää siirtymistä ihmiskeskeisestä ajattelusta ja maailmankuvastajateemiseen, elämä- ja ekosysteemikeskeiseen ajatteluun ja todellisuuskäsitykseen. Niin kauan kuin emme sitä tee, riipumme kiinni mekanistisessa käsityksessä maailmasta ja ihmisestä erillään siitä.

Planetaarinen hyvinvointi rakentuu todellisuuskäsitykselle, joka tunnistaa elämän mysteeriluonteen ja tunnustaa ihmisjärjen rajallisuuden. Sen ääreen pysähtymisestä alkaa tarvittava mielenmuutos. Kirjailija, journalisti Emilia Männynväli kuvaa tätä esseessään (15):

”Meiltä öljyimperialismin kasvateilta on hävinnyt sisäinen tunto siitä, miten olla osa ekosysteemejä tuhoamatta niitä. Siihen kuuluu kiinteästi ymmärrys olioiden arvosta ilman, että mittatikkuna on ihminen. -- Jos ymmärrys on arvostuksen ja olemassaololluvan edellytys, tulee helposti pitäneeksi itseään kaiken muun mittana. Jos uskoo olevaksi vain sen, minkä ymmärtää, piirtää maailman järjensä muotoiseksi. -- Se, miten suhtaudumme ymmärryksen ja toiseuden rajan takana olevaan, on lopulta hyvin perustavanlaatuisen metafyyssinen kysymys. Käytännössä se näyttäytyy siinä, miten vakavasti järjen, ihmisyyden ja planeetan rajat otetaan. Ja juuri tieteessä on äärimmäisen tärkeää tunnistaa ja tunnustaa nämä rajat. Ne halkovat olemistamme nimenomaan materiaalisessa ja tämänpuoleisessa todellisuudessa. Emme voi kunnioittaa sitä kunnioittamatta myös sen tuntemattomuutta.”

6.3 HEIKKO TIETÄMINEN VAHVAN KESTÄVYYDEN PERUSTANA

Oikeudenmukainen ekologinen kestävyysmurros vaatii onnistuakseen meitä kysymään jo alkumetreillä itseltämme muutamia keskeisiä ja vaikeita kysymyksiä. Yhden niistä ovat taloustieteilijä Eva Houtbeckers ja kestävä ruokatalouden tutkija Galina Kallio sanoittaneet näin: ”Miten suhtaudumme meneillään olevassa ja alati kiihtyvässä elinympäristöjen muutoksessa toimeentuloon ja — ennen kaikkea — monilajiseen toimeen tulemiseen?” (16) Ilmaston muuttuessa ihmisen lisäksi muutkin lajit joutuvat tulemaan toimeen Suomeksi kutsutussa osassa maapalloa, luonnonolosuhteiltaan muuttuvalla boreaalisella kasvillisuusvyöhykkeellä. Kaikkien fysiologinen sopeutumiskyky joutuu koetukselle: sitä enemmän, mitä erikoistuneempi laji on kyseessä. Tiettyihin olosuhteisiin ja ravintoon erikoistumisessa ei ole kyse nirsoudesta, vaan evolutiivisesta sopeutumisesta. Jotkin lajit vain yksinkertaisesti eivät pysty elämään esimerkiksi ilman vanhoja ja kuolleita, eriasteisesti lahonneita havupuita. Houtbeckers ja Kallio huomauttavat, että kestävyysmurroksen onnistunut toteuttaminen vaatii vahvaan kestävyyskäsitykseen perustuvaa ajattelua (vrt. tämän raportin johdanto).

Vahva kestävyysajattelu poikkeaa totutusta, valistusajalta peräisin olevasta ihmis- ja yksilökeskeisestä maailmankuvasta. Se perustuu ekologissysteemiseen maailmankuvaan, jossa ihmisen paikka ekosysteemissä toisista lajeista perustavalla tavalla riippuvaisena huippusaalistajana on ymmärretty oikein: me tarvitsemme säilyäksemme monituisia muita lajeja ja häiriöttömästi toimivia ekosysteemejä. Ekosysteemit tai mikään toinen laji sen sijaan eivät tarvitse ihmistä. Tämän sanominen tuntuu tylyltä, mutta biologisessa mielessä

asia on juuri näin. Mikrobeille, raadonsyöjille ja lahottajille riittää biomassaa, eikä yksikään niistä ole tietävästi erikoistunut käyttämään vain Homo sapiensin kehoa. Se, mitä kutsumme luonnoksi, ei tarvitse ihmistä. Samalla olemme kuitenkin kehittyneet yhdessä monen lajin kanssa, historiamme kietoutuvat yhteen. Tämän biologian perusfaktan syvälinen ymmärtäminen on avain vahvaan kestävyysajatteluun. Ihmisen paikasta maapallon ekosysteemissä nimittäin seuraa (tai ainakin pitäisi seurata) oivallus ihmisen moraalises-ta tehtävästä. Meidän tärkeä tehtävämme toisista lajeista täysin riippuvaisena eli toisenvaraisena lajina ja älykkäänä, teknologiaa ympäristönsä muokkaamiseen käyttävänä eläimenä, on vapaaehtoisesti itse rajoittaa omaa haitallista vaikutustamme muuhun elonkehään. Meillä ei ole moraalista oikeutta hyväksikäyttää muunlaista elämää, muita lajeja ja niiden elinympäristöjä yhtään sen enempää kuin omaan selviytymiseemme on välttämätöntä. Tästä seuraa, että ihmisyyhteisöjen pitäisi kaikessa toiminnassaan keskittyä pysyttelemään luonnon kantokyvyn rajoissa; olla rikkomatta monimuotoisen elämän meitäkin kannattelevaa verkkoa. Se on välttämätön edellytys paitsi niiden lajien selviytymisen näkökulmasta, joihin toimintamme suoraan tai välillisesti voimakkaasti vaikuttaa, myös oman eloonjäämisemme kannalta.

Toisin kuin heikon kestävyuden tutussa ”kolmijalan” mallissa, jossa ekologinen, sosiaalinen ja taloudellinen kestävyys mielletään samanarvoisiksi, vahvassa kestävydessä talous nähdään alisteisena paikallisten ekosysteemien hyvinvoinnille. Seuraava haasteemme on määritellä, millainen toimeen tuleminen on mahdollista ja toivottavaa maapallon fyysikaalis-biologisten järjestelmien puitteissa. Tässä kohtaa Houtbeckers ja Kallio nostavat esiin heikon tietämisen olennaisen merkityksen kestävyysmurroksessa onnistumiselle. Heidän teesinsä on, että ekokriisin aikakau-

della tulee pyrkiä kohti vahvaa kestävyyttä ja heikkoa teoriaa samanaikaisesti. Kestävyuden ulottuvuudet (heikko/vahva) viittaavat maailmankuvaan, eli siihen, miten hahmotamme ihmistoiminnan osana ekosysteemin sen lajien elämää. Tietokäsitys viittaa siihen, mikä kussakin tilanteessa edustaa ”todellisuutta” sekä siihen, miten tämä todellisuus on tuotettu. Vaikka kirjallisuudessa käytetään yleisemmin käsitteitä heikko teoria (weak theory) ja heikko ontologia (weak ontology), Houtbeckers ja Kallio puhuvat tässä yhteydessä heikosta tietämisestä. Heille se on tietämistä, joka käsittää sekä ontologian, eli sen mitä uskomme olevan (olemassa), että teorian, eli käsitteet, viitekehykset ja menetelmät, joiden kautta havaitsemme ja ymmärrämme sitä, mikä on olemassa. (17)

Houtbeckers ja Kallio nostavat vihreän kasvun ideologian esimerkiksi heikosta kestävydestä ja vahvasta tietämisestä. Vihreän kasvun ohjelmissa oletetaan ympäristöongelmien olevan ratkaistavissa ensisijaisesti lisäämällä ja kehittämällä parempaa, ”puhdasta” teknologiaa. Tällainen teknisrationaalinen maailmankuva eroaa käytäntöajattelusta, jonka eräissä suuntauksissa tietokäsityksen voi tulkita olevan heikko. Houtbeckers ja Kallio huomauttavat, että vaikka keskustelu kestävydestä on tavoittamassa käytäntöteoreettiset pohdinnat, ei ekologia ole juurikaan ollut läsnä tässä ajatteluperinteessä. Koska monet käytäntöteoriat sivuuttavat ekologian, se voi toimia esimerkkinä heikon kestävyuden ja heikon teorian risteymästä. Toinen esimerkki heidän mukaansa voi olla anarkismi silloin, kun suuntauksen maailmankuva ei perustu vahvaan kestävyteen. Vahvan tietämisen ja vahvan kestävyuden risteymään ääriesimerkkinä voi sijoittaa ekofasismia, jossa sanellaan ekologinen maailmankuva.

Vahvan kestävyuden ja heikon tietämisen risteymään on mahdollista sijoittaa moninaisia

tietämisen tapoja. Houtbeckersille ja Kalliolle vahva kestävyys kuvaa maailmaa, jossa ymmärretään kaiken elävän yhteenkietoutuminen. Heikko tietäminen taas tukee sellaista tietämistä (onto-epistemologiaa), jossa pyrimme arvostamaan monimuotoisuutta, osoittamaan uteliaisuutta tuntemattomalle ja ymmärtämään erilaisuutta. (18)

Houtbeckers ja Kallio kyseenalaistavat sen, että voimme aidosti ymmärtää toimeentulon monilajista perustaa pelkästään vahvan kestävyuden puitteissa. Tarvitaan heikkoa tietämistä. Tämä tarkoittaa heidän mukaansa sitä, että tiedämme ja tiedostamme eri tavoin. Toimeentulo mielletään oletusarvoisesti palkkatyöksi, vaikka toimeen tulemisen tapoja on (ollut) monia. Hyvinvointivaltion turvin luodut instituutiot – kuten palkkatyö, sosiaaliturva ja eläkkeet – mahdollistavat kestävämmien tuotanto- ja kulutustasojen ylläpitämisen, mikä palvelee maapallon asukkaiden vähemmistöä. Nämä vallitsevat toimeentulon mallit perustuvat luonnon antimien riistoon, ylläpitävät joidenkin väestöryhmien hyödyksi koituvaa talouskasvua ja muuntavat energiaa muotoon, jota ei voi enää hyödyntää elämän ylläpitämiseen. Vallitsevana pidettyä talousnäkemyistä kuitenkin haastetaan monissa keskusteluissa. (19)

Talousjärjestelmiä tutkinut ekofeministi Ariel Salleh osoittaa, miten yhteiskunnat rakentuvat ekologiselle velalle. Taloudellisessa puhe- ja toimintatavassa toimijuus määritellään palkkatyönä ja yrittäjyytenä. Niistä koituvat hyödyt jaetaan vain harvoille, kun taas kustannukset jaetaan kaikille. Tämä ”tuottava työ” ei ole mahdollista ilman uusintavaa työtä, jota usein tekevät naiset tai siirtolaiset palkatta kotitalouksissa tai pienellä palkalla julkisella sektorilla. Teollisen työn puhetapa ei siis pidä työnä ihmisten hoivaa toisiaan ja muunlajisia kohtaan. Vaikka arvoa muodostuu, sitä ei (voi) mitata rahassa. Molemmat

edelliset työn muodot ovat mahdollisia, koska ne perustuvat ekologiaan. Salleh korostaa, että globaalin pohjoisen rahalliset korvaukset väkivaltaisesta kolonisaatiosta globaalille etelälle voivat olla taloudellinen vastaus ekologiseen velkaan, mutta ratkaisu ei ole ympäristöystävällinen, koska vaihtoarvo ja metabolinen arvo ovat täysin ristiriidassa keskenään. Yksi hyödyllinen strategia voisi Sallehin mukaan olla uudistaa pohjoisen pallonpuoliskon talouksia ekologisesti kestäviksi etelän opastamina, verkostoyhteistyöllä. Tämä ”etelän epistemologia” voisi antaa suunnan ja toivon niin opettajille, tutkijoille ja päätöksentekijöille kuin työläisille, naisille ja postkolonialistisille ja ekologisille aktivisteille. (20)

Ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviä toimeen tulemisen muotoja olisi luontevaa hahmotella paikallisen, alkuperäiskansojen tiedon pohjalta. Tässä yhteydessä filosofi Tere Vadén puhuu teollisten yhteiskuntien alkuperäkanisaistumisesta. (21)

Suomessa esimerkiksi saamelaiset ovat eläneet vuosituhansia tuhoamatta ekosysteemejä. Me maahanmuuttajien jälkeläiset voisimme siis oppia paljon heiltä. Houtbeckers ja Kallio korostavat, että yhä useammat kestävyystutkijat ja ajattelijat korostavat uusia toimeentulemisen malleja kehitellessään paikkaan sidottua, tietyn elinympäristön tuntemiseen perustuvaa tietoa. Näissä malleissa pyritään kasvattamaan resilienssiä palauttamalla yhteisöllisiä elämämuotoja, mitä voi kutsua alkuperäiskansaisumiseksi. Paikallisyhteisöt ja -taloudet ovat eläviä ja elättäviä kokonaisuuksia, joiden tehtävänä on ylläpitää ihmiskunnan tulevien sukupolvien elämän edellytyksiä: huolehtia maan hedelmällisyydestä, palauttaa vesikiertoja ja hillitä ilmastokatastrofia, pandemiauhkia sekä muita systeemisii kriisejä. Luontokadon torjuminen ja maaperän köyhtymistä korjaava elonkehän elvytys edellyttävät maan-

käyttöä, joka sitoo hiiltä maaperään. Kai Vaara kirjoittaa esseessään (22), kuinka taloudesta puhumisen sijasta siirrytään toimeentulon erilaisten, hyvin konkreettistenkin ulottuvuuksien ymmärtämiseen, oikeuttamiseen ja kehittämiseen. Markkinasysteemin rinnalla keskitytään erilaisiin jakamisen tapoihin kohtuullisen aineellisen hyvinvoinnin turvaamiseksi kaikille ihmisille.

Uudenlaisten yhteiskunta- ja talousmallien mielikuvittelu rajautuu usein juuri tietämisen varmuuteen. Vallitsevassa ilmapiirissä muutoksen vaatiminen tuntuu edellyttävän sitä, että tulisi tietää täsmälleen, millainen maailma muutoksen jälkeen on, ja millaisin askelin sinne päästään. Tällaisten vaatimusten esittäminen kumpuaa teknisrationaalisesta maailmankuvasta. Pitäisi ikään kuin olla valmis kartta ja kompassi, jolla suunnistaa muuttuvassa maastossa. Niitähän meillä ei ole. Tässä historiallisessa käännekohdassa ihmiskunnalla on varmaa tietoa vain siitä, minkälainen yhteiskuntien kehitys johtaa ekologisten ja sosiaalisten kriisien pahenemiseen. Se, mitä nyt tarvitsemme, on resilienssi. Tarvitsemme mielenmalttia ja kykyä sietää epävarmuutta, pelkoakin. Ja tarvitsemme kapitalistisen kilpailumentaliteetin ylittämistä, kaikki rajat ylittävää solidaarisuutta ja sen mittakaavan yhteistyötä, jota on nähty vain ihmiskunnan alkuhämärissä.

Kuten Houtbeckers ja Kallio toteavat, loputkin planetaariset rajat sekä ilmasto- ja ympäristökatastrofin keikahduspisteet voivat tulla vastaan hyvinkin yllättäen. Tällöin vallitsevat asetelmat, instituutiot tai ajatus- ja puhuvat saattavat ottaa nopeastikin uuden suunnan. Nykyiset tapamme hankkia toimeentulo saattavat tulla mahdottomiksi, mutta toisaalta mahdottomina pitämämme toimeentulon mallit voivat tulevaisuudessa olla valtavirtaa. (23) Heikko tietäminen voi

olla pelottavaa, sillä se edellyttää sen myöntämistä, ettei tiedä. Se on kuitenkin enemmän varovaisuusperiaatteen mukaista, koska vahva tietäminen paljastuessaan luulemiseksi voi aiheuttaa peruuttamattomia keikahduksia. Hyvin todennäköisesti toimeentuleminen Suomessakin muuttuu uusissa ilmasto-oloissa haastavammaksi, jolloin resilienssiämme kasvattavat ennen kaikkea kykymme sietää epävarmuutta ja yhteiskunnan joustovara. Meillä on oltava riittävän paljon ja riittävän monipuolisia, tarvittaessa käyttöön otettavia keinoja turvata ihmisten hyvinvointi yllättävissäkin tilanteissa. Ja todennäköisiin mullistuksiin, kuten ihmisten joukkopakoon elinkelvottomiksi käyville asuinseuduilta, pitää alkaa varautua jo nyt.

6.4 YHTEISKUNNAN AINEENVAIHDUNNAN MUUTOS JA IHMISTEN PERUSTARPEIDEN TYYDYTYKSEN

Emme nykyjärjestelmällä pysty takaamaan riittävää, perustarpeet tyydyttävää aineellista elintasoa kaikille ihmisille ekosysteemien toimintakykyä heikentämättä eli ylittämättä planeetan ekologisia ja materiaalisia rajoja. Siksi on aivan välttämätöntä muuttaa nykyisiä sosioteknisiä tarpeiden tyydytyksen järjestelmiämme, eli puuttua tuotantoon, kulutukseen ja niihin liittyvään infrastruktuuriin. Hyvinvointia on alettava tuottaa radikaalisti pienemmillä energia- ja materiaalipanoksilla. Meidän on ymmärrettävä, mitä niukkuus ja riittävyys planeetan rajoissa tarkoittaa. Se tarkoittaa, että vaikka joitain resursseja, esimerkiksi mineraaleja, olisi vielä saatavilla, niiden riittävyys tulevaisuudessakin tulee turvata. Meidän tulee siis pidättäytyä käyttämästä nyt luonnonresursseja, jotka on varattu

tuleville sukupolville. Tämä ajatus on planeetaarisen hyvinvoinnin mukainen, sillä siinä oikeudenmukaisuus ja solidaarisuus ulottuu koskemaan vielä syntyvätömiäkin ihmisiä ja muunlajisia olentoja. (24)

Kestävyysmurros aloitetaan totutussa maailmassa, mutta se saadaan valmiiksi erilaisessa maailmassa. Kiihtyvä ilmastonmuutos mulistaa kaikkien inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden elinympäristöt lukuisilla eri tavoilla, joita emme vielä edes kykene tarkkaan hahmottamaan, niiden seurauksista ja yhteisvaikutuksista puhumattakaan. Tämä luonnontieteellinen fakta tulee huomioida siirtymäpolitiikassa, jonka avulla yhteiskunnan sosiotekniset järjestelmät, esimerkiksi ruoantuotanto, uudistetaan. Ilmastonmuutosta on hillittävä kaikin ekosysteemien toiminnan turvaavin keinoin. Siihen pitää yrittää myös sopeutua kasvattamalla yhteiskunnan resilienssiä kehittämällä joustavia toimintatapoja yllättäviinkin tilanteisiin. Meillä pitää jatkuvasti olla käytössä erilaisia tapoja reagoida uudenslaisiin ilmiöihin, esimerkiksi pitkiin kuivuusjaksoihin tai kuivuuden ja tulvien yhdistelmiin. Kestävyysmurrosta ei voi onnistuneesti toteuttaa ilman, että muuttuvat olosuhteet huomioidaan riittävästi. Koska kyseessä on vuosikymmenien prosessi, olosuhteet ehtivät muuttua paljonkin.

Planetaarisen hyvinvoinnin tulevaisuudesta tarvitaan laaja yhteiskunnallinen keskustelu. Ilmastonmuutoksen hillinnästä ja siihen sopeutumisesta sekä luontokadosta aiheutuu kustannuksia. Miten nämä jaetaan oikeudenmukaisesti? Miten vauraus jaetaan oikeudenmukaisesti eri ihmisryhmille ja alueille, kun nykyinen, kestävä elintaso käy mahdottomaksi? Kuinka kestävään tulevaisuuteen tarvittavat investoinnit rahoitetaan? Entä miltä näyttää tulevaisuuden yhteiskunta, jonka tueksi olemme rakentaneet sen ekologista perustaa heikentämättömän talousjärjestel-

män? Millainen on yhteiskunta, jossa ihmisten hyvinvointi ei enää ole pois muilta lajeilta ja monimuotoisen elämän edustajien tulevilta sukupolvilta?

Reilun kestävyysmurroksen ytimessä on yhteiskunnan aineenvaihdunnan muutos parin seuraavan vuosikymmenen sisällä. Tuotannossa ja kulutuksessa yhteiskunnan läpi virtaavat energia- ja materiaalivirrat on sopeutettava planeetan ekologisten järjestelmien kantokykyyn ja luonnonresurssien riittävyteen. Se tarkoittaa näiden virtojen supistamista, hidastamista ja yksinkertaistamista, jotta ekologiset järjestelmät kykenevät palautumaan aiheutetusta haitasta, ja samalla voidaan turvata elämän perustarpeiden tyydyttäminen kaikille ihmisille jatkossakin.

Kuten BIOS-tutkija, filosofi Ville Lähde on todennut, toisiinsa vaikuttavat muutokset ulottuvat kaikille elämänaloille. (25) Vähäpäästöiseen energiaan siirtyminen ei riitä. Ei riitä sekään, että kierrätetään resursseja ja vähennetään tuotannon päästöjä, vaan on tehtävä eri asioita eri tavalla. Yhteiskunnan on muututtava olemukseltaan erilaiseksi. Teollisuuden tiedevetoisen kestävyysmurroksen toteuttaminen vaatii paljon kokonaisvaltaista suunnittelua ja koordinoitua. Sitä varten BIOS-tutkijat esittävät tiedevetoisen, monialaisen suunnitteluyksikön perustamista valtioneuvoston kanslian alaisuuteen. Paavo Järvensivun mukaan valtiolla on kestävyysmurroksessa olennainen rooli. Esimerkiksi Suomen metsäteollisuus olisi kehittynyt nykyiseen muotoonsa ilman valtio-omisteisia yhtiöitä, valtiollisia investointeja ja julkisin varoin maksettua metsätieteellistä tutkimusta. (26) SAK:n ilmastoasiantuntija Pia Björkbacka painottaa, että yksikön toimenkuvaan kuuluisivat alakohtaisen työllisyys- ja osaa- mistarvekartoitusten tekeminen yhteistyössä sidosryhmien, esimerkiksi työmarkkinajärjestöjen kanssa. (27)

Luonnonelinympäristöjä voisi olla viisasta rauhoittaa ihmisen hyväksikäytöltä kokonaan varovaisuusperiaatteen mukaisesti niin, että lopulta puolet jää maapallon maa- ja vesipinta-alasta jää 8 miljardille täällä elävälle muulle lajille kuin ihmiselle. Tämä Harvardin yliopiston edesmenneen biologian professorin (ja biodiversiteetti-käsitteen luoja) Edward Osborne Wilsonin kirjassaan *Half-Earth: Our Planet's Fight for Life* (2016) esittämä tavoite on realistinen, kun tuotantoa priorisoidaan, ja ihmisten tarpeettomia mielihaluja palvelevaa teollisuutta ajetaan alas. Luonnon elpyminen alkaa joka tapauksessa, kun teollinen tuotanto ennemmin tai myöhemmin vähenee maailmanlaajuisesti. Elpymisen ajallinen kesto riippuu siitä, kuinka monta lajia ehdimme tuhota ennen sitä. Siksi maankäytön välttämättömät muutokset tulee aloittaa välittömästi. (28)

Metsien muuttamista pelloiksi tai hävittämistä rakentamisen alta pitää hillitä ekologisista syistä. (29) Voisi olla viisainta lopettaa se kokonaan, ja rajoittaa kaikkea uudisrakentamista ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi myös rakennusmaaksi muutetuilla alueilla. Ellei tämä ole mahdollista, on viimeisenä keino turvauduttava velvoittavaan, ekologiseen ylikompensointiin eli suojeltava tai ennallistettava suurempi alue kuin tuhattu oli. Myös metsätalouden on uudistuttava perin pohjin, koska nykyinen metsätalous on ajanut yli 700 ensisijaisesti metsäelinympäristöä tarvitsevaa eliölajia ja lähes 80 % metsätyypeistä uhanalaiseksi (30). Se on myös romahduttanut metsien hiilensidonnana. (31) Metsänkäsittelyjä on vähennettävä ja käsittelymenetelmien muututtava, jotta luonto voi elpyä riittävästi. (32) Metsien puulajien monipuolisuutta ja erityisesti lehtipuiden osuutta tulee lisätä, samoin metsien eri-ikäisrakenteisuutta. Puiden ikä- ja järeysluokitukset tulisi palauttaa metsälakiin, jotta puita ei hakattaisi liian nuorina. Hakkuiden määrää on viisasta vähentää nykyisestä n. 73 miljoonasta puukuutiosta vuodessa, ja

avohakkuiden sijaan käyttää jatkuvan kasvatuksen menetelmiä puuraaka-aineen saamiseksi. Hakkuille on saatava ekologiseen tutkimustietoon perustuvat ylärajat sekä valtakunnallisella että maakunnallisella tasolla. Tutkijat ovat useaan otteeseen todenneet, että Suomen metsäteollisuuden rakennetta pitää uudistaa. Bulkisellun sijaan tulee alkaa valmistaa korkeamman jalostusarvon tuotteita, jolloin puita ei tarvitse hakata niin paljon. (33)

Maatalous on metsätalouden ohella merkittävä kasvihuonekaasujen ja vesistö päästöjen lähde. Suurin osa maatalouden ympäristökuormituksesta syntyy eläinproteiinin tuotannosta eli eläinten kasvatuksesta. Yhdistyneiden kansakuntien elintarvike- ja maatalousjärjestön (FAO) julkaisemassa raportissa karjankasvatuksen todetaan olevan merkittävä tekijä yksittäisten ekosysteemien heikkenemisessä ja koko planeetan elossapitojärjestelmän epävakauttamisessa. Maailmanlaajuisesti se on yksi suurimmista kasvihuonekaasujen lähteistä ja luontokadon aiheuttajista. (34) Sen on arvioitu olevan myös suurin vesistöjen pilaantumisen aiheuttaja. (35) Eläintuotantoa pidetään yhtenä tärkeimmistä nykyisen, kuudennen joukkosukupuuuuttoaallon ajureista. (36) Laiduntaminen vie 26 % maapallon jäätömmästä maanpäällisestä pinnasta, ja rehukasvien tuotanto vie noin kolmanneksen kaikista viljelysmaista. (37) On arvioitu, että lihan kulutus kasvaa elintason ja globaalin keskiluokkaistumisen sekä väestönkasvun myötä, ja että sillä on tuhoisat seuraukset elämän monimuotoisuudelle ja runsaudelle. (38) Eläintuotannon vähentäminen on ensimmäinen askel kohti ekologisesti kestävämpää maataloutta Suomessa ja muualla. Se voisi myös auttaa ratkaisemaan maailman nälkäongelmaa. BIOS-tutkija Ville Lähde on todennut, että huomioitaessa eläintuotannon valta-asema ja sen heikko hyötysuhde sekä erilaiset hävikin muodot, ylituotanto on maailman ruokajärjestelmän peruspiir-

re. Silti 2–3 miljardia ihmistä kärsii nälästä laajemmin ymmärrettynä. (39)

Maatalouden reilun kestävyysmurroksen ytimessä on tuotantorakenteen muuttaminen sekä ekosysteemien, alkutuotannosta vastaavien ihmisten ja muunlajisten eläinten hyvinvointi. Maatalouden kestävyysmurroksen tutkijoiden mukaan ihmisravinnoksi viljeltävien kasvien osuutta on viisasta lisätä ja kehittää ekologisempia viljelytapoja, kuten monilajiviljely ja vuoroviljely. (40) Tutkijoiden mukaan ekologisella tehostamisella (*ecological intensification*) voidaan parantaa maataloustuotannon kestävyyttä. Maataloustieteessä ekologisella tehostamisella tarkoitetaan toimintatapaa, jossa teollisten tuotantopanosten käyttöä viljelyssä vähennetään ja korvataan luonnon ekologisilla prosesseilla. Tavoitteena on ylläpitää tai nostaa satoja tukemalla ja hyödyntämällä luonnon prosesseja ja kiertokulkuja. Vaikka teollisten tuotantopanosten käyttö on lisännyt satoja ja ruokaturvaa 1960-luvulla alkaneen teknisen kehityksen myötä, on tuottavuuden kasvulla ollut kova hinta. Teollisten tuotantopanosten nykyinen laajamittainen ylikäyttö synnyttää merkittäviä ympäristöhaittoja. Siirtyminen yhden viljelykasvin monokulttuurista monen kasvin viljelykiertoon samoin kuin viherlannoituksen lisääminen nostavat useimmiten satoja. ekologista tehostamista voidaan käyttää satojen nostoon, kun typpilannoitusta on niukasti saatavilla. Toisaalta ekologisen tehostamisen käyttöönotto mahdollistaa myös typpilannoituksen vähentämisen ilman sadonmäärän alenemista. (41)

Tutkijoiden mukaan maataloustuet ovat tärkeässä asemassa ruoantuotannon reilussa kestävyysmurroksessa, jonka tavoitteena on vähentää maatalouden kasvihuonekaasupäästöjä ja haitallista vaikutusta luonnon monimuotoisuuteen. Ongelmana on maataloustuotuksen vaikutusten ristiriitaisuus tavoitteeseen

nähdessä. Luonnonvarakeskuksen katsauksen mukaan osa maa- ja metsätalouden tukijärjestelmistä edistää ja osa heikentää Suomen ilmastotavoitteiden toteutumista. (42) Sama koskee biodiversiteettitavoitteita. Vuonna 2021 maatalouteen kohdennettiin yli 0,9 miljardia euroa sellaisia määrärahoja, joiden arvioitiin sisältävän ympäristölle haitallisia elementtejä. (43) Ympäristöministeriön vuonna 2015 tehdyn selvityksen mukaan tukien monimuotoisuusvaikutukset ovat usein yhdistelmä välittömiä ja välillisiä (suoria ja epäsuoria) osatekijöitä. Välittömät eli suorat vaikutukset ovat kytköksissä toimintaan, esimerkkinä metsätien rakentamisen aiheuttama elinympäristöjen pirstoutuminen. Tuen kausaalisuhte monimuotoisuusvaikutukseen on näissä tapauksissa kohtuullisen selkeä. Välilliset eli epäsuorat vaikutukset taas ovat ajallisesti ja/ tai paikallisesti irrallaan niistä aiheuttaneesta toiminnasta, esimerkkinä kasvihuonepäästöjen aiheuttama ja kiihdyttämä ilmastonmuutos. (44)

Maatalouden lisäksi myös kalatalous on uudistettava ekologisesti kestäväksi. Liikakalastuksen estämiseksi Suomessa onkin jo siirrytty vuonna 2017 silakan, kilohailin ja lohen osalta toimijakohtaisiin kiintiöihin EU:n asettamien pyyntirajoitusten mukaisesti. (45) Kalastuksen kiintiöiden toteutuksen valvonnasta on pidettävä huoli. Lisäksi kalastuksen määrän ylärajoja tulee tarkistaa tilanteen mukaan tutkimustiedon pohjalta pienenevien kalakantojen vaalimiseksi. Jos kaloille huomattavaa stressiä (46) aiheuttava kalankasvatusta halutaan jatkaa, sen menetelmiä tulee kehittää ekologisemmiksi. Tällä hetkellä kalankasvatus aiheuttaa huomattavan paljon Itämeren rehevöittäviä päästöjä. (47)

Kiertotalouden edistämisestä huolimatta tarvitsemme jonkin verran kaivostoimintaa, vaikka heikon kestävyuden vihreän kasvun agendan sijaan kestävyysmurrosta edistet-

täisiin vahvan kestävyuden pohjalta. Kaivos-toiminnan osalta Suomessa on paljon parannettavaa. Suomen Luonnonsuojeluliitto on esittänyt lausunnossaan uudesta kaivoslaista tiedeperusteisen vaatimuslistan (48) välttämättömistä kaivoslain uudistuksista, joilla kaivostoiminnan ekologisille järjestelmille aiheuttavat haitat pyritään supistamaan ekosysteemien kantokyvyn rajoihin. Vaatimuksiin kuuluu mm. kaivos Hankkeiden ympäristöluvan saannin tiukentaminen, kaivostoiminnan ja malminetsinnän kieltäminen suojelualueilla, saamelaisten oikeuksien takaaminen, kaivosten jätehuollon parantaminen, kaivostonnettomuuksien vakuussummien nostaminen ja maanomistajien vaikutusmahdollisuuksien takaaminen lupaprosesseissa.

Ilmastonmuutokseen liittyvät sään muutokset lisäävät paitsi satoon vaikuttavan sadan vaihtelua myös kasvitautien ja kasveja syövien hyönteisten lisääntymiseen liittyviä ruokaturvariskejä. Samoin monet ihmisille haitalliset taudinaiheuttajat hyötyvät lämpenevästä ilmastosta. (49) Sopeutumisen tarve tulee olemaan suuri. Ilmastonmuutokseen sopeutumisessa totutun kaltaiset huoltovarmuusrakenteet, esimerkiksi ruoka-aineiden varmuusvarastot, eivät yksin riitä turvaamaan ihmisten aineellisten perustarpeiden tyydyttämistä. Tutkijat ovatkin painottaneet ruokajärjestelmien uusimista proteiinipitoisiin kasvikkunnan tuotteisiin perustuviksi. Rehuntuotannosta vapautuva peltoalan viljely ihmisravinnoksi kelpaavilla kasveilla hillitsee ilmastonmuutosta, ympäristön kemikalisoitumista ja vesistöjen rehevöitymistä sekä parantaa globaalia ruokaturvaa. (50) Tällä hetkellä suurin osa Suomen peltoalasta, paikoitellen jopa 80 %, käytetään rehuntuotantoon. Nykyisen ruokajärjestelmämme ongelmana on myös riippuvuus öljystä, lannoiterraaka-aineista ja hyönteismyrkyistä, jotka tuodaan ulkomailta. Viljelytapojen kehittäminen ja ruoantuotannon omavaraisuusasteen nos-

taminen ovat keskiössä maatalouden kestävyysmurroksessa. (51)

Ilmaston kuumenemista on hillittävä kiireesti, mutta lisäksi pitää yrittää varautua ja sopeutua siihen, että ilmasto ei kuumene keskimäärin vain yhtä ja puolta tai kahta astetta, vaan mahdollisesti enemmänkin. Suomi kuuluu lumi- ja metsäilmaston kostea- ja kylmätyypiseen tyyppiin. Tässä ilmastotyyppissä keskilämpöjen nousu on vieläkin suurempaa. (52) Se tarkoittaa haasteita maataloudellemme. Suomessa maatalouden kannalta suurin ongelma ei kuitenkaan ole ilmaston lämpeneminen vaan äärisäiden yleistyminen.

Metsätalouden ohella myös maatalous on merkittävä kasvihuonekaasujen ja vesistö-päästöjen lähde. Suurin osa maatalouden ympäristökuormituksesta syntyy eläinproteiinin tuotannosta eli eläinten kasvatuksesta. Yhdistyneiden kansakuntien elintarvike- ja maatalousjärjestön (FAO) julkaisemassa raportissa karjankasvatuksen todetaan olevan merkittävä tekijä yksittäisten ekosysteemien heikkenemisessä ja koko planeetan elossapitojärjestelmän epävakauttamisessa. Maailmanlaajuisesti se on yksi suurimmista kasvihuonekaasujen lähteistä ja luontokadon aiheuttajista. Sen on arvioitu olevan myös suurin vesistöjen pilaantumisen aiheuttaja. Eläintuotantoa pidetään yhtenä tärkeimmistä nykyisen, kuudennen joukkosukupuuttoaallon ajureista. Laiduntaminen vie 26 % maapallon jäättömästä maanpäällisestä pinnasta, ja rehukasvien tuotanto vie noin kolmanneksen kaikista viljelysmaista. (53) On arvioitu, että lihan kulutus kasvaa elintason ja globaalin keskiluokkaistumisen sekä väestönkasvun myötä, ja että sillä on tuhoisat seuraukset elämän monimuotoisuudelle ja runsaudelle. (54) Eläintuotannon vähentäminen on ensimmäinen askel kohti ekologisesti kestävämpää maataloutta Suomessa ja muualla. Se voisi myös auttaa ratkaisemaan maailman nälkän-

gelmaa. BIOS-tutkija Ville Lähde on todennut ylituotannon olevan maailman ruokajärjestelmän peruspiirre. Tämä johtuu eläintuotannon valta-asemasta, heikosta hyötysuhteesta sekä erilaisista hävikin muodoista. Ylituotannosta huolimatta 2–3 miljardia ihmistä kärsii nählästä laajasti ymmärrettynä. (55)

Luonnonvarakeskuksen DEFORFO-hankkeessa (56) arvioitiin, kuinka kansallista ruokaturvan ennakoitijärjestelmää tulisi kehittää, jotta ruokaturvan heikentymistä shokkitilanteessa voitaisiin ehkäistä. Tuloksista kävi ilmi, että ruokajärjestelmämme kestävyys heikoin kohta on alkutuotanto ja sen heikko kannattavuus. Projektin tutkijat esittävät, että ruokajärjestelmän resilienssi tulee sisällyttää sen kehittämistä ohjaaviin strategioihin, ja sille tulisi luoda selkeät tavoitteet ja kriteerit. Suomella on runsaat vesivarat, ja kuivuusriskit ovat pieniä muuhun maailmaan verrattuna. Ruokaturvamme on maailman huipputasoa. Suomessa ilmastonmuutos keskimäärin lisää sademääriä, mutta kuivuuden riskit kasvavat etenkin kesällä Etelä- ja Keski-Suomessa. Luontopohjaisilla ratkaisuilla voidaan hallita tulvariskejä. Käytännössä tämä tarkoittaa Suomessa esimerkiksi peltojen vesienhallinnan menetelmien laajaa käyttöönottoa.

Yhteiskunnallisen suunnittelun merkitys painottuu myös ruokajärjestelmän uusimisessa. Kuten aiemmin kävi ilmi, peltoalaa olisi järkevää vapauttaa rehuntuotannosta ihmisravinnoksi sopivien, valkuaisainepitoisten kasvien viljelyyn vähentämällä eläintuotantoa huomattavasti. Samalla eläintuotannon ympäristökuormitus vähenisi ratkaisevasti. Maaperästä voidaan huolehtia nykyistä paremmin monilajiviljelyn ja vuoroviljelyn avulla. Viljelystä turvemailla pitää nykytiedon mukaan päästä eroon (57). Suuri osa turvellidoista on rehuviljelyssä, joten elänteollisuuden supistaminen tai jopa laajamittaisen,

teollisen eläintuotannon lopettaminen mahdollistaisi näiden alueiden vapauttamisen ruoantuotannosta. On äärimmäisen tärkeää, että maatalouselinkeinoista toimeentulonsa saavat ihmiset otetaan ekologisten ruokajärjestelmien suunnitteluun mukaan. Ruoantuottajien merkitys jokapäiväiselle selviytymisellemme on ratkaiseva, ja heillä on olennainen rooli kestävyysmurroksen onnistumisessa.

Ruokaturvaa ja ruoantuotannon omavaraisuusastetta pitää nostaa kehittämällä ja ottamalla laajamittaisesti käyttöön myös kaupunkiviljelyä. Siirtyminen yksityisautoilusta lihasvoimalla ja joukkoliikenteellä liikkumiseen vähentäisi paitsi liikenteen aiheuttamia päästöjä myös maan raskasmetallikuormitusta, jolloin viljelyksiä voitaisiin perustaa entisille parkkipaikoille ja kerrostalojen katoille ja seinille. Maailmalla yleistyvän *vertikaaliviljelyn* mahdollisuuksiin ei Suomessa ole vielä tartuttu. Monissa muissa maissa Babylonin riippuvat puutarhat ovat kuitenkin jo tekemässä paluuta 2600 vuoden tauon jälkeen urbaaneihin keskuksiin uudenlaisina kasvimaina maapinta-alan käytyä vähiin. (58)

FAO:n maaliskuussa 2023 julkaiseman tutkimusraportin mukaan (59) lähes puolet globaalin ruoantuotannon kasvihuonekaasuista muodostuu mätänevästä ruoantähteistä. Ruokahävikki tuhlaa myös resursseja valtavasti. Ruoan haaskuun ja hävikin globaalin määrän mittaaminen ei ole helppoa, ja pelkästään arviot tuotetun ruoan hävikkiosuudesta vaihtelevat. Se myös paikantuu eri tavoin: köyhissä maissa tuotantoon ja vauraammissa maissa kulutukseen. Systemaattisinta hävikkiä on elänteollisuudessa. Tässäkin tutkimuksessa päädytään ruoantuotannon ympäristövaikutustutkimuksissa usein esitettyyn johtopäätökseen: tehokkain keino vähentää päästöjä on vähentää merkittävästi eläintuotteiden kulutusta. Luonnonvarakeskuksen tutkimuksen (2021) mukaan Suomessa syntyy noin 640

miljoonaa kiloa elintarvikejätettä vuosittain, josta ruokahävikin osuus on noin puolet, 360 miljoonaa kiloa. Mikäli mukaan lasketaan myös peltoon jäävä sato, elintarvikejätteen määrä on lähes 700 miljoonaa kiloa. Peltoon jäävä korjaamaton sato vaikuttaa merkittävästi päästöihin alkutuotannossa, kun taas kotitalouksista syntyy eniten elintarvikejätettä ja ruokahävikkiä. (60) Kotitalouksien osuus ruokahävikistä on suuri. Sitä syntyy keskimäärin noin 25 kiloa ja elintarvikejätettä yhteensä 50–60 kiloa henkeä kohden vuodessa. Hävikin ilmastovaikutukset vastaavat kaikkiaan 139 000 henkilöauton vuosittaisia kasvihuonepäästöjä. (61) Tulevaisuudessa meillä ei epävakautuvien sääolosuhteiden takia ole varaa tällaiseen haaskuuseen. Ruokahävikki on myös maailman nälkäongelman näkökulmasta eettisesti kestäväntöntä. Se pitää saada minimoitua ruokaketjun joka osassa.

Suomen ruokajärjestelmä on osa globaalia ruokajärjestelmää, ja meidän olisi hyvä pohdita omaa osuuttamme ruokaturvattomuuteen myös rajojemme ulkopuolella. Fingon ruokaturvatyöryhmän kannanotossa (2022) todetaankin, että Suomi voi olla ratkaisemassa aikamme tärkeimpiä kysymyksiä panostamalla kehityspolitiikassa ruokajärjestelmien kehittämiseen. Ruokaturvan paraneminen lisää niin yhteiskunnallista vakautta, ihmisten hyvinvointia kuin taloudellista tuottavuutta. Se auttaa siten puuttumaan köyhyyteen ja väestönkasvuun samalla, kun maaseutujen elinvoimaistuminen vähentää kaupungistumisen painetta. Maatalouden naisvaltaistuessa ruoantuotantoa tukemalla voidaan vaikuttaa merkittävästi myös sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Ruokaturvan edistäminen globaalisti on myös osa Suomen kokonaisvaltaista Agenda 2030 -toteutusta. (62)

Fingon ruokaturvatyöryhmän suositusten mukaan kestävien ruokajärjestelmien ja ruokaturvan edistämisen tulee näkyä vahvasti

Suomen kehityspolitiikassa ja -rahoituksessa. Suomen tulee pitää pystyä nostamaan kehitysyhteistyön rahoitus YK:n suosittelemalle tasolle 0,7 prosenttiin bruttokansantulosta, jolloin rahoitusta myös ruokaturva-, maatalous- ja maaseutukehityssektoreille voidaan lisätä. Rahoituksesta vähintään 0,2 prosentin osuus bruttokansantulosta on kohdennettava vähiten kehittyneiden maiden heikoimmassa tilanteessa oleville ihmisille. Tukea on suunnattava erityisesti pien- ja perheviljelijöiden sekä heidän järjestäytymisensä tukemiseen. Suomen tulee vahvistaa pientuottajien etujärjestöjen asemaa ja vaikuttavuutta kansainvälisessä politiikassa. Erityisesti naispienviljelijöiden oikeuksien toteutumista tulee edistää. Lisäksi Fingon ruokaturvatyöryhmä esittää, että ilmastorahoitusta tulee kohdentaa ruokaturvaan ja kestäväan ruoantuotantoon. Sitä pitää suunnata valtiollisten toimijoiden, yritysten sekä tutkimuslaitosten ja kansalaisjärjestöjen paikalliseen tietoon ja johtajuuteen pohjaaviin yhteistyöprojekteihin kestävien ruokajärjestelmien vahvistamiseksi. Suomalaisen järjestöjen, yritysten ja tutkimuslaitosten monipuolinen osaaminen kestävästä ruokajärjestelmästä tulee ottaa vahvemmin käyttöön. (63)

Myös kaupunkiluonnon vaalimisella ja järkevästi toteutetulla viherrakentamisella on merkitystä ilmastomuutokseen sopeutumisessa, sillä kasvit varjostavat ja viilentävät helteillä rakennusten ja asfalttipintojen kuumentuessa syntyviä lämpösaarekkeita. Kuivuudesta ja hellejaksoista kärsivässä Saksassa on jo alettu sopeutumiskeinona muuttaa asfaltti- ja betonipintoja kasvipeitteisiksi ja rakentaa viherkattoja. Myös Suomessa olisi tutkijoiden mukaan kiinnitettävä enemmän huomiota esimerkiksi kaupunkipuiden säätämiseen yhdyskuntasuunnittelussa paitsi hiilivarastojen vuoksi, myös siksi, että puut viilentävät paikallista mikroilmastoa. Puut varjostavat, ja lisäksi ne haihduttavat kauttaan

vettä, mikä sekin osaltaan viilentää ilmaa. Lisäksi puut vaikuttavat tuuliolosuhteisiin ja tarjoavat etenkin alkukevästä ruokaa pölyttäjäille. Uusia puita kannattaa istuttaa, mutta vain sellaisille alueille, joissa ne saavat kasvaa rauhassa hiilivarastoiksi. Puiden kaataminen ja uusien istuttaminen on nykytiedon mukaan haitallista toimintaa, sillä hiilivarastot menetetään vuosikymmeniksi. Lisäksi kun maata kaivetaan, vapautuu maaperästä hiilidioksidiä. Istutuksen jälkeen istutusalue on itse asiassa hiilinielun sijaan ilmastopäästöjen lähde. Puistolehmuksen tapauksessa istutettu alue on päästölähde peräti 14 vuotta ja tervalepän kohdalla 12 vuotta. Maaperä on iso hiilivarasto, jota ei usein kasvillisuuden hiilivarastoihin keskittyvissä hiilivarastolaskelmissa huomioida lainkaan. Maaperän vaikutus kannattaisikin tutkijoiden mukaan huomioida, jotta erilaisten rakennushankkeiden nyt alakanttiin arvioiduista ilmastopäästöistä saataisiin realistisempi kuva. Ihmisten perustarve asumiseen tulee jatkossa tyydyttää keskittymällä asuntojen korjausrakentamiseen uudisrakentamisen sijaan. (64)

Paitsi satoihin, vaikuttavat sään lisääntyvät ääri-ilmiöt ja vaikeasti ennakoitavat vaihtelut myös työntekoon: jatkossa työskennellään yhä useammin kylmässä, kuumassa, rankkasaateessa, myrskyssä tai liukastumisvaarassa. Näihin voidaan sopeutua arvioimalla säännöllisesti työn riskejä ja tekemällä asianmukaisia toimenpiteitä, kuten tauottamalla ja ajoittamalla työtä sekä kiinnittämällä huomiota pukeutumiseen, suojarusteisiin ja ilmastointiin. SAK:n vuonna 2022 julkaisema Ilmastomuutokseen sopeutuminen ja työelämä -raportti (65) painottaa tarvetta huomioida muuttuva ilmasto työpaikoilla laajasti. Ilmastotyötä tulee tehdä suunnitelmallisesti eri toimialoilla. Konkreettinen väline, jolla sopeutumista muuttuviin olosuhteisiin voi hallita, ovat on ilmasto- ja kestävyystiekartat, jotka antavat suunnan päästöjen vähentämi-

seen ja kiertotalouteen siirtymiseen. SAK:n raportissa pidetään ensiarvoisen tärkeänä, että kaikki työpaikat osaltaan pohtivat keinoja oman toimintansa hiilijalanjäljen ja muun haitallisen ympäristökuormituksen pienentämisessä.

Valtioneuvosto hyväksyi vuoden 2022 lopussa päivitetyn kansallisen ilmastomuutokseen sopeutumissuunnitelman (KISS2023) osana ilmastolain mukaista kansallista ilmastopolitiikan suunnittelujärjestelmää edistämään osaltaan Euroopan unionin ilmastotavoitteiden saavuttamista sekä eurooppalaisen ilmastolain kansallista toimeenpanoa. Sen valmistelusta vastasi yhdeksän ministeriön edustajista koottu työryhmä, jota valtioneuvostotasolla koordinoi ilmastomuutokseen sopeutumista koordinoiva maa- ja metsätalousministeriö. Suunnitelman avulla on tarkoitus vahvistaa ilmastoriskien hallintaa ja yhteiskunnan ilmastokestävyyttä. Suunnitelma sisältää tavoitteet ilmastomuutokseen varautumiseksi ja sopeutumiseksi sekä politiikka-toimet tavoitteiden saavuttamiseksi vuoteen 2030 mennessä. Seitsemällä osa-alueella tehtävinä politiikkatoimina luetellaan kaikkiaan 41 toimenpidettä, jotka koskevat esimerkiksi tieverkoston perusparannusta, kaavoitus- ja rakennuslainsäädännön uusimista, toimintasuunnitelman laatimista helteisiin varautumiseksi ja sopeutumiseksi, hellekuolemien seurantamekanismin luomista, heikennettyjen elinympäristöjen ennallistamista yhteiskunnan resilienssin parantamiseksi sekä tutkimustiedon hyödyntämisen ja viestinnän kehittämistä sopeutumisen tueksi. (66)

Suunnitelmassa merkillepantavaa on, ettei siinä millään tavoin huomioida odotettavissa olevia massamuuttoliikkeitä, joita syntyy planeetan muuttuessa monin paikoin elinkelvottomaksi. Kansainvälinen pakolaisoikeus perustuu Geneven pakolaissopimukseen vuodelta 1951. Siinä pakolaisiksi määritellään

henkilöt, joita vainotaan esimerkiksi etnisyyden, kansallisuuden, uskonnon tai poliittisen mielipiteen takia. Ilmastomuutoksesta sopimuksessa ei luonnollisesti ole mainintaa, ja siksi ilmastopakolaisuutta ei virallisesti ole olemassakaan. Näin on, vaikka ilmastomuutos on tärkeimpiä syitä toimeentulemisen vaikeutumiselle monin paikoin, erityisesti Aasian ja Afrikan maissa. (67) Kansainvälisen muuttoliikkeiden tutkimuskeskuksen IDMC:n raportin mukaan vuonna 2021 kirjattiin 23,7 miljoonaa katastrofin aiheuttamaa muuttoa. Edellisten vuosien tapaan sään aiheuttamat katastrofit olivat syynä näistä suurimpaan osaan. 21,6 miljoonan muuton syynä olivat tulvat ja myrskyt. (68) Suurin osa muutoista on maiden sisäisiä, mutta on todennäköistä, että ihmisten paineet hakeutua yhä kauemmas kotimaastaan kasvavat ilmastomuutoksen vaikutusten voimistuessa. Nykytietämyksen valossa ilmasto-olosuhteiltaan suhteellisen vakaana pitkään pysyvä Suomi näyttäytyy muiden pohjoismaiden ohella yhä houkuttelevampana maana, jossa selviytyminen on mahdollista.

Kansainvälisten sopimusten ohella maat voivat kuitenkin itsenäisesti päättää myöntää suojelua ympäristökatastrofeja pakeneville. Suomessa oli vuoteen 2016 saakka mahdollista saada suojelua ympäristökatastrofin takia humanitaariselta pohjalta. Humanitaarisesta suojelusta kuitenkin luovuttiin Juha Sipilän hallituskaudella, jolloin turvapaikkapolitiikkaa pyrittiin kaikin keinoin kiristämään. (69) On odotettavissa, että Petteri Orpon hallitus tulee vaikeuttamaan entisestään ympäristökatastrofin seurauksia – esimerkiksi kuivuutta ja tulvia – pakoon lähteneiden ihmisten mahdollisuuksia jatkaa elämäänsä Suomen vakaammissa oloissa. Tästä huolimatta näiden ihmisten YK:n ihmisoikeusjulistukseen kirjattujen oikeuksien toteutumista tulee edistää. Tärkein oikeus on oikeus elämään, ja sitä planeetan muuttuvat olosuhteet monin

paikoin kasvavassa määrin uhkaavat. Mikäli valtioiden ilmastopolitiikassa ei tehdä nopeaa täyskäännöstä, pakoon lähteneiden ihmisten määrä kasvaa ennennäkemättömille tasoille. Merenpinnan nousua, nälänhätää, janoa sekä äärimmäistä kuumuutta pakenevien ihmisten oikeudellinen asema on kuitenkin todella epävarma, sillä pakolaissopimusta laadittaessa ilmastopakolaisuutta ei osattu odottaa. Kansainvälinen oikeus on voimaton tarjoamaan turvaa ilmastohelvetiä pakeneville ilman poliittista tahtoa heidän suojelemiseensa.

Ihmisten perustarpeiden tyydyttäminen vaikeutuu, kun ympäristökatastrofin edetessä luonnonolosuhteet muuttuvat. Pitkittyneet kuivat jaksot ja rankkasateet, yhä useammin toistuvat myrskyt ja muut sään ääri-ilmiöt vaikeuttavat maanviljelyä yhä useammassa maailmankolkassa. Jäätiköiden sulaminen kuivattaa jokia ja pahentaa vesipulaa entisestään. Tämän seurauksena yhä useammat ihmiset joutuvat lähtemään kotiseuduiltaan etsimään toimeentulemisen mahdollisuuksia muualta. Tarvitaan pikaisia päätöksiä siitä, miten parhaiten turvata ympäristökatastrofin uhkaamien ihmisten ihmisoikeudet. Asiaa ei ratkaista välttelemällä poliittisesti vaikeaa aihetta tai odottamalla, kunnes pahin tapahtuu. Sen sijaan, että pakenemme globaalia vastuutamme, moraalinen velvollisuutemme on auttaa ihmisiä sopeutumaan planeetan muuttuviin olosuhteisiin kotiseuduillaan tai lähialueilla. Se tarkoittaa kestävyysmurroksen ulottamista myös Suomen rajojen ulkopuolelle rahoittamalla ja tukemalla yhteiskuntien kestävyteen ja resilienssin kasvattamiseen kasvattavia toimia maissa, joissa ilmastomuutos uhkaa ihmisten elämää eniten. Sen lisäksi moraalinen velvollisuutemme on luoda yhteiskuntapolitiikan ja monialaisen, kordinoidun suunnittelun keinoin järjestelmä, jonka turvin mahdollisimman monelle ympäristökatastrofia Suomeen paenneelle pystytään tarjoamaan uudet toimeentulemisen

mahdollisuudet harvaan asutussa maassa, jossa on paljon puhdasta juomavettä ja viljelykelpoista maata. Kun resurssit käyvät yhä niukemmiksi, ainoa keino estää konfliktit on organisoida tilanne niin, ettei ihmisten tarvitse kilpailla resursseista keskenään selviytyäkseen. Tämän vuoksi olisi viisasta alkaa hyvissä ajoin kehittää hätätilanteita varten erilaisia elintarvikkeiden ja päivittäisen selviytymisen kannalta tärkeiden materiaalien kulutuksen säännöstelyjärjestelmiä kehittämällä edelleen 1930–1950-luvuilla käytettyjä menetelmiä (70).

6.5 LUOVAN SUUNNITTELUN PALUU – POLKUJA POIS UUSLIBERALISTISESTA MARKKINAUSKOSTA

Ekologisen kestävyysmurroksen ytimessä on hillitä ympäristökatastrofia ja varautua elossapitojärjestelmän merkittävään epävarkauteen. Tämä edellyttää laajaa monialaista, tieteidenvälistä yhteistyötä ja suunnittelua sekä käytännön toiminnan koordinoitua. Kansainväliset tiedepaneelit vetoavat raporteissaan (71,72) vauraisiin teollisuusmaihin, jotta nämä toteuttaisivat hallitun ja nopean ekologisen kestävyysmurroksen uudistamalla yhteiskunnan kaikkien sektoreiden aineenvaihdunnan ja luonnonresurssien kuluttamisen tavat. Tältä pohjalta on tehty erilaisia yhteiskunnallisia aloitteita, kuten YK:n *Agenda 2030* ja Yhdysvaltojen *Green New Deal*-ohjelma. Niiden pyrkimyksenä on poistaa äärimmäinen köyhyys ja turvata hyvinvointi ympäristölle kestävällä tavalla.

Suomessa BIOS-tutkimusyksikkö teki 2019 aloitteen monialaiseen suunnitteluun perustuvasta *ekologisen jälleenrakennuksen* ohjel-

masta. (73) Siinä yhteiskuntaan rakennetaan asumisen, liikkumisen, ruoan ja energiantuotannon infrastruktuuri ja käytännöt, jotka eivät perustu fossiilisiin polttoaineisiin. Kyseessä on valtava, sodan jälkeiseen jälleenrakentamiseen verrattava urakka. Julkisella hallinnolla on ekologisen jälleenrakennuksen ohjelmassa keskeinen rooli kollektiivisen vision luojana sekä toiminnan koordinoijana ja rahoittajana. BIOS ehdottaa perustettavaksi valtioneuvoston kanslian alaisuuteen monialaista suunnitteluyksikköä kokoamaan eri tieteenalojen tuottamaa tietoa teollisuuden tiedevetoisen kestävyysmurroksen toteuttamiseksi. (74)

Yhteiskuntasuunnittelu koetaan joskus markkinaliberalistisesti suuntautuvien ihmisten keskuudessa tympeäksi. Sana tuo mieleen jonot Neuvostoliitossa kauppojen edessä ja kauppojen tyhjät hyllyt. On kuitenkin hyvä huomata, että yhteiskunnallista suunnittelua tehdään koko ajan paljon, sillä kapitalistinen markkinatalous edellyttää toimiakseen julkisen vallan toimintaa – suunnittelua ja ohjausta – markkinoiden luomisesta alkaen. Se, mikä kestävyysmurroksen onnistumiseen toteutumiseen tähtäävässä suunnitelmassa on uutta, on visio sivilisaation pelastamisesta sekä viime kädessä monimuotoisen elämän jatkumisen turvaamisesta ja ihmislajin selviämistä muuttuvalla planeetalla. Tarvitaan systeemistä ajattelua, jotta tästä päämäärästä voitaisiin saavuttaa poliittinen konsensus. Päämäärän saavuttaminen vaatii myös työskentelyä yli puoluerajojen. Tämä on erittäin haasteellista tilanteessa, jossa jo heikkoon kestävyysajatteluun perustuvia ”kestävän kehityksen” visioita ja ”kestävään kapitalismiin” perustuvia *vihreän siirtymän* aloitteita ja toimia vastustetaan etenkin perussuomalaisen parissa liioitteluna, koska niiden pelätään hidastavan talouskasvua, aiheuttavan lamaa ja vievän työpaikat eli heikentävän ihmisten hyvinvointia.

Ilmastokriisin hillitsemiseen tähtäävät toimet vaikuttavat kielteisesti sellaisiin työpaikkoihin, jotka ovat riippuvaisia fossiilisista polttoaineista ja käyttävät huomattavia määriä uusiutumattomia raaka-aineita. Monet tällaiset alat tulevat katoamaan kestävyysmurroksessa. Siksi on aivan ratkaisevan tärkeää, että ihmisiä, joiden työt uhkaavat loppua, tuetaan sosiaaliturvan ja koulutuksen kautta löytämään uusi paikkansa ekologisessa jälleenrakennuksessa. BIOS painottaa, että ekologinen jälleenrakentaminen vaatii paljon työtä varsinkin rakennusalalla, ja pulonkaulaksi voikin muodostua juuri osaavien työntekijöiden puute. Valtion pitäisi työnantajana pystyä houkuttelemaan ihmisiä yksityistä sektoria paremmilla palkoilla ja työehdoilla, jotta ekologinen jälleenrakennus voidaan toteuttaa. (75) Ekologisen jälleenrakennuksen ohjelma tukeutuu moderniin rahateoriaan, jossa keskuspankit voivat painaa rahaa tilanteen ja tarpeiden mukaan niin paljon kuin halutaan, kunhan luottamus rahamarkkinoilla säilyy. (76) Panostukset tutkimukseen ja korkeaan osaamiseen sekä toimeentulon turvaamiseen ovat ekologisen jälleenrakennuksen mukaisen kestävyysmurroksen ytimessä. Osaamis- ja työllisyystarvekartoitusten niveltäminen demokraattisesti ja työntekijöiden tarpeita kuunnellen osaksi yhteiskunnan sosioteknisten järjestelmien muutossuunnitelmia on kestävyysmurroksen ydinaluetta. Tärkeät investointipäätökset tehdään nyt eikä vasta tulevana vuosina, jolloin olemme jo auttamattomasti myöhässä. (77)

Huolimatta siitä, että oikeistopopulistit pelottelevat ilmasto- ja ympäristötoimien johtavan taloudelliseen romahdukseen, on reilulla kestävyysmurroksella kyselyiden mukaan työntekijöiden tuki. Työntekijöiden näkemyksiä oman työnsä ekologisesta kestävyystyöstä ja työpaikkojen ilmastotoimista selvitettiin Suomessa ensimmäistä kertaa Työterveyslaitoksen kyselyllä vuonna 2022. Siinä 5000:lta

satunnaisesti valitulta, 18–65-vuotiaalta, eri toimialoja edustavilta työntekijältä eri puolilta Suomea kysyttiin muun muassa, kuinka hyvin heidän työpaikassaan on toteutettu ilmastokriisiä hillitseviä toimia. Kyselyn mukaan enemmistö palkansaajista tukee työpaikkansa ilmastotekoja. Työntekijät kokevat työpaikkojen roolin tärkeäksi ilmastomuutoksen hillinnässä. Kaksi kolmesta vastaajasta sanoo, että toimenpiteet ilmastomuutoksen hillitsemiseksi ovat myös työpaikkojen vastuulla. Joka toinen työntekijä kertoi työpaikallaan siirrytyn aiempaa ilmastoystävällisempiin työtapoihin. Palkansaajat Suomessa tiedostavat kestävyyskriisin syyt ja tarpeen muutokselle. Ihmisen toiminta maapallolla tulee sovittaa ekologisesti kestäviin rajoihin, ja työllä on roolinsa kestävyyskriisin ratkaisemisessa. Lähes kaikki vastaajat ajattelivat, että maapallon ilmasto on muuttumassa. Lisäksi 78 prosenttia vastaajista arvioi, että hiilineutraalin yhteiskunnan tavoittelemineen on tärkeää. Mielenkiintoinen on myös tutkimustulos, jonka mukaan työntekijät pitävät kasvutaloutta ongelmallisena. 75 prosenttia vastaajista kertoo, ettei jatkuva talouskasvu ole mahdollista maapallon resurssien rajallisuuden takia. (78)

Suomen ympäristökeskuksen 2035 Legitimacy-hankkeen kyselytutkimuksessa ilmeni, ettei valtaosa työssä käyvistä suomalaisista ole kovinkaan huolissaan ilmastotoimien työllisyysvaikutuksista. Tutkimuksessa kysyttiin keväällä 2022 työntekijöiltä heidän näkemyksiään ilmastopolitiikan työllisyys- ja hyvinvointivaikutuksista sekä siitä, miten ja kenelle ilmastotoimien mahdolliset haitat pitäisi hyvittää. Tulokset olivat tutkijoiden mukaan vilkkaana käyvän energian hintakeskustelun valossa yllättäviä, mutta suomalaisen hyvinvointivaltioajatteluun varsin hyvin sopivia. Kyselyn vastausten perusteella työntekijät eivät ole kovin huolissaan ilmastotoimien työllisyysvaikutuksista lähitulevaisuudessa. Yli

kolmasosa vastaajista näkee ilmastotoimien pikemminkin parantavan työllisyysmahdollisuuksia kuin heikentävän niitä. Ilmastotoimilla ei myöskään koettu olevan suurempia hyvinvointivaikutuksia. Ainoastaan liikkumismahdollisuuksien ja taloudellisten vaikutusten osalta suurempi osa vastaajista näki ilmastotoimien enemmän heikentävän kuin parantavan hyvinvointiaan. Silti näissäkin kysymyksissä suurin osa oli sitä mieltä, ettei ilmastotoimilla ole sen paremmin hyvinvointia parantavia kuin heikentäviä vaikutuksia. Kyselystä myös ilmeni, että vastaajat pitävät tärkeänä hyvittää ilmastotoimista aiheutuvia haittoja, eli tarvetta mahdollisten vaikutusten tasaamiselle on. Ilmastotoimista aiheutuviin haittojen hyvittäminen pitäisi vastaajien enemmistön mukaan kohdistaa suhteessa tuloihin ja pienituloisille, eli käyttää hyvitystoimia tuloerojen tasaamiseksi. Vastaajien parista nousi esiin yksi vastauksiltaan hie-man poikkeava ryhmä: ne, jotka eivät olleet huolestuneita ilmastomuutoksesta. Nämä vastaajat kokivat muita useammin ilmastotoimien haittaavan työllistymistä ja hyvinvointia. Samalla he eivät kuitenkaan kannattaneet näitä vaikutuksia hyvittäviä politiikkatoimia. Tulos antaa tutkijoiden mukaan osviittaa siitä, että reilun siirtymän tavoite saada kaikki mukaan tai olla jättämättä ketään jälkeen ei välttämättä toimi tälle ryhmälle. Jos ei koe koko ilmastopolitiikkaa tarpeelliseksi, ei sen aiheuttamien mahdollisten häiritsevien vaikutusten hyvittäminenkään välttämättä auta tekemään ilmastopolitiikasta sen hyväksyttävämpää. (79)

Meillä on enää muutama vuosi aikaa valita ne kehityspolut, joita lähdemme seuraamaan. Samalla tulemme sulkeneeksi pois muita vaihtoehtoja ja luoneeksi järjestelmätason polkuriippuvuuksia, joista irrottautuminen mahdollisten virheiden vuoksi käy vaikeammaksi. Kahdeksan vuoden kuluttua maailman kokonaisuudessaan tulisi näyttää hyvin erilaiselta kuin nyt. (80) Siksi myös vahvaan

kestävyysajatteluun pyrkivän ekologisen jälleenrakennuksen ohjelman kohdalla on kysyttävä, riittääkö se. Onko yhteiskuntamme ekologisen jälleenrakennuksen toteututtua järjestetty sillä tavoin, että arkomme mahtuu yhden maapallon rajoihin? Kuten BIOS-tutkija, filosofi Tere Vadén on huomauttanut (81), olisi ylimielistä edes olettaa, että ekologisesti kestävä elintavan muodot voisi määrittellä ja suunnitella ennalta, saati sitten esittää jotain ideoitua yhteiskuntamallia, jonka puitteissa planetaarinen hyvinvointi ja lajien (myös ihmisen) kukoistus olisi varmaa. On viisasta pyrkiä vahvaan kestävyysajatteluun perustuviin uudistuksiin, mutta rehellisyyden nimissä on samalla myönnettävä, että reilua ekologista kestävyysmurrosta voidaan suunnitella ja toteuttaa vain kasvavan epävarmuuden tilassa, planeetan luonnonolosuhteiden muutoksen pyörteissä heikon tietämisen pohjalta.

Näistä lähtökohdista käsin kestävä talouden tutkijat Toni Ruuska ja Pasi Heikkurinen (2021) ovat kritisoineet niin Yhdysvaltojen Green New Dealia kuin BIOS-tutkimusyksikön ekologisen jälleenrakennuksen ohjelmaa sekä Suomessa niihin pohjaavia puolueohjelmia, vasemmistoliiton *reilua siirtymää* ja vihreiden *vihreää siirtymää*, siitä, että niissä ei pyritä vähentämään tuotannon ja kulutuksen kokonaistasoa vaan uudelleenrakentamaan nykyinen yhteiskunta valtiojohtoisesti. Vaikka näiden ohjelmien ja vaaliohjelmien välillä on eroja esimerkiksi sitoutumisessa talouskasvuun, perustuvat ne Ruuskan ja Heikkurisen mukaan pitkälti samoille oletuksille ilmastomuutoksen hillinnän keinoista. Oletuksena on, että kriisin ratkaiseminen vaatii lisää rahaa ja teknologiaa. Lisäksi aloitteita yhdistää näkemys valtion vahvasta roolista yhteiskunnan luotsaamisessa kohti kestävyyttä. Ruuska ja Heikkurinen huomauttavat myös, että ohjelmien suhde rahan ja teknologiaan on ongelmallinen. Tämä huolimatta siitä, että ohjelmissa valtio nähdään aivan uudelleen-

na yhteiskuntapoliittisena toimijana, joka voi myös asettaa ekologisia rajoituksia, ja siitä, että ohjelmissa esitetään merkittäviä talous- ja rahapoliittisia uudistuksia verrattuna oikeistovetoiseen talous- ja rahapolitiikkaan, jossa velanmaksun pakolla perustellaan pienituloisia kurjistavaa talouskuripolitiikkaa. Rahan lisääminen lisää luonnonresurssien kulutusta, ja usko ”puhtaaseen” ja ”päästötömään” teknologiaan, joka korvaisi (fossiilisten polttoaineiden) polttoon perustuvan teknologian ja infrastruktuurin, on edelleen teknologiauskoa, joka ei haasta vihreän teknologian myyntiä. (82)

Ruuskan ja Heikkurisen mukaan *punavihreässä ilmastoagendassa* ei ole kyse modernin teollisen yhteiskunnan hallitusta alasajosta, vaan yhteiskunnan asteittaisesta suunnanmuutoksesta kohti vähähiilisempää versiota, joka oletetaan kestäväksi eli sellaiseksi, joka voisi säilyä pitkään. Ikään kuin vuosisatojenkin kuluttua voisi olla sähköistettyä liikennettä ja ”puhdasta” teollista tuotantoa suunnilleen nykyisen kaltaisessa modernissa yhteiskunnassa suurine kaupunkeineen. Tämän vuoksi punavihreän ilmastoagendan tavoitteleva *punavihreä moderni* kärsii uskotavuuden puutteesta niin keinojensa kuin tavoitetilansa osalta. Ruuskan ja Heikkurisen kritiikin kärki osuu siihen, että punavihreä ilmastoagenda vastaa ylituotannon ja -kulutuksen ongelmaan laittamalla toivonsa teknologiseen ja valtiolähtöiseen ihmeeseen, jonka toteutumista he pitävät epärealistisena. Vaikka kansan enemmistö antaisi tukensa hankkeelle, se ei Ruuskan ja Heikkurisen mukaan toteudu, koska ajatus nykyisen fossiiliinfrastruktuurin korvaamisesta uusiutuvilla energiamuodoilla on paitsi energiataloudellisesti epärealistinen, myös luonnonresurssien saatavuuden näkökulmasta kestämaton sekä ihmiskeskeisydessään epäeettinen. Heidän mielestään myös valtioon muutosta ohjavana tahona pitäisi suhtautua epäillen, sillä ylikan-

sallisen pääoman vaikutus valtiolliseen päätöksentekoon on kasvanut uusliberalistisen kapitalismin kiristettyä otettaan kolmena viime vuosikymmenenä. On äärimmäisen epätodennäköistä, että suurpääoma tai teollisuudenalat katselisivat vierestä, kun niiden etuja ja valtaa karsitaan. (83) Tästä hyvän esimerkin tarjoaa fossiiliteollisuus. Vaikka sen piirissä on vallinnut ymmärrys ilmastomuutoksen vaaroista jo 1970-luvulla, se on pystynyt hidastamaan kriisin etenemisen pysäyttämiseksi tarvittavia toimia aina näihin päiviin saakka. (84)

Vaihtoehtona valtiojohtoiselle ekologiselle jälleenrakennukselle Ruuska ja Heikkurinen esittävät *syvävihreää eli syväekologista agenda*, joka laadullisten parannusten sijaan keskittyy kyseenalaistamaan talouden määrällisen kasvun ja pyrkii löytämään keinoja tuotannon ja kulutuksen kokonaistason laskemiseksi. Tämä tarkoittaa rahan ja teknologian lisäämisen sijasta vaihtoehtoisia käytäntöjä, taitoja ja rakenteita, jotka haastavat rahan ja teknologian hallitseman maailman. Ruuskan ja Heikkurisen mukaan poliittisilla areenoilla olennaista on tässä tilanteessa keskittyä kahteen kysymykseen:

1) *Kuinka talouskasvuun ja yhteiskunnan teknologisoitumiseen perustuva teollinen sivilisaatio voidaan purkaa ilman massiivista ekologista, sosiaalista, poliittista ja taloudellista katastrofia?*

2) *Kuinka varautua ja valmistautua ympäristökatastrofin kiihtymisen aiheuttamiin mullistuksiin?*

Ruuska ja Heikkurinen toteavat, että mitä vähemmän olemme riippuvaisia monimutkaisesta rahan ja teknologian sivilisaatiosta, sitä parempi. Kestävä yhteiskunta ei voi perustua talouden kasvuun, monimutkaiseen teknologiaan eikä pitkälle vietyyn työnjakoon, koska silloin yhteiskunnan ainevaihdunda vie toiseen suuntaan. Sen sijaan

yhteiselo tulevaisuudessa perustuu joko ennen romahdushuippua tai sen jälkeen omavaraisiin paikallistalouksiin, joissa keskiössä on toimeentuleminen ja joissa suurin osa ihmisistä työskentelee perustarpeiden tyydyttämisen parissa. Tutkijat painottavat, että tämä *uusmaalaistuminen* on edessämme joka tapauksessa, halusimmepa sitä tai emme. Sitä varten tarvitaan lisää omavaraiseen elämään valmentavaa koulutusta ja yhteiskunnallisia rakennemuutoksia, jotka sekä tukevat maalemmuutta että tuotantoresursseihin käsiksi pääsyä, kuten maareformia. Kaupunkien keskeinen materiaallinen ongelma on, etteivät ne tuota elämän edellytyksiä, kuten ruokaa ja energiaa itse, vaan kuluttavat niitä. Modernin teknologian hyödyntämisen tai rahan lisäämisen sijaan syvävihreä kestävyysmurros tarkoittaa valtavaa elämäntavan muutosta, joka kytkeytyy yhteiskunnan ja kulttuurin muutokseen. Syvävihreä agenda nojaa ekologiseen realismiin. Se ottaa vakavasti ekosysteemien ja koko planeetan elossapitojärjestelmän rajat, joiden puitteissa elämä on mahdollista. Sen ohjaavina periaatteina ovat olentojen yhdenvertaisuus, erityisyys ja luontaisuus. Ihmiset eivät voi taloudellisella toiminnallaan raivata tieltään maapallon muita lajeja samalla intensiteetillä kuin nyt, koska se saattaa meidät kaikki suureen sukupuuttovaraana, joka monien lajien kohdalla on jo toteutunut.

Ruuska ja Heikkurinen myöntävät itsekkin, että vaikka syvävihreä eli syväekologinen kestävyysmurros olisi nykyisen teollisen yhteiskunnan säilyttämiseen tähtäviä ohjelmia turvallisempi planeetan elossapitojärjestelmän vakauden kannalta, sen tie on vielä vaikeampi kuin punavihreän ilmastoagendan. Punavihreät uudistukset ovat Ruuskan ja Heikkurisen mukaan ekologisesti kestävämpiä, mutta poliittisesti (ehkä) mahdollisia. Sen sijaan syvävihreä agenda, joka tähtää uusmaalaistumiseen ja teollisen yhteiskunnan purka-

miseen ihmiskunnan eloonjäämiseksi, on tällä hetkellä psykokaapitalismin ja nykyisten valtasuhteiden vuoksi poliittisesti mahdoton. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että syvävihreä kestävyysmurros olisi epärealistinen. Se on itse asiassa erittäin todennäköinen, koska ympäristökatastrofin edetessä teollisen sivilisaation romahtaminen on koko ajan entistä lähempänä. Siksi tälle tielle olisi Ruuskan ja Heikkurisen mukaan viisasta lähteä ajoissa ja hallitusti. He eivät kuitenkaan esitä ekologiselle jälleenrakennusohjelmalle vaihtoehtoista ohjelmaa, vaan painottavat, että planeetan elossapitojärjestelmän rajoissa on taloutta mahdollista organisoida uudelleen monella tavalla. He painottavat, että yksityiskohtaisten toimenpide-ehdotusten sijaan ekologinen realismi asettaa taloudelliselle toiminnalle kehyksen, jonka sisällä yksittäiset kestävyysteen pyrkivät valinnat ja käytännön ratkaisut tehdään. Kyseessä ei siis ole poliittinen toimintaohjelma, vaan olemassa olevat ajatteltavat kyseenalaistava ja haastava tapa käsittää ja lähestyä niin taloutta kuin ihmistoimintaa laajemmin suhteessa muuhun luontoon. (85)

Haastattelimieni tutkijoiden mukaan olisi tärkeää lisätä yhteiskuntien resilienssiä toteuttamalla vahvaan kestävyysajatteluun perustuvaa kestävyysmurrosta siten, että samalla luodaan mahdollisimman paljon yhteiskunnallista joustovaraa. Yhden suunnitelman sijaan voisi olla viisasta edistää montaa erilaista, planetaarisen hyvinvoinnin päämäärään pyrkivää suunnitelmaa samanaikaisesti. Jos yksi näyttäisi päätyvän umpikujaan, olisi silloin edes teoriassa mahdollista edetä toista tietä. Ongelmana tietysti on, kuinka valittujen vaihtoehtojen edistämisen aiheuttamat polkuriippuvuudet vältetään eli se, ettemme nykyisillä toimillamme vahingossa tule kaventaneeksi tulevien sukupolvien mahdollisuuksia hyvään elämään. On kuitenkin tosiasia, että olemme tämän jo fossiilisiin polttoaineisiin perustuneissa yhteiskunnissa monessa

mielessä tehneet luomalla monimutkaisen raha- ja teknologiariippuvaisen maailman, jonka aineellinen perusta on kestävä. Pahin on tavallaan jo tapahtunut. Siksi ei liikaa pidä pelätä ryhtyä rohkeasti edistämään useaa vaihtoehtoa eli luomaan mahdollisuuksia *monimuotoiselle toimeentulemiselle muuttuvalla planeetalla*.

Koska punavihreä – kapitalismin elämälle tuhoisan logiikan ylittämiseen edes jollain tasolla pyrkivä – kestävyysmurros saattaa ainakin jossain vaiheessa olla poliittisesti mahdollinen, sitä kannattaa edistää oikeistohallituksen vastatulessakin. Samalla on kuitenkin ehdottoman tärkeää alkaa varautua sen mittakaavan katastrofeihin, joita teolliseen hyvinvointivaltioon syntyneiden ihmisten on vaikea edes kuvitella. Luonnontiede on saumattomasti osoittanut katastrofien olevan tulossa, ja ne näkyvät jo vaikeutuneina elinolosuhteina eri puolilla maapalloa. Siksi ekologisen jälleenrakennuksen rinnalla on äärimmäisen tärkeää koko ajan edistää syväekologisen agendan ehdottaman *uusmaalaistumisen* käytäntöjä, jotka auttavat mahdollistamaan *alkuperäkansaistumista* eli luonnon kanssa sopuinnussa toimeentulemistä teollisen sivilisaation romahtamisen ja siis ekologisen jälleenrakennusprojektin jälkeenkin. Emme tiedä, *milloin* ja *miten* romahdus täsmälleen tapahtuu ja onko niitä yksi vai useampia, mutta tiedämme, että äärimmäisen suurella todennäköisyydellä kestävä, teollinen elämänmuotomme päättyy. Luonnonjärjestelmien takaisinkytkentöjen vuoksi planetaaristen rajojen väliaikaisellakin ylittämällä on valtavat ja jopa kohtalokkaat seuraukset, vaikka pystyisimmekin palaamaan taas turvalliselle alueelle. Ympäristökatastrofi on jo sellaisella tasolla, että se etenee ihmisen toiminnasta riippumattakin. Meidän tehtävämme on varjella meitä hengissä pitäviä ekosysteemejä ja yrittää sopeutua muutokseen sekä yksilöpsykologisesti että

yhteiskunnan tasolla. Tämä ei ole mahdollista, jos ekologista jälleenrakennusta tehdään ihmiskeskeisellä eetoksella taloudelliseen kasvuun pyrkien. Yhteiskunnan aineenvaihdunnan sopeuttaminen luonnon kantokyvyn ja planetaaristen turvarajojen puitteisiin sekä luonnonelinympäristöjen elvyttäminen tarkoittaa sitä, että materiaaleja ja energiaa on jatkossa käytettävä huomattavasti nykyistä vähemmän, ja ihmisen muokkaamaa tilaa on palautettava luonnolle. Käytännössä tämä tarkoittaa tuotannon priorisoimista yhteiskunnan ydintoimintojen turvaamiseksi. (86) Neitseellisten raaka-aineiden, esimerkiksi puun, käyttöä on rajoitettava tiukasti, jotta voidaan varmistaa kierrätysmateriaalien tarkka hyödyntäminen tuotannossa. Kiertotalouden ja tuotannon energiatehokkuuden kehittämisen lisäksi on tehtävä muita mittaluokaltaan suuria systeemisä muutoksia. Esimerkiksi yksityisautoilun kieltäminen kaupungeissa ja sen tekeminen kalliiksi maaseudulla sekä teollisen eläinten hyväksikäytön lopettaminen – tai ainakin radikaali vähentäminen – olisivat jo sen kokoluokan systeemisä muutoksia, jotka veisivät oikeasti yhteiskuntaa kestävämpään suuntaan.

Nykyiset, perustarpeiden tyydyttämiseen liittymättömään teolliseen tuotantoon perustuvat työpaikat tuotantoketjun eri kohdissa (tuotekehittely, valmistus, markkinointi, kuljetus, myynti jne.) katoavat, kun tuotantoa priorisoidaan planetaarisen hyvinvoinnin edistämiseksi. Siirtymäaikana uusia työpaikkoja syntyy yhteiskunnan infrastruktuurin uusimisessa vähähiiliseksi ja ruoantuotannon muuttamisessa ekologisemmaksi. BIOS-tutkimusyksikön tutkijat painottavat, että kaiken yhteiskunnassa tehtävän työn pitää tukea ekologista jälleenrakennusta. Sosioteknisten järjestelmien uudistamisessa onnistuminen tarkoittaa, että ne on pystytty muuttamaan luonnonresursseja liikaa kuluttavista ja ekosysteemiä monin tavoin vaurioittavista

ekologisesti kestäviksi, taloudellisen toiminnan sopeuttamista luonnon kantokyvyn rajoihin. Ihmisten ja muunlajisten hyvän elämän mahdollisuuksista huolehtiminen puolestaan edellyttää, että tietyt asiat tulevat tehdyksi ja joistakin muista tehtävistä luovutaan. BIOS-tutkijoiden mukaan kestävyysmurroksen aikana yhteiskunta tarvitsee siirtymätyöllisyyttä. Kun yhteiskuntia ohjataan kasvustrategian sijaan siirtymäpolitiikan mukaisesti, muuttuvat myös totunnaiset tavat ajatella työtä ja työllisyyspolitiikkaa. Yleisen työllisyysasteen nostamisen sijaan talous- ja työllisyyspolitiikan tavoitteena pitää olla työn sisällön laadullinen parantaminen. Samalla on syytä huomata, että lähitulevaisuuden työllisyyskehitystä määrittävät nopeiden ympäristötavoitteiden toteuttamisen lisäksi esimerkiksi kasvava hyvinvointipalvelujen tarve. (87)

Siirtymävaiheen aikana on, jos niin halutaan, tilaisuus edistää työn uudelleen organisoimisen myötä työpaikkademokratiaa, jonka tavoitteena on minimoida tai jopa poistaa kokonaan työntekijöiden kohtaama dominaatio eli mielivaltainen alistus ja saada heidät mukaan päättämään työn organisoinnista. Työpaikkademokratiaan perehtynyt väitöstutkija Roni Nousiainen toteaa, että demokratia voi toteutua työelämässä ja taloudessa vähintään kolmella eri tasolla: ruohonjuuri-, yritys- ja talousdemokratian tasolla. Tasoltaan tarpeeksi korkea, universaali ja vastikkeeton perustulo edistäisi sitä, sillä se mahdollistaisi työmarkkinoilta poistumisen ja johtaisi työvoiman tarjonnan kaventumiseen. Tämä puolestaan pakottaisi työnantajat sekä korottamaan palkkoja että ottamaan työntekijät työn organisoimista koskevaan päätöksentekoon eli edistäisi epäsuorasti työpaikkademokratiaa. (88) Tämä olisi tärkeä askel, ja siitä voitaisiin niin halutessa edetä osallisuustalouden vision tapaan kohti demokraattisesti johdettuja yrityksiä, jossa työntekijät ovat päättämässä myös toiminnan tavoitteista tai johtamassa

yrityksiä. (Malta hetki, osallisuustalouteen palaamme aivan kohta.)

Siirtymävaiheen ja sen jälkeen jäljelle jäävät välttämättömään aineelliseen tuotantoon liittyvät tehtävät jaetaan, jolloin hoivan osuutta tehtävistä voidaan lisätä. Planetaarisen hyvinvointiin pyrkivän yhteiskunnan ytimessä on ekososiaalinen huolenpito. Toimenkuvat moninaistuvat ja asiantuntijatkin tekevät mahdollisesti myös fyysistä työtä. (89) Nykyistä, valtavasti materiaalia ja energiaa kulluttavaa teknozfääriä on vähitellen alettava purkaa, ja ruoantuotannon omavaraisuuden kasvattamiseen pitää pyrkiä kaupungeissakin. Ihmisten aineellinen elintaso olisi huomattavasti nykyistä matalampi, mutta kaikkien aineelliset perustarpeet tulisivat tyydyttyä. Sosiaaliset tarpeet, mm. yhteenkuuluvuuden ja toisille hyödyksi olemisen tarpeet, tulisivat sen sijaan tyydytetyiksi nykyistä paljon paremmin, kun ihmisillä olisi enemmän aikaa läheisilleen, tai kenelle tahansa.

Tällainen järjestely olisi mahdollinen yhteiskunnallisten yritysten, osuuskuntien ja pienyritysten markkinataloudessa, jossa ihmisten rahallinen toimeentulo turvataan *yhteisvaurauden* (esim. luonnosta saatavat materiaalit) käytöstä maksettavalla *sosiaalisena osinkoon pohjautuvalla perustulolla, osallisuustulolla ja vihreillä palveluseteleillä*. (ks. 3.7 ja toimintasuositukset) Varallisuutta voidaan jakaa uudelleen myös esimerkiksi tiivistämällä verotusta oikeudenmukaisemmaksi, kiristämällä pääomatulojen verotusta ja ottamalla käyttöön ns. omistuskatto. Vasemmistonuoret ovat ehdottaneet varallisuuden verotuksen kiristämistä siten, ettei kenenkään omaisuuden arvo voisi Suomessa nousta yli 5 miljoonan euron. (90) Vasemmistonuorten aloite on tärkeä keskustelunavaus. Yksityisen varallisuuden kohtuullistaminen pitää kytkeä osaksi reilun ekologisen kestävyysmurroksen keinovalikoimaa. Kyse ei ole köyhempien ihmisten

kateudesta rikkaampia kohtaan, vaan siitä, ettei maapallon kantokyky kestä rikkaiden ihmisten ylikulutuselämäntapaa.

Yllä esitetyn perusteella planetaariseen hyvinvointiin pyrkivän yhteiskunnan työelämää voidaan luonnehtia yksilön ja yhteiskunnan kannalta myönteiseksi. Tämä on tyyppillistä talouskasvuun kriittisesti suhtautuvissa post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyntävissä tutkimuksissa. Ajattelun mukaan talouskasvuideologialla on modernissa kapitalismissa kyseenalaistamattoman dogmin asema, ja sitä tavoitellaan itsearvoisesti talouskasvun hyötyjä ja haittoja suuremmin punnitsematta, vaikka sen negatiiviset ekologiset ja sosiaaliset seuraukset ovat ylittäneet talouskasvulla saavutetun hyvän. Degrowth-liikkeessä ensisijainen tavoite on talouskasvun sijaan ihmisten hyvinvoinnin kasvattaminen ja tämän toteuttaminen ympäristön kuormitusta vähentäen. Degrowth on muutosliike, joka vaatii kasvupakon purkamista ja kasvuideologian hylkäämistä ekologisista syistä. Liike pyrkii kehittämään keinoja purkaa yhteiskunnallisia mekanismeja, joka sitovat laajoja ihmismassoja tuhoisaan talousjärjestelmään. Yksilötason elämän kohtuullistaminen ei riitä, vaan tuotantoa ja kulutusta on laskettava koko yhteiskunnan tasolla. Tämän tulee mahdollistua poliittisten päätösten kautta. Talouskasvua tavoittelemattoman yhteiskunnan työtä kuvataan alan tutkimuksissa merkitykselliseksi ja hyvinvointia lisääväksi, mutta samanaikaisesti myös ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväksi. Post-growth- ja degrowth-tutkimuksessa ilmeneviä työnkuvauksia voidaan näin ollen pitää eräänlaisina työn utopioina eli kuvauksina paremmasta mahdollisesta työelämästä. Tämä on merkittävää, sillä yhteiskunnallisten utopioiden kuvittelun on esitetty hiipuneen. (91)

Talouskasvun jälkeisen työn kuvauksia tutkineiden Maiju Laineen, Henna Isoniemen ja Mia Tammelinin mukaan post-growth ja

degrowth eivät tarjoa työstä vapaata yhteiskuntaa. Talouskasvua tavoittelemattomassa yhteiskunnassa perinteiseen palkkatyöhön käytettäisiin vähemmän aikaa, mikä vapauttaisi ihmiset osallistumaan aiempaa enemmän muuhun yhteiskunnan ja yhteisöjen kannalta hyödylliseen toimintaan, kuten erilaisiin hoivan ja uusintavan työn tehtäviin sekä poliittiseen päätöksentekoon. He huomauttavat, ettei tässä ole mitään radikaalisti uutta, sillä ei-palkallista hoivatyötä perheissä ja yhteisöissä tehdään laajasti jo nykyisin. Kasvuun pyrkimättömässä yhteiskunnassa yksilöiltä vaaditaan monenlaisia taitoja ja kiinteää osallistumista yhteiskunnan toimintaan. Elämä, jossa työ on pelkästään väline saavuttaa taloudelliset puitteet, jotka mahdollistavat itsensä toteuttamisen työn ulkopuolella, ei enää näyttäydy samalla tapaa mahdollisena. (92)

Laine, Isoniemi ja Tammelin huomauttavat, että talouskasvun jälkeiseen työhön liittyy selkeitä tutkimustarpeita. Ehdotettuja työelämää muuttavia keinoja ja niiden toimivuutta on tutkittu varsin vähän ilmastonäkökulmasta, ja positiiviset ympäristövaikutukset, kuten päästöjen pieneneminen, jäävät vielä pohdinnoissa pitkälti teoreettiselle tasolle. Lisäksi post-growth- ja degrowth-tutkimuksissa tulisi heistä keskittyä nykyistä enemmän globaaleihin kysymyksiin. Yhteiskunnat ovat riippuvaisia toisistaan ja niiden toiminta perustuu pitkälti yhteiseen globaaliin talousjärjestelmään ja sen sääntöihin. Yhteiskuntien on peräti mahdotonta luopua talouskasvun tavoittelusta yksinään, joten tarvitaan tutkimusta siitä, miten muutostyössä onnistutaan globaalilla tasolla ja mitkä toimijat ovat tällaisen siirtymän tekemisen kannalta ratkaisevassa asemassa. Tutkimuksissa olisi heidän mukaansa syytä selvittää, mitä asioita yhteiskunnassa tulisi kontrolloida hallinnollisesti ylhäältä, ja milloin asiat toteutuvat parhaiten, kun ne jätetään yksilön autonomian tai yhteisöjen päätöksenteon

piiriin. Kysymyksiä herättää myös se, kuinka ihmiset todella motivoituisivat työnteosta talouskasvua tavoittelemattomassa ja kilpailusta vapaassa yhteiskunnassa. On tärkeää ymmärtää, etteivät työelämän muutokset tapahdu vääjäämättömänä kehityskulkuna tai meistä riippumatta. Tämän työtä koskeva post-growth- ja degrowth-tutkimus nostaa osaltaan hyvin esille. (93)

6.6 EKOSOSIAALINEN TOIMEENTULEMINEN

Kun ilmastokriisi pahenee ja luonnonolosuhteet muuttuvat voimakkaasti, vaatii toimeentuleminen näkökulman laajentamista. Tarpeen on ihmiskeskeisen ajattelun laajentaminen elämä- ja ekosysteemikeskeiseksi, huolenpidon piirin laajentaminen läheisistä tuttaviiin ja tuntemattomiin ihmisiin sekä muihin eliölajeihin ja elottomaan luontoon – ekosysteemeihin ja niiden muodostaman elossapitojärjestelmän kokonaisuuteen –, ihmiskäsityksen laajentaminen *homo economicuksesta* realistisemmaksi eli yhteistyöhön kykeneväksi ja myötätuntoiseksi, vastuunottamisen laajentaminen omista valinnoista yhteisölliseen elämän edellytysten säilymisen turvaamiseen, yhteiskuntakäsityksen laajentaminen atomistisesta holistiseksi, todellisuuskäsityksen laajentaminen mekanistisesta systeemiseksi ja talouskäsityksen laajentaminen rahakeskeisestä hyvinvointikeskeiseksi. Tämä on tärkein kasvatuksellinen tehtävämme, joka koskee jokaisen ihmisen ihmisenä toteutumista.

Ekososiaalisen sivistymisprosessin myötä alamme ymmärtää, miksi on selviytymisemme kannalta ratkaisevan tärkeää ymmärtää nykyisessä yhteiskunnassa vallitsevaa elämän- ja kuolemanvietin välistä jännitettä, käsitellä sitä älyllisesti ja alkaa suhtautua siihen uudella

tavalla. Meidän *on pystyttävä* luomaan yhteiskunta, joka arvostaa varovaisuusperiaatetta enemmän kuin riskinottoa.

Elokehän väkivaltainen hyväksikäyttö arkielämän selviämisen kannalta toisarvoisten mielihaluun tyydyttämiseksi on yhteydessä hyväksytyksi tulemisen ja sosiaalisen arvostuksen tarpeeseemme, jota mainosteollisuus taitavasti hyödyntää myynnin lisäämiseksi ja yritysten voittojen kasvattamiseksi. Meidän on kehitettävä tapoja, joilla voimme tyydyttää elintärkeitä psykologisia yhteenkuuluvuuden ja hyväksynnän sekä uteliaisuuden ja vaihtelunhalun tarpeitamme kaupallisuudesta vapaissa yhteisöissä. Meidän on luotava tiloja, joissa ihmiset saavat toipua aivojen ylivilittyneisyydestä ja mielihaluimpulssien aiheuttamasta kuormituksesta. Kapitalismin logiikasta irtautuvat, levon ja toiminnan yhdistelyn mahdollistavat toisinelämisen tilat voivat parhaimmillaan tarjota otolliset olosuhteet *alkuperäkansaistumiselle*; elvyttävän luontoyhteyden löytämiselle sekä uudenlaisien yhteistyömuotojen, ekologisten käytäntöjen ja niihin perustuvan toimeentulemisen kehittämiseksi tämän pohjalta muodostuvan tiedonlajin, *synty tiedon*, avulla. (94)

Feministiset ja elävän talouden tutkijat osoittavat, miten sitä, mikä mielletään taloudeksi, kannattelee sekä monenlainen ihmistoiminta ja organisoituminen yhteisten päämäärien saavuttamiseksi että ei-rahallinen vaihdanta, kuten tavaroiden lainaaminen ja lahjat. Se on ikään kuin jäävuori pinnan alla, kun taas BKT:lla mitattava talous on tuon jäävuoren huippu. (95) Palkkatyö, yksityiset yritykset, raha, yksityisomistus ja yksityiset pankit ovat näin vain osa kaikesta ihmisyyhteisöjen taloudellisesta toimeliaisuudesta. Silti usein talous viittaa tietynlaiseen, mitattavaan rahatalouden toimintaan. Kuitenkin vapaaehtoistyö, osuuskunnat, lahjat, yhteisvauraus ja korottomat läheisiltä saadut lainat ovat yhtä lailla

taloutta – joissain tilanteissa jopa määrällisesti yleisempää. (96) Yhteisvaurauden tutkija David Bollier on huomauttanut, että vaikka resurssien yhteishallinta on arjessa yleistä, se jää helposti talouden muotona huomaamatta tai se mielletään jonkinlaiseksi poikkeukseksi rahalliseen vaihdantaan perustuvassa taloudessa, koska vallitseva käsitys taloudesta nojaa voimakkaasti valtavrannan taloustieteen *homo economicukseen* (ks. alaluku 2.2) eli käsitykseen taloudesta rationaalisten yksilöiden itsenäisenä toimintana markkinoilla. (97)

Nykyisessä yhteiskunnassamme siis on jo entuudestaan paljon piilevää, kapitalismin logiikan ylittävää taloudellista toimintaa ja verkostoitumista, joka vie toiseen suuntaan kuin kaikkialle levittäytyvät markkinat; toimintaa, joka tekee murtumia ja railoja kaikkialle tunkeutuvaan kapitalismiin. Talous on Tammelantorilla, Kissojen Katastrofiyhdistyksen myyjäisissä ja ekokylän talkoissa. Se on hiukan sekavaa ja sotkuista, aina elävää ja muuntelevaa ihmisten sosiaalista vuorovaikutusta ja sellaisena vaikeasti hallittavaa ja selitettävää. Tietysti on puhuttava makrotaloudestakin, kun ratkotaan elonjäämisiongelmaa. Globaali, kapitalistinen markkinatalous on saanut porskuttaa aivan liian kauan ilman, että sille olisi kehitelty makrotaloudellisia vaihtoehtoja. Mutta koska planeetan rajat ovat tulleet vastaan ja monelta osalta jo ylittyneetkin, muutoksilla on valtava kiire. Välittömiä parannuksia ihmisten yhteiselämän organisoimiseksi uudelleen onkin järkevää lähteä etsimään uusintavan työn ydintaloudesta ja paikallistalouksista, jotka ovat jotain elävää, orgaanista ja arkista vastakohtana taloustieteen kaavoille, skeemoille ja kuvioille, joista elämä on matematisoitu pois. Kun käänämme selkämme *homo economicusta* puhuville talouden pukumiehille, olemme samalla valmiit ottamaan talouden omiin käsiimme - tai peräti hylkäämään talouden ja työn käsitteet kokonaan. Monet kestävän

talouden tutkijat painottavatkin, että niiden sijasta olisi ympäristökatastrofin aikakaudella alettava puhua yksinkertaisesti *toimeentulemisestä*. Siihen viittaaan jatkossa itsekkin, vaikka tekstissä sana talous vilahtelee.

Kuluneen kymmenen vuoden aikana on julkaistu paljon kirjoja ja artikkeleita siitä, miten ihmisten elämän perusedellytykset voidaan taata totutulle markkinataloudelle vaihtoehtoisilla tavoilla. Vaikka näitä talousmalleja kutsutaan talouden uusiksi muodoiksi, niiden ratkaisut vapaammasta, demokraattisemmasta ja ekologisesti kestävämmästä taloudesta pohjautuvat lukuisiin erilaisiin talouskokeiluihin ja ideoihin, jotka ovat peräisin viime vuosisadoilta. Näin ne on nähtävä pikemminkin osana talous- ja aatehistoriallista jatkumoa kuin valmiina pohjapiirroksina tulevaisuuden taloudelle. Niille yhteistä on vapaiden markkinoiden kritiikki. Markkinat eivät ohjaa ympäristöhaittojen asettumista riittävän alhaiselle tasolle, eivät toteuta aiheuttaja maksaa -periaatetta, markkinoilla ympäristöhaitoista kärsimään joutuvat eivät saa korvausta eivätkä markkinat tuo esiin tuotannon moninaisia haittoja. (98)

Uuden talouden muotojen tutkijat Teppo Eskelinen ja Laura Kumpuniemi toteavat, että monet taloutta uudella tapaa määrittelevät termit ovat vaikeita hahmottaa. Hallinnollisia pyrkimyksiä kuvastava terminologia (sosiaaliset innovaatiot, alustatalouden sääntely jne.) mutkistaa keskustelua entisestään. Kuitenkin kaikissa uusissa talouden muodoissa keskeisiä ideoita ovat yhteistuotanto ja osallistumiseen perustuva suunnittelu. Tämä tarkoittaa, että palvelut ovat tehokkaimmillaan silloin, kun niiden tuotantoa leimaa tunne vastavuoroisuudesta: palvelun vastaanottajan toiminta on ratkaisevaa palvelun muodon kannalta. Koska kyse on vuorovaikutuksesta, tuotannon ja tuotteen erottaminen on mahdotonta. Tällainen sosiaalisen arvontuotannon idea

korostaa lähellä tuottamisen ja yhteisön toiminnan merkitystä. Esimerkiksi yhteiskäytön lisääntyminen on todellinen ilmiö, joka koskee talouden kenttää autoista yritysten pääkonttoreihin. Eskelinen ja Kumpuniemi huomauttavat, että kapitalismi pystyy kyllä omimaan myös yhteiskäyttöön ja -tuotantoon perustuva toimeliaisuutta. He ottavat esimerkiksi muodikkaaksi nousseen *jakamistalouden*, josta puhutaankin myös *alustakapitalismina*. Nettialustoilla tapahtuva jakamistalous perustuu alihankkijasuhteisiin ja voittojen keskittymiseen pienelle määrälle ihmisiä. Näin ollen jakamistalous ei käsitteenä viittaa Eskelisen ja Kumpuniemen mukaan ihmisten mahdollisuuksiin vaikuttaa talouden muotoon, saati politiikkaan, vaan ainoastaan tapaan tuottaa ja jakaa palveluita. Palvelun käyttäjät voivat päättää ainoastaan, käyttävätkö he palvelua ja kuinka kauan. Jakamistalous ei siis ole vaihtoehto kapitalistiselle markkinataloudelle, vaan ainoastaan osoitus sen muuntelupotentiaalista – kyvystä laajentua aina uusille yhteisen alueille, aidata sitä ja valjastaa yhteinen yksityisen voitontavoittelun välineeksi. (99)

Globaali kapitalismi luo illuusion vastavuoroisuudesta kaupallisuuden, yksityistämisen ja voiton tavoittelun avulla. Tarkastellaan seuraavaksi muutamia talouden uusia muotoja, jotka hylkäävät tämän illuusion ja ottavat sen sijaan ajattelunsa ja toimintansa keskiöön planeetan rajat, elossapitojärjestelmän vakauden vaalimisen sekä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden. Kurkataan, millaisia ovat *osallisuustalouden*, *solidaarisuustalouden*, *kohtuutalouden* ja *donitsitalouden* periaatteet. On hyvä huomata, että näiden väliset rajat ovat usein häilyviä, koska niitä on kehitetty ajallisesti rinnakkain ja ne ovat vaikuttaneet toisiinsa. Ne eroavat toisistaan siinä, miten ne suhtautuvat yksityisten markkinoiden säilyttämiseen, ihmistenkestävään toimintaan kannustamiseen ja siitä palkitsemiseen, vaurastumiseen sekä näkemykseen siitä, missä määrin nykyisen

teollisen yhteiskunnan rakenteet on mahdollista säilyttää planeetan rajoissa.

Osallisuustalous on yhteiskuntafilosofi Michael Albertin ja taloustieteilijä Robin Hahnelin kehittämä talousmalli. He halusivat ottaa oppia Yhdysvaltojen kapitalistisen markkinatalouden ja Neuvostoliiton sosialistisen, keskusjohtoisen suunnitelmatalouden ongelmista ja tarjota vaihtoehdoksi niille demokraattiseen suunnitteluun perustuvaa talousmallia. Heidän mielestään pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli eteni oikeaan suuntaan, mutta se on vietävä kukoistuskauttaan pidemmälle, jotta kansalaisten tasa-arvo toteutuisi. (100) Osallisuustalouden lähtökohtana on, että yksilöt ja yhteisöt saavat mahdollisimman paljon valtaa omassa elämässään ja että tämä valta jakaantuu mahdollisimman tasaisesti ihmisten kesken. Luottamus ja oikeudenmukaisuus lisäävät hyvinvointia ja kannustavat ahkeruuteen. Työmarkkinoiden neuvotteluseman, onnen ja perityn omaisuuden sijaan tulee palkita ahkeruudesta ja vaivannäöstä. Osallisuustaloudessa työntekijöiden johtamat yritykset asettavat itse tavoitteensa ja päättävät työnteon organisoinnista. Talousmallin mukainen toiminta ei rasita ympäristöä siinä missä markkinatalous, koska se ei kannusta ympäristölle tai ihmisille haitalliseen toimintaan. Tuhlailevat ja tehottomat yritykset eivät saa toiminnalleen rahoitusta. (101)

Osallisuustalous on siis taloustieteellinen malli demokraattiseen ja ekologiseen kestävyteen pyrkivästä taloudesta. Se esittää rakenteellisia ratkaisuja nykyisen talousjärjestelmän keskeisiin puutteisiin, joista merkittävimäksi se on nimennyt demokratian ja osallisuuden puutteen sekä ympäristöuhojen laajuuden. Osallisuustalous perustuu demokraattisiin yrityksiin, jotka tekevät yhteistyötä alueellisten kuluttajayhdistysten kanssa. Näiden kautta jokaisella on mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin.

Hinnat perustuvat arvailun sijaan kysyntään ja tarjontaan. Ahkeruudesta palkitaan, ja tuloerot ovat maltilliset. Hinnat ovat kohdillaan, joten ympäristön turmelu ja koronkiskonta eivät kannata. Osallisuustalous sanoutuu irti keskusjohtoisestä suunnitelmataloudesta, mutta hylkää täysin myös yksityiset yritykset ja markkinat kuitenkin tunnustaen, että yrityksiä ja markkinoita on siedettävä pitkän siirtymäkauden aikana. Taloudellisen demokratian, taloudellisen oikeudenmukaisuuden ja ekologisen kestävyuden lisäksi osallisuustalous tukee sellaisia rakenteita, jotka tukevat tehokkuutta, yhteistyötä ja talouden moninaisuutta. (102)

Suomessa osallisuustaloutta edistää Parecon Finland -niminen, vuonna 2010 perustettu yhdistys, jolla on julkaisu- ja koulutustoimintaa. Yhdistyksen näkyvimät aktiivit Joonas Hermanni Mäkinen ja Antti Jauhiainen ovat tehneet osallisuustaloutta tunnetuksi julkisuudessa ja kääntäneet suomeksi Robin Hahnelin teoksia.

Solidaarisuustalous haastaa kapitalistisen, uusliberaalin talouden maailmanvalloitusretken, joka keskittyy tuotannon ja kulutuksen rajoittamattomaan kasvuun jättäen huomiotta talouden sosiaaliset ja ympäristövaikutukset. Kapitalistisen markkinatalouden tilalle solidaarisuustalous ehdottaa järjestelmää, jonka ytimessä ovat elämää ylläpitävät prosessit. Se perustuu yhteistyöhön, vastavuoroisuuteen, itsehallintaan ja solidaarisuuteen, asettaa ihmiset, yhteisöt ja ympäristön pääoman ja sen keräämisen edelle ja hylkää sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen ja identiteettiin, ikään tai alkuperään perustuvan eriarvoisuuden ja syrjäyttämisen. Tästä tulee solidaarisuustalouden nimikin. Solidaarisuustalous ei siis ole oman määritelmänsä mukaan talousjärjestelmä, vaan sosiopoliittinen ja kulttuurinen, nykyisiä valtahierarkioita ja *homo economicuksen* todellisuuskäsi-

tystä syrjäyttämään pyrkivä liike. Se tähtää hyvinvoinnin lisäämiseen demokraattisesti ja irrallaan voitontavoitteluun perustuvasta talouskäsituksesta. Kyseessä on maailmanlaajuinen vaihtoehtotalouksien liike, joka koostuu joukosta eri tavoin poliittisesti motivoituneita projekteja. Solidaarisuustalouden arvoja ovat demokraattisuus, epähierarkkisuus, oikeudenmukaisuus, tasa-arvo, autonomia, monimuotoisuus, solidaarisuus ja ekologinen kestävyys. (103)

Edellä kuvatun mukaan solidaarisuustalous on ennen kaikkea ruohonjuuritason taloustoimintaa, jonka projektit luovat vaihtoehtoja kapitalismille ja vastustavat autoritaarisia järjestelmiä. Taloutta tehdään toisin yhteisöllähtöisesti. Ihmisten omista tarpeista käsin etsitään ratkaisuja esimerkiksi toimeentulon, ympäristön kuormituksen ja hyvinvoinnin ongelmiin. Talous nähdään laajana joukko- ja keinoja ja toimintatapoja, joilla voidaan järjestää elämää monin eri tavoin. Taustalla on ajatus hyvinvoinnin ja demokraattisuuden lisäämisestä ja eettisten arvojen aseman vahvistamisesta taloudellisen toiminnan perustana. Käytännössä solidaarisuustalouden toimijoita voivat olla esimerkiksi yhteiskunnalliset yritykset, ekokylät, ruokapiirit, aikapankit, kulttuurikahvilat, vapaat tilat, työosuuskunnat ja yhteisöviljelmät. (104)

Solidaarisuustalouden ytimessä on *yhteisresurskien* (engl. commons) käsite. Tero Toivanen ja Juhani Venäläinen (2016) huomauttavat, että kapitalismin globaali menestystarina on kaikkialla perustunut yhteisten alueiden aitaamiseen. Tämä onkin ilmeistä: ajatellaanpa vaikka metsiä. Jotta metsien kaltaisilla yhteisillä alueilla voitaisiin tehdä taloudellista voittoa, ne on tavalla tai toisella muutettava kauppatavaraksi. Kansallispuistojen tuotteistaminen ja kävijämaksut ovat hyvä esimerkki tästä. Toivanen ja Venäläinen huomauttavat, että yksityisomistuksen instituutio on luotu tarjo-

amaan juridinen työkalu 1500-luvulla yhteis-
maiden aitausliikkeestä alkaneelle prosessille.
He toteavat, että siinä missä moderniin oi-
keusajatteluun on kehittynyt viime vuosi-
satojen aikana käsitys omistusoikeuden ra-
jattomasta ja absoluuttisesta luonteesta, on
suomalaisessa oikeusjärjestyksessä eräs auk-
ko. Suomalainen jokaisenoikeus eli yleinen
oikeus nauttia metsäluonnon antimista muis-
tuttaa ripauksen verran siitä, mitä voisi olla
”talous” ilman kilpailuun perustuvia markki-
noita ja voiton maksimointia. Yhteisresurs-
sien käsite kuvaa tätä yksityisomistukseen
jäänyttä aukkoa. (105) Metsien lisäksi muita
yhteisresursseja ovat esimerkiksi vesistöt,
kielet, perinteet, avoin tieto ja yhteistilat.
Solidaarisuustalouden kehittämisessä onkin
paljolti kyse yhteisresurskien ja yhteistekemi-
sen vahvistamisesta. Kyse on voimavarojen
yhdistämisestä ja yhdessä luomisesta. (106)

Suomen solidaarisuustalousverkosto esit-
ti manifestinsa Suomen sosiaalifoorumissa
vuonna 2013. Siinä on määritelty liikkeen ar-
vot, periaatteet ja tavoitteet. Suomen solidaa-
risuusverkosto korostaa toiminnan ekologista
kestävyyttä, toimintatapojen moninaisuutta,
toimijoiden autonomiaa ja yhdenvertaisuutta,
jaettavaa valtaa ja yhteisen hyvän edistämistä
voittoa tavoittelematta myös osana muuta yh-
teiskuntaa. Se pyrkii edistämään talouden de-
mokratisoimista ja tuo esiin käytäntöjä, joissa
talouden tavoitteena on aineellisten perus-
tarpeiden tyydyttäminen. Tämän tavoitteen
saavuttamiseksi verkosto on kartoittanut jo
olemassa olevia taloudellisia toimijoita, jotta
ne voisivat verkostoitua, niiden toiminta vah-
vistua ja solidaarisuustalous tulla ylipäätään
näkyvämmäksi. (107)

Kohtuutalous (engl. degrowth) on sateenvar-
jokäsite, joka alle mahtuu kokonainen kirjo
ajattelu- ja toimintatapoja, jotka kyseenalais-
tavat talouskasvun hyvinvoinnin perustana
ja tunnistavat planetaariset rajat. Degrowth

on käänös ranskan sanasta *décroissance*, joka
tarkoittaa sananmukaisesti vastakohtaa kas-
vulle eli vähentämistä. Termi degrowth mai-
nittiin ensimmäisen kerran keskustelussa,
joka syntyi Rooman Klubin vuonna 1972 jul-
kaisemasta Kasvun rajat -raportista. Raportti
varoitti rajoittamattoman talouskasvun olevan
mahdotonta pinta-alaltaan ja resursseiltaan
rajallisella planeetalla. Vuonna 2008 alka-
neen finanssikriisin yhteydessä degrowth
tuli jälleen ajankohtaiseksi: ekologiset ja so-
siaaliset ongelmat kärjistyivät, jolloin pla-
neetan ihmistoiminnalle luomat biofyysiset
rajat nousivat jälleen keskustelun teemaksi.
Ranskalaisen taloustieteen professori Serge
Latouchen mukaan degrowth on vaikeasti ve-
sitettävissä oleva poliittinen iskulause, jolla
sanoudutaan irti rajattoman kasvun tavoit-
telusta. Degrowth-ajattelu levisi nopeasti
Ranskasta ympäri maailman, ja on saanut
kannatusta esimerkiksi Italiassa, Saksassa,
Espanjassa, Ruotsissa ja Kanadassa muun
muassa ympäristöliikkeen keskuudessa. Se on
vakiinnuttanut asemansa myös akateemisen
tutkimuksen kohteena. Suomessa sen teki
tunnetuksi vuonna 2010 perustettu tutkijoi-
den ja ympäristöaktivistien verkosto. Sanalle
degrowth on ehdotettu monenlaisia suomen-
noksia, joista kohtuutalous on tunnetuin ja
yleisesti käytetyin. (108)

Kohtuutalous on sekä käsite että yhteiskun-
nallinen liike, joka pakenee tarkkaa määri-
telmää. Liikkeellä on useita suuntauksia ja
painotuseroja, jotka heijastuvat myös sen tut-
kimukseen. Eroja on yhteiskunta-analyysissä,
toimintatavoissa ja poliittikkasuosituksissa.
Yhteistä kuitenkin kohtuutalousliikkeen eri
virtauksille on kasvukritiikki. Se kyseenalais-
taa talouskasvun hyvinvoinnin lähteenä ja
yhteiskunnan päämääränä, joka vallitsevana
ideologiana hallitsee ajatteluamme ja kahlitsee
sosiologista ja poliittista mielikuvitustamme.
Kohtuutalousajattelun mukaan ympäristöka-
tastrofia ei ratkaista tuottavuuden, teknolo-

gian, ekotehokkuuden tai talouskasvun avulla. Talouskasvun tavoittelun ja elämän kiihtyvän teknologisoimisen katsotaan pikemminkin johtavan yhä vakavampiin ympäristöongelmiin ja estävän hyvän elämän toteutumisen. Planetaarisen hyvinvoinnin turvaamisen nimissä kohtuutalous kannattaa vapaaehtoista ja suunnitelmallista tuotannon ja kulutuksen vähentämistä kestäväälle tasolle. Vähentäminen ohella kohtuutalous korostaa laadullista muutosta tuotannossa ja kulutuksessa. Asioita on opittava tekemään paremmin vähemmillä aineellisilla resursseilla. Kyse ei ole paluusta menneisyyteen, vaan pyrkimyksestä löytää uudenlaisia tapoja luoda hyvän elämän mahdollisuuksia planeetan turvarajojen sisäpuolella elossapitojärjestelmän vakautta vaarantamatta. Suomessakin kohtuusliikkeen tärkeinä tavoitteina on parantaa ruokaturvaa ja huoltovarmuutta ympäristökatastrofin edetessä. (109)

Suomalainen kohtuutalousliike on määrittänyt itselleen periaatteiksi 1) talouskasvuhegemonian kyseenalaistamisen ja talouden palauttamisen hyvinvoinnin luomisen välineeksi, 2) talousjärjestelmän uusimisen tasa-arvoa toteuttavaksi, vakaaksi ja kasvuun perustumattomaksi 3) tuotannon ja kulutuksen vähentämisen teknologisen kehityksen rinnalla, jotta globaaleihin ekologisiin kriiseihin pystytään vastaamaan. Kohtuutalousliike pyrkii valtavirtaistamaan talouskasvusta riippumattoman hyvinvoinnin ideaa paikallistoinnin, kohtuusklubien ja valtakunnallisten seminaarien avulla. Sen aktiivit ovat olleet Suomessakin pääasiassa tutkijoita ja ympäristöliikkeen ihmisiä, ja moni heistä on ollut tekemässä kohtuutalousohjattua tunnetuksi esimerkiksi ruokapiiri-, vaihtopiiri- ja aikapankkitoiminnan parissa. Kohtuutalous kerää suosiota niin tutkijoiden kuin kansalaisyhteiskunnan toimijoidenkin keskuudessa. Sillä on kannattajia myös hallinnossa ja yritysmaailmassa. Kansainvälinen degrowth-verkosto on

aktiivinen, ja se kokoontuu joka toinen vuosi isoon konferenssiin. Vuonna 2014 Leipzigissa pidetty degrowth-konferenssi kokosi yhteen yli 3000 osallistujaa. Degrowth-verkoston edustajia kuultiin Brysselissä Euroopan parlamentin Beyond Growth 2023 -konferenssissa, ja saman vuoden kesän lopulla oli vuorossa liikkeen yhdeksäs oma konferenssi. (110)

Donitsitalous on taloustieteilijä Kate Raworthin kehittänyt talousmalli, jonka ytimeksi Raworth on nimennyt ”optimistisen vision ihmiskunnan yhteisestä taloudesta, joka luo kukoistavan tasapainon jakavan ja perustansa uudistavan rakenteensa vuoksi”. (111) Mallissa talous kuvataan donitsin muotoisena: sen alempi kehä koostuu aineellisten perustarpeiden tyydyttämisestä ja ylempi planetaarisista turvarajoista. (liite 3) Mallissa sanoudutaan irti talouden loputtomasta kasvusta ja pyritään sellaiseen talouden tasapainotilaan, joka turvaisi ekosysteemien toiminnan. Donitsitalous on Raworthin mukaan orgaaniseen itsesäätelyyn pyrkivä verkosto, joka perustuu vaalivaan planeettasuhteeseen; siinä kannetaan vastuuta elonkehästä huolehtimisesta siten, että luonto jää jäljiltämme parempaan tilaan kuin se oli syntyessämme. Tähän perustuu taloudellisen toiminnan ekologisen perustan uudistamisen ajatus. Donitsitalousmalli on luonteeltaan myös jakava, koska se pyrkii puuttumaan eriarvoisuuden juurisyyhin demokratisoimalla vaurauden omistamista. Varallisuuden lähteiden uudelleen jakamisen keskiössä ovat maanomistus, rahan luominen, yritysdemokratia sekä tiedon ja teknologian avoimuus. (112)

Donitsitalousliike on nopeasti kasvava kansainvälinen toimijoiden verkosto, johon kuluu kansalaisjärjestöjen, tutkijoiden ja kansalaisaktivistien lisäksi kuntia ja kaupunkeja, jopa kokonaisia seutukuntia. Amsterdam otti ensimmäisenä maailmassa donitsimallin käyttöön koronakriisin jälkihoidossa kevääl-

lä 2020. Kaupunki teki tilanteesta analyysin mallin avulla ja alkoi korjata sen kannalta ongelmallisia kohtia. Amsterdam keskittyy esimerkiksi pidentämään materiaalikiertoa esimerkiksi rakentamisessa, vähentämään ruoantuotannon jätemäärää ja edistämään asukkaitensa terveellistä ruokavaliota. Kaupungin tavoitteena on, että kaikki siellä kulutetut hyödykkeet, palvelut ja tuotteet olisivat ekologisesti ja eettisesti tuotettuja. Suomessa Pirkanmaan liitto on ottanut käyttöön ekososiaalisen mittariston, joka perustuu donitsitalousmalliin. Donitsitalousajattelua Suomessa on edistänyt myös Sitran rahoittama hanke, jonka Jyväskylän yliopiston resurssiviisausyhteisö JyU Wisdom toteutti vuosina 2021–2022 yhteistyössä Jyväskylän kaupungin ja Pirkanmaan liiton kanssa. Jyväskylä ja Pirkanmaan liitto pilotoivat myös hankkeessa kehiteltyä donitsitalouden työkalupakkia.

Vanhan talouspolitiikan ja edellä esiteltyjen, *planetaarisen hyvinvointitalouden* muotojen tärkeimpiä eroja havainnollistava ja niiden vertailua helpottava taulukko löytyy raportin lopusta (liite 4).

Talouden uusia organisoimisen tapoja on sovellettu ja sovelletaan tälläkin hetkellä eri puolilla maailmaa lukuisissa yhteisöissä ja yhteiskunnallisissa kokeiluissa, joiden tarkoituksena on vastata kapitalistisen markkinatalouden kriisiytymiseen ja ympäristötuhoon. Toiminta myös laajenee jatkuvasti. Esimerkiksi vuoden 2023 tietojen mukaan yksistään solidaarisuustalouden kansainvälisessä verkostossa on jo 3294 järjestöä 70 eri maasta. (113) Toimijat eroavat toisistaan monilta osin, kuten suhtautumisessaan taloudelliseen voitontavoitteluun ja palkitsemiseen, mutta niillä on myös paljon yhteistä. Yhteisenä nimittäjänä on usko ihmisten luovuuteen sekä kykyyn keksiä ja kehittää yhdessä toisten kanssa ratkaisuja tilanteissa, joissa totutut toimintatavat ovat osoittautu-

neet toimimattomiksi. Uusi versoo vanhan murtumista, ja erilaiset talousmallit voivat toimia myös rinnakkain. Paikallistalouteen perustuvat vaihtoehdot ovat olleet näkyvästi esillä erityisesti suomalaisen ympäristöliikkeen keskuudessa. Erilaisista talousmalleista ja niissä esitetyistä talouden instituutioista ja toimintatavoista on viime vuosikymmenenä käyty vilkastakin keskustelua myös ympäristöliikettä laajemmin, tutkijoiden, aktivistien ja muiden asiasta kiinnostuneiden kesken. Esimerkiksi Suomen sosiaalifoorumi on tarjonnut areenan eri verkostoille visioidensa ja toimintansa esittelyyn.

Omaehtoista ruokataloutta tutkineet Galina Kallio ja Eeva Houtbeckers (2022) huomauttavat, että monet omaehtoisen ruokatalouden käytännöt, kuten kumppanuusmaatalous, omavaraisviljely ja ruokapiiritoiminta, ovat hyviä esimerkkejä uudenlaisista, kehittymässä olevista talousmalleista. Ne eivät välttämättä ole täysin uusia toimintatapoja, vaan pikemminkin kehkeytymässä olevia uudenlaisia suhteita nykyisen talousjärjestelmän puitteissa. Koska omaehtoista ruokataloutta tapahtuu sekä rahataloudessa että sen ulkopuolella, sitä pidetään helposti marginaalisena. Kuitenkin omaehtoinen ruokatalous on kasvattanut viime vuosina suosiotaan, kun ihmiset kaupungeissakin haluavat syödä yhä useammin lähiruokaa ja esimerkiksi COVID 19-pandemian aikana siirtolapuutarhapalstoja hankittiin kasvavissa määrin. Tämä voi auttaa ihmisiä ymmärtämään itsensä toisenlaisina toimijoina kuluttajakansalaisuuden sijaan. Tällainen uudistava ja moninainen toimijuus laajentaa käsitystä taloudesta: toimijuuden ytimessä ei olekaan vain talousajatteluun perehtyminen vaan talouden moraalisen poliittisten ulottuuksien hahmottaminen ja omaehtoisuuden lisääminen. (114)

Erilaisista monilajiseen toimeentulemiseen keskittyvistä yhteistoiminnan kokeiluista voi

kehittyä demokraattisia, itseorganisoituvia yhteisöjä, jotka itse päättävät omat sääntönsä ja toimintatapansa. Tällaisia on mahdollista perustaa vaihtoehdoisen elämäntavan toteuttamiseksi nykyisen yhteiskuntajärjestyksen puitteissakin. Yhteiskunnan kannattaisi tukea niiden perustamista, sillä niillä on potentiaalia kasvattaa yhteiskunnallista resilienssiä luomalla uudentyypistä, toiminnallista joustavuutta. Tällaiset rihmasto-maisesti organisoituneet yhteisöjen verkostot voivat vahvistuessaan tarjota ihmisille uusia toimeentulemisen mahdollisuuksia myös, jos hyvinvointivaltio romahtaa lopullisesti ja kapitalismi kiristää otettaan entisestään ympäristökatastrofin edetessä. Käytännössä nämä yhteisöt ovat ruoan ja energian suhteen omavaraisia ekokylä, jotka sijaitsevat yleensä maaseudulla kauempana asutuskeskuksista.

Kritiikkiäkin paikallistalouksien väitettyä autonomiaa kohtaan on esitetty. Robin Hahnel toteaa, etteivät kaikki paikallisyhteisöt pysty tuottamaan kaikkea sitä, mitä yhteisön jäsenet tarvitsevat. Vaikka täysi omavaraisuus olisi-kin mahdollista, työnjaon eriytymättömyys aiheuttaa tehottomuutta jos eri yhteisöjen välillä on merkittäviä eroja hyödykkeiden tuotannon ja vaihdon kustannuksissa. Lisäksi: aina kun on olemassa suurtuotantoa, joka ylittää paikallisen yhteisön kuluttajakunnan, työnjaosta pidättäytyminen aiheuttaa tehottomuutta. (115)

Vielä on otettava esiin yksi itseorganisoituvien, uuden talouden yhteisöjen varjopuoli, joka liittyy vallankäyttöön. Antihierarkkisissa ja muodollisesta, lainsäädäntöön perustuvasta vallasta irtisanoutuneissa yhteisöissä on tutkitusti vaarana ajautua henkilöön perustuvaan, karismaattiseen valtaan. Demokraattisten yhteisöjen on oltava ehdottoman sitoutuneita jäsentensä tasa-arvoon ja ulossulke-mattomuuden periaatteeseen, jotta ne voivat säilyä väkivallattomina ja sortamattomina.

Tämä tarkoittaa sellaisten käytäntöjen yhdessä luomista, jotka estävät vallan keskittymisen joillekin yksilöille ja takaavat ihmisille riittävästi autonomiaa suhteessa yhteisöön, johon he ovat sitoutuneet. Näiden toiminnan ja päätöksenteon käytäntöjen on perustuttava ekososiaaliseen sivistykseen. Kysymys vallasta muuttuu entistäkin polttavammaksi, mikäli oikeusvaltioperiaatteeseen sitoutuneen parlamentaarisen demokratian yksilöä suo-jaavat rakenteet – esimerkiksi kansalaisten yhdenvertaisuuteen lain edessä sitoutunut oikeuslaitos tuomioistuiminen – murtuvat yhteiskunnallisen monikriisin edetessä. (116)

On selvää, että talouden uusien muotojen kehittäminen nopeutuisi ja helpottuisi, jos sen tueksi tehtäisiin institutionaalisia muutoksia. Esimerkiksi velkaperusteinen rahajärjestelmä sitoo ihmisiä lisäämään työntekoa ja yrityksiä kasvamaan, mikä on tuhoisaa paitsi ihmisten hyvinvoinnille myös elämän edellytysten säilymiselle Maa-planeetalla. *Rahajärjestelmän uudistaminen* sellaiseksi, että se liikepankkien voitontavoittelun sijaan hyödyttäisi koko yhteiskuntaa, olisi suuri harppaus kohti planeetaarista hyvinvointia. Reilu kestävyysmurros vaatii ihmisten toimeentulemisen varmistamista siirtymäkaudella, kun eri toimialat muuttuvat nopeassa tahdissa: on kyse niin ekologisesta jälleenrakennuksesta kuin talouden uusista muodoista. Siksi on välttämätöntä tässä yhteydessä käsitellä myös ehdotuksia, jotka koskevat *sosiaaliturvan uudistamista* ja universaalien, *sosiaaliseen osinkoon perustuvan perustulon käyttöönottoa* ekologisten kriisien aikakaudella.

Rahajärjestelmän uudistamista ajava, kansainvälinen talousdemokratialiike ehdottaa vaihtoehtoa velkaperusteiselle rahajärjestelmälle osana kestävä ja demokraattista talousjärjestelmää. Suomessa liikettä edustaa Talousdemokratia ry. Sen puheenjohtaja Konsta Nylander kertoo, että talousdemokra-

tialiikkeen tavoitteena on talousjärjestelmä, jossa rahan luominen ei ole sidottu velkaantumiseen. Rahan luomisen ja rahajärjestelmän tulisi olla demokraattisessa hallinnassa, jotta se toimisi yhteiskunnan parhaaksi eikä sitä vastaan. Nykyisessä yhteiskunnassa vallitsee talousoligarkia: politiikka ja talous on erotettu toisistaan, ja talous sanelee reunaehdot poliittiselle päätöksenteolle. Tässä tilanteessa talous- ja rahavalta on pienellä eliitillä koko yhteisön sijaan. Nylander painottaa, että velkaperustainen rahajärjestelmä on yksi merkittävimmistä kestävyysmurroksen onnistumisen esteistä. Kun liikepankit lainaavat rahaa yrityksille, valtiolle tai yksityisille ihmisille, ne luovat rahaa, joka on luonteeltaan velkaa. Velan kuolettaminen korkojen kera tarkoittaa tuotannon ja työmäärän lisäämistä eli velkaperusteinen raha on talouskasvun ajuri. Sen sijaan talusdemokraattisessa yhteiskunnassa talouden kasvupakkoa ei enää olisi. Kun valtion keskuspankki voisi luoda rahaa ilman korkokuluja, jatkuvalla talouskasvulle ei olisi enää rakenteellista syytä. Näin työnteko, tuotanto ja kulutus voitaisiin mitoittaa ihmisten omiin tarpeisiin ja planeetan turvarajoihin. Rahareformi parantaisi myös pitkäjänteisen ympäristöpolitiikan tekemisen mahdollisuuksia. Nykyisen talousjärjestelmän rahanluontimekanismi aiheuttaa talouden epävakautta. Laskukausien aikana ympäristötavoitteista tingitään säästösyistä, ja nousukausinakin keskitytään ympäristöasioiden sijaan hoitamaan kertynyttä velkaa. Rahareformin lisäksi talouden demokratisointia edistäisivät valtion keskuspankkirahoitus ja kansalaisten keskuspankkitilit. Rahauudistuksia voidaan toteuttaa asteittain. Tärkein niistä olisi rahareformi eli rahanluontioikeuden siirtäminen liikepankeilta valtion keskuspankille. (117)

Sellaisia toimeentulemisen muotoja, jotka pyrkivät ekososiaaliseen kestävyteen sekä etäisyyteen valtiosta ja viranomaisista, on jo olemassa. Näitä ovat esimerkiksi yhteis-

kunnalliset yritykset ja uusi osuuskuntaliike. Yhteiskunnallisten yritysten idea lähtee siitä tosiasista, että yritykset ovat ihmisten perustamia ja johtamia organisaatioita, joiden liiketoiminta on väline yritysten omistajien määrittelemien tavoitteiden toteuttamiseksi – jotka kapitalismissa yleensä liittyvät taloudellisen voiton maksimointiin. Sen sijaan yhteiskunnallisten yritysten omistajat ovat asettaneet yritystoiminnan tavoitteeksi paitsi toimeentulon hankkimisen, myös jonkin yhteiskunnallisen tai yhteisöllisen ongelman ratkaisemisen. Tavoitteena voi olla vaikkapa kierätystekstiilien hyödyntämisen lisääminen, itsemääräämisoikeutta kunnioittavan hoivan takaaminen vanhuksille tai kyläyhteisön ekologisen viljelyn ja ruokaomavaraisuuden kasvattaminen. Yhteiskunnalliset yritykset siis maksimoivat taloudellisten voittojen sijaan yhteiskunnalle tuottamia vaikutuksia. (118)

Tätä tavoitetta voivat edistää myös osuuskunnat. Osuuskuntaliikkeen piirissä toimii jo nyt osuuskuntia, jotka painottavat ekologista kestävyttä ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Niidenkin toiminta on mahdollista nykyisen talousjärjestelmän puitteissa, ja samalla ne luovat yhteiskunnallisten yritysten tavoin talouden rinnakkaisjärjestelmiä organisoidessaan ihmisten taloudellista toimintaa uudella tavalla. Osuuskunta-asiantuntijat Jukka Peltokoski ja Hanna Moilanen toteavat, että uusia osuuskuntia syntyy yhtäältä välttämättömyyden pakosta, toisaalta aatteelliselta pohjalta yhteiskunnallisten liikkeiden vaikutuksesta ja autonomian halusta. Yhtäältä työttömyys pakottaa monet ihmiset eri puolilla maailmaa itsensätyöllistäjiksi ja mikroyrittäjiksi hankkiakseen toimeentulon. Toisaalta osuuskunnat nähdään mahdollisuutena mielekkääseen tekemiseen ja ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväen yhteiskunnan rakentamiseen. Osa prekaariin ”joustotyöläisten” luokkaan kuuluvista, palkansaajan ja yrittäjän välimaastoon sijoittuvista ihmisistä (mm.

freelancerit, yksinyrittäjät, pätkätyöläiset) on löytänyt toimeentulon ja yhteisöllisen toisintekemisen tilan juuri osuuskunnasta, joiden monenkirjaisuus perustuu paikallisuuteen sekä jäsentensä arvoihin ja yhdessä muotoiltuihin toimintatapoihin. Osuuskunnissa uudet palvelut tuotetaan yhteisvoimin. (119)

Osuuskuntien arkeen liittyy Peltokosken ja Moilasan mukaan paljon mahdollisuuksia, mutta myös haasteita. Osuuskuntia voidaan parhaimmillaan ohjata vahvastikin jäsendemokratian keinoin, mutta päätöksenteko ja osallistuminen vaativat jäseniltä myös halua ja kykyä kehittää yhteistoiminnan käytäntöjä taloudellisesti järkeviksi ja osuuskunnan yhteisöllisten lähtökohtien mukaisiksi. Toinen haaste liittyy kapitalistiseen markkinaympäristöön, joka panee yhteisyrityksetkin kilpailemaan toisiaan vastaan. Uutta osuustoimintaa kannattaisi tukea esimerkiksi suuntaamalla sille hankintoja ja kehittämällä rahoituskeinoja. Itsensäyöllistäjän asemaa ja sosiaaliturvaa pitää vahvistaa, jottei työntekijä joudu viranomaisten näkökulmasta harmaalle vyöhykkeelle palkansaajan ja yrittäjän väliin ja joudu ongelmiin sen vuoksi. Yhteisötaloudellisten palveluiden yleistymisen edellyttäisi myös julkisten kilpailusäännösten ja -käytäntöjen selkeää ohjeistamista. Peltokoski ja Moilanen huomauttavat, että osuuskuntien ja muiden yhteisötalouden toimijoiden suosiminen edistäisi palveluihin käytetyn rahan jäämistä paikalliseen kiertoon sen sijaan, että se päättyisi esimerkiksi yksityisten terveysalan yritysten osakkeenomistajien voittoa veroparatiiseihin. Osuuskunnat voivat suojautua kapitalismin haittavaikutuksilta kehittämällä yhteisöllisiä rahoitusmuotoja ja muodostamalla keskinäisiä liittoumia. (120)

Tärkeä uudistus ekososiaalisen toimeentulomisen edistämiseksi ihmisten rahallisen toimeentulon näkökulmasta olisi vastikkeeton, universaali perustulo. Se voisi toimia avaimena,

jolla avata talouden kasvupakkolukkoja ja jolla voisi edistää reilua kestävyysmurrosta. Ja hiukan paradoksaalisesti: huolellisesti suunnitellun ja toteutetun, sosiaaliseen osinkoon pohjautuvan perustulon turvin olisi mahdollista edistää sellaisia talouden rinnakkaisjärjestelmiä, joissa rahaa käytettäisiin hyvin vähän ja jotka perustuivat pitkälti omavaraisuuteen. Tällaiset paikallistaloudet vahvistaisivat talouden resilienssiä ympäristökatastrofin oloissa.

Sosiaalipolitiikan tutkija Johanna Perkiö on tuonut alan kansainvälistä, akateemista keskustelua Suomeen. Hän on analysoinut universaalien, vastikkeettoman perustulon idean kehitystä sekä pohtinut eri perustulomallien toimivuutta Suomessa. Perkiö on viime aikoina keskittynyt tutkimuksessaan sosiaaliseen osinkoon perustuvaan perustuloon, ja nostanut sitä esiin kestävyysmurroksen toteuttamisessa tarpeellisenä työkaluna. Suomessa on keskusteltu melko paljon perustulosta, mutta ajatus sosiaalisesta osingosta on ollut tuntemattomampi. Vaikka sosiaalinen osinko määritelmällisesti vastaa säännöllistä, vastikkeetonta ja universaalista perustuloa, nämä eroavat toisistaan paitsi siinä, miten uudistuksen tarve perustellaan, myös sen institutionaalisessa toteuttamisessa.

Kuten perustulokin, sosiaalinen osinko tarkoittaa jokaiselle ehdoitta maksettavaa säännöllistä rahasummaa. Perinteisemmistä perustulomalleista sosiaalinen osinko eroaa siten, että se voidaan toteuttaa sosiaaliturvaa täydentävänä ylimääräisenä tulonsiirtona. Sosiaalinen osinko rahoitetaan erilaisilla yhteisten resurssien käyttöön kohdistuvilla veroilla ja maksuilla. Se voidaankin määritellä kaikille kuuluvana osuutena yhteisistä resursseista. Sosiaalinen osinko takaisi jokaiselle ihmiselle luovuttamattoman oikeuden hyötyä taloudellisesti yhteiseksi omaisuudeksi mielleltävistä resursseista. Nämä voivat olla aineellisia (esi-

merkiksi ekosysteemit ja luonnonresurssit) tai aineettomia (esimerkiksi ihmiskunnan yhteinen tiedollinen ja kulttuurinen perintö). Sosiaalisen osingon keskeinen tehtävä olisi tasata taloudellista eriarvoisuutta ympäristökatastrofin oloissa, kun talous sakkaa ja varallisuuserot kärjistyvät entisestään. Sosiaalisen osingon avulla olisi mahdollista kytkeä tasaisempi resurssien jako osaksi siirtymää kohti ekologisesti kestävää talousmallia. Se tukisi ihmisiä erityisesti parantamalla pienituloisten toimeentuloa kestävyysmurroksessa ja auttaisi vähentämään yhteiskuntien ansiotyöriippuvuutta. Samalla se olisi keino varmistaa, ettei ympäristökatastrofia hillitä tavoilla, jotka syventävät taloudellista eriarvoisuutta entisestään. Ekologisen jälleenrakennuksen viitekehyksessä sosiaalisen osingon käyttöönotto tukisi muita sellaisia yksilönvalintoja ja politiikkatoimia, jotka auttaisivat ohjaamaan yhteiskuntia kohti planetaarisen hyvinvoinnin itseään vahvistavaa, myönteisten muutosten kehää. (121)

Sosiaalisen osingon idea auttaa ymmärtämään, mihin taloudellisen arvon tuotanto perustuu, miten sen hyödyt ovat historiallisesti jakautuneet ja miten niiden tulisi oikeudenmukaisesti jakautua. Osingot voisivat luoda perustan kokonaan uudentyypiselle talousmallille, jossa niiden rooli vahvistuisi ajan mittaan. Sosiaalisten osinkojen jako voidaan toteuttaa kansallisella tai ylikansallisella tasolla. Euroopan unionin tasolla toteutettuna se edistäisi reilua kestävyysmurrosta kytkemällä siihen konkreettisemmin sosiaalisen ulottuvuuden. Samalla se tukisi talouden uusien muotojen kokeiluja niin yksilöiden, yhteisöjen kuin koko yhteiskunnan tasolla. Sosiaalinen osinko olisi ehdotta kaikille maksettava, säännöllinen tulonsiirto ja sellaisena täysin uudenlainen tapa taloudellisten resurssien jakoon. Osingot voidaan rahoittaa esimerkiksi verottamalla luonnonvarojen käyttöä tai ympäristöhaitan aiheut-

tamista. Myös varallisuuden verottaminen tai ekologisesti ohjaavat kulutusverot voivat olla osa sen rahoituspohjaa. (122)

Sosiaalinen osinko voi toimia joko osana sosiaaliturvajärjestelmää tai siitä kokonaan irrallaan. Se ei olisi työlle vaihtoehtoinen tai alisteinen tulonjaon muoto, vaan keino jakaa taloudellisia resursseja teollisen yhteiskunnan vanhojen luokittelujen ulkopuolella. Sosiaaliturvan lisäksi maksettava osinko voisi olla tasoltaan melko alhainenkin. Suurempana se taas voisi korvata osia sosiaaliturvasta. Sosiaalinen osinko olisi yksi mahdollinen ja kokeilemisen arvoinen tapa uudistaa talouden rakenteita ekologisesti kestävämmiksi vähentäen samalla eriarvoisuutta. Tällä hetkellä varallisuuserot ihmisten välillä ovat erittäin räikeät niin globaalilla tasolla kuin yksittäisten maiden sisällä. Varallisuuserot ovat paitsi moraalisesti kestävämmiksi vähentäen samalla eriarvoisuutta. Tällä hetkellä varallisuuserot ihmisten välillä ovat erittäin räikeät niin globaalilla tasolla kuin yksittäisten maiden sisällä. Varallisuuserot ovat paitsi moraalisesti kestävämmiksi vähentäen samalla eriarvoisuutta. Ympäristökatastrofin edetessä sosiaaliset osingot auttaisivat jakamaan varallisuutta tasaisemmin suoraan ihmisille. Ne myös kompensoisivat ympäristöverojen vaikutuksia pienituloisille. Esimerkkejä sosiaalisesta osingosta löytyy jo maailmalta: sen periaatteilla toimivat esimerkiksi Yhdysvalloissa Alaskan osavaltiossa kansallisesta öljyrahastosta vuosittain maksettava resurssi-osinko sekä Kanadan ja Sveitsin hiiliveroista maksettavat hiiliosingot. (123)

Perustulosta keskustellaan useimmiten kansallisella tasolla toteutettavana sosiaaliturvan uudistuksena. Globaalissa maailmantaloudessa, ympäristökatastrofin kiihtymisen oloissa pitäisi kuitenkin alkaa miettiä perustuloa kansalliset rajat ylittävänä, jopa globaalina hyvinvoinnin rakentamisen välineenä. Esimerkiksi Euroopan unionissa perustulon voisi Perkiön mukaan toteuttaa sosiaalisen osingon periaatteella, jolloin unionin ei tarvitsisi puuttua sen toimivallan ulkopuolella oleviin kansallisen tason sosiaaliturvajär-

jestelmiin. Ylikansallinen lähestymistapa ei sulje pois mahdollisuutta toteuttaa perustulo myös kansallisen tason sosiaaliturvauudistuksena, vaan eri tasoilla toteutetut perustulot täydentäisivät toisiaan. Erilaiset perustulokokeilut ovat tuottaneet tietoa perustulon vaikutuksista ja sen toteuttamisen institutionaalisista lähtökohdista. Koska eri maiden sosiaaliturvajärjestelmät eroavat toisistaan, toteutuisi perustulo ylikansallisessa muodossaan paikallisten tarpeiden mukaisina ratkaisuin. Toistaiseksi ajatus universaalista ja vastikkeettomasta, säännöllisestä tulosta ei ole missään saanut riittävästi poliittista kannatusta, vaikka se on saatu nostettua politiikan asialistoille. Kasvutalouden kasaantuvat ja pahenevat ekologiset ja sosiaaliset ongelmat voivat kuitenkin muuttaa tämän. Silti on Perkiön mukaan varauduttava siihen, että yleisellä tasolla perustulon ideaa kannattavien välille syntyy ideologisia kiistoja perustulon toteutustavasta ja rahoituksesta. Samoin perustulon nimissä voidaan yrittää toteuttaa sellaisiakin uudistuksia, jotka eivät määritelmällisesti sitä vastaa. (124)

Sosiaalisten osinkojen laaja käyttöönotto voisi auttaa purkamaan talouden kasvupakkoa ylläpitäviä mekanismeja ja rajoittamaan ekologisesti haitallista tuotantoa, koska se vähentäisi ihmisten toimeentulon riippumista korkeasta työllisyysasteesta. Se auttaisi myös edistämään kulttuurista siirtymää kohti uudenlaisia talouden organisoimisen tapoja. Sosiaalisen osingon näkökulma perustuloon haastaa perinteisen köyhyyden torjuntaan keskittyneen ja työmoraalin ympärille kietoutuneen sosiaaliturva-ajattelun. Perkiön mukaan kysymys vaurauden oikeudenmukaisesta jakamisesta mahdollistaa pureutumisen yhteiskunnallisen eriarvoisuuden juurisyihin. Tässä yhteydessä sosiaalinen osinko määrittyy jokaiselle ihmiselle kuuluvana, perustavanlaatuisena taloudellisena oikeutena, jonka saamiselle ei voi asettaa mitään ehtoja.

Pelkkä perustulo ei kuitenkaan riitä reilun kestävyysmurroksen toteuttamiseksi, vaan tarvitaan myös aktiivista investointipolitiikkaa päästöttömän ja luonnonvarojen vähemmän kuluttavan infrastruktuurin luomiseksi. Perkiö huomauttaa, ettei Euroopan komission vuonna 2019 lanseeraamassa vihreän kehityksen ohjelmassa ole huomioitu riittävästi sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta. Jakamalla resursseja tasaisemmin ja tukemalla ihmisten toimeentuloa sosiaaliset osingot voisivat auttaa vahvistamaan laajasti kestävyysmurroksen sosiaalista ulottuvuutta. Hän harmittelee perustulokeskustelun laantumista Sipilän hallituksen kokeilun jälkeen, mutta on varovaisen toiveikas aiheen nousemisesta yhteiskunnan agendalle ympäristökatastrofin edetessä. Perkiön näkemyksen mukaan perustulon suurta potentiaalia reilun kestävyysmurroksen toteutuksessa ei ole vielä kunnolla ymmärretty. Se olisi yksi toimiva keino uudistaa yhteiskunnan rakenteita ekologisesti kestävämmälle pohjalle tinkimättä ihmisten hyvinvoinnista ja ennen kaikkea kurjistamatta köyhimpien ihmisten elämää. Yhdistettynä ympäristöveroihin ja yhteisten resurssien käytön verotukseen perustulo tukisi erityisesti pienituloisten toimeentuloa kestävyysmurroksessa sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla. (125)

Sosiaalisen osingon ohella muita keinoja, joilla voisi edistää kestävyysmurrosta, ovat muun muassa planetaarista hyvinvointia palvelevista tehtävistä maksettava, vapaaehtoisuuteen pohjautuva *osallisuustulo* ja kulutusta kestävään suuntaan ohjaavat *vihreät etusetelit*. Osallisuustulo vahvistaisi paitsi yhteiskunnallisesti hyödyllistä ja ekologisesti kestävää toimintaa, myös työelämän ulkopuolelle jäävien osallisuutta ja toimeentuloa. Osallisuustuloa voisi maksaa esimerkiksi ympäristön kunnossapitoon, kierrätykseen, kulttuuritoimintaan tai hoivaan liittyvien tehtävien tekemisestä, jotka eivät vaadi ammattiosaamista. Vihreät

etusetelit tarjoavat keinon vauhdittaa päästövähennyksiä niin, että ne samalla suojaavat kotitalouksia hintavaihteluilta ja vähentävät ympäristöverojen eriarvoistavia vaikutuksia. Ne vastaisivat tutkijoiden mukaan nykyiseen energiakriisiin tehokkaammin ja oikeudenmukaisemmin kuin sähkövähennys tai jakeluvaihtelun lieventäminen. Etusetelit ovat kansalaisille jaettavia, virikesetelien tai maksusitoumusten tapaan toimivia etuja. Niitä voitaisiin suunnata esimerkiksi uusiutuvan energian sähkölaskuihin, joukkoliikenteen matkoihin tai kiertotaloutta tukevien korjauspalveluiden käyttämiseen. Etusetelit voisivat olla universaaleja, kaikille myönnettäviä etuuksia tai sosiaaliturvan asiakkaille kohdennettuja. Ne voisi liittää osaksi nykyistä toimeentulokijärjestelmää. Vaikutusten arvioinnit osoittavat, että sähkölaskuihin ja liikennekuluihin kohdennetut etusetelit johtaisivat suurempiin päästövähennyksiin ja vähentäisivät energia- ja liikenneköyhyyttä enemmän kuin ratkaisut, joissa energian hinnannousua pyrittäisiin kompensoimaan veronpalautuksilla. (126)

6.7 ELINIKÄISESTÄ OPPIMISESTA SIVISTYMISEEN JA IHMISENÄ TOTEUTUMISEEN

Veli-Matti Värri (2019) toteaa länsimaisen elämänmuodon perustuvan edistyksen ideaaliin, joka on elimellinen osa myös nykyistä pedagogista ajatteluamme. Tässä katsannossa ihmiskunnan historia nähdään nälän, puutteen, tautien ja tietämättömyyden voittamisen kertomuksena. Tieteen, teknologian ja talouden liitosta onkin syntynyt kiistatonta edistystä, minkä vuoksi toiveet paremmasta tulevaisuudesta ovat olleet realistisia. Lisääntyneet

aineellinen hyvinvointi on vauraisissa maissa avannut myös mahdollisuuksia sosiaaliseen liikkuvuuteen ja emansipoitumiseen. Taloudelliset ja ekologiset kriisit tai tulevaisuuden uhkaavat katastrofit eivät ole horjuttaneet perususkoa teknologiseen elämänmuotoon. Vallitseva edistysusko perustuu kuitenkin ongelmien torjumiseen. Samalla tavalla kuin hautaamme ydinjätteen maan uumeniin, painamme alitajuntaamme piiloon sen, miten kestävä elämämuotomme heikentää elämän edellytyksiä – ja luotamme tulevaisuuden teknologian siivoavan jättämämme sotkut. Halumme ja pyrkimyksemme jatkaa ekologisesti kestävä elämämuotomme on resurssien ja elämän edellytysten varastamista tulevilta sukupolvilta. (127)

Värriin mukaan sosialisointi pyrkimyksenä on juurruttaa yhteisöön syntyvät yksilöt yhteisölle tyypilliseen elämämuotoon ja siellä vallitseviin, perustaviin uskomuksiin todellisuuden luonteesta. Ranskalaiseen filosofiaan Louis Althusseriin viitaten hän kirjoittaa, että ideologian kutsu *edistyksen kehään* (vai umpikujaan?) konkretisoituu modernin koululaitoksen arjessa, joka uusintaa yhteiskunnallisia valtasuhteita ja hegemonisia periaatteita vallitsevaksi ”normaaliksi”. Tämä tapahtuu koulutuksen kaikilla tasoilla alakoulusta yliopistoon ja aikuiskoulutuslaitoksiin. Markkinaehtoinen *elinikäinen oppiminen* tarjoaa malliesimerkin ideologiasta, joka tuottaa edistyksen myyttiin ja teknologian imperatiiviin sitoutuneen elämämuodon moraalisisubjektin. Värri huomauttaa, että länsimaisen moraalisubjektin ideaali on yhteydessä elinikäisen oppimisen ideologiaan, johon on sisäistynyt teknologinen edistyskäsite. Vallitsevassa sosialisointi ideologiassa ja koulutuspoliittisessa ajattelussa teknologisen ajattelun, elinikäisen oppimisen ja kapitalismin tiukkaa yhteen kietoutumista pidetään selviönä. Näin ollen kasvatus- ja koulutusinstituutit ovat sitoutuneita globaaliin kilpailuun ja talous-

kasvuun. Subjektin pedagoginen tuottaminen on osa vallitsevaa tuotemaailman logiikkaa ja sen ylläpitämää taloutta, psykokapitalismin rakennetta. Elinikäinen oppiminen on uusliberalistinen hallinnan tekniikka, johon sisältyy individualistinen näkemys ihmisestä, joka on itse vastuussa omasta kehityksestään ja menestymisestään. Värrä huomauttaa, että kaikki kasvatusyhteisöt varhaiskasvatuksesta korkea-asteelle ovatkin ekososiaalisen sivistyksen nimissä julistautuneet kestävän kehityksen edistäjiksi. Samalla koulutuspolitiikkamme on sidoksissa OECD:n talouskasvun ja teknologisen edistyksen ideologiaan ja sen ekonomistisen ihmiskuvan ("talouden miehen") olettamuksiin, vaikka juuri ne ovat johtaneet elämänmuotomme ekologiseen kriisiin. Näin ollen pyrkimys jatkaa elämää entiseen tapaan perustuu ongelmiamme "syvätason" torjumiseen, etäännyttämiseen ja unohtamiseen eräänlaiseen kollektiiviseen uneen. (128)

Elinikäisen oppimisen ja kapitalismin logiikka siis kytkeytyvät toisiinsa DNA:n kaksoisjuosten tavoin koodaten jatkuvasti lisää riittämättömyyden tunteeseen perustuvaa halua ihmismielessä, joka jo ennestään on psykokapitalismin kolonisoima. Kun erityisesti teknologisen kehityksen nimissä luodaan mielikuvia jatkuvasta kouluttautumisesta tarpeesta, yksilön työmarkkinakelpoisuus näyttäytyy aina vajavaisena. Elinikäinen oppiminen on aina valmiina täyttämään näitä vajeita. Sitten kapitalistisen yhteiskunnan liikevoimana toimii ihmisten pitäminen kelpoisuudestaan epävarmoina ja huolestuneina. Kapitalismi perustuu puutteen ja riittämättömyyden sekä hyväksytyksi tuleminen tunteiden sykliseen ikiliikkuaan: se tuottaa jatkuvasti ongelmia, joiden ratkaisun se lupaa löytyvän itsen kehittämisen avulla. Psykokapitalistisen halun logiikan taustalla on aina tunnustuksen ja hyväksynnän hakeminen. Lisäarvon ja voiton tavoittelun logiikan alaisuudessa ihmisen minästä tulee kuitenkin väline,

jonka saama tunnustus on aina tilapäinen: sen saavuttamiseksi pitää ponnistella aina uudestaan. Tämän vuoksi jäämme koukkuun; ehdollistumme ajatukseen, että kuluttamalla ja kehittämällä itseämme lisää voimme taas ainakin hetken riittää ja olla tyytyväisiä.

Vallitseva elämänmuotomme tuhoaa elämän edellytyksiä, mutta miten muuttaa tai kumota se? Ensimmäinen askel on tulla tietoiseksi kapitalismin hegemonisesta voimasta ja siitä, miten se on läpäissyt kulttuurimme, jossa elämme ja johon sosiaalistumme. Värrä huomauttaa muutoksen jo alkaneen, kun ymmärrämme, miten vääristynyt elämänmuotomme on ja miten välttämätöntä sitä ylläpitävät kulttuuriset uskomukset on purkaa. On tärkeää ymmärtää, että kulttuuri kaikkine merkityksineen on ihmisten luoma ja siten myös ihmisten muutettavissa. Elämän edellytysten turvaaminen vaatii konsumeristisen halurakenteen purkamista ja ihmishalun kultivointia. Tämä edellyttää psykokapitalismin tunnistamista omassa mielessään, sen vaikutusten tutkiskelua ja tietoista pyrkimistä siitä eroon. On päästettävä irti konsumeristisen halun ylivallassa, jalostettava ja sivistettävä hedonistista halua. Tämä tarkoittaa kulttuurisen merkityshorisontin tason ja nautinnon säätelyä yhteisössä. Ruumiillisella tasolla se on pyrkimystä eettiseen toimintakykyyn kasvatuksen keinoin: luomalla ja ylläpitämällä empatiaa, arvosuhteita ja kuvittelukykyä. Tämä vaatii nykyisen pedagogisen ajattelun syvimmän tulkintaperustan muuttamista. Esimerkiksi lapsuuden vitaalinen empatia ja luontainen "tasa-arvo" eläinten kanssa ovat Värin mukaan ontologisia lähtökohtia luontosuhteelle, johon eläimen kanssakäymisen tiedostava, halun kultivointiin ja ekologiseen viisauteen tähtäävä pedagogiikka voi perustua. Halun kultivointi ja eettinen suhtautuminen halun kohteisiin voivat empatiakasvatuksen avulla johtaa elämänmuotomme yleiseen sivistymiseen, jossa on kyse perimmäisistä valinnoista:

esimerkiksi siitä, mitä syömmе ja missä ja miten ruokamme on tuotettu. (129)

Ympäristökatastrofi haastaa tarkastelemaan kriittisesti myös ihmisten väliseen vuorovai-
kutukseen rajoittuvaa kasvatusta, joka ohjaa lapsia havainnoimaan ympäristöään ihmis-
keskeisesti. Ihmiskeskeisyyden tilalle voisi tulla *monilajinen kasvatust*, jossa painotetaan ihmisen ja muiden eläinten välisten suhteiden tarkastelua. Monilajisen kasvatuksen teoreet-
tista taustaa tutkinut Virpi Valtonen esittää, että opettaja ja oppilaat voisivat ryhtyä eläimiä tarkkaileviksi *etologisiksi kenttäfilosoifeiksi*, joiden tehtävänä olisi laajentaa ymmärrystään eläimistä itsellisinä toimijoina. Nämä voivat olla oppijoiden omia kumppanuuseläimiä tai vieraampiakin toisia eläimiä niiden luonnollisessa eläinympäristössä. Lapsille ominaiselle ympäristön tarkkailulle, kuten vaikkapa muurahaisten tai leppäkerttujen, lähilammen kalojen tai vaikkapa hyttysten toimien seuraamiselle tulisi Valtosen mukaan antaa tilaa myös opetuksen arjessa. Valtosen ajatus on, että kirjoista opitun tiedon laajeneminen koskemaan myös jokaisen oppijan omaa tapaa hahmottaa toisten eläinten toimintaa on merkityksellistä arvojen ja asenteiden muutokses-
sa kohti monilajista maailmasuhdetta. (130)

Moraalinen kasvu on aina myös yhteydessä eettiseen kuvittelukykyyn, jonka laajeneminen koskemaan toisia lajeja tarkoittaa muun muassa empatiakyvyn lisääntymistä, kykyä arvoerotteluihin ja kauneuden kokemiseen. Valtonen puhuu *kanssakuljeskelusta*, ajan ja tilan päämäärättömästä ja itseisarvoisesta jakamisesta toisenlajisten kanssa, olivatpa nämä sitten kumppanuuseläimiä tai vaikka kerrostalon takapihalla viihtyviä, nurmikkoa mutustavia rusakkoja. (131) Sellainen kiireetön lajien välinen, tarvittaessa kunnioittavaa etäisyyttä pitävä ja tasa-arvoinen yhdessäolo avaa mahdollisuuksia oivalluksiin siitä, ettei ihminen ole ainoa tunteva ja tahtova eläin, vaan meissä

on lajista riippumatta paljon samaa. Kumppanuuden kiireetön kehittäminen erilajisten kanssa auttaa myös ylittämään kulttuurisia ennakkoluuloja ja päänäpintymiä, ja tässä suurin haaste on aikuisilla. Lapset voivat kokea helpostikin luontaista yhteyttä karpäsiin tai vaikka kylpyhuoneen sokeritoukkiin. On meistä aikuisista kiinni, osaammeko viisaasti tukea tätä äärimmäisen herkkää ja tärkeää, elävien olentojen itseisarvon tunnistamisen ja lajienvälisen rinnakkaiselon ymmärryksen kehittymistä vai opetammeko lapset pienestä pitäen luokittelemaan muut eläimet ihmis-
keskeisesti ”hyödyllisiin ja haitallisiin”, niin kuin valitettavasti on usein ollut tapana.

Inhimillinen sivistys on siis pohjimmiltaan monilajista. Vaikka tiedämme vain, millaista on olla ihminen, voimme eettisen kuvittelukykyyn avulla tavoitella sitä, millaista *ehkä voisi* vaikkapa lepakkona oleminen olla. Ymmärrys *kietoutuneisuudestamme luontoon* eli siitä, että rakennamme itseämme aina suhteessa toisiin ja toisista (elävistä ja elottomista) monilajisesti riippuvaisina, vihjaa, että elämän tarkoitus voisi liittyä tämän elossapitojärjestelmän ja siis elämän edellytysten vaalimiseen. Tästä lähtökohdasta käsin Veli-Matti Värri nimeää kasvatuksen tärkeimmäksi tehtäväksi ihmisen sivistämisen moraalisubjektiksi, jota määrittävät lajirajat ylittävä vastuuntunto ja arvotajunta. (132) Arvotajunta ei kehity itsestään ja luonnostaan, vaan tarvitaan kasvatusta, kasvattavia kokemuksia, tietoa ja tiedonkriittikkä sekä erilaisuuden kohtaamista. Siten kasvatuksen keskeiseksi tavoitteeksi määrittyy ekokriisin aikakaudella uudenlaisen luontoyhteyden muodostuminen, jossa elämän suojeleminen itsessään ja tuleville sukupolville merkitsevät edistystä ja hyvää elämää. Kuten Jani Pulkki ja Tuomas Tervämäki osoittavat, psykokaapitalismin järjestystä vastustava sosialisatiokriittikki voidaan nähdä myös ajattelun avaamisena ja tilan tekemisenä toisenlaisten yhteiskuntien kuvit-

telemiselle. Tällainen parempia, monilajisen yhdessäolon muotoja tavoitteleva utooppinen ajattelu pyrkii suhteellistamaan nykyisen yhteiskunnan vääjäämättömänä näyttäytyvää järjestystä tai kertomusta osoittamalla siinä epäjohtonmukaisuuksia ja katkoja, säröjä ja murtumia ja välitiloja. (133)

Näinhän se on. Kapitalismi on ihmisten luomus, ihmispään keksintö ja pakkomielle. Kuin voikukka, joka keväällä nousee asfaltin repeämästä kääntääkseen kukkansa kohti aurinkoa, murtaa elämä itse psykokapitalismin rautaisen, luovuutta kahlehtivan järjestyksen. Missä olet viimeksi nähnyt elämää vaalivan toisinoleminen kukkivan?

Ympäristökatastrofin kiihtymisen oloissa sivistyksen perusta rakentuu ymmärrykselle maapallolla ilmenevän elämän materiaalisista reunaehdoista, esimerkiksi ekosysteemien toiminnasta ja kantokyvystä. Filosofi Ville Lähde (2023) kiteyttää kestävän tulevaisuuden rakentamiseksi tarvittavan sivistyksen pääkohdiksi tieteellisen lukutaidon, ekologisten ongelmien mittakaavan ja aikahorisontin ymmärtämisen sekä aktiivisen kansalaisuuden. Tieteellinen lukutaito auttaa erottamaan tutkitun tiedon mielipiteestä. Kyky tunnistaa tutkittu tieto puolestaan edellyttää tieteen prosessien tuntemista. Kriittinen ajattelu ei synny tyhjiössä, vaan harjoittelemalla ajattelun taitoja yhdessä toisten kanssa. Kun tiedollinen perusta on kunnossa, erilaisista näkemyksistä keskusteleminen voi auttaa löytämään kokonaisvaltaisia ratkaisuja. Lähde kirjoittaa blogissaan:

”Kävi hyvin tai huonosti, yhteiskunnat ympäri maailman muuttuvat tyystin toisenlaisiksi. ”Sivistyneen yhteiskunnan” kriteerit ovat väistämättä erilaiset tulevaisuudessa kuin menneellä maailmankaudella, jossa yhteiskuntia voitiin rakentaa jatkuvasti kas-

vavan aineellisen kulutuksen sekä edullisen ja helppokäyttöisen fossiilienergian varaan.”

Ihmiset sanovat arvostavansa monimuotoista luontoa, mutta tuhoavat sitä arkisessa elämässään. Miten tämä ristiriita ratkaistaan? Kuinka saadaan arvot tukemaan kestävä elämää?

Lähde vastaa:

”Nähdäkseni selitys on suhteellisen yksinkertainen: moraaliset arvot eivät ole etukäteisiä ”toiminnan reseptejä”, jotka ensin omaksutaan ja sitten pannaan toimeen. Ne ovat usein toiminnan kanssa yhtäaikaisia, ja joskus ehkä myös jälkikäteisiä ajattelutaipumuksia. Ne omaksutaan käytäntöjen osana, niitä ylläpitämään, oikeuttamaan ja vakiinnuttamaan. Käytäntöjen ja arvostusten muutos vaatii hedelmällistä maaperää, jotta siitä tulee pysyvää eikä se jää vain marginaaliksi signaaleiksi.”

Tämän takia on Lähteen mukaan harhaanjohtavaa ajatella, millaisia arvoja ja asenteita tarvittaisiin, että kestävä elämäntapa olisi mahdollinen. Arvot ja asenteet muuttuvat kestäviksi yhteisöissä ja yhteiskunnissa, jotka tukevat kestäviä elämäntapojen käytäntöjä. Moraaliset, poliittiset, taloudelliset ja elämäntavalliset muutokset etenevät jatkuvassa vuoropuhelussa, jos ylipäättään etenevät. (134)

Taloustieteilijä Maria Joutsenvirta ja kestävän hyvinvoinnin tutkija, sosiaalipedagogiikan professori Arto O. Salonen korostavat sivistisyhteiskunnan vahvistavan kansalaisten kokemuksesta hyvinvoinnista. Kirjassaan *Sivistys vaurautena – radikaalisti mutta lempeästi kohti kestävä yhteiskuntaa* (2020) he painottavat, että kestävyysmurroksen onnistumiseksi on tunnistettava sen kannalta olennaisimmat asiat. Luovuttamaton oikeus elämään ja yhteiskunnan ekologisen perustan vaaliminen toimivat kompassina kohti kestävä elämää.

Uusi edistyskertomus muuttaa sitä, mikä elämässä on tavoittelemisen arvoista. Kestävään kulttuuriin siirryttäessä painottuvat asiat, jotka ovat ehtymättömiä ja kaikkien ulottuvilla. Näin hyvän elämän tekijöiksi paljastuvatkin itseisarvoisen talouskasvun tavoittelun sijaan tieto, luottamus, tyytyväisyys, elämän ilo ja arvokkuuden kokemukset. Joutsenvirta ja Salonen painottavat, että vaikka kokonaisvaltainen systeeminen kulttuurimuutos ei ole helppo toteuttaa, se on kuitenkin vielä mahdollinen. Systeeminen ajattelu ja tieteidenvälinen lähestymistapa auttavat hahmottamaan, kuinka luodaan myönteisiä tulevaisuuskuvia, ja miten nämä tulevaisuuskuvat muutetaan konkreettiseksi todellisuudeksi. (135)

Kasvatuksella on siis aivan ratkaiseva rooli maapallon elämän monimuotoisuuden säilymisessä ja ihmiskunnankin tulevaisuudessa, koska sen avulla on mahdollista muuttaa ihmislajin kollektiivista toimintaa. Planetaariseen hyvinvointiin pyrkiminen edellyttää jatkuvaa kasvamista globaaliin vastuuntuntoon, joka hahmottaa elämän verkottuneen luonteen. Tämä on hyvin vaativaa myöhäiskapitalistisessa tuotemaailmassa kulutuksen ja ekologisten realiteettien ristipaineessa. Kuitenkin meillä on kyky tulkita itseämme ja kokea vastuuta itsestämme ja suhteestamme maailmaan. Tämän kykyimme vuoksi me voimme ja meidän täytyy kasvattaa itseämme. Maailmassa ei ole selkeitä moraalisaantöjä, ei yksiselitteisiä vastauksia inhimillisen kulttuurin ristiriitaisiin kysymyksiin, eikä helpoja ratkaisuja aikamme viheliäisiin ongelmiin ja eksistentiaaliseen kriisiin. Kuitenkin meidän tehtävämme on jatkaa kamppailua ihmisyydestä juuri kasvatuksen moninaisilla areenoilla. Se on kamppailua päämääristä, ihanteista ja viime kädessä ihmiskäsityksestä. Kapitalismin välineellinen logiikka on mahdollista ylittää vain, jos emme menetä usko-

amme ihmisyyteen, oikeudenmukaisuuteen ja toisin toimimisen mahdollisuuteen. (136)

Koululaitos on kasvatuksen tärkeä instituutio, joka nykyisellään uusintaa psykokapitalistisia ihanteita. Kouluilta on viime vuosina vaadittu työelämän uusien toimintatapojen sekä teknologisten innovaatioiden hyödyntämistä, jotta oppilaiden olisi helpompi mukautua ympäröivään yhteiskuntaan.

Koulun erityisyyttä ja tiettyä etäisyyttä muusta yhteiskunnasta on haluttu kyseenalaistaa. Tähän liittyy muun muassa se, että oppisisältöjen halutaan olevan laajasti hyödyllisiä. Kasvatustieteen professori Antti Saari toteaa, että koulu pystyy toteuttamaan tehtävänsä vain, jos se todellakin on yhteiskunnasta osittain erillinen ja itsenäinen saareke. Koulussa opiskeltava tieto tulee voida irrottaa sen välitöntä hyödyllisyyttä ja käytännöllisyyttä koskevista vaatimuksista. Lisäksi oppilaan tulee koulussa voida luopua muista yhteiskunnallisista rooleistaan ja velvollisuuksistaan. Saari painottaa, että koulun kantavaan ideaan kuuluu, että asioita tarkastellaan rauhassa, vailla vaatimuksia tehokkuudesta ja hyödyllisyydestä. Tällöin opetetttavat asiat ovat *arvokkaita itsessään*. Ne eivät ole välineitä ulkoisten päämäärien saavuttamiseksi, vaan avoimia uusille ja ennakoimattomille käyttökohteille. Parhaimmillaan koulu onkin *vakavaa leikkiä*, jossa mielikuvituksen keinoin harjoitellaan soveltamaan opittua omaehtoisesti eikä vain annetun yhteiskunnan ajattelutapoja toistuen. (137)

Moraalinen velvollisuutemme on hylätä omassa olemisessamme *homo economicuksen* määräysvalta ja alkaa elää ihmisiksi. Ihmisenä toteutuminen tässä ajassa vaatii vastarintaan asettumista. Meidän tulee heittää yhdessä toisten kanssa kapuloita kapitalismin rattaisiin niin paljon kuin vain ikinä kykenemme. Kun kouluihin halutaan yrittäjäyyskasvatuksen

nimissä start up -henkistä *pöhinää* avokonttorin kaltaisessa tilassa, ja kun koulu pannaan digiloikan nimissä ”seuraamaan aikaansa”, meidän tehtävämme on tunnistaa ideologian normalisaatioyritykset ja mennä väliin. Meidän täytyy pitää luonnonolosuhteiltaan muuttuvalla planeetalla aikuisiksi kasvavien lasten puolta vaatimalla keskittymään opetuksessa elämän luovuttamattomaan arvoon ja sivistykseen, joka perustuu elämän edellytysten vaalimiseen. Kun talouskurilla haetaan kas-

vua, pitää kysyä: ”Minkä tulisi kasvaa, miksi ja millä seurauksilla?” Kun teknologiaa halutaan lisätä edistyksen nimissä, pitää kysyä: ”Mitä on edistys ja mihin sillä pyritään?” Meidän pitää myös yhdessä ryhtyä ruohonjuuritasolla luomaan kestäväen elämän käytäntöjä. Vain kriittinen, systeeminen ajattelu yhdistettynä sydämen sivistykseen ja toisin tekemiseen voi lopettaa psykokapitalistisen kuolemanvietin ajaman järjettömyyden ja kääntää ihmiskunnan tuhokehityksen suunnan.

VIITTEET: LUKU 6

1. Alenius, E., 2005, 25
2. Alenius E., 2005, 15
3. Alenius E., 2005, 196
4. Alenius 2011, 95–108
5. Kortetmäki, T. et al. 2021
6. Trewavas A, Baluška F, Mancuso S, & Calvo P., 2020, 216–217.
7. Adamatzky, A., 2021
8. Hirvonen, H., 2020
9. Chereskin, E et al., 2022, 1658–1659
10. Dinets, V., Brueggen, J.C. & Brueggen, J.D., 2015, 74–78
11. Johnson, L. E., 1993, 27–30
12. Gendron C.M. et al., 2023; Yang, Z., Bertolucci, F. & Wolf, R., 2013
13. Raworth, K., 2018, 131–137
14. Lähde, V., 2022
15. Männynväli, E., 2023, 102,105
16. Houtbeckers, E. & Kallio, G., 2022
17. Houtbeckers, E. & Kallio, G., 2022, 2
18. Houtbeckers, E. & Kallio, G., 2022, 3–4
19. Houtbeckers, E. & Kallio, G., 2022, 5
20. Salleh, A., 2021, 16–18
21. Vadén, T., 2016
22. Vaara, K., 2022, 60
23. Houtbeckers, E. & Kallio, G., 2022, 6–7
24. O’Neill, D.W., Fanning, A.L., Lamb, W.F. et al., 2018
25. Lähde, V., 2023
26. Järvensivu, P., haastattelu 6.3.2023
27. Björkbacka, P., haastattelu 6.4.2023
28. Wilson, E.O., 2016
29. Ahlvik, L. M. et al., 2021
30. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus, 2019
31. Haakana, M. ym., 2022
32. Peura, M. ym., 2022
33. esim. Seppälä, J. & Kanninen, M. T., 2019; Heino-
nen, T. et al., 2017
34. Steinfeld, H. et al., 2006
35. Wolf, J. et al., 2017
36. esim. Williams, M., 2015
37. Steinfeld, H. et al., 2006
38. Godfray, H. et al., 2018
39. Lähde, V., 2018
40. esim. MacLaren, C. et al., 2022; Salonen, J. , Keski-
talo, M: & Segerstedt, M., 2007; Palosuo, T., Keski-
talo, M. & Palojärvi, A. 2023
41. MacLaren, C., et. al., 2022
42. Viitala, E.-J. ym., 2022
43. Valtioneuvoston kanslia, 2022
44. Ympäristöministeriö, 2015
45. Maa- ja metsätalousministeriö, 2023
46. Martoz-Sitcha, J. et al., 2020
47. Nordvarg, L. & Johansson, T., 2001
48. Suomen luonnonsuojeluliitto, 2022

49. Tiilikkala, K. ym. 2010
50. World Wildlife Foundation, 2021
51. Poore, J. & Nemecek, T. 2018
52. Ilmatieteenlaitos, 2023
53. FAO, 2022
54. Whitton, C., 2021
55. Lähde, V., 2018
56. Rikkonen, P., Rimhanen, K., Aro, K. et al., 2023
57. Lång, K. et al., 2022, 34-40
58. Lofti, Y.A. et al., 2020
59. Zhu, J., Luo, Z., Sun, T. et al., 2023
60. Riipi, I., Hartikainen, H. ym., 2021
61. Silvennoinen, K., Nisonen, S. & Katajajuuri, J.-M., 2022
62. Fingo, 2022
63. Fingo, 2022
64. Havu, M. et al., 2022
65. SAK, 2022
66. Valtioneuvosto, 2022, 5-7, 101-103
67. IPCC, 2023
68. Internal Displacement Monitoring Centre, 2022
69. Pirjatanniemi, E. ym., 2021
70. Korhonen, J.M., haastattelu 7.4.2023
71. IPCC, 2022
72. IPBES, 2019
73. BIOS, 2019
74. BIOS, 2022b
75. Järvensivu, P. ym., 2023
76. Heikkurinen, P. & Ruuska, T. 2021, 205
77. Björkbacka, P., haastattelu 6.4.2023
78. Fanni Moilanen, haastattelu 8.2.2023
79. Huttunen, S. ym., 2022
80. Korhonen, J.M., haastattelu 7.4. 2023
81. Vadén, T., 2016, 29
82. Heikkurinen, P. & Ruuska, T. 2021, 122-128
83. Heikkurinen, P. & Ruuska, T., 2021, 128-129
84. Supran, G., Rahmstorf, S. & Oreskes, N., 2023
85. Heikkurinen, P. & Ruuska, T. 2021, 115, 127-132; Ruuska, T., Wilén K., & Heikkurinen, P. , 2019, 146-147
86. LeVasseur, T., Ruuska, T., & Heikkurinen, P., 2022
87. BIOS, 2020
88. Nousiainen, R., 2023, 77-78
89. Järvensivu, P. & Toivanen, T., 2018, 52-56
90. Vasemmistonuoret, 2020
91. Laine, Isoniemi & Tammelin, 2023, 70-74
92. Laine, Isoniemi & Tammelin, 2023, 85-86
93. Laine, Isoniemi & Tammelin, 2023, 87
94. Vadén, T., 2016
95. Gibson-Graham, 2019, 47-51
96. Houtbeckers & Kallio, 2022, 5
97. Bollier, D., 2022
98. Hahnel, R., 2014, 16, 154
99. Eskelinen, T. & Kumpuniemi, L. 2017, 183-184
100. Hahnel, R., 2014, 10-13
101. Hahnel, R., 2014, 79-83
102. Hahnel, 2014, 45
103. Pastor, M., & Benner, C., 2021, 23, 36-37, Alhojärvi, T., Ryytänen, S. Toivakainen, N., van der Wekken, R., 2019, 10-211
104. Kumpuniemi, L. 2019
105. Toivanen, T. & ja Venäläinen, J., 2015
106. Pastor, M., & Benner, C., 2021, 116-121
107. Suomen solidaarisuusverkosto, 2013
108. Latva-Pukkila, A., 2018, 2-20
109. Kohtuusseminaari: ylikulut, huoltovarmuus ja kohtuus. 23.9.2022
110. Kohtuusliike, 2023
111. Raworth, K., 2018, 278
112. Raworth, K., 2018, 112-136
113. RIPESS – Social Solidarity Network, 2023
114. Kallio, G. & Houtbeckers, E., 2022b, 215-230
115. Hahnel, 2022, 148
116. Watson, F., & Ekici, A., 2020, 171-173
117. Nylander, K., haastattelu 17.4.2023
118. Tykkyläinen, S., 2015, 144
119. Peltokoski, J. & Moilanen, H., 2015, 191-196
120. Peltokoski, J. & Moilanen, H., 2015, 203, 205
121. Perkiö, J., 2020, 4, 7, 36, 39
122. Perkiö, J., 2020, 4-8, 17-19
123. Perkiö, J., 2020, 6-7, 26-33
124. Perkiö, J., 2021, 47-51
125. Perkiö, J., haastattelu 2.2.2023
126. Hirvilampi, T., 2021 ja haastattelu 9.2.2023
127. Värri, V.-M., 2018, 96-99
128. Värri, V.-M., 2018, 85-87; Värri, V.-M., 2022
129. Värri, V.-M., 2018, 121-123
130. Valtonen, V., 2022, 138-141
131. Valtonen, V., 110-113
132. Värri, V.-M., 2018, 109-110; 123-126, 142
133. Pulkki, J. & Tervasmäki, T., 2022, 133-134
134. Lähde, V., 2023
135. Joutsenvirta, M. & Salonen, A. O., 2020, 36-37, 215, 319-322)
136. Värri, V.-M., 2018, 123, 142-143
137. Saari, A., 2020

Johtopäätökset ja toimintasuositukset

Elämme maailmassa, jota ei pitäisi olla olemassa. Teolliset, pitkälle teknologisoidut, valtavasti resursseja kuluttavat sekä jätettä maahan, veteen ja ilmaan päästävät, sosiaalisesti epäoikeudenmukaiset yhteiskunnat tuhoavat planeetan elämän edellytyksiä kiihtyvällä vauhdilla. Ne ovat epävakauttaneet Maa-planeetan elossapitojärjestelmää kohalokkaasti. Sen vuoksi luonnonolosuhteet muuttuvat, ja totuttu elämäntapamme tulee muuttumaan niiden mukana. Maailmasta tulee hyvin erilainen kuin millaisena sen nyt tunnemme. Se, mitä ratkaisuja politiikan eri sektoreilla nyt tehdään, määrittää, millainen muutos yhteiskuntaamme kohtaa.

Olemme historiallisessa murroskohdassa, jossa meillä on viimeinen mahdollisuus pelastaa lapsillemme edes osittain elinkelpoinen planeetta. On vielä mahdollista ainakin hidastaa käynnissä olevien, sivilisaation ja koko ihmislajin olemassaoloa uhkaavien ekologisten kriisien etenemistä niin, että selviämismme todennäköisyys kasvaa. On vielä mahdollista yrittää turvata hyvä elämä kaikille Maan asukkaille käyttämällä luonnonresursseja viisaasti ja jakamalla yhteisen planeetan vaurautta, myös tilaa, muiden lajien kanssa. Mutta aikaa ei ole enää yhtään hukattavaksi: toimeen on

tartuttava heti. Ihmiskunnan mahdollisuudet kukoistaa tulevaisuudessa käyvät vähiin tai olemattomiin, elleimme ala tehdä radikaaleja yhteiskunnallisia muutoksia eli priorisoida planetaarisen hyvinvoinnin talouden edelle. Tämä tarkoittaa sellaisen tuotannon alasajamista, joka ruokkii psykokapitalistista halua perustarpeiden tyydyttämisen sijaan, teknologian kerrostien vähentämistä sekä teolliseen massatuotantoon perustuvan, väkivaltaisen elämänmuotomme muuttamista.

Olemassa olevia planetaarisen hyvinvoinnin rakenteita on vahvistettava ja niiden rinnalle luotava uusia. Tämä edellyttää määrätietoista ekologisen jälleenrakennuksen mukaista siirtymäajan politiikkaa; hallinnon ja lainsäädännön uudistamista, julkisia investointeja ja uusien käytäntöjen kokeilemistä toimivien ratkaisujen löytämiseksi. Meidän pitää ylittää poliittiset, ideologiset, psykologiset, sosiaalipsykologiset ja kulttuuriset esteet voidaksemme rakentaa vahvaan kestävyysajatteluun perustuvan yhteiskunnan, jossa taloudellinen toiminta on sopeutettu sen edellytyksenä oleviin ekologisiin reunaehtoihin. Talous pitää palauttaa planeetan kantokyvyn rajoihin ja turvata planeetan asukkaiden, ihmisten ja muiden lajien, toimeentuleminen kauaskan-

toista planetaarista hyvinvointia edistäen. On huomattava, että aineellisen hyvän kohtuullistaminen ja tasaisempi jakaminen yhteiskunnassa on eri asia kuin talouskuri, joka ei lisää kaikkien hyvinvointia, vaan on historian saatossa kurjistanut köyhiä entisestään ja siten kärjistänyt taloudellista eriarvoisuutta. Planeetan muuttuviin sää- ja ilmasto-olosuhteisiin sekä myös teollisen yhteiskunnan romahtamiseen on alettava suunnitelmallisesti ja määrätietoisesti varautua uusinta tutkimustietoa hyödyntäen. Varautuminen on olennainen osa reilun kestävyysmurroksen siirtymäpolitiikkaa ja koskee ekososiaalisen työn tekemistä myös onnistuneen kestävyysmurroksen jälkeen. Tämän vuoksi ekologiseen jälleenrakennukseen perustuvan reilun kestävyysmurroksen rinnalla on määrätietoisesti edistettävä syvävihreän kestävyysmurroksen agenda, joka pyrkii takaamaan toimeentulemisen romahdushuipun jälkeenkin.

Kun yhteiskunta kestävyysmurroksen vuosikymmeninä muuttuu, on ensiarvoisen tärkeää turvata kaikille toimeentulo, toimeentuleminen ja siten hyvä elämä. Yhteiskunta säilyy sitä vakaampana, mitä paremmin murrokseen on valmistauduttu. Luonnonolosuhteiltaan muuttuvaan planeettaan sopeutumisen – pandemioihin, aseellisten konfliktien sekä muihin, akuutteihin ja pitkittyviin kriiseihin varautumisen – tulisi läpäistä kaikki yhteiskunnan ydinsektorit sekä periaatteellisella että toiminnan tasolla. Tarvitsemme tiekarttoja paitsi hiilinegatiivisuuteen ja luonnon elvyttämiseen myös huoltovarmuuden turvaamiseen yllättävissä tilanteissa. Hallitun kestävyysmurroksen onnistuminen edellyttää, että ihmiset kokevat sen reiluksi ja itsensä osallisiksi siihen. Muutoin on vaarana, että muutosta vastustavat ja siihen sitoutumattomat ryhmät pääsevät horjuttamaan poliittisen päätöksentekokoneiston toimintakykyä esittämättä murrokselle kuitenkin järkeviä vaihtoehtoja.

Kestävyysmurroksen tulee olla reilu myös Suomen rajojen ulkopuolella eläville. Ei riitä, että turvaamme oman maan kansalaisille henkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaali- ja terveystalouden, vaan on ponnisteltava määrätietoisemmin yhteiskunnan aineenvaihdon muuttamiseksi globaalisti solidaarisiksi ja reiluksi. Talouskeskustelussa huoli julkisen talouden kestävyysvajeesta ja vaatimukset menokurista ovat saaneet liian suuren painoarvon. Niiden sijaan on puhuttava materiaalisista resurssivirroista, paikallisista työolosuhteista ja toimitusketjujen ympäristövaikutuksista kaikkialla maailmassa. Julkisen talouden uhkakuvien korostamisella on lamauttava vaikutus: kaapeiden kehysten läpi on vaikea nähdä, miten tulevaisuuden taloutta voitaisiin rakentaa investoinneilla, uudella osaamisella ja uudella osaamisella. Näkemys reilusta ja kestävästä taloudesta syntyy monialaista tietoa yhdistämällä. Paitsi ymmärrystä taloudesta, tarvitsemme ymmärrystä myös niin ekologisista ja teknologisista reunaehdoista kuin sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja kulttuurisista toisin elämisen tavoista. Tämä edellyttää ekososiaalista sivistymistä, oppia siitä, miten ekologisia katastrofeja on ihmiskunnan historiassa vältetty, sekä oppimista heiltä, jotka (yhä) elävät planeetan rajoissa.

Kestävän talouden perustaminen tarvitsee määrätietoisia toimia. Se tarvitsee siirtymäpolitiikkaa, jonka päätehtävänä on uudistaa talouden aineenvaihdunta seuraavien vuosien ja vuosikymmenten aikana niin, että lopulta aiheutamme radikaalisti nykyistä vähemmän hiilipäästöjä ja käytämme luonnonresursseja kestävästi. Tällä työllä on kiire. Elämme ratkaisevia vuosia hallittujen järjestelmämuutosten kannalta. Näillä muutoksilla on historiallisesti rakentuneita esteitä ja hidastavia rajoitteita, niin sosiaalisia, taloudellisia, teknologisia kuin materiaalisia.

Tässä tilanteessa siirtymäpolitiikan tehtävänä on löytää ne ainutlaatuiset voimavarat ja mahdollisuudet, joiden varaan tulevaisuuden talous voidaan rakentaa.

Hyvinvointi ja reiluus ovat siirtymäpolitiikassa erityisasemassa. Yhteiskunnan ainevaihdunnan muutosten myötä hyvinvoinnin edellytykset muuttuvat. Emme voi enää rakentaa arkista hyvinvointiamme luonnonresurssien ylikulutuksen ja köyhien maiden ihmisten riiston varaan. Muutoksessa ei sinänsä ole mitään ihmeellistä tai pelottavaa, kun se tapahtuu hallitusti. Emme joudu hallitun ja oikeudenmukaisen kestävyysmurroksen takia tinkimään perustarpeistamme. Sen sijaan ihmisille on tehtävä tiettäväksi, että perustarpeiden tyydyttämisen ylittävään luonnonresurssien kuluttamiseen meillä ei yhden planeetan puitteissa ole varaa, jotta voimme säilyttää toimivan yhteiskunnan.

Siirryttäessä ylikuluttavasta elämäntavasta kestävämpään avautuu myös monia mahdollisuuksia, joista kaikkia emme vielä näe. Yksi tärkeä muutos on kuitenkin näkyvissä ja se koskee tekemisen merkityksellisyyttä. Kun tekeminen, sen muodosta riippumatta, palvelee planeetan asukkaiden hyvinvointia ja tulevaisuutta, monilajista toimeentulemistä, se on mielekästä ja motivoivaa. Pääsemme myös eroon turhasta puuhastelusta, esimerkiksi tarpeettomien hyödykkeiden suunnittelusta, valmistamisesta, kuljettamisesta, markkinoinnista ja myynnistä sekä liiallisesta siivoamisesta, joka vähentää kotiin kulkeutuvien, hyödyllisten mikrobien määrää ja saattaa altistaa allergioille (1), ja pihojen haravoinnista, joka on paitsi tarpeetonta myös lajistoa köyhdyttävää, koska maatuva biomassa on pieneliöiden ruokaa. (2) Tämä kaikki tulee mitä todennäköisemmin vaikuttamaan hyvinvointiimme huomattavan myönteisesti. Yhteiskuntien irtaantuessa talouskasvupakosta alkavat yksilöt ja yhteisöt myös vapau-

tua kuristavasta ansiotyöetoksesta, joka on ulottunut vapaa-aikaankin. Toimeentulemisen keskiössä ei enää ole tuottavuus vaan tekemisen merkityksellisyys.

Kun pääsemme eroon ”turhakehyödykkeiden” tuotannosta ja niiden mainostamisen luomista mielihaluista, olemme vapaita käyttämään aikaamme järkevämpiin ja hauskempiinkin asioihin. Kun arkisen toimintamme tavoitteena on taloudellisten voittojen maksimoinnin sijaan planetaarinen hyvinvointi, kokemus elämän merkityksellisyydestä kasvaa. Kestävyysmurros voi hyvinkin tarkoittaa kulttuurin ja luovuuden uutta renessanssia. Uutta luksusta voi aineellisen kuluttamisen sijaan syntyä yhtäältä sosiaalisen elämän vilkastumisesta ja toisaalta antoisasta ja kiireettömästä joutenolosta, josta nykyisin monet voivat vain haaveilla. Se voi luoda ihmisen sisimpään vapaata tilaa, josta käsin kaikki toiminta on antoisampaa kuin ulkoapäin ohjautuva, sosiaaliseen paineeseen lähtevä toiminta. Tavoitteena on maailma, jossa ihmisten toimeentuleminen ja hyvinvointi planeetan muuttuvissa olosuhteissa turvataan luonnonresursseja jakamalla ja niiden käyttöä rajoittamalla. Kun päätämme perustarpeet tyydyttävän elintason riittävän, siirrymme suuntaamaan psykologisen energiamme elämää vaaliviini ja hyvinvointia tuoviin asioihin suorittamisen, kilpailun ja varallisuuden kerryttämisen sijaan. Näin vahvistuu avaran tulevaisuusajattelun ytimessä oleva kyky ajatella ”entä jos” sen sijaan, että ajattelisi, mikä on totutussa mielessä järkevää tai todennäköistä.

Kestävyysteemoihin syvällisesti perehtyneet tieteentekijät korostavat usein heikon tietämisen hengessä, että kestävyysmurrokseen liittyy valtavasti epävarmuutta. Kestävää tulevaisuutta ei voi ennalta suunnitella, eikä kestävyysmurroksen prosessin etenemistä voi täysin hallita jo siksi, että planeetan olosuhteet muuttuvat. Kestävät käytännöt ja kes-

tävän elämän edellyttämät arvot ja asenteet muotoutuvat pitkässä ja moniulotteisessa kulttuurisessa prosessissa, jossa yhteiskunnan aineenvaihdunta palautetaan planeetan kantokyvyn turvallisten rajojen sisälle. Kuitenkin myös kestävyysmurroksen keinoista voidaan nopeasti kumuloituvan ja tarkentuvan tutkimuksen perusteella sanoa paljonkin.

Tieteellisen tutkimustiedon pohjalta ilmastonmuutoksen ja luontokadon tappavista vaikutuksista tiedetään jo tarpeeksi. Nyt on päättäjien vuoro tehdä tarvittavat toimenpiteet mahdollistavia päätöksiä. Luontopaneelin johtajat ekologian professori Janne S. Kotiaho ja biodiversiteettitutkimuksen professori Ilari E. Sääksjärvi summaavat päälinjat. Kaikissa politiikkatoimissa tulee huomioida niiden luonto- ja ilmastovaikutukset niin Suomessa kuin maamme rajojen ulkopuolella. Luontotietoisuuden lisäämiseen pitää panostaa koko yhteiskunnassa. Ihmisten elämäntapaa tulee ohjata kestäväan suuntaan. Suojelualueverkostoa on laajennettava ja heikennettyjä alueita ennallistettava, jotta luontokato Suomessa saadaan pysäytettyä vuoteen 2030 mennessä. Luonnon elvyttämistä on jatkettava niin kauan, että valtaosa ihmistoiminnan seurauksena uhanalaistuneista lajeista ja luontotyypeistä saadaan palautumaan elinvoimaisiksi. Näiden toimien toteutus vaatii henkilöstöresursseja, julkista rahoitusta, sääntelyä ja kannustimia, jotta myös yksityinen sektori saadaan kantamaan vastuunsa aiheuttamistaan luontohaitoista. Luonnonsuojelu on meille välttämätöntä elämänsuojelua. (3)

Monitieteinen, kansainvälinen ympäristötutkimus on tuottanut tutkittuun tietoon pohjautuvia reilun kestävyysmurroksen politiikkasuosituksia, joiden avulla ekologisia ja sosiaalisia tavoitteita on mahdollista saavuttaa samanaikaisesti. Näitä keinoja ovat muun muassa julkisen kulutuksen vahvista-

minen ja kaikille tarkoitettujen peruspalvelujen turvaaminen, kestäväan työn suosiminen ja työajan lyhentäminen, perustulo sekä ylikulutusta hillitsevät kulutusverot. Seuraavaan on koottu lista haastattelemieni tutkijoiden ehdottamista ja kirjallisuudesta löytämistäni tärkeimmistä tarvittavista toimenpiteistä. Lista ei pyri olemaan täydellinen, vaan auttamaan hahmottamaan konkreettisesti tarvittavaa muutosta heikon tietämisen lähtökohtaa kunnioittaen. Se tarjoaa ehdotuksia niin yhden vaalikauden aikana toteuttaviin pieniin parannuksiin kuin keskipitkän ja pitkän aikavälin kuluessa toteuttaviin tärkeisiin uudistuksiin, joihin hallitusten täytyy niiden kokoonpanosta riippumatta sitoutua. Ennen kaikkea se on kutsu jalostamaan jo esitettyjä ideoita ja keksimään yhdessä lisää.

1. Tunnistetaan ja tunnustetaan, että olosuhteiltaan nopeasti muuttuvalla planeetalla ihmiskunnalla on edessään valtava, vuosikymmeniä kestävä ajattelu- ja toimintatapojen muutosprosessi, jonka aikana yhteiskuntien aineenvaihdunta on sopeutettava luonnon kantokyvyn rajoihin ja irtauduttava talouden kasvupakosta. Samalla velkaan perustuvaa rahajärjestelmää on uusittava. Tämä prosessi, oikeudenmukainen ekologinen kestävyysmurros, on välttämätön, jotta maapallon monimuotoisella elämällä, mukaan lukien inhimillinen elämä, olisi mahdollisuus säilyä. Haittavaikutuksemme ekosysteemeihin on vähennyttävä radikaalisti, ja samalla on turvattava planeetan kaikkien asukkaiden hyvinvointi. Tämä prosessi sisältää paljon epävarmuuksia jo vaikeammin ennustettavien sääolojen vuoksi. Onnistuakseen kestävyysmurros edellyttää systeemistä ajattelua ja vahvan kestävyuden tavoittelua. Se tarvitsee paljon ennakkoluulottomia yhteiskunnallisia kokeiluja sekä resilienssin kasvattamista luomalla joustovaraa ja vaihtoehtoisia käytäntöjä yllättävien tilanteiden varalle. Tätä viestiä on

alettava välittää ihmisille entistä suuremmin ja konkreettisemmalla tasolla.

2. Ymmärretään, että yhteiskuntien onnistunut kestävyysmurros on syvälinen, kollektiivinen sivistysprosessi, joka vaatii aikaa ja sinnikkyyttä. Tavoitteena on siirtyminen ihmiskeskeisestä todellisuuskäsityksestä elämä- ja ekosysteemikeskeiseen todellisuuskäsitykseen seuraavien sukupolvien aikana. Tunustetaan ihmisten ohella muunlajistenkin oikeus elämään ja hyvinvointiin. Edistetään tämän oikeuden toteutumista aktiivisesti.

3. Otetaan suomalaisen yhteiskunnan päämääräksi planetaarisen hyvinvoinnin edistäminen. Aletaan aktiivisesti pyrkiä eroon talouskasvuriippuvuudesta ja turvata hyvä elämä ilman luonnonresurssien kulutuksen lisäämistä. Tehdään kansainvälistä yhteistyötä tämän elintärkeän tavoitteen saavuttamiseksi. Ymmärretään, että Suomen kestävyysmurros ulottuu maamme rajojen ulkopuolelle ja kannetaan globaali vastuumme muidenkin maiden ihmisten hyvinvoinnista. Huomioidaan kaikissa politiikkatoimissa niiden luonto- ja ilmastovaikutukset sekä Suomessa että Suomen rajojen ulkopuolella.

4. Turvataan elintärkeät ekosysteemit ja ekologiset laajentamalla suojelualueverkosta ja heikennettyjen alueiden ennallistamista niin, että tappava luontokato Suomessa pysähtyy vuoteen 2030 mennessä. Turvataan tämän tavoitteen saavuttamiseksi tarvittavat henkilöstöresurssit, julkinen rahoitus, sääntely ja taloudelliset kannustimet. Jatketaan suojelualueiden lisäämistä kansainvälisellä yhteistyöllä, kunnes maapallon maa- ja vesipinta-alasta on rauhoitettu ihmistoiminnalta puolet. Lisätään luontoalueita, joilla ihmisten liikkumista rajoitetaan muiden lajien hyvinvoinnin turvaamiseksi. Turvataan myös kaikille ihmisille mahdollisuus viettää aikaa lähiluonnossa, jossa on heikentämättömiä

tai ennallistettuja elinympäristöjä. Nostetaan valtion luonnonsuojelubudjetti pysyvästi 1 %:iin BKT:sta. Luontokadon pysäyttämisen jälkeen luonnon tilaa edistäviä toimenpiteitä on jatkettava niin kauan, että valtaosa toimintamme seurauksena uhanalaisiksi muuttuneista lajeista ja luontotyypeistä on elpynyt elinvoimaisiksi.

5. Vältetään uudisrakentamista. Kaiken uudisrakentamisen pitää, jos vain mahdollista, tapahtua jo rakennusmaaksi muutetuilla alueilla. Viimesijainen luontokadon torjumisen keino on maankäytön ekologinen kompensatio, jonka tulee olla velvoittavaa. Ennen kompensatiota tulee pyrkiä kokonaan välttämään haittojen aiheuttamista ja minimoida haittoja, joita ei voida kokonaan välttää. Tavoitteena on, että luonnon tilaa parannetaan siitä mitä se nyt on. Ekologisen kompensaation kohdalla tämä tarkoittaa, että hyvitys toteutetaan suurempana kuin mitä kokonaisheikentymättömyys vaatii. Tällöin haittojen ja hyvitysten tasapainolaskennan lopputulema on luonnon kannalta positiivinen eli hyvitys ylikompensoi haitat. Ekologisen kompensaation sääntelyä tulee kehittää siten, että ympäristöhaitan aiheuttaja maksaa -periaate toteutuu täysimääräisesti.

6. Käytetään luonnonresursseja entistä niukemmin ja varovaisuusperiaatteella aineellisten perustarpeiden tyydyttämiseksi. Edistetään globaalia ja ylisukupolvista sosiaalista oikeudenmukaisuutta luonnonresurssien käytössä. Luonnonresurssien käytön ympäristöhaitat on minimoitava ja aiheuttaja maksaa -periaatetta toteutettava.

7. Tuodaan ajatus yhteiskuntien uudesta päämäärästä, planetaarisesta hyvinvoinnista BKT:n kasvattamisen sijaan, aktiivisesti julkiseen keskusteluun. Raivataan tilaa politiikan areenalla vahvalle kestävyysajattelulle niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Tule-

vaisuudessa on varaa kasvattaa vain sellaista taloudellista toimintaa, joka vahvistaa ympäristön tilaa. Vähennetään yhteiskuntamme ansiotyöriippuvuutta tukemalla aktiivisesti talouden uusia muotoja, jotka palvelevat pääoman kasvattamisen sijaan planetaarista hyvinvointia.

8. Perustetaan ekologisen jälleenrakentamisen edistämiseksi tiedevetoinen, monialainen suunnitteluyksikkö koordinoimaan teollista kestävyysmurrosta Suomessa. On tärkeää, että yksikössä työskentelee myös yhteiskuntatieteilijöitä: filosofeja, sosiologeja ja sosiaalipsykologeja. Otetaan teollisen infrastruktuurin sähköistämisen lisäksi tavoitteeksi vähentää tuotantoa ja kulutusta sekä varautua ja sopeutua planeetan muuttuviin luonnonolosuhteisiin. Tehdään aloite samanlaisen suunnitteluyksikön perustamiseksi myös EU-tasolla.

9. Vahvistetaan yhteiskunnan resilienssiä edistämällä syväekologisen agendan mukaista teknologia- ja rahariippuvuudesta irtaantumista. Perustetaan omavaraopistoja eli koulutuskeskuksia, joissa opetetaan ekologista viljelystä ja muita arktisella alueella selviämisen perinnetaitoja. Lisätään tämäntyyppistä koulutusta jo antavien yhteisöjen toimintaresursseja. Laaditaan ekologiseen ja omavaraiseen alkutuotantoon sekä alueelliseen kukoistamiseen perustuva maaseutu- ja aluepoliittinen ohjelma, jonka toimilla vahvistetaan ja virkistetään maaseudun paikallistalouksia ja kulttuureja. Tuetaan ekokylien, ekososiaalisten yritysten ja osuuskuntien perustamista sekä yhteiskunnallisia kokeiluja, jotka pyrkivät kehittämään talouden uusia muotoja. Varaudutaan siihen, että luonnonresurssien ylikulutuksen lakatessa monien ihmisten toimeentulo lakkaa ja monen seutukunnan verotulojen virta ehtyy.

10. Tuodaan ihmiskeskeisen ajattelun sijaan elämä- ja ekosysteemikeskeinen ajattelu lä-

pileikkaavaksi periaatteeksi kaikilla koulutustasoilla. Panostetaan luontotietoisuuden lisäämiseen halki yhteiskunnan. Lisätään ekologian opetusta sekä paikallisuuteen perustuvaa, globaalin vastuun näkökulman sisältävää ympäristökasvatusta kaikkiin oppilaitoksiin, myös aikuiskasvatukseen. Perustetaan uusi ekologiaa ja yhteiskuntatieteitä integroiva oppiaine planetaarinen hyvinvointi, jota opetetaan yläkoulusta lähtien kaikilla opetuksen asteilla. Tuetaan lasten ja nuorten luontoyhteyttä sekä ekologisten käytäntöjen oppimista. Edistetään rauhankasvatusta varhaiskasvatuksessa, kouluissa nuorisotyössä ja harrastustoiminnassa. Elämän kunnioitus, ihmisarvon jakamattomuus ja luovuttamattomuus, väkivallattomuus ja moniarvoisuus sekä globaali vastuu ovat aiheita, joita voi ja pitää luontevasti käsitellä kaikilla oppitunneilla.

11. Tuetaan alkuperäiskansoja, vähemmistöjä ja feministejä kaikkialla maailmassa ihmisenä olemisen tapojen moninaisuuden turvaamiseksi ja demokratian edistämiseksi. Nostetaan kehitysyhteistyön rahoitusta vihdoin YK:n suosittelumalle tasolle 0,7 prosenttiin bruttokansantulosta. Edistetään globaalin etelän maiden velkojen mitätöintiä oikeudenmukaisuuden nimissä. Pyritään muuttamaan maailmankaupan rakenteita aidosti reiluiksi.

12. Perustetaan sisäministeriön alaisuuteen muuttoliikkeen koordinoituyksikkö luomaan järjestelmä, jonka turvin mahdollisimman moni elinkelvottomaksi käyneeltä kotiseudultaan Suomeen tullut ihminen voisi tulla toimeen yhteiskunnassamme.

13. Otetaan käyttöön vuosittainen, valtakunnallinen ja kuntakohtainen hiilibudjetti ja välineet siinä pysymiseksi. Lisätään ilmastolakiin kirjaus kulutusperäisten päästöjen vähentämisestä ilmastotavoitteiden toteuttamiseksi sekä siihen tarvittavat lainsäädännölliset ohjauskeinot.

14. Säädetään luontolaki puitelaksi pitämään Suomen ihmistoiminta planeetan rajoissa sekä turvaamaan elonkirjon ja kaiken elämän hyvinvoinnin mahdollisuudet. Velvoitetaan kaikki toimijat lisäämään luonnonresurssien käytön kestävyyttä.
15. Edistetään monimuotoisempaa maataloutta ja tuetaan viljelijöitä teollisen maatalouden kestävyysmurroksessa. Kehitetään kasvukunnan antimisiin perustuvia ruokajärjestelmiä.
16. Aloitetaan elänteollisuuden systemaattinen alasajo. Tavoitteena on vähentää reippaasti eläinperäisen ruoan tuotannon kokonaismäärää EU:n alueella ja korvata teollinen tuotanto ekologisiin pientiloihin perustuvalla tuotannolla. Lakkautetaan nykyinen broilerituotanto, joka edustaa laajamittaista eläinraakkäystä. Lisätään ihmisten koulutusta eläintuotannon luontokatovaikutuksista ja tuotantoeläinten asemasta. Tämä pitää saada mukaan koulujen opetussuunnitelmiin. Koulutetaan suurtalouskeittiöiden henkilökuntaa valmistamaan kasvisruokaa koulu- ja työpaikkaruokailua ym. varten. Luodaan muutostukijärjestelmä eläintuottajille ja haittaverojärjestelmä eläinperäisille tuotteille. Lisätään ruokapakkauksiin tuotantoeläinten oloista ja eläinten hyvinvoinnista kertovia merkkejä. Rajoitetaan eläinperäisten tuotteiden mainontaa tai kielletään se kokonaan. Lopetetaan turkistarhaus epäeettisenä ja pandemiariskejä sisältävänä toimialana, ja turvataan sitä elinkeinonaan käyttäneille ihmisille toimeentulo järkevämällä tavoilla.
17. Kehitetään resurssiviisasta yhteiskuntaa edistämällä kiertotaloutta ja sen lainsäädäntöä. Keskitytään kuluttamisessa perustarpeiden tyydytykseen.
18. Loivennetaan maaseudun ja kaupunkien vastakkainasettelua. Elvytetään maaseutua tukemalla paikallisyhteisöjen elinvoimaisuutta ja moniarvoisuutta. Edistetään maaseudulla asuvien ihmisten henkistä hyvinvointia lisäämällä merkityksellisen elämän mahdollisuuksia turvaamalla heidän toimeentulonsa sekä sosiaaliset ja henkiset tarpeensa. Tavoitteena on maaseutu, jossa eri tavoin ajattelevat ihmiset viihtyvät yhdessä. Tehdään kaupungeista kulutuskeskusten sijaan kulttuurikeskuksia: tieteen, taiteen ja monenkirjavan yhdessä tekemisen paikkoja. Edistetään kaupunkien ruoka- ja energiaomavaraisuutta, joka vähentää niiden riippuvuutta maaseudusta ja maaseudun resurssien ylikulutusta.
19. Keskitytään tekemään asioita, jotka palvelevat planetaarista hyvinvointia. Jaetaan työtehtäviä ja lyhennetään työaika, jotta työntekijöiden jaksaminen säilyy hyvällä tasolla. Huolehditaan työehtojen inhimillisyydestä. Edistetään työpaikkademokratiaa ja matalia hierarkioita työpaikoilla.
20. Otetaan käyttöön sosiaaliseen osinkoon perustuva, vastikkeeton perustulo turvaamaan kaikkien ihmisten toimeentulo kestävyysmurroksen siirtymäkaudella.
21. Luodaan ihmisille mahdollisuuksia hoitaa itselleen sopivalla tavalla planetaarista hyvinvointia palvelevia ekososiaalisia tehtäviä alkutuotannossa, luonnonelinympäristöjen ennallistamisessa ja hoivan alalla. Otetaan käyttöön osallisuustulo tämän tavoitteen edistämisen välineeksi. Erityisesti tarvitaan konkreettista tukea heille, jota meneillään oleva muutos eniten koskettaa.
22. Edistetään asteittaista rahajärjestelmän uudistamista. Tärkein uudistus on rahareformi eli rahanluontivallan siirtäminen pois yksityisiltä pankeilta julkisen vallan haltuun. Selvitetään myös mahdollisuuksia siirtyä valtion keskuspankkirahoitukseen ja kansalaisyhteiskunnan keskuspankkitaloihin. Aletaan tehdä kan-

sainvälistä yhteistyötä näiden tavoitteiden edistämiseksi.

23. Säädetään tiukemmat sekä luonto- ja ilmastoystävällisemmät metsä-, kaivos- ja vesilait ja parannetaan niiden noudattamisen valvontaa.

24. Metsälakiin on palautettava hakatavan puuston ikä- ja järeysluokitukset. Eriyisen tärkeiden elinympäristöjen luetteloa on täydennettävä ja niiden pienalaisuusvaatimus poistettava. Puuston monilajisuutta ja eri-ikäisyysrakennetta sekä kuolleiden ja eriasteisesti lahonneiden puiden määrää on lisättävä lakisääteisesti, jotta metsien biologinen monimuotoisuus lisääntyisi. Samoin siirtymää jaksollisesta metsänkäsitteystä jatkuvaan kasvatukseen on metsäluonnon elinvoiman vuoksi edistettävä. Maanmuokkauksista ja ojituksesta on pyrittävä eroon metsätalouden vesistö- ja ilmastokuormituksen vähentämiseksi. Tarvitsemme myös luonto- ja ilmastopaneelin suositusten mukaiset, ekologiseen tutkimustietoon perustuvat hakkuiden ylärajat sekä valtakunnallisella että maakunnallisella tasolla ja metsien hiilinielujen pelastuspaketin.

25. Säädetään kunnianhimoinen yritysvas- tuulaki jo ennen EU:n valmistelemaa lakia puuttumaan yritysten toiminnan kielteisiin ympäristö-, ihmis- ja eläinoikeusvaikutuksiin.

26. Otetaan luonto- ja ilmastovaikutukset julkisten hankintojen ja investointien pää- kriteereiksi.

27. Tuetaan yksityisautoiluun ja lentomat- kai- luun perustumatonta yhteiskuntaa. Para- netaan olemassa olevia junarataosuuksia ja korvataan kotimaanlentoja junaliikenteellä. Kehitetään julkisen liikenteen matkaketjuja, esimerkiksi sujuvampaa pyöräilyä ja juna- matkustamisen yhdistämistä.

28. Poistetaan luonnolle haitalliset suorat ja epäsuorat, verovähennyksiin liittyvät yri- tystuet.

29. Pyritään eroon kaikesta luonnolle haital- lisesta kulutuksesta verottamalla sitä sosiaa- lisesti oikeudenmukaisella tavalla. Otetaan käyttöön myös kulutusta suoraan rajoittavia ohjauskeinoja.

30. Vahvistetaan sosiaalisesti ja ekologisesti oikeudenmukaista paikallistaloutta, jos- sa jokaisella ihmisellä on yhtäläinen arvo ja osallistumisen mahdollisuudet. Jatketaan aikapankin kaltaisten, yhteisöllisten ja de- mokraattisten vaihtotyöhankkeiden kehittä- mistä muuttamalla mm. verolainsäädäntöä niille suotuisaksi.

31. Lisätään monialaisen kestävyystutkimuk- sen rahoitusta.

32. Vahvistetaan tiedepaneelien asemaa po- liittisen päätöksenteon tukena.

33. Edistetään humanistista sivistystä lisää- mällä kaiken perustutkimuksen rahoitusta.

34. Lisätään yleissivistävien oppiaineiden osuutta ammatillisessa koulutuksessa.

35. Edistetään ja vahvistetaan demokratiaa parantamalla keskustelukulttuuria. Luodaan turvallisia tiloja, joissa eri tavoin ajattelevat ihmiset voivat kohdata kasvokkain ja puhua avoimesti tärkeinä pitämistään, yhteiskun- nallisista asioista.

36. Resilienssin vahvistamiseksi Suomeen pitää saada sosiaalialan järjestöjen esittä- mä kansallinen yksinäisyyden vähentämi- sen strategia. Se tulee sisältää yksinäisyyden huomioimista opetussuunnitelmissa aina varhaiskasvatuksesta korkea-asteelle. Ope- tussuunnitelmiin tulee lisätä kaveri- ja vuo-

rovaikutustaitojen harjoittelu kaikille luokka-asteille pakolliseksi. Myös vanhempien osallisuuteen koulu yhteisöissä tulee panostaa ja siten ehkäistä lasten yksinäisyyttä ja ryhmän ulkopuolelle jäämistä. Työyhteisöissä, työterveyshuollossa, sosiaali- ja terveystalveissa ja hoiva-asumisessa tulisi ottaa yksinäisyys puheeksi sekä tarjota yksinäisyyteen vaikuttavaksi todettuja ratkaisuja. Järjestöillä on eri-ikäisten kansalaisten hyvinvoinnin edistämiseksi ja yksinäisyyden vähentämiseksi keskeinen rooli, ja niiden hyvät toimintatavat edellytykset ja riittävät resurssit on turvattava jatkossa. Samalla tulee selvittää, voiko tämän strategian tavoitteet toteutua nykyisen hallinnon puitteissa vai tarvitaanko Suomeen yksinäisyysministeri Iso-Britannian tapaan.

37. Tuetaan ihmisiä ympäristötunteiden kohtaamisessa ja yhteisöllisessä käsittelyssä. Autetaan ihmisiä muuttamaan vaikeaksikin koetut ympäristötunteet rakentavaksi, planeetaarista hyvinvointia edistäväksi toiminnaksi.

38. Edistetään ihmisten solidaarisuustaitoja erilaisissa kriisitilanteissa auttamista varten. Tuetaan kansalaisjärjestöjen auttamiskoulutusta.

39. Torjutaan ihmisten energiaköyhyyttä ja maksukyvyttömyyttä tulonsiirroilla pienituloisille verottamalla hintojen noususta hyötyneitä. Otetaan käyttöön kestävämpää elämäntapaa tukevat vihreät etusetelit.

40. Hinnoitellaan energian ja veden käyttö sosiaalisesti oikeudenmukaisesti.

41. Verotetaan suuripäästöisiä yllisyyksiä ”älykkään ALV:in” avulla.

42. Luodaan henkilökohtaiset päästökiiintiöt, joilla on yhteys päästökauppaan. Seurataan esim. liikenteen päästöjä suhteessa kiintiöön.

43. Otetaan käyttöön asuinpaikan mukaan vaihteleva, eri alueiden mahdollisuudet huomioiva polttoainevero.

44. Säädetään maksimitulo ja varallisuuskatto, joilla hillitään vaurauden kertymistä harvojen käsiin.

45. Asetetaan pitkän aikavälin tavoitteeksi ihmisten määrän maltillinen väheneminen maapallon kantokyvyn rajoihin sekä liian tuhoavan ja monimutkaisen teknosfäärin hidastaminen ja hallittu yksinkertaistaminen ihmiskunnan pelastamiseksi itseltään. Yhteiskuntien energiasyöte on vähitellen, 2120-lukuun mennessä, saatava kestäväälle ja hallittavalle, fossiilisten polttoaineiden käyttöönottoa edeltävälle tasolle. Tämä edellyttää ihmisten ekologisen ymmärryksen lisäämistä koulutuksen avulla. Ihmisten keholliseen itsemääräämisoikeuteen ei kuitenkaan pidä puuttua.

46. Hylätään kilpailu- ja suoritusyhteiskunnan ajattelutapa. Edistetään armollisuuden kulttuuria. Tehdään se, mikä voidaan ja jaksetaan. Se riittää. Ympäristökatastrofi on saatu aikaan ihmiskunnan loputtomalla toimeliaisuudella. Nyt on aika huolenpidon, ympäristötekojen ja yhteisen vastuun kantamisen ohella myös levätä sekä opetella myös ihmisenä olemiseenkin olennaisesti kuuluvaa levollista joutenoloa.

LOPUKSI

Ympäristökatastrofi tapahtuu tässä ja nyt. Ihmiskunta on aiheuttanut itselleen ja koko elonkehälle valtavia haasteita, joiden keskellä toivon säilyttäminen on tärkeää. Suuri määrä tutkijoita ahkeroi joka hetki selvittääkseen, mitä meidän on tehtävä, jotta voimme välttyä pahimmalta. Tutkittua tietoa on paljon, ja sitä saadaan tarkennettua koko ajan. Uut-

ta tietoa muodostetaan jatkuvasti lisää. Tämän perusteella hahmotetaan yhä selvemmin, millaisia konkreettisia toimia nyt tarvitaan. On hyvä muistaa, että ihminen oppii virheistään. Talousjärjestelmämme ja siihen perustuva yhteiskuntajärjestys ei ole osa ”luonnonjärjestystä”, vaan ihmisten tekoa. Se voidaan muuttaa. Poliitiikan suuntaa voidaan muuttaa ja tuhoisat elämäntavat muuntaa tyydyttävämmiksi ja merkityksellisimmiksi. Tämä on mahdollista tehdä vielä planeetan olosuhteiden muuttuessa. Tämä pitää tehdä planeetan olosuhteiden muuttuessa.

Yhteisten tulevaisuuksien ideointia ei voi jättää vain tutkijoille ja poliitikoille tai poliittisten puolueiden ideologeille, vaan se kuuluu meille kaikille. Jotta voimme löytää ratkaisuja edessä oleviin haasteisiin, tarvitsemme uutta ja rohkeaa ajattelua, joukoittain erilaisia aloitteita ja ehdotuksia, uusia toimintakäytäntöjä. Olisi tärkeää, että nykyistä paljon suurempi osa ihmisistä pohtisi yhdessä uusia keinoja turvata ihmisten aineellisten perustarpeiden tyydyttäminen ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväällä tavalla, monilajista toimeentulemisesta ja käyttäisi mielikuvitusta yhteisöjensä ei-aineellisen hyvinvoinnin lisäämiseen. Tarvitsemme tulevana aikoina monien, toisiinsa kietoutuneiden viheliäisten kriisien kurimuksessa enemmän solidaarisuutta ja pyyteetöntä auttamishalua, kenties enemmän kuin koskaan ennen. Ihmisyydestä tulee pitää kiinni aikana, jolloin itsekkyydestä on tullut hyväksyttyä, ja se alkaa epävarmuuden lisääntyessä näyttäytyä ilmeisimpänä ratkaisuna oman ja oman ryhmän elämän turvaamiseksi. Toimeentuleminen on mahdollista vain yhdessä, laaja-alaisessa yhteistyössä muiden ihmisten kanssa. Meidän, ja varsinkin niiden meistä, jotka tekevät työkseen politiikkaa, tulee myös rohkeasti tehdä edistyksellisiä, planetaarista hyvinvointia ajavia aloitteita ja ryhtyä toteuttamaan yhteiskunnallisia kokei-

luja, vaikka ne leimattaisiin ”vastuuttomiksi”, ”mahdottomiksi” ja ”epärealistisiksi”.

Ympäristökatastrofin synnyt liittyvät ajattelutapoihin ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen, minkä vuoksi käynnissä oleva eksistentiaalinen kriisi on luonteeltaan ennen kaikkea yhteiskunnallinen ja kulttuurinen. Se on teollistuneen yhteiskunnan ja psykokaapitalistisen mielen kriisi. Siksi sen selättämiseen tarvittavan mielenmuutoksen on alettava rehellisestä, kollektiivisesta itsereflektiosta ja vuorovaikutuksesta. Ympäristökatastrofista ja sen seurauksista on alettava puhua suoraan. Mielenmuutoksen on ulotuttava filosofian ja teologian alueille, jossa arvoja ja asenteita muodostetaan (4). Ymmärrys siitä, että olemme erottamaton osa elämän lukemattomina muotoina ilmenevää ihmettä palauttaa meidät todellisuuden yhteyteen. Tällä mielen vallankumouksella voi olla mullistavia ellei suorastaan ratkaisevia vaikutuksia yhteiskuntien kehitykseen. Ahneudesta ja ylikulutuksesta päästää eroon, kun niiden taustalla olevat emotionaaliset tarpeet tulevat aidosti tyydytetyiksi.

Kulttuurinen muutos alkaa meistä. Voimme alkaa kommunikoida tavarakielen sijaan luovemmin. Tunnistamalla todellisia tarpeitamme ja tunteitamme voimme myös ilmaista niitä selkeämmin sekoittamatta niihin ostamista ja kuluttamista. Voimme kieltäytyä kilpailusta ja alkaa sen sijaan pitää ihmisiä tasavertaisina yhteistyökumppaneinamme – myös heitä, joiden näkemykset eroavat omistamme. Samalla tulemme vapauttaneeksi itsemme ja toisemme vertailusta syntyvästä häpeästä ja alemmuudentunteesta. Kun kohtaamme ihmiset aitoina Toisina, ainutlaatuisina monimuotoisen elämän ilmentyminä, opimme kohtaamaan sellaisina muiden lajien edustajakin. Kytkeydymme takaisin kiinteästi elämän verkostoon ja vieraantumisen lakkaa. Silloin vapaudumme kapitalismin

käyttövoimana toimivista riittämättömyyden ja tyytymättömyyden tunteista, eikä meidän tarvitse enää täyttää minän tyhjyyttä ulkoa ohjautuneesti kuluttamalla ja suorittamalla. Halumme suuntautuu yhä luontevammin kestävämpiin päämääriin: ilon, tyytyväisyyden, hyväksyvän arvostuksen, rakkauden ja myötätunnon lisäämiseen maapallolla. Toisin kuin taloutta, niitä voi laajentaa rajattomasti. Ystävällistä myötätuntoa voi harjoittaa aina. Vaikeissakin olosuhteissa voi valita itseensä kätkeymisen sijaan näkökulman laajentamisen: Toisen kohtaamisen ja yhteyden. Si-

vistys on minäkeskeisyydestä hellittävää ihmisenä toteutumista, joka tunnistaa elämän perimmäisen ykseyden sen kaikissa ilmene-mismuodoissa ja iloitsee siitä. Sivistyminen tässä ajassa merkitsee elävöittävän yhteyden uudelleen löytämistä siihen huikeaan kokonaisuuteen, johon jo kuulumme ja joka meitä yhä kannattelee, sekä toisin toimimista tästä yhteydestä käsin. Yhteys tuo toivoa. Ja jos toivo menisikin, yhteyden luoma elämän merkityksellisyyden kokemus jää. Sen toteamiseen on hyvä päättää tämä selvitys.

VIITTEET LUKU 7

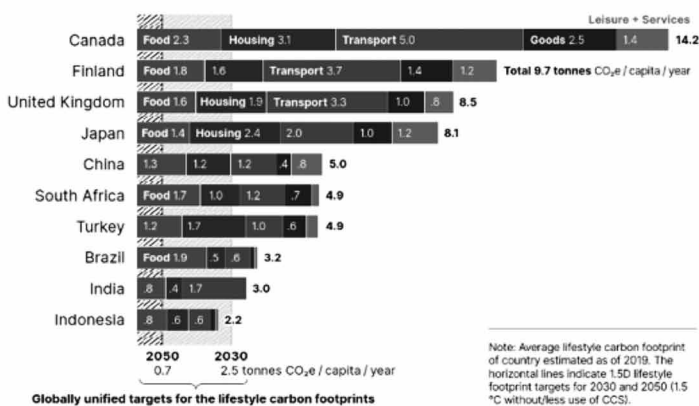
1. Haahtela, T. et al., 2023
2. Kotiaho, J.S., 2023
3. Kotiaho, J.S & Sääksjärvi I.E., 2023, 99
4. Kainulainen, P., 2013, 11

Liitteet

LIITE 1

Suomalaisten hiilijalanjäljet kaukana 1,5 asteen elämäntavoista

Figure C. Carbon footprint and its breakdown between consumption domain and globally unified targets for the lifestyle carbon footprints.

Kestävän hyvinvoinnin haaste: suomalaisten kulutusperustaisia hiilijalanjälkiä pitäisi leikata nykyisestä 9,7 tonnista 0,7 tonniin, jotta pysytään 1,5 asteen globaalissa hiilibudjetissa sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla.

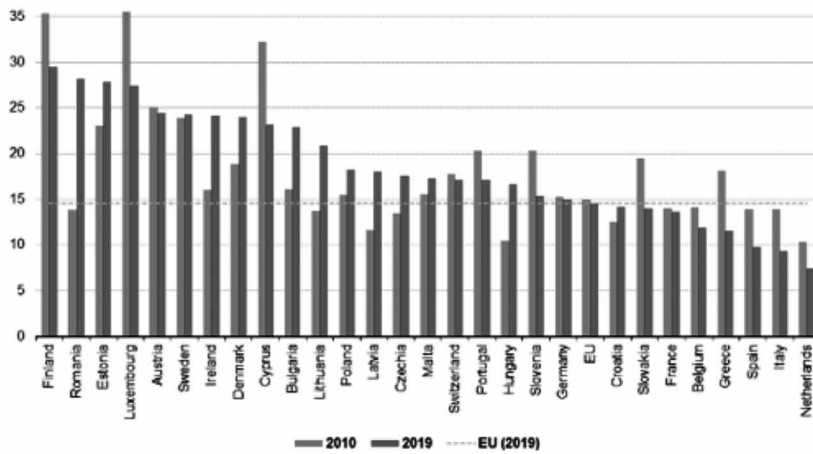
1,5 Degree lifestyles report 2021

(Kuva: Tuuli Hirvilammi)

LIITE 2

Suomalaisten materiaalienjäljet suurimmat Euroopassa

Material footprint (RMC) by country, 2019 and 2010, tonnes per capita

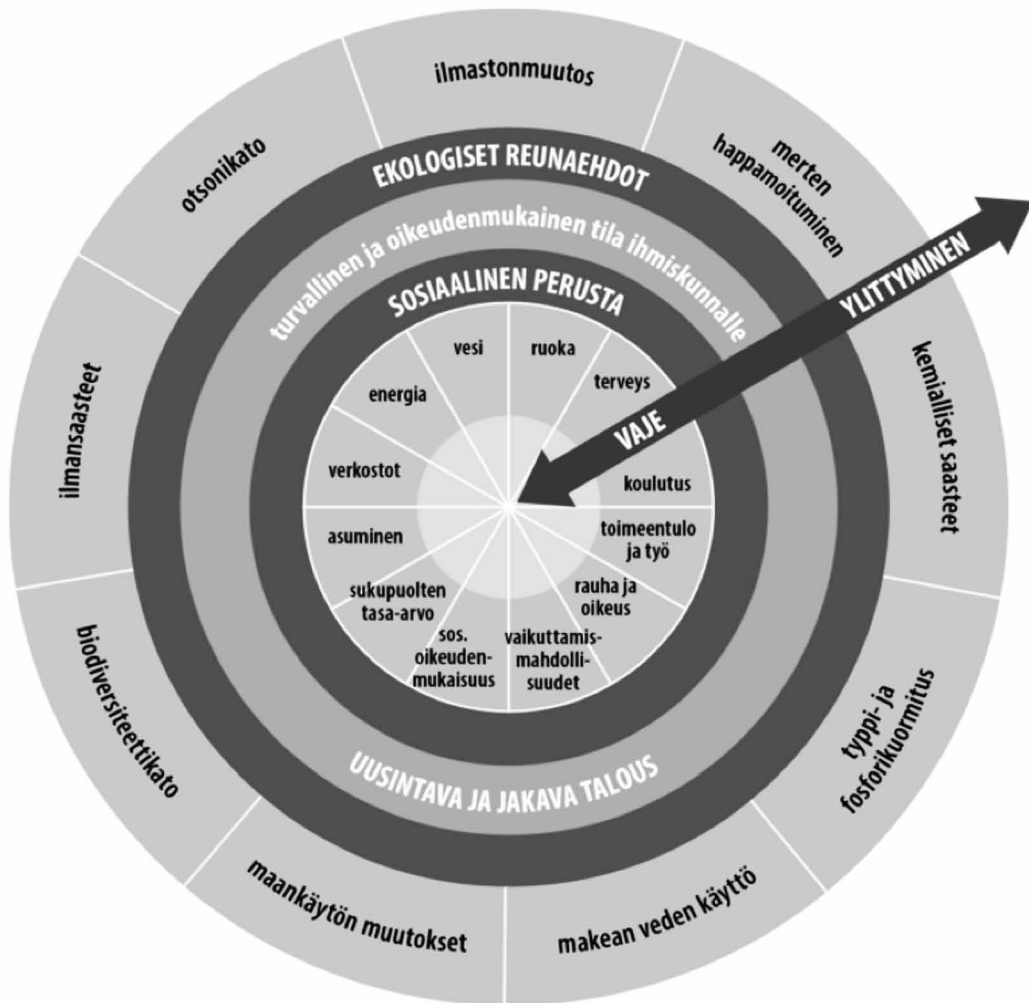
Source: Eurostat (online data code: env_ac_rmc)

eurostat

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Material_flow_accounts_statistics_-_material_footprints#Material_footprint_of_European_countries

(Kuva: Tuuli Hirvilammi)

LIITE 3

(Kuva: VN)

Planetaarinen hyvinvointi tarkoittaa ihmisten ja maapallon muunlaisten asukkaiden hyvinvointia maapallon kantokyvyn rajoissa. Ihmisyhteiskuntien elämän järjestämistä näiden rajojen sisällä kuvaa taloustieteilijä Kate Raworthin kehittämä ja paljon käytetty malli, jota kutsutaan kestävyysdonitsiksi. Kestävyysdonitsin vihreä vyöhyke kuvaa aluetta, jossa planetaarinen hyvinvointi toteutuu maapallon kantokyvyn fyysisissä ja biologisissa rajoissa. Donitsin keskelle sijoittuvat ihmisten hyvinvointiin vaikuttavat yhteiskunnalliset, esim. koulutukseen, toimeentulemiseen ja terveyteen liittyvät asiat. Keskiosan asioista puhutaan myös hyvinvoinnin sosiaalisena perustana, koska ne ovat välttämättömiä ihmisten hyvinvoinnille. Donitsin ulkokehällä sijoittuvat maapallon kantokykyyn liittyvät asiat. Näitä ovat esimerkiksi luonnon monimuotoisuuden tila, maankäyttö, kasvihuonekaasupäästöt ja merien tila. Ihmisten aiheuttama ympäristökuormitus ylittää nykyisin monilta osin maapallon kantokyvyn rajat, mikä vaikuttaa merkittävästi myös ihmisten hyvinvointiin. Planetaarinen hyvinvointi toteutuu kestävyysdonitsin ylä- ja alakehän väliin jäävässä, turvallisessa tilassa. Yläkehän muodostavat ekologiset rajat ja alakehä kuvaa inhimillisen tarpeiden riittävän tyydyttämisen alarajaa. Taloudellinen toiminta tulee järjestää niin, että kaikkien elämä pysyy näiden rajojen välissä.

LIITE 4

Vanha talouspolitiikka	Hyvinvointitalous
Pyrkii tunnistamaan taloudellisia ongelmia tai markkinavirheitä, joita julkisen talouden pitäisi kompensoida.	Lähtökohtana on hyvinvointitavoitteiden priorisointi ja sen tunnistaminen, minkälaiset muutokset taloudessa auttavat saavuttamaan tavoitteita.
Talouden veturina nähdään kilpailevat ja voittoa tavoittelevat yksilöt ja yritykset.	Talouden veturina nähdään sellainen toiminta, käyttäytyminen ja instituutiot, jotka tukevat hyvinvointia tai poistavat sen esteitä.
Talous nähdään irrallisena ja ylivertaisena politiikkalohkona suhteessa muihin politiikkalohkoihin, joiden tehtävänä on korjata, parantaa ja tasoittaa taloudellisen toiminnan negatiivisia vaikutuksia.	Julkishallinnon organisaatiot työskentelevät yhdessä hyvinvointitavoitteiden puolesta edistäen kokonaisvaltaisia strategioita, jotka tunnistavat sosiaalisen, taloudellisen ja ekologisen yhteenkietoutuneisuuden.
Taloustieteilijät ja talouspolitiikan asiantuntijat laativat taloudelliset strategiat.	Taloudelliset strategiat kehitetään osallistuvissa prosesseissa, joissa on mukana monia eri sidosryhmiä.

(Taulukko: Tuuli Hirvilammi)

Lähteet

KIRJALLISUUS

Abbas, A., Ekowati, D., Suhariadi, F., Fenitra, R.M. (2022). Health Implications, Leaders Societies, and Climate Change: A Global Review. In: Chatterjee, U., Akanwa, A.O., Kumar, S., Singh, S.K., Dutta Roy, A. (eds) *Ecological Footprints of Climate Change*. Springer Climate. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-15501-7_26 (haettu 18.5.2023)

Adamatzky, A. (2021). Language of fungi derived from their electrical spiking activity. *R. Soc. open sci.* 9211926211926 <http://doi.org/10.1098/rsos.211926> (haettu 28.6.2023)

Ahlvik, L. M. et al. (2021). Luonnon monimuotoisuus ja vihreä elvytys. Suomen Luontopaneelin julkaisuja 1/2021. Suomen Luontopaneeli. <https://doi.org/10.17011/jyx/SL> (haettu 14.4.2023)

Alenius, E. (2005). Planetarismi maailmankehityksen rationaalisen perustana. Edita, Helsinki.

Alenius, E. (2011). Maailmankehityksen suuri käänne. Like, Helsinki.

Alhojärvi, T., Ryyänen, S. Toivakainen, N., van der Wekken, R. (2015). Solidaarisuustalous. Teoksessa: Jakonen, M. & Silvasti, T. (toim.) *Talouden uudet muodot*. s. 210–231. Into Kustannus, Helsinki.

Andersen, T.B, Bentzen, J., Dalgaard, C., Shar, P. (2017). Pre-reformation Roots of the Protestant Ethic. *The Economic Journal*, Vol. 127, Issue 604, pp. 1756–1793 <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/ecoj.12367> (haettu 17.2.2023)

Apajalahti, E-L. ym. (toim.) (2021). Kuuden polun kestävyysmurrokset. Tabuista toimintaan. *Kestävyyspaneelin julkaisuja 1/2021*.

Autto, J. (toim.) (2023). *Talouskuri tuli Suomeen*. Vastapaino, Tampere.

Avelino, F. & Wittmayer, J. (2016). Shifting Power Relations in Sustainability Transitions: A Multi-actor Perspective. *Journal of Environmental Policy and Planning* 18(5):628–649. https://www.researchgate.net/publication/285385448_Shifting_Power_Relations_in_Sustainability_Transitions_A_Multi-actor_Perspective (haettu 12.5.2023)

- Ballester, J., Quijal-Zamorano, M., Méndez Turrubiates, R.F. et al. Heat-related mortality in Europe during the summer of 2022. *Nat Med* 29, 1857–1866 (2023). <https://doi.org/10.1038/s41591-023-02419-z> (haettu 23.7.2023)
- Barlow, N. et al. (eds.) (2022). *Degrowth & Strategy: How to bring about social-ecological transformation*. MayFly. <https://mayflybooks.org/degrowth-strategy/> (haettu 6.4.2023)
- Bengtson, M. Toivio, V. & Lettenmeier, M. (2021). 1.5-Degree Lifestyles Towards A Fair Consumption Space for All. Hot or Cool Institute, Berlin https://hotorcool.org/wp-content/uploads/2021/10/Hot_or_Cool_1_5_lifestyles_FULL_REPORT_AND_ANNEX_B.pdf (haettu 16.5.2023)
- Berger, P. L. et al. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, N.Y., Doubleday, 1966.
- Bhambra, G. K., & Newell, P. (2022). More than a metaphor: ‘climate colonialism’ in perspective, *Global Social Challenges Journal* (published online ahead of print 2022). <https://doi.org/10.1332/EIEM6688> (haettu 1.5.2023)
- Pastor, M., & Benner, C. (2021). *Solidarity Economics: Why Mutuality and Movements Matter*. Polity.
- Berger, Peter L., et al. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. [1st ed.] Garden City, N.Y., Doubleday, 1966.
- Blyth, M. (2013). *Austerity: The History of a Dangerous Idea*. Oxford University Press, London.
- Brundtland, G.H. (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Geneva, UN-Dokument A/42/427.
- Čajka, A. & Novotný, J. (2022). Let us expand this Western project by admitting diversity and enhancing rigor: A systematic review of empirical research on alternative economies. *Ecological Economics*, vol. 196, June 2022, 107416 <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2022.107416> (haettu 8.5.2023)
- Carson, R. T. (2010). The Environmental Kuznets Curve: Seeking Empirical Regularity and Theoretical Structure, *Review of Environmental Economics and Policy*, vol 4, issue 1, s. 3–23. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/epdf/10.1093/reep/rep021> (haettu 20.4.2023)
- Chancel, L. (2022). Global carbon inequality over 1990–2019. *Nature Sustainability*, pp. 1–8.
- Chereskin, E et al. (2022). Allied male dolphins use vocal exchanges to “bond at a distance”. *Current Biology*, 32(7):1657–1663. DOI:10.1016/j.cub.2022.02.019 (haettu 28.6.2023)
- Confalonieri, B. Menne, R. Akhtar, K.L. Ebi, M. Hauengue, R.S. Kovats, B. Revich and A. Woodward (2007). *Human health. Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson, Eds., Cambridge University Press, Cambridge, UK, 391–431. <http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/wg2/ar4-wg2-chapter8.p> (haettu 19.5.2023)
- Cooley, S.W. (2023). Global loss of lake water storage. *Science*, Vol 380, Issue 6646 p. 693. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.adi0992> (haettu 29.5.2023)

- Coulston, J. W. et al. (2014). An analysis of forest land use, forest land cover and change at policy-relevant scales, *Forestry: An International Journal of Forest Research*, Volume 87, Issue 2, April 2014, Pages 267–276. <https://doi.org/10.1093/forestry/cpto56> (haettu 29.5.2023)
- Cravino, A. & Brazeiro, A. (2021). Grassland afforestation in South America: Local scale impacts of eucalyptus plantations on Uruguayan mammals. *Forest Ecology and Management* Volume 484, 15 March 2021, 118937 <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378112721000268> (haettu 29.5.2023)
- Credit Suisse Bank (2022). Global Wealth Report 2022. <https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html> (haettu 15.3.2023)
- Dabi, N. et al. (2022). Carbon Billionaires: The investment emissions of the world's richest people. <https://policy-practice.oxfam.org/resources/carbon-billionaires-the-investment-emissions-of-the-worlds-richest-people-621446/> (haettu 21.3.2023)
- Diamond, J. (2005). Romahdus. Miten yhteiskunnat päättävät tuhoutua tai menestyä. Terra Cognita, Helsinki.
- Elhacham, E. et al. (2020). Global human-made mass exceeds all living biomass, *Nature* volume 588, pages 442–444. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33299177/> (haettu 12.5.2023)
- Eskelinen, T., Hirvilammi, T., & Venäläinen, J. (2020). Introduction: Community economies and social transformation with, within and beyond the welfare state. In T. Eskelinen, T. Hirvilammi, & J. Venäläinen (Eds.), *Enacting Community Economies Within a Welfare State* (pp. 1-21). MayFly. http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWWS_final_e-book.pdf (haettu 19.3.2023)
- Eskelinen, T., & Kumpuniemi, L. (2017). Jaka-mistalous ja solidaarisuustalous : uusien talousmuotojen erottelun tarpeesta. *Sociologia*, 54(2), 183–190. <https://journal.fi/sociologia/article/view/124290> (haettu 8.5.2023)
- Eskelinen, T. & Sorsa, V.-P. (2011). Hyvä talous. Helsinki, Like.
- Eskelinen, T., & Venäläinen, J. (2021). Economic moralities in self-organised alternative economies: the Finnish cases of ridesharing and timebanking. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 41(5/6), 657-672. <https://doi.org/10.1108/ijssp-11-2019-0241> (haettu 29.3.2023)
- FAO (2022). The State of Food Security and Nutrition in the World 2022. <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cc0639en> (haettu 6.3.2023)
- FAO (2015). Status of the World's Soil Resources: Main Report. <https://www.fao.org/documents/card/en/c/c6814873-efc3-41db-b7d3-2081a10ede50/> (haettu 29.5.2023)
- Frankland, S. M., & Greene, J. D. (2020). Concepts and compositionality: In search of the brain's language of thought. *Annual Review of Psychology*, 71, 273–303. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011829> (haettu 31.5.2023)
- Faulkner, F. (2001). The technology question in feminism: A view from feminist technology studies. *Women's Studies International Forum*, Volume 24, Issue 1, January–February 2001, Pages 79–95. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S027753950001667> (haettu 16.4.2023)
- Federici, S. (2003). *Caliban and the witch: Women, the body and primitive accumulation*. Autonomedia, N.Y.

- Ferber, Marianne A. (2003). A feminist critique of the neoclassical theory of the family. In: Moe, K. (ed.) *Women, Family, and Work: Writings on the Economics of Gender*. Blackwell Publishing, New Jersey, pp 9-24.
- Ferguson, S. (2020). *Women and work: Feminism, labour and social reproduction*. London, Pluto Press.
- Forrest, M. (2022). The Performance of a *Eucalyptus gunnii* Cut Foliage Plantation over 7 Year. *Irish Journal of Agricultural and Food Research*, Vol. 41, No. 2, pp. 235–245. <https://www.jstor.org/stable/25562467> (haettu 31.5.2023)
- Frankham, R., Bradshaw, C. & Brook, B. (2014). Genetics in conservation management: revised recommendations for the 50/500 rules, Red List criteria and population viability analyses. *Biological Conservation* 170: 53-63. doi:10.1016/j.biocon.2013.12.036 (haettu 21.4.2023)
- Frankland, S. M., & Greene, J. D. (2020). Concepts and compositionality: In search of the brain's language of thought. *Annual Review of Psychology*, 71, 273–303. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122216-011829> (haettu 9.4. 2023)
- Fingon ruokaturvatyöryhmän kannanotto 29.8.2022: Globaali ruokakriisi vaatii kestäviä ratkaisuja. Lyhytjäteiset toimet ja nurkkakuntaisuus heikentävät ruokajärjestelmää entisestään. https://fingo.fi/wp-content/uploads/2022/08/Ruokaturvatyoryhman-kannanotto_Globaali-ruokakriisi-vaatii-kestavia-ratkaisuja.pdf (haettu 13.4.2023)
- Fontaine, P. (2022). Social Science under Watch: Following the Money Trail. *History of Political Economy* (2022) 54 (1): 161–168. <https://doi.org/10.1215/00182702-9548351> (haettu 16.5.2023)
- Gendron, C.M, Chakraborty, T.S, Duran, C, Dono & Pletcher S.D. (2023). Ring neurons in the *Drosophila* central complex act as a rheostat for sensory modulation of aging. *PLoS Biol* 21(6): e3002149. <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3002149> (haettu 28.6.2023)
- Gibson-Graham, J. K. (2014). Rethinking the economy with thick description and weak theory. *Current Anthropology*, 55(S9), 147–153.
- Gibson-Graham, J. K.; Healy, S; Cameron, J. & Talvikallio, E. (2019). *Elävä talous*. Vastapaino, Tampere.
- Godfray H. et al. (2018). Meat consumption, health, and the environment. *Science*. 2018 Jul 20;361(6399) DOI: 10.1126/science.aam5324. PMID: 30026199 (haettu 1.5.2023)
- Gyllenhammar A. & Håkanson L. (2005). Environmental consequence analyses of fish farm emissions related to different scales and exemplified by data from the Baltic--a review. *Mar Environ Res*. 2005 Aug;60(2):211–43. doi: 10.1016/j.marenvres.2004.10.005. Epub 2004 Dec 25. PMID: 15757750 (haettu 12.7.2023)
- Hahtela T. et al. (2023). A short history from Karelia study to biodiversity and public health interventions. *Front. Allergy*, 14 March 2023 Sec. Environmental & Occupational Determinants Volume 4 - 2023. <https://doi.org/10.3389> (haettu 31.5.2023)
- Haakana, M. ym. (2022). Suomen LULUCF-sektorin 2021–2025 veloitteen toteutuminen. Luonnonvarakeskus, 2022. https://www.luke.fi/sites/default/files/2022-12/Suomen_LULUCF-sektorin_2021%E2%80%932025_veloitteen_toteutuminen.pdf (haettu 8.4.2023)

- Haberl H. et al. (2020) A systematic review of the evidence on decoupling of GDP, resource use and GHG emissions, part II: synthesizing the insights. *Environmental Research Letters*, Vol.15, 6. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/ab842a> (haettu 16.3.2023)
- Haila, Y. (2000). Beyond the Nature-Culture Dualism. *Biology & Philosophy*. 15 (2): 155–175. https://www.researchgate.net/publication/226977136_Beyond_the_Nature-Culture_Dualism (haettu 4.5.2023)
- Hahnel, R. (2014). *Osallisuustalouden aakko-*set. Like, Helsinki.
- Hahnel, R. (2022). A Participatory Economy: What Have We Learned? *Science & Society* 86(2):145–153. DOI:10.1521/siso.2022.86.2.145 (haettu 12.4.2023)
- Hanappi, H. (2011). From Political Economy to Economics, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 18:4, 619–622. DOI: 10.1080/09672567.2011.607972 (haettu 31.5.2023)
- Harmon-Jones, E., & Mills, J. (2019). An introduction to cognitive dissonance theory and an overview of current perspectives on the theory. Teoksessa Harmon-Jones, E. (toim.) *Cognitive dissonance: Reexamining a pivotal theory in psychology*. Pages 3–24. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000135-001> (haettu 31.5.2023)
- Havu, M., Kulmala, L., Lee, H. S., Soininen, J. J., & Järvi, L. (2022). The effect of the microclimate of the city of Helsinki on carbon sinks. Abstract from International Association for Urban Climate (IAUC) virtual poster conference.
- Helne, T. & Hirvilammi, T. Puristuksissa? (2021). *Nuoret ja kestävän hyvinvoinnin ehdot*. Kelan tutkimusosasto, Helsinki.
- Heikkurinen, P. & Ruuska T. (2021). *Kestävän elämän manifesti*. Vihreän elämänsuojeluliitto ry, Helsinki.
- Heinonen, T. et al. (2017). Scenario analyses for the effects of harvesting intensity on development of forest resources, timber supply, carbon balance and biodiversity of Finnish forestry. *Forest Policy and Economics*, Volume 80, July 2017, Pages 80–98. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1389934116303823> (haettu 27.2.2023)
- Herrero, M., Havlík, P., Valin, H., Notenbaert, A., Rufino, M. C., Thornton, P. K., et al. (2013). Biomass use, production, feed efficiencies, and greenhouse gas emissions from global livestock systems. *Proc. Natl. Acad. Sci.* 110, 20888–20893. doi: 10.1073/pnas.1308149110. (haettu 3.6.2023)
- Hildén, M. et al. (2018). Ilmastokestävä Suomi - Toimintamalli sää- ja ilmatorien järjestämiseksi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 44/2018 https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161016/44-2018-Ilmastokestava%20Suomi_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y (haettu 25.2.2023)
- Hirvilammi, T. (2015): *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä*. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen. Kelan tutkimusosasto, Tampere. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/154175> (haettu 15.1.2023)
- Hirvilammi, T., Laakso, S. & Lettenmeier, M. (2014). *Kohtuuden rajat? Yksinasuvien perusturvan saajien elintaso ja materiaallinen jalanjälki*. Kelan tutkimusosasto, Tampere.

- Hohti, J., Nieminen, E., Jalkanen, J., Oinonen, I., Huttunen, S., Pappila, M., Halme, P., Salokannel, V., Pietilä, K., & Kujala, H. (2022). Kunnat hidastamaan luontokatoa: suosituksia luontohaittojen välttämiseksi, lieventämiseksi ja kompensoimiseksi kuntien maankäytössä. *Wisdom Letters*, 2022(1). <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202210034766> (haettu 16.7.2023)
- Hormio, S. (2020). Yksilön vastuu yhteisöjen jäsenenä. Teoksessa: Kyllönen, & Oksanen, M. (toim.) *Ilmastonmuutos ja filosofia*. Gaudeamus, Helsinki. s. 104–125.
- Huovari, J. ym. (2022). Palkat ja kilpailukyky tuottavuuden varassa. Miten tuottavuuskasvua voidaan edistää? Valtiovarainministeriön julkaisuja 2022: 66. Valtiovarainministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164352/VM_2022_66.pdf?sequence=4 (haettu 15.5.2023)
- Husa, S. (1995). Foucaultlainen metodi. Niin & Näin 3/95, s. 42–48. <https://netn.fi/fi/artikkeli/foucaultlainen-metodi> (haettu 14.3.2023)
- Huttunen, S. et al. (2022). Ilmastopolitiikka, työelämä ja reilu siirtymä – Työelämässä olevien suhtautuminen ilmastopolitiikan vaikutuksiin Suomessa. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 42/2022 <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/350987> (haettu 6.3.2023)
- ILO (2019). Literature Review of Empirical Studies on Okun's Law in Latin America and the Caribbean. Employment Working Paper No. 252 https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/-ed_emp/-/-ifp_skills/documents/publication/wcms_734508.pdf (haettu 16.5.2023)
- IPBES (2019). Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Díaz, S. et al. Eds. IPBES secretariat, Bonn, <https://doi.org/10.5281/zenodo.355357> (haettu 24.2.2023)
- IPCC (2022). Summary for Policymakers. In: Pörtner, H-O. Et al. (eds.) *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, pp. 3-33, doi:10.1017/9781009325844.001. (haettu 2.2.2023)
- IPCC (2023). AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023. https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf (haettu 12.5.2023)
- Jackson, T. (2011). Prosperity without growth? The transition to a sustainable economy. Prosperity without growth: economics for a finite planet. Earthscan, London.
- Jiang, G., Ameer, K., Kim, H., Lee, E. J., Ramachandraiah, K., and Hong, G. P. (2020). Strategies for sustainable substitution of livestock meat. *Foods*, 9, 1227. doi: 10.3390/foods9091227 (haettu 6.6.2023)
- Johnson, L. E. (1993). A morally deep world: an essay on moral significance and environmental ethics. Cambridge University Press.
- Jones, B et al. (2013). Zoonosis emergence linked to agricultural intensification and environmental change. *Proc Natl Acad Sci U S A*. 2013 May 21;110(21):8399-404. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3666729/> (haettu 29.5.2023)
- Jones, K., Patel, N., Levy, M. et al. (2008). Global trends in emerging infectious diseases. *Nature* 451, 990–993 (2008). <https://doi.org/10.1038/nature06536> (haettu 29.5.2023)

- Joutsenvirta, M., Hirvilampi, T., Ulvila, M. & Wilén, K. (2016). *Talous kasvun jälkeen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Joutsenvirta, M. & Salonen, A. (2020). *Sivistys vaurautena. Radikaalisti, mutta lempeästi kohti kestävää yhteiskuntaa*. Helsinki: Basam Books.
- Juhola, S., Lanki, T., Meriläinen, P., Kollanus, V., Groundstroem, F., Käyhkö, J., & Järvelä, M., (2020). *Sopeutumisen suuntaviivat ilmastopolitiikassa. Suomen ilmastopaneelin raportti 2/2020*. https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2020/08/Ilmastopaneeli_sopeutumismuistio.pdf. (haettu 12.8.2023)
- Julkunen, R. (2017). *Muuttuvat hyvinvointivaltiot: eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina*. Jyväskylän yliopisto. <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/yfi/tutkimus/sophi/126-150/sophi137> (haettu 31.5.2023)
- Jungell-Michelsson, J. & Heikkurinen, P. (2022). Sufficiency: A systematic literature review. *Ecological Economics*, vol. 195, 07380. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2022.107380> (haettu 9.4.2023)
- JYU.Wisdom community. (2021). *Planetary well-being*. *Humanit Soc Sci Commun* 8, 258 (2021). <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00899-3>
- Järvensivu, P., Toivanen, T., Vadén, T., Lähde, V., Majava, A., Ahokas, J., Hakala, E., & Eronen, J. T. (2023). *Teollisen kestävyys siirtymän tiedevetoinen suunnittelu. Poliittinen Talous*, 11(1). <https://doi.org/10.51810/pt.124766> (haettu 28.3.2023)
- Järvensivu, P. & Toivanen, T. (2018). *Miten järjestää työ ja työllisyys ekologisen jälleenrakennuksen aikakaudella? Teoksessa: Suoranta, A. & Leinikki, S. (toim.)* Rapautuvan palkkatyön yhteiskunta. Vastapaino, Tampere.
- Järvensivu, P., Ahokas, J. & Toivanen, T. (2022). *Tavoitteena reilu ja kestävä talous. Siirtymään tähtäävät aloitteet suomalaisessa keskustelussa ja politiikassa*. Sitra. https://www.sitra.fi/app/uploads/2022/06/sitra_muistio_tavoitteena_reilu_ja_kestava_talous_170622-2.pdf (haettu 1.3.2023)
- Kainulainen, P. (2013). *Metsän teologia*. Kirjapaja, Helsinki.
- Kallio, G. & Houtbeckers, E. (2022). *Kuluttajakansalaisen kritiikistä omaehtoiseen toimijuuteen ruokataloudessa*. Teoksessa: Laakso, S. & Aro, R. *Planeetan kokoinen arki. Askelia kestävämpään politiikkaan*, s. 215–230. Gaudeamus, Helsinki.
- Kankila, A. ym. (2019). *Työstäkieläytyjän käsikirja*. Into Kustannus, Helsinki.
- Karvonen, S., Kestilä L. & Saikkonen, P. (2022). *Suomalaisten hyvinvointi 2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*, Helsinki. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/145692/Suomalaisten%20hyvinvointi%202022%20verkko.pdf?sequence=4&isAllowed=y> (haettu 1.2.2023)
- Kasser, T. (2004). *The High Price of Materialism*. *The Academy of Management Review* 29(1):135. https://www.researchgate.net/publication/270421793_The_High_Price_of_Materialism (haettu 7.5.2023)
- Kasser, T. & Ahuvia, A. (2002). *Materialistic values and well-being in business students* *European Journal of Social Psychology* 32, 132-146. https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2002_KasserAhuvia_EJSP.pdf (haettu 7.5.2023)

- Kestävyyspaneeli (2020). Kuusi polkua kestävyteen: evästyksen systemisen kestävyysmurroksen edistämiseksi Suomessa. Kestävyyspaneelin julkaisuja 1/2020.
- Ketola, T. ym. (2022). Kohti luontoviisasta Suomea: Keinoja luontopositiivisuuden saavuttamiseksi. Suomen Luontopaneelin julkaisuja 2/2022. <https://luontopaneeli.fi/wp-content/uploads/2022/06/luontopaneelin-julkaisuja-2-2022-kohti-luontoviisasta-suomea.pdf> (haettu 26.1.2023)
- Kivimaa, P., Heikkinen, M., Huttunen, S., Jaakkola, J. J. K., Juhola, S., Juntunen, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J., Leino, M., Loivaranta T., Lundberg, P., Lähteenmäki-Uutela, A., Näkkäljärvi, K., Sivonen, M. H., Vainio, A. (2023). Ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuuden arviointi. Suomen ilmastopaneelin raportti 1/202
- Kivistö, S. & Pihlström, S. (2018). Sivistyksen puolustus. Miksi akateemista elämää tarvitaan? Gaudeamus, Helsinki.
- Koistinen, Pertti. (1999). Työpolitiikan perusteet. Porvoo: WSOY.
- Kokkinen, A., Mäki-Fränti, P. & Silvo, A. (2019). Teollisuus ei tue työn tuottavuuden kasvua entiseen tapaan. Euro & talous, vol. 27, 3 /2019. Suomen Pankki. <https://publications.bof.fi/handle/10024/51733> (haettu 31.5.2023)
- Kortetmäki, T. et al. (2021). Planetary well-being. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8, Article 258. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00899-3> (haettu 29.5.2023)
- Kotiaho, J.S., Ylikulju, K., Hytönen, J. & Kuusiahho, V. (toim.) (2023). Elämän vuoksi. Into Kustannus Oy.
- Kotiaho, J. S., Ahlvik, L., Bäck, J., Hohti, J., Jokimäki, J., Kallio, K. P., Ketola, T. Kulmala, L., Lakka, H-K., Lehikoinen, A., Oksanen, E., Pappila, M., Sääksjärvi, I., ja Peura, M. (2021). Metsäluonnon turvaava suojelun kohdentaminen. Suomen Luontopaneelin julkaisuja 4/2021.
- Kotiaho, J. S. (2017). On effective biodiversity conservation, sustainability of bioeconomy, and honesty of the Finnish forest policy. — *Ann. Zool. Fennici* 54: 13–25. <https://www.sekj.org/PDF/anzf54OA/anzf54-013-025.pdf> (haettu 21.3.2023)
- Kotiaho, J.S & Sääksjärvi I.E. (2023). Luontopaneeli: Luonto tarvitsee turvaa ja elvyttämistä. Teoksessa: Kotiaho, J.S.; Ylikulju, K., Hytönen, J. & Kuusiahho, V. (2023). Elämän vuoksi. Into Kustannus, Helsinki. s. 90–99.
- Kujala, A. (2023). Kivenmurskaajat. Atena Kustannus, Helsinki.
- Käppi, M., Tuunanen, S., Näyhä, A., & Kotiaho, J. (2021). ”En minä, mutta muut!”: EMMI-ilmiö kestävyysmurroksen esteenä. *Alue Ja Ympäristö*, 50(2), 136–153. <https://doi.org/10.30663/ay.102426> (haettu 23.1.2023)
- Laakso, S. & Aro, R. (2022). Planeetan kokoinen arki. Gaudeamus, Helsinki.
- Lahtinen, V. & Purokuru, P. (2020). Mikä liberalismia vaivaa? Kosmos, Helsinki.
- Laine, M., Isoniemi, H., & Tammelin, M. (2023). Työ talouskasvun jälkeen: työn kuvaukset post-growth- ja degrowth-ajattelua hyödyntävissä tutkimuksissa. *Poliittinen Talous*, 11(1), 70–92. <https://doi.org/10.51810/pt.128727>
- Latva-Pukkila, A. (2018). Kasvunvara on käytetty. Kohtuutalouden ratkaisut. Suomen Luonnonsuojeluliitto, Helsinki.

- URL https://www.sll.fi/app/uploads/2018/10/Kohtuutalous_webversio.pdf (haettu 10.1.2023)
- LeVasseur, T., Ruuska, T., & Heikkurinen, P. (2022). Imagining a Prosperous Periphery for the Rural in 2050 and Beyond. In W. Leal Filho, A. M. Azul, F. Doni, & A. L. Salvia (Eds.), *Handbook of Sustainability Science in the Future: Policies, Technologies and Education by 2050* Springer International Publishing, London.
- Lewis A. et al. (2021). 1.5-Degree Lifestyles: Towards A Fair Consumption Space for All. Hot or Cool Institute, Berlin. https://hotorcool.org/wp-content/uploads/2021/10/Hot_or_Cool_1_5_lifestyles_FULL_REPORT_AND_ANNEX_B.pdf (haettu 12.5.2023)
- Li, G., Fang, C., Li, Y. et al. Global impacts of future urban expansion on terrestrial vertebrate diversity. *Nat Commun* 13, 1628 (2022). <https://doi.org/10.1038/s41467-022-29324-2> (haettu 21.4.2023)
- Lindholm, C. (2023). Hämäävää retoriikkaa. Teoksessa: Autto, J. (toim.) *Talouskuri tuli Suomeen*. Vastapaino, Tampere. s. 55–67.
- Lofti, Y.A. et al. (2020). Vertical gardens as a restorative tool in urban spaces of New Cairo. *Ain Shams Engineering Journal*, Volume 11, Issue 3, September 2020, Pages 839–848. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2090447919301856> (haettu 2.5.2023)
- Lång, K., Aro, L., Assmuth, A., Haltia, E., Hellsten, S., Larmola, T., Lempinen, H., Lindfors, L., Lohila, A., Miettinen, A., Minkkinen, K., Nieminen, M., Ollikainen, M., Ojanen, P., Sarkkola, S., Sorvali, J., Seppälä, J., Tolvanen, A., Vainio, A., Wall, A. & Vesala T. (2022). Turvemaiden käytön vaihtoehdot hiilineutraalissa Suomessa. *Suomen ilmastopaneelin raportti 2/2022*
- Lubarda, B. (2020). Beyond Ecofascism? Far-Right Ecologism (FRE) as a Framework for Future Inquiries. *Environmental Values* 29(6):713–732 DOI:10.3197/096327120X15752810323922. (haettu 14.3.2023)
- Luontopaneelin lausunto koskien luonnosta kansalliseksi metsästrategiaksi (KMS2035). <https://luontopaneeli.fi/ajankohtaista/lau-sunnot/luontopaneelin-lausunto-koskien-luonnosta-kansalliseksi-metsastrategiaksi-kms2035/> (haettu 11.4.2023)
- Marçal, K. (2021). Kuka valmisti Adam Smithin päivällisen? Tarina naisista ja taloudesta. Niin & Näin, Tampere.
- MacLaren, C., et. al. (2022). Long-term evidence for ecological intensification as a pathway to sustainable agriculture. *Nature Sustainability*, 1-10. <https://doi.org/10.1038/s41893-022-00911-x> (haettu 20.5.2023)
- Marques, A., Martins, I.S., Kastner, T. et al. (2019). Increasing impacts of land use on biodiversity and carbon sequestration driven by population and economic growth. *Nat Ecol Evol* 3, 628–637. <https://doi.org/10.1038/s41559-019-0824-3> (Haettu 29.5.2023)
- Martos-Sitcha J., Mancera J., Prunet P. & Magnoni L. (2020). Editorial: Welfare and Stressors in Fish: Challenges Facing Aquaculture. *Front Physiol.* 2020 Feb 25;11:162. doi: 10.3389/fphys.2020.00162. PMID: 32174844; PMCID: PMC7055460 (haettu 31.5.2023)
- McKay, D. & al. (2022). Exceeding 1.5°C global warming could trigger multiple climate tipping points. *Science* 9 Sep 2022, Vol 377, Issue 6611. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.abn7950> (haettu 9.5.2023)
- Moore, H. (2023). Palava maailma, muuttuva Eurooppa. Kuinka rasistinen oikeisto

- hyväksikäyttää ilmastokriisiä ja mitä voimme asialle tehdä. Vasemmistofoorumin raportti 1/2023. Vasemmistofoorumi. Helsinki. <http://vasemmistofoorumi.fi/uusi/wp-content/uploads/2023/01/moore-netti-final.pdf> (haettu 15.3.2023)
- Männynväli, E. (2023). Mikään ei ole pyhää paita ei-mikään. Essee teoksessa: Männynväli E. Toiste en suostu katoamaan. Into Kustannus, Helsinki.
- Nelson, Robert H. (2014). *Economics as Religion: From Samuelson to Chicago and Beyond*. Penn State University Press, University Park Pennsylvania.
- Nordvarg, L. & Johansson, T. (2001). The effects of fish farm effluents on the water quality in the Åland archipelago, Baltic Sea. *Aquacultural Engineering* Volume 25, Issue 4, January 2002, Pages 253-279. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0144860901000887> (13.4.2023)
- Nousiainen, R. (2023). Työpaikkademokratia. Vasemmistofoorumi: Raportteja 2/2023. Vasemmistofoorumi, Helsinki. <http://vasemmistofoorumi.fi/uusi/wp-content/uploads/2021/06/yo-dem-netti.pdf> (haettu 18.5.2023)
- Nousiainen, R. (2021). Demokratian kustannuksella. Yliopistohallinnon ja -työn muutokset. Vasemmistofoorumi: Raportteja 1/2021. Vasemmistofoorumi, Helsinki. <http://vasemmistofoorumi.fi/uusi/wp-content/uploads/2021/06/yo-dem-netti.pdf> (haettu 3.3.2023)
- O'Flaherty J. & Liddy, M. (2018). The impact of development education and education for sustainable development interventions: a synthesis of the research. *Environmental Education Research* 24 (7). <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13504622.2017.1392484> (haettu 16.3.2023)
- Okosun, T.Y. (2021). Cocoa in Cote d'Ivoire and Ghana: Chocolate and Neoliberal Capitalism. In: Oritsejafor, E. & Cooper, A. (eds.) *Africa and the Global System of Capital Accumulation*. p. 27-35.
- O'Neill, D.W., Fanning, A.L., Lamb, W.F. et al. (2018) A good life for all within planetary boundaries. *Nat Sustain* 1, 88–95 (2018). <https://doi.org/10.1038/s41893-018-0021-4> (haettu 17.3.2023)
- Palosuo, T., Keskitalo, M. & Palojärvi, A. (2023). Poliittikasuositus: Monimuotoinen viljely vahvistaa maatalouden muutoskestävyyttä ja huoltovarmuutta. Luonnonvarakeskus. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/553177> (haettu 14.5.2023)
- Pant, K., (2009). Effects of Agriculture on Climate Change: A Cross Country Study of Factors Affecting Carbon Emissions. *Journal of Agriculture and Environment*, 10, 84–102. <https://doi.org/10.3126/aej.v10i0.2134> (haettu 29.5.2023)
- Patomäki, H. (2007). Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot. WSOY, Helsinki.
- Peltokoski, J. & Moilanen, H. (2015). Osuuskunnat ja uusi osuuskuntaliike. Teoksessa: Jakonen, M. & Silvasti, T. (toim.) *Talouden uudet muodot*. s. 189–210. Into Kustannus, Helsinki.
- Peura, M., ym. (2022). Jatkuvaiteisen metsänkäsittelyn vaikutukset luonnon monimuotoisuuteen, vesistöihin, ilmastoon, virkistyskäyttöön ja metsätuhoriskeihin. Suomen Luontopaneelin julkaisuja 1B/2022 <https://doi.org/10.17011/jyx/SLJ/2022/1b> (haettu 2.4.2023)

- Perkiö, J. (2020). Perustulo sosiaalisena osinkona. Vasemmistofoorumi: Raportteja 1/2020. Vasemmistofoorumi. URL http://vasemmistofoorumi.fi/uusi/wp-content/uploads/2020/06/osinko_verkko.pdf. (haettu 30.1.2023)
- Perkiö, J. (2021). Perustulo – Kohti 2020-luvun yhteiskuntapolitiikkaa. Vasemmistofoorumi ja KSL-opintokeskus. <http://vasemmistofoorumi.fi/julkaisut/tutkimusraportit/johanna-perkio-perustulo-kohti-2020-luvun-yhteiskuntapolitiikka-2021/> (haettu 2.2.2023)
- Pezzey, J. (1992). Sustainability: An Interdisciplinary Guide. *Environmental Values* 1, no. 4. p. 321–362. https://www.environmentandsociety.org/sites/default/files/key_docs/pezzey_1_4.pdf (haettu 29.5.2025)
- Pihkala, P. (2022). The Process of Eco-Anxiety and Ecological Grief: A Narrative Review and a New Proposal. *Sustainability* 14, no. 24: 16628. <https://doi.org/10.3390/su142416628> (haettu 10.2.2023)
- Pihkala, P. (2019). *Mieli Maassa? Ympäristötunteet*. Kirjapaja, Helsinki.
- Pihkala, P. (2017). *Päin helvettiä? Ympäristöähdistus ja toivo*. Kirjapaja, Helsinki.
- Pirjatanniemi, E., Lilja, I., Helminen, M., Vainio, K., Lepola, O. & Alvesalo-Kuusi, A. (2021). Ulkomaalaislain ja sen soveltamiskäytännön muutosten yhteisvaikutukset kansainvälistä suojelua hakaneiden ja saaneiden asemaan. Valtioneuvoston julkaisusarja 2021: 10. Valtioneuvosto. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162850/VNTE-AS_2021_10.pdf (haettu 30.4.2023)
- Poore, J. & Nemecek, T. (2018). Reducing food's environmental impacts through producers and consumers. *Science*, Vol 360, Issue 6392, pp. 987–992. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aaq0216> (haettu 4.4.2023)
- Poropudas, O. (2015). Mistä Suomen talouskasvu alkoi? *Poliittinen talous*, 3(1). <https://doi.org/10.51810/pt.96141> (haettu 12.4.2023)
- Pulkki, J., & Tervasmäki, T. (2022). Mitä (ympäristö)kasvattajan on hyvä tietää psykoka-pitalismista? Teoksessa: T. Tervasmäki ym. (toim) *Maailman tärkein tehtävä: Esseitä kasvatuksesta, vastuusta ja toivosta*. Juhlakirja professori Veli-Matti Värrielle s. 118–137. Niin & Näin, Tampere. https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/syn_publication/files/maailman-tarkein-tehtava_ekirja.pdf (haettu 1.4.2023)
- Richey, A. et al. (2015). Quantifying renewable groundwater stress with GRACE. *Water Resources Research* Volume 51, Issue 7, p. 5217–5238. <https://agupubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/2015WR017349> (haettu 29.5.2023)
- Riipi, I., Hartikainen, H. ym. (2021). Elintarvikejätteen ja ruokahävikin seurantarjestelmän rakentaminen ja ruokahävikkitiekartta. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 49/2021. Luonnonvarakeskus. https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/547657/luke-luobio_49_2021.pdf?sequence=7&isAllowed=y (haettu 23.4.2023)
- Rikkonen, P., Rimhanen, K., Aro, K. et al. (2023). The determinants of a resilient food system for Finland in the 2020s—three opinion polls for improvements based on a Delphi study among food system experts. *Eur J Futures Res* 11, 2 (2023). <https://doi.org/10.1186/s40309-023-00215-z> (haettu 13.4.2023)
- Ritchie, H., Roser, M. & Rosado, P. (2020). *CO₂ and Greenhouse Gas Emissions*. Published online at [OurWorldInData.org](https://ourworldindata.org/co2-emissions). <https://ourworldindata.org/co2-emissions> (haettu 14.4.2023)

- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K. et al. (2009). A safe operating space for humanity. *Nature* 461, 472–475 (2009). <https://doi.org/10.1038/461472a> <https://www.nature.com/articles/461472a> (haettu 12.3.2023)
- Ruuska, T., & Heikkurinen, P. (2018). Väki­valta ihmisen aikakaudella. *Tieteessä Tapah­tuu*, 36(3), 11-16. <https://journal.fi/tt/article/view/70304> (haettu 28.4.2023)
- Ruuska, T., Wilén K., & Heikkurinen, P. (2019). Ihminen osana luontoa: ekologinen realismi ja kestävä taloudellinen organisoituminen. *Tiede & Edistys*, 44(2), 135–149. <https://doi.org/10.51809/te.105311> (haettu 2.5.2023)
- Rose, J., & Wu, F. (2015). Waterborne and Foodborne Diseases. In: Levy, B & Patz., J. (eds.): *Climate Change and Public Health*. Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/med/9780190202453.003.0008>, (haettu 19.5.2023)
- Ruuska, T. ja Heikkurinen P. (2020) Koronakriisin jälkeinen tulevaisuus on maalla. *Elonkehä*, 2/2020, s. 10–15.
- Saari, A. & Jurvakainen, K. (2022). Siniseen kiedottu. Halun kultivointi itsekasvatuksellisenä tehtävänä. Teoksessa: Tervasmäki, T. ym. (toim.) Teoksessa: T. Tervasmäki ym. (toim.) *Maailman tärkein tehtävä: Esseitä kasvatuksesta, vastuusta ja toivosta*. Juhlakirja professori Veli-Matti Väärille s. 152–166. https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/syn_publication/files/maailman-tarkein-tehtava_ekirja.pdf (haettu 1.4.2023)
- SAK (2021). Ilmastonmuutokseen sopeutuminen ja työelämä. Opas ammattiliitoille. SAK, julkaisusarja 1/2022. <https://www.sak.fi/serve/ilmastonmuutokseen-sopeutuminen-ja-tyoelama> (haettu 11.2.2023)
- Salleh, A. (2021). Ecological debt: Embodied debt. Teoksessa: *Eco-sufficiency & global justice: Women write political ecology*, toim. Ariel Salleh, 1–40. Pluto Press, London, 20 <https://www.neweconomy.org.au/wp-content/uploads/2021/09/Salleh-Ch-1.pdf> (haettu 25.4.2023)
- Salmenniemi, S., Tuomaala-Özdemir, S., & Ylöstalo, H. (2022). Ikuiset talkoot: Uusintava työ arjen utopioiden rakentamisessa. *Poliittinen Talous*, 10(1), 140–160. <https://doi.org/10.51810/pt.112899> haettu 12.4.2023)
- Salonen, A. O., & Bardy, M. (2015). Ekososi­aalinen sivistys herättää luottamusta tulevai­suuteen. *Aikuiskasvatus*, 35(1), 4–15 <https://doi.org/10.33336/aik.94118> (haettu 6.5.2023)
- Salonen, A.O., Kurenlahti, M. & Jaaksi, A. (2021). Rakkautta ja valoa – tie hyvään tulevaisuuteen. Docendo, Jyväskylä.
- Salonen, A. O. & Salonen, E. (2023). Systeeminen ymmärrys – avain kestävään tulevaisuuteen. Teoksessa Petri Uusikylä ja Harri Jalonen (toim.) *Epävarmuuden aika: Kuinka ymmärtää systeemistä muutosta?* Helsinki: Into, 254–274.
- Salonen, J., Keskitalo, M: & Segerstedt, M. (toim.) (2007). *Peltoluonnon ja viljelyn monimuotoisuus*. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen sarjassa Maa- ja elintarviketalous, 110. <https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/465311/met110.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (haettu 14.5.2023)
- Schochet, G. (2000). Guards and Fences: Property and Obligation in Locke’s Political Thought *History of Political Thought* 21(3):365–389.

- Scholze, N., Riach N. & Glaser, R. (2020). Assessing Climate Change in the Trinalational Upper Rhine Region: How Can We Operationalize Vulnerability Using an Indicator-Based, Meso-Scale Approach? *Sustainability* 12, no. 16: 6323. <https://doi.org/10.3390/su12166323> (haettu 29.5.2023)
- Seppälä, J. & Kanninen, M.T. (2019). Metsien hakkuiden kasvattaminen ei ole ilmastoteko. *Talous & yhteiskunta, Vuosikerta. 47, Nro 1, s. 20–27.* https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/303843/Seppala_Kanninen_2019_Metsien_hakkuiden_kasvattaminen_ei_ole_ilmastoteko_T_Y.pdf?sequence=1 (haettu 31.5.2023)
- Sharma, A. & Gupta, T. (2015). The making of third world: the impact of colonialism. https://www.researchgate.net/publication/281497487_THE_MAKING_OF_THIRD_WORLD_THE_IMPACT_OF_COLONIZATION (haettu 15.5.2023)
- Sihvola, J. (2005). Sata vuotta protestanttista etiikkaa. *Historiallinen aikakauskirja* 103 (2005) : 3,1. <https://www.historiallinenaikakauskirja.fi/wp-content/uploads/2019/05/032005-PK.pdf> (haettu 3.3.2023)
- Silvennoinen, K., Nisonen, S. & Katajajuuri, J.-M. (2022). Food waste amount, type, and climate impact in urban and suburban regions in Finnish households. *Journal of Cleaner Production* Volume 378, 10 December 2022, 134430 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652622040021> (haettu 24.4.2023)
- Spicer, A. (2018). Paskanjauhantabisnes. Niin & Näin, Tampere.
- Steffen, W. et al. (2015). Planetary boundaries: Guiding humandevlopment on a changing planet. *Science* 347:6219. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1259855> (haettu 3.3.2023)
- Steinfeld, H., Gerber, P., Wassenaar, T., Castel, V., Rosales, M. and de Haan, C. (2006). *Livestock's Long Shadow: Environmental Issues and Options.* Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), Rome. <https://www.fao.org/3/a0701e/a0701e.pdf> (haettu 2.5.2023)
- Stoknes, P. E. (2014). Rethinking climate communications and the “psychological climate paradox”. *Energy Research & Social Science* 1(C) 161–170. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2014.03.007> (haettu 31.5.2023)
- Stone, C. (1972). Should Trees Have Standing?—Towards Legal. Rights for Natural Objects. *Law Review* 45. (1972): 450–501. <https://iseethics.files.wordpress.com/2013/02/stone-christopher-d-should-trees-have-standing.pdf> (haettu 30.3.2023)
- Suzman, J. (2022). Työn historia – mihin käyämme aikamme? SKS Kustannus, Helsinki.
- Suomen Lajitietokeskus/FinBIF, Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. <https://api.laji.fi> (haettu 30.5.2023).
- Suomen luonnonsuojeluliitto (2022). Suomen luonnonsuojeluliiton vaatimuslista kaivoslain lausuntokierrokselle. Julkaistu 22.3.2022. <https://www.sll.fi/2022/03/22/kaivoslainlausuntokierros/> (haettu 34.4.2023)
- Supran, G., Rahmstorf, S. & Oreskes, N. (2023). Assessing ExxonMobil's global warming projections. *Science*. 2023 Jan 13;379 (6628):eabk0063. doi: 10.1126/science.abk0063. Epub 2023 Dec 16. PMID: 36634176. (haettu 24.4.2023)
- Takkinen, P., & Heikkurinen, P. (2022). Har-

- maalla alueella: Autoetnografia kestävyysasi-
antuntijuuden teknologiasuhteesta. Niin &
Näin, 29(4), 15–26.
- Tamminen, T. (1994). Edistyksen myytit. Ker-
tomus modernin yhteiskunnan kulttuurisesta
paradigmasta. Suomen Antropologinen Seura.
- Talja, A. (2022). Kolme huolenpidon piiriä:
itse, yhteiskunta ja maa. Niin & Näin, 29(4),
91–96.
- Tallinen, P. (2019). Ilmastonmuutoksen vai-
kutukset Suomen luontoon esimerkkiympäris-
töissä. Maailman Luonnon Säätiö WWF, 2019.
[https://wwf.fi/app/uploads/e/e/8/nemcd20-
jf64v9qtqt7rrii/ilmastonmuutos_ja_suomen_
luonto.pdf](https://wwf.fi/app/uploads/e/e/8/nemcd20-jf64v9qtqt7rrii/ilmastonmuutos_ja_suomen_luonto.pdf) (haettu 1.6.2023)
- Työstäkieltäytyjäliitto (2018). Tekstejä työstä-
kieltäytyjille. [https://drive.google.com/file/d/
1rWBdFx6CXmZ4ywQPkxdyhRtwcyeteFM_
view](https://drive.google.com/file/d/1rWBdFx6CXmZ4ywQPkxdyhRtwcyeteFM_/view) (haettu 20.3.2023)
- Tiilikkala, K., Hannukkala, A., Ooperi, S., Sa-
lonen, J., Huusela-Veistola, E., Laitinen, P.,
& Ojanen, H. (2010). Lisääntyvät kasvinsuo-
jeluriskit ja niiden hallinta ilmaston muut-
tuessa. In Maataloustieteen päivät 2010 (Vol.
27). (Suomen maataloustieteellisen seuran
tiedotteita; Vol. 27). Suomen maataloustie-
teellinen seura.
- Tilastokeskus (2022). Kestävän kehityksen YK-
indikaattorit- Agenda2030. [https://www.stat.
fi/tup/kestavan-kehityksen-yk-indikaattorit-
agenda2030.html](https://www.stat.fi/tup/kestavan-kehityksen-yk-indikaattorit-agenda2030.html) (haettu 5.5.2023)
- Toivanen T. (2023a). Ekologisen jälleenra-
kennuksen politiikka, talous ja suunnittelu.
Teoksessa: Peltokoski J. & Jaakkola, H. Tu-
levaisuuden vasemmisto, s. 180–206. Into
Kustannus, Helsinki.
- Toivanen, T. (2023b). Kestävyystavoitteet saa-
vutetaan panostamalla osaamiseen ja työllisyy-
teen. Akava Works -artikkelisarja ”Ilmasto
ja osaaminen”, osa 2. [https://akavaworks.fi/
julkaisut/artikkelit/ilmasto-osaaminen-osa-
2-tero-toivanen-kestavyystavoitteet-saavute-
taan-panostamalla-osaamiseen-ja-tyollisyy-
teen/](https://akavaworks.fi/julkaisut/artikkelit/ilmasto-osaaminen-osa-2-tero-toivanen-kestavyystavoitteet-saavutetaan-panostamalla-osaamiseen-ja-tyollisyyteen/) (haettu 25.2.2023)
- Toivanen, T. (2023c). Millaista on suoma-
laisen radikaalioikeiston ilmastopolitiikka?
Analyysi perussuomalaisen vihreästä na-
tionalismista. Teoksessa: Moore, H. (2028)
Palava maailma, muuttuva Eurooppa. Kuinka
rasistinen oikeisto hyväksikäyttää ilmasto-
kriisiä ja mitä voimme asialle tehdä.
- Toivanen, T., Järvensivu, P. & Lähde, V.
(2023). Ekologisen jälleenrakennuksen haaste.
Teoksessa: Autto, J. (toim.) Talouskuri tuli
Suomeen. Vastapaino, Tampere. s. 117–145.
- Toivanen, T. & Venäläinen, J. (2015). Yhteis-
vaurauden uusi aika. Teoksessa: Jakonen, M.
& Silvasti, T. (toim.) Talouden uudet muodot,
s. 24–49. Into Kustannus, Helsinki.
- Trewavas A., Baluška F., Mancuso S., & Calvo
P. (2020) Consciousness Facilitates Plant Beha-
vior. Trends Plant Sci. 2020 Mar;25(3):216–217.
doi: 10.1016/j.tplants.2019.12.015. Epub 2020
Jan 2. PMID: 31902571.
- Tykkyläinen, S. (2015). Yhteiskunnallinen yri-
tystoiminta. Teoksessa: Jakonen, M. & Silvasti,
T. (toim.) Talouden uudet muodot. s. 144–162.
Into Kustannus, Helsinki.
- UBS (2022). Billionaire Ambitions Report
2022. [https://advisors.ubs.com/mediahand-
ler/media/503066/billionaire-ambitions-re-
port-2022-double-pages.pdf](https://advisors.ubs.com/mediahandler/media/503066/billionaire-ambitions-report-2022-double-pages.pdf) (haettu 14.3.2023)
- UNFCCC (2015). Paris Agreement to the Uni-
ted Nations Framework Convention on Clima-

- te Change, Dec. 12, 2015, T.I.A.S. No. 16-1104. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019(01)) (haettu 4.4.2023)
- United Nations (2018). The 2030 Agenda and the Sustainable Development Goals: An opportunity for Latin America and the Caribbean (LC/G. 2681-P/Rev. 3), Santiago, 2018.
- Vaara, K. (2020). Rahataloudesta toimeen tulemiseen. *Futura*, 3, 59–62.
- Vadén, T. (2015). Talous fossiilikapitalismin jälkeen. Teoksessa: Jakonen, M. & Sivasti, T. (toim.) *Talouden uudet muodot*, s. 49–66. Into Kustannus, Helsinki.
- Vadén, T. (2016). Alkuperäiskansaistuminen ja syntytiето. *Elonkehä* 1/2016, 16–29.
- Vadén, T. et al. (2020a). Decoupling for ecological sustainability: A categorisation and review of research literature. *Environmental Science & Policy*, 112, 236–244. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1462901120304342> (haettu 16.3.2023)
- Vaden, T. et al. (2020b). Raising the bar: on the type, size and timeline of a 'successful' decoupling. *Environmental Politics*, vol. 30, no. 3, pp. 462–476. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1783951> (haettu 19.4.2023)
- Vadén, T. (2022). Teknologia ennen ja jälkeen ihmisen. Haastattelussa David Skrbina. *Niin & Näin*, 29(4), 7–9.
- Vadén, T. & Salminen, A. (2013). Energia ja kokemus: naftologinen esse. *Niin&Näin*, Tampere.
- Valtioneuvosto (2021). Suomen kestävän kasvun ohjelma: Elpymis- ja palautumissuunnitelma. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:52 <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163176> (haettu 5.5.2023)
- Valtioneuvosto (2022). Valtioneuvoston selonteko kansallisesta ilmastomuutokseen sopeutumissuunnitelmasta vuoteen 2030. Hyvinvointia ja turvallisuutta muuttuvassa ilmastossa. <https://mmm.fi/paatokset/paatos?decisionId=0900908f807fc600> (haettu 12.3.2023)
- Valtioneuvoston kanslia (2013). Vihreän kasvun mahdollisuudet. Valtioneuvoston kanslian raporttisarja 4/2013. <https://vm.fi/julkaisu?pubid=2605> (haettu 5.5.2023)
- Valtioneuvoston kanslia (2015). Ratkaisujen Suomi: Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 2015:10. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163399> (haettu 31.5.2023)
- Valtioneuvoston kanslia (2022). Kestävän kehityksen tila –Mitä faktat kertovat? <https://kestavakehitys.fi/seuranta> (haettu 5.5.2023)
- Valtonen, V. (2022). Kanssakuljeskelua: Monilajisen kasvatuksen teoreettisia ja pedagogisia lähtökohtia. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/348017> (haettu 28.4.2023)
- van den Bergh, J. & Kallis, G. (2012). Growth, A-Growth or Degrowth to Stay within Planetary Boundaries? *Journal of Economic Issues* 46(4):909–920. https://www.researchgate.net/publication/271506730_Growth_A-Growth_or_Degrowth_to_Stay_within_Planetary_Boundaries (haettu 8.5.2023)
- Vartiainen, J. (2014). Kestävyyssvaje on eettinen dilemma. *Tieteessä tapahtuu*, 3/2014, 34–3.

- Viitala, E.-J. ym. (2022). Maa- ja metsätalouden kannustinjärjestelmien ilmastovaikutukset: Synteesiraportti. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus, 21/2022. Luonnonvarakeskus. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/551735> (haettu 30.5.2023)
- Virkkunen, E. (toim.) (2022). Turvepeltojen kosteikkoviljely ja pohjaveden korkeuden säätely. Kannattavuus ja päästövähennysmahdollisuudet. Luonnonvarakeskus. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 12/2022. https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/552046/luke-luobio_12_2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y (haettu 14.5.2023)
- von Wright, G. (1981). Humanismi elämänasenteena. Otava, Helsinki.
- Vähämäki, J. (2008). Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokykykapitalismissa. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Värri, V.-M. (2018). Kasvatus ekokriisin aikakaudella. Vastapaino, Tampere
- Wang-Erlandsson, L., Tobian, A., van der Ent, R.J. et al. (2022). A planetary boundary for green water. *Nat Rev Earth Environ* 3, 380–392. <https://doi.org/10.1038/s43017-022-00287-8> (haettu 12.3.2023)
- Watson, F., & Ekici, A. (2020). Understanding the Dark Sides of Alternative Economies to Maximize Societal Benefit. *Journal of Macromarketing*, 40(2), 169–184. <https://doi.org/10.1177/0276146719897349> (haettu 8.5.2023)
- Weber, M.; Kyntäjä, T. (1990) Protestanttien etiikka ja kapitalismin henki. 2. painos WSOY, Helsinki.
- Whitton, C., Bogueva, D., Marinova, D. & Phillips C.J.C. (2021). Are We Approaching Peak Meat Consumption? Analysis of Meat Consumption from 2000 to 2019 in 35 Countries and Its Relationship to Gross Domestic Product. *Animals (Basel)*. 2021 Dec 6;11(12):3466. doi: 10.3390/ani11123466. PMID: 34944243; PMCID: PMC8697883. (haettu 13.7.2023)
- Willamo, R., Helenius, L., Holmström, C., Haapanen, L., Huotari, E. & Sandström, V. (2017). Kuinka ymmärtää kompleksisia ilmiöitä? Generalismi, holismi ja holarkismi kokonaisvaltaisessa kestävyyskoulutuksessa. *Kasvatus* 48(5): 415–428.
- Williams, M. et al. (2015). The Anthropocene biosphere. *The Anthropocene Review*, 18.6.2015, nro 3, s. 196–219. doi:10.1177/2053019615591020 (haettu 16.5.2023)
- Wilson, E. O. (2016). *Half-Earth: Our Planet's Fight for Life*. Liveright Publishing Corporation, N.Y.
- Yli-Malmi, K. (2023). Työstäkieltäytymisen feministisestä potentiaalista. *Tiede & Edistys*, 48(1), 60–68. <https://doi.org/10.51809/te.127569> (haettu 18.3.2023)
- Ympäristöministeriö (2015). Luonnon monimuotoisuudelle haitalliset tuet. Taustaselvitys. Luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävä käytön asiantuntijaverkosto. Ympäristöministeriön raportteja 19 / 2022.
- Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus (2019). Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2019. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/299501> (haettu 13.2.2023)
- Yang, Z., Bertolucci, F. & Wolf, R. (2013). Flies Cope with Uncontrollable Stress by Learned Helplessness. *Current Biology* 23, 799–803, May 6, 2013. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cub.2013.03.054> (haettu 28.6.2023)

Young, R. J. C., (2022). Postcolonialism: A Very Short Introduction, 2nd edn, Very Short Introductions (2020; online edn, Oxford Academic, 22 Oct. 2020), <https://doi.org/10.1093/actra-de/9780198856832.001.0001> (haettu 1.5.2023)

Young-Suk, K. (2020). Theory of mind mediates the relations of language and domain-general cognitions to discourse comprehension. *Journal of Experimental Child Psychology*, vol. 194. Volume 194, 2020. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32092536/> (haettu 20.4.2023)

Žižek, S. (2015). Uusi luokkataistelu. Terrorismin ja pakolaisuuden todelliset syyt. Into Kustannus, Helsinki.

Zhu, J., Luo, Z., Sun, T. et al. (2023). Cradle-to-grave emissions from food loss and waste represent half of total greenhouse gas emissions from food systems. *Nat Food* 4, 247–256. <https://doi.org/10.1038/s43016-023-00710-3> (haettu 2.5.2023)

BLOGITEKSTIT, SANOMALEHTI- JA VERKKOARTIKKELIT

Ahokas, J. (2019). Kapitalismin muodot ja institutionaalinen muutos – kohti keskuspankkikapitalismia. *Politiikasta -verkkolehden artikkeli*. Julkaistu 8.8.2019. <https://politiikasta.fi/kapitalismin-muodot-ja-institutionaalinen-muutos-kohti-keskuspankkikapitalismia/> (haettu 29.5.2023)

Biology Online Dictionary (2021). <https://www.biologyonline.com/dictionary> (haettu 4.4.2023)

BIOS (2020). Ekologinen jälleenrakennus epävarmassa maailmassa. Julkaistu 25.3.2020.

<https://bios.fi/ekologinen-jalleenrakennus-epavarmassa-maailmassa>

BIOS-tutkimusyksikkö (2022a). Joulupuu on varastettu – 30 vuotta ilman nettopäästövähennyksiä. Blogikirjoitus, julkaistu 19.12.2022. <https://bios.fi/30-vuotta-ilman-nettopaastovahennyksia/> (haettu 17.2.2023)

BIOS-tutkimusyksikkö (2022b). Ekologisen jälleenrakennus, makrotalous ja valtion rooli talouden ohjauksessa. Blogikirjoitus, julkaistu 28.11.2022.

BIOS: Siirtymätöllisyys. <https://kojelauta.bios.fi/siirtymatyollisyys> (haettu 30.4.2023)

BIOS: Ekologinen jälleenrakennus. <https://eko.bios.fi/> (haettu 30.4.2023) <https://bios.fi/ekologisen-jalleenrakennuksen-makrotalous/> (haettu 17.2.2023)

BirdLife (2023). Suomen runsaimpien lintulajien pesimäkanta pieneni kesällä 2023. <https://www.birdlife.fi/tiedote-20230705/> (haettu 9.7.2023)

Calazans, M. (2017). Water and Pulp: The North's Thirst and the South's Resistance. *World Rainforest Bulletin*, 15.5.2017. <https://www.wrm.org.uy/bulletin-articles/water-and-pulp-the-norths-thirst-and-the-souths-resistance/> (haettu 29.5.2023)

Centre for Africa-Europe relations (2019). Water scarcity and conflict: Not such a straightforward link. <https://ecdpm.org/work/the-complex-link-between-climate-change-and-conflict-volume-8-issue-4-autumn-2019/water-scarcity-and-conflict-not-such-a-straightforward-link> (haettu 29.5.2023)

De Pablo, O., Zurita, J., Kelly, A. & Clare C. (2022). We pick your food': migrant workers

- speak out from Spain's 'Plastic Sea' <https://www.theguardian.com/global-development/2020/sep/20/we-pick-your-food-migrant-workers-speak-out-from-spains-plastic-sea> (haettu 4.3.2023)
- Dinets, V., Brueggen, J.C. & Brueggen, J.D. (2015). Crocodilians use tools for hunting, *Ethology Ecology & Evolution*, 27:1, 74-78, DOI: 10.1080/03949370.2013.858276 (haettu 28.6.2023)
- Dwyer, O. (2023). Greenhouse gases resulting from rotted and otherwise wasted food accounts for around half of all global food system emissions, according to a new study. <https://www.carbonbrief.org/food-waste-makes-up-half-of-global-food-system-emissions/> (haettu 24.4.2023)
- Earth Overshoot Day (2023). Country Overshoot Days 2023. <https://www.overshoot-day.org/newsroom/country-overshoot-days/> (haettu 6.7.2023)
- Eetti ry (2023). Eetti selvitti: Fazerin väite 100 % vastuullisesti tuotetusta kaakaosta ei kestä päivänvaloa. Tutkimusartikkeli, julkaistu 5.4.2023 <https://eetti.fi/2023/04/05/eetti-selvitti-fazerin-vaite-100-vastuullisesti-tuotetusta-kaakaosta-ei-kesta-paivanvaloa/> (haettu 1.5.2023)
- Elliott, L. (2023). Uruguayans pray for rain as capital reservoir left with 10 days of water. Reutersin uutinen, julkaistu 23.5.2023. <https://www.reuters.com/world/americas/uruguayans-pray-rain-capital-reservoir-left-with-10-days-water-2023-05-23/> (haettu 31.5.2023)
- Elonen, P. (2023). Kuulusta luontokatoraportista Suomi-versio: Energiavero puun poltolle, ruokapaketteihin tuotantoeläinten kuvia. HS, uutinen 9.2.2023 <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000009367051.html> (haettu 15.3.2023)
- Eskola, H., Rissanen, J. & Kanerva, J. (2019). Yksi asia on ihmiskunnan kohtalonkysymys, mutta silti siitä ei halua puhua kukaan – Miksi väestönkasvusta tuli ilmastokeskustelun tabu? Ylen artikkeli, julkaistu 23.6.2023 <https://yle.fi/a/3-10825443> (haettu 5.7.2023)
- European Centre for Disease Prevention and Control (2022) The European Union One Health 2021 Zoonoses Report. <https://efsa.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.2903/j.efsa.2022.7666> (haettu 19.5.2023)
- Eurostat (2023). Material flow accounts statistics - material footprints. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Material_flow_accounts_statistics_-_material_footprints#Material_footprint_of_European_countries (haettu 19.5.2023)
- Global Carbon Atlas. <http://www.global-carbonatlas.org/en/CO2-emissions> (haettu 11.4.2023)
- Graeber, D. (2013). On the Phenomenon of Bullshit Jobs: A Work Rant. *Stirke!Magazine* 3/2013. <https://strikemag.org/bullshit-jobs/> (haettu 14.6.2023)
- GREEA (2022). Montreal Declaration on Animal Exploitation. <https://greea.ca/en/nouvelles/montreal-declaration-on-animal-exploitation/> (haettu 29.3.2023)
- Halla-aho, J. (2005). Ihmisarvosta. Blogikirjoitus, julkaistu 13.4.2005. <https://www.halla-aho.com/scripta/ihmisarvosta.html> (haettu 3.5.2023)
- Halttula, T. (2023). Vuonna 2035 Suomesta on tullut globaali energia-alan airut ja ajatusjohtaja. *Aamulehti*. Mieli-pidekirjoitus. <https://www.aamulehti.fi/lukijalta/art-2000009420479.html> (haettu 12.3.2023)

Helsingin Sanomat (2023). Jäätiköiden sulamista ei voi enää estää, sanoo Maailman ilmatieteen järjestö. AFP:n uutinen, julkaistu 21.4.2023

Helsingin Uutiset (2021). "On kollektiivista itsepetosta ajatella, että huolehdimme tällä hetkellä lapsista hyvin" – professori Lassi Linnanen haluaa, että luonto asetetaan talouskasvun edelle" 6.10.2021. <https://www.helsinginuutiset.fi/teemat/4285663>. (haettu 17.1.2023)

Hirvilampi, T. (2021). Ilmastonmuutos ja hyvinvointivaltio: Hyvinvointivaltiosta ekohyvinvointivaltioon. ORSI-hanke. <https://www.ecowelfare.fi/2021/09/10/ilmastonmuutos-ja-hyvinvointivaltio-hyvinvointivaltiosta-ekohyvinvointivaltioon/> (haettu 21.3.2023)

Hoppania, H-K., Elomäki, A. & Ylöstalo, H. (2021). Koronakriisistä hoivaavaan talouteen. Poliitikasta-verkkolehti, julkaistu 3.3.2021. <https://politiikasta.fi/koronakriisista-hoivaavaan-talouteen/> (haettu 4.4.2023)

IPBES (2022). Models of drivers of biodiversity and ecosystem change. <https://www.ipbes.net/models-drivers-biodiversity-ecosystem-change> (haettu 29.5.2023)

Ilmatieteen laitos. Suomen ilmastovyöhykkeet. <https://www.ilmatieteenlaitos.fi/suomen-ilmastovyohykkeet> (haettu 24.3.2023)

Internal Displacement Monitoring Centre (2022) Global Report on Internal Displacement 2022. <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2022/> (haettu 13.5.2023)

Joutsenvirta, M. (2021). Miten talousajattelumme muotoillaan uusiksi? Sitran blogi, julkaistu 26.02.2021. <https://www.sitra.fi/blogit/miten-talousajattelumme-muotoillaan-uusiksi/> (haettu 24.4.2023)

Jurvakainen, K. & Kuoppa, S. (2023). Ekokriisi on ihmisyyden kriisin oire. Blogiteksti, julkaistu 2.3.2022. <https://vitanuovablogi.wordpress.com/2022/03/02/ekokriisi-on-ihmisyyden-kriisin-oire/> (haettu 3.5.2023)

Kaariaho T. & Pirtonen, H. (2022). Kiertotalous edistyy Suomessa hitaasti – merkittävimmät askeleet kohti asetettuja tavoitteita ovat vielä ottamatta. Tilastokeskuksen blogi, 20.12.2022. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2022/kiertotalous-edistyy-suomessa-hitaasti-merkittavimmat-askleet-kohti-asetettuja-tavoitteita-ovat-viela-ottamatta/> (haettu 16.3.2023)

Karismo, A. (2023). Kesästä on tulossa niin kuiva, että veden hinta nousee ja Euroopassa varaudutaan jo "vesisotaan" – taustalla Alppien lumitilanne. Ylen uutinen 31.3.2023. <https://yle.fi/a/74-20024983> (haettu 31.3.2023)

Kivipelto, A. (2018). Joki voi hakea apua käräjiltä Uudessa-Seelannissa ja Intiassa – lakitieteen uusi suuntaus tekee luonnosta oikeushenkilön. HS:n uutinen 20.11.2018. <https://www.hs.fi/tiede/art-2000005904736.html> (haettu 30.3.2023)

Kilpi, J. (2022). Fossiilityöväenluokka. Julkaistu 10.2.2022. <https://komeetta.info/2022/02/10/fossiilityovaenluokka/> (haettu 25.2.2023)

Kohtuusliike (2023). Tietoa kohtuusliikkeestä. <https://kohtuusliike.fi/tietoa-kohtuusliikkeesta/> (haettu 2.5.2023)

Koivisto, M. (2017). Raivoisaa vastustusta herättänyt työttömien aktiivimalli astuu pian voimaan – 6 kysymystä ja vastausta. Ylen uutinen, julkaistu 29.12.2017 <https://yle.fi/a/3-9998007> (haettu 15.4.2023)

Korhonen, J.M. (2023). Haittaverot rajoittavat enemmän köyhien kuin rikkaiden vapauksia

- tarpeeksi varakkaille ne ovat lähinnä kiusa. Demokraatti-lehden kolumni. <https://demokraatti.fi/haittaverot-rajoittavat-enemman-koyhien-kuin-rikkaiden-vapauksia-tarpeeksi-varakkaille-ne-ovat-lahinna-kiusa/> (haettu 24.4.2023)
- Koskela, M. (2021). Hoiva on osa taloutta. Blogiteksti, julkaistu 21.1.2021. <https://minjakoskela.fi/hoiva-on-osa-taloutta/> (haettu 16.3.2023)
- Kriisi ja kumous (2018). Työstäkieltäytyjäliitto kävi konsultoimassa TE-toimistoa. Uutinen, julkaistu 9.2.2018. <http://kumu.info/tyostakieltaytjialiitto-kavi-yllatyskonsultoimassa-kampin-te-toimistoa-vaatii-kaikkien-karensien-kumoamista/> (haettu 20.3.2023)
- Kunnas, J. (2023). Hiilivelkamme on yhä maksamatta. HS Mieli-pidekirjoitus, julkaistu 10.3.2023. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000009436316.html> (haettu 12.3.2023)
- Kumpuniemi, L. (2019). Solidaarisuustalous antaa erilaista näkökulmaa talouteen. Ilmiömedian artikkeli, julkaistu 10.4.2019. <https://ilmiomedia.fi/artikkelit/solidaarisuustalous-antaa-erilaista-nakokulmaa-talouteen/> (haettu 2.4.2023)
- Kurronen, S. & Haavisto, I. (2022). Vasemmisto näkee ristiriitoja porvareita enemmän. Elinkeinoelämän valtuuskunta EVAn blogikirjoitus, julkaistu 16.2.2022. <https://www.eva.fi/blog/2022/02/16/vasemmisto-nakee-ristiriitoja-porvareita-enemman/> (haettu 16.5.2023)
- Lähde, V. (2023). Yhteiskunnallinen aineenvaihdon – mitä se on? BIOS-tutkimusyksikön blogi, 2.2.2023. <https://bios.fi/yhteiskunnallinen-aineenvaihdon-mita-se-on/> (haettu 15.3.2023)
- Lähde, V. (2022a). Vuosi 2022: Historian murroskohdassa. Blogiteksti, julkaistu 29.12.2022. <http://www.villelahde.fi> (haettu 20.4.2023)
- Lähde, V. (2022b). Ruokakriisi ja omavaraisuuden illuusiot. BIOS-blogiteksti. Julkaistu 18.3.2022. <https://bios.fi/ruokakriisi-ja-omavaraisuuden-illuusiot/> (haettu 27.5.2023)
- Lähde, V. (2019). Mitä on sivistys ekologisten kriisien aikakaudella? Blogiteksti, julkaistu 7.5.2019. <http://www.villelahde.fi/mita-on-sivistys-ekologisten-kriisien-aikakaudella/> (haettu 2.5.2023)
- Lähde, V. (2018). Maailman nälkä ei ratkea tuotantoa lisäämällä. Poliitikasta-verkkolehti, julkaistu 21.11.2018. <https://politiikasta.fi/maailman-nalka-ei-ratkea-tuotantoa-lisaa-malla/> 4.5.2023
- Maa- ja metsätalousministeriö (2023). Kalastuskiintiöt. Suomen kiintiötilanne. <https://kalastuskiintiötilanne.mmm.fi> (haettu 12.4.2023)
- Mattila J. (2010). Selluteollisuus investoi yhä kiivaammin Etelä-Amerikkaan. Ylen uutinen, 1.3.2010. <https://yle.fi/a/3-6150122> (haettu 29.5.2023)
- Meckling, J. (2023). A time of unprecedented danger: It is 90 seconds to midnight. 2023 Doomsday Clock Statement. Bulletin of the Atomic Scientists, 24.1.2023 <https://thebulletin.org/doomsday-clock/current-time/> (haettu 16.5.2023)
- Mikkonen, E. (2018). Uruguayssa vastustetaan suomalaisyhtiön kaavailemaa maailman suurinta sellutehdasta – kaduilla huudetaan ”UPM ulos!”. Ylen uutinen, julkaistu 28.12.2018 <https://yle.fi/a/3-10571625> (haettu 31.5.2023)

- Mäki-Fränki, P. (2020). Tuottavuuskasvu yhä enemmän palvelujen varassa. Suomen Pankin blogi, 4.12.2020. <https://www.eurojatalous.fi/fi/2020/artikkelit/tuottavuuskasvu-yha-enemman-palveluiden-varassa/> (haettu 15.5.2023)
- Mäntysalo, J. (2022). Marjanpoimijat tekivät pakkotyötä lähes palkatta – korkein oikeus tuomitsi marjayrittäjän ihmiskaupasta ehdottomaan vankeuteen. Ylen uutinen 16.1.2022. <https://yle.fi/a/3-12287007> (haettu 4.3.2023)
- Nylander, K. & Heikkurinen, P. (2022). Kestävä taloukasvu on aikamme vaarallisimpia myyntejä. Vieraskynäkirjoitus HS 28.5.2022 <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000008767902.html> (haettu 3.4.2023)
- Pantzar, M., Lillqvist, E. & ja Kavonius, I. (2023). Monta totuutta valtionvelasta. Poliitikasta- verkkolehti. Julkaistu 12.4.2023. <https://politiikasta.fi/monta-totuutta-valtionvelasta/> (haettu 31.5.2023)
- Pukkala, T. (2021). Vahva ja heikko kestävyys. Blogiteksti, julkaistu 2.7.2021. <https://blogs.uef.fi/forest-issues/2021/07/02/vahva-ja-heikko-kestavyys/> (haettu 29.5.2023)
- Punamäki, L. & Purokuru, P. (2017). Hankalia kysymyksiä hyvinvointivaltiosta. Voima-lehden kolumni, julkaistu 9.2.2017. <https://voima.fi/artikkeli/2017/hankalia-kysymyksia-hyvinvointivaltiosta/> (haettu 15.5.2023)
- Puurttinen, M. & Kotiaho, J.S. (2019). Alentunut syntyvyys ei ole uhka hyvinvoinnille tai ikään-tyvien toimeentulolle. Mielipidekirjoitus, julkaistu Helsingin Sanomissa 17.2.2019. <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000006003906.html> (haettu 6.7.2023)
- Rautiainen, M. (2018). Sellunkeitolla tienaa nyt hyvin - hinta kovimmillaan sitten vuoden 2010. Tekniikka ja talous. Julkaistu 24.3.2018. <https://www.tekniikkatalous.fi/uutiset/sellunkeitolla-tienaa-nyt-hyvin-hinta-kovimmillaan-sitten-vuoden-2010/fc7b578a-4bd9-3561-b181-eb7f55c3cc21> (haettu 29.5.2023)
- RIPES – Social Solidarity Network (2023). Our network. <https://www.ripess.org> (haettu 28.4.2023)
- Riikonen, J. (2017). Ossi Nyman ei tee töitä ja sanoo, että työvoimatoimisto on ihmisoikeusloukkaus – näin ”ideologisesti työtön” taktikoi itselleen yhteiskunnan tuet. Helsingin Sanomat 13.10.2017. <https://www.hs.fi/elama/art-2000005405564.html> (haettu 20.3.2023)
- Rimhanen, K., Rikkonen, P., Aro K. & Aakkula, J. (2022). Miten suomalaisen ruokajärjestelmän muutosjoustavuutta voidaan edistää? Luonnonvarakeskuksen blogi, julkaistu 21.2.2022 <https://www.luke.fi/fi/blogit/miten-suomalaisen-ruokajarjestelman-muutosjoustavuutta-voidaan-edistaa/> (haettu 12.4.2023)
- Ronkainen, A. (2017). Hankalat kysymykset vaativat uutta visiota valtiosta. Voima-lehti, 15.2.2017. <https://voima.fi/artikkeli/2017/hankalat-kysymykset-vaativat-uutta-visiota-valtiosta/> (haettu 15.5.2023)
- Saari, A. (2020). Koulun puolustus. Poliitikasta-verkkolehden artikkeli. Julkaistu 8.9.2020. <https://politiikasta.fi/koulun-puolustus/> (haettu 7.5.2023)
- Salminen, A. & Vadén, T. (2018). Elo ja energia. Niin&Näin, Tampere.
- Sihvola, J. (2005). Maailmansisäisestä askeesta kapitalismin rautahäkkiin. Helsingin Sanomat 15.5.2005. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000004309289.html> (haettu 8.2.2023)

- Stora Enso (2023). Safeguarding biodiversity in Uruguay. Julkaistu 24.4.2020. <https://www.storaenso.com/en/newsroom/news/2020/4/safeguarding-biodiversity-in-uruguay> (haettu 31.5.2023)
- Suomen Ammattikalastajat SAKL ry (2022). Kalastuskiintiöt – Mistä on kyse? Julkaistu 12.2.2020. <https://sakl.fi/kalastuskiintiot-mista-on-kyse/> (haettu 24.5.2023)
- Suomen luonnonsuojeluliiton vaatimuslista kaivoslain lausuntokierrokselle (2022). Julkaistu 22.3.2022. <https://www.sll.fi/2022/03/22/kaivoslainlausuntokierros/> (haettu 19.5.2023)
- Suomen solidaarisuusverkosto (2013). Suomen solidaarisuustalousverkoston periaatteet. <https://commons.fi/2013/06/17/suomen-solidaarisuustalousverkoston-periaatteet/> (haettu 12.3.2023)
- Suomen ympäristökeskus (2018). Luontotyyppien uhanalaisuus. <https://www.ymparisto.fi/fi/luonto-vesistot-ja-meri/luonnon-monimuotoisuus/luontotyyppien-monimuotoisuus/luontotyyppien-uhanalaisuus> (haettu 30.5.2023)
- Supran, G., Rahmstorf, S. & Oreskes, N. (2023). Assessing ExxonMobil's global warming projections. *Sienece*, vol. 379, issue 6628. DOI: 10.1126/science.abko063 (haettu 29.4.2023)
- Syrjälä, H. & Hämäläinen, H-K. (2019). Lapsettomien puolustaja. Ekologian professorin Janne Kotiahon mielestä synnytystalkoista puhuminen on perverssiä. HS:n haastattelu, julkaistu 16.3.2019. <https://www.hs.fi/elama/art-2000006035826.html> (haettu 5.7.2023)
- Takkinen, P. (2021). Ekokriittinen näkökulma kasvatukseen ja teknologiaan – vastaus Marko Teräksen kirjoitukseen. Blogiteksti, julkaistu 5.4.2021. <https://creditednetwork.wordpress.com/2021/04/05/ekokriittinen-nakokulma-kasvatukseen-ja-teknologiaan-vastaus-marko-teraksen-kirjoitukseen/> (haettu 3.5.2023)
- Teittinen, P. (2017). Kirjailija kertoi olevansa ”ideologisesti” työtön ja kikkailevansa tukiä – TE-toimisto katkaisee tuet ja aloittaa poikkeuksellisen selvityksen. HS:n uutinen 13.10.2017. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000005407770.html> (haettu 16.5.2023)
- Teivainen, T. (2021). Onko UPM:n tehdashanke Uruguayssa globaalia yritysvaltaa vai suomalaiskolonialismia, pohtii professori Teivo Teivainen. *Essee Kansan Uutisissa*, julkaistu 22.7.2021. <https://www.ku.fi/artikkeli/4557657-onko-upmn-tehdashanke-uruguayssa-globaalia-yritysvaltaa-vai-suomalaiskolonialismia-pohtii-professori-teivo-teivainen> (haettu 31.5.2023)
- Tilastokeskus (2023). Työllisten määrä kasvoi ja työttömien määrä väheni vuonna 2022. Tiedote 27.1.2023 / Työvoimatutkimus 2022. <https://www.stat.fi/julkaisu/cl8cwwnhk9mu-roavur7dtt33y> (haettu 19.6.2023)
- Toivanen, T. (2023). Kestävyystavotteet saavutetaan panostamalla osaamiseen ja työllisyyteen. Akava Works -artikkelisarja ”Ilmasto ja osaaminen”, osa 2. <https://akavaworks.fi/julkaisut/artikkelit/ilmasto-osaaminen-osa-2-tero-toivanen-kestavyystavoitteet-saavutetaan-panostamalla-osaamiseen-ja-tyollisyyteen/?fbclid=IwAR2OHRyJsCiTjvwoxY7cq1mY-WKUzWQGDYdvM1W7c5h2RIjYpchoAoeTt-Lp8> (haettu 19.3.2023)
- The Guardian (2018). EU needs a stability and wellbeing pact, not more growth. 16.9.2018. <https://www.theguardian.com/politics/2018/sep/16/the-eu-needs-a-stability-and-wellbeing-pact-not-more-growth> (haettu 12.5.2023)

The Guardian (2023). Ecological tipping points could occur much sooner than expected, study finds. <https://www.theguardian.com/environment/2023/jun/22/ecological-tipping-points-could-occur-much-sooner-than-expected-study-finds> (haettu 9.7.2023)

Tilastokeskus (2021). Yhdyskuntajätteen määrä jatkoi kasvuaan vuonna 2020 – suurin osa jätteistä hyödynnettiin edelleen energiana. Julkaistu 9.12.2021 https://www.stat.fi/til/jate/2020/13/jate_2020_13_2021-12-09_tie_001_fi.html (haettu 31.5.2023)

Työstäkieltäytyjäliitto (2018). Tekstejä työstäkieltäytyjille. https://drive.google.com/file/d/1rWBdFx6CXmZ4ywQPkxdyhRtwcyeteFM_/view (haettu 20.3.2023)

Työterveyslaitos (2023). Enemmistö palkansaajista tukee työpaikkansa ilmastotekoja. Työterveyslaitoksen mediatiedote, julkaistu 30.1.2023. <https://www.ttl.fi/ajankohtaista/tiedote/enemmisto-palkansaajita-tukee-tyopaikkansa-ilmastotekoja> (haettu 2.2.2023)

Ulvila, M. (2018). Vauraus ja rikkaat ympäristöongelmana. Peruste 18.4.2018. <https://perustelevi.fi/vauraus-ja-riikkaat-ymparistoongelmana/> (haettu 12.4.2023)

UNESCO (2020). United Nations World Water Development Report 2020: Water and Climate Change, Paris, UNESCO. <https://www.unesco.org/en/wwap/wwdr/2020> (haettu 29.5.2023)

United Nations (2022). COP27 puts focus on the half of the world population that will live under water stress by 2025. YK:n ilmastokouksen mediatiedote, julkaistu 15.11.2022. <https://reliefweb.int/report/world/cop27-puts-focus-half-world-population-will-live-under-water-stress-2025> (haettu 29.5.2023)

UPM (2023a). Paso de los Toroksen sellutehdas Uruguayssa on käynnistysvalmis – merkittävä saavutus yhtiön strategisessa kasvuinvestoinnissa. UPM:n mediatiedote, julkaistu 31.3.2023 <https://www.upm.com/fi/tietoa-meista/medialle/tiedotteet/2023/03/upm-paso-de-los-toroksen-sellutehdas-uruguayssa-on-kaynnistysvalmis--merkittava-saavutus-yhtion-strategisessa-kasvuinvestoinnissa/> (haettu 31.3.2023)

UPM (2023b). Paso de los Toros sellutehdas Uruguayssa käynnistyy. UPM:n mediatiedote 15.4.2023 <https://www.upm.com/fi/tietoa-meista/medialle/tiedotteet/2023/04/upm-paso-de-los-toros-sellutehdas-uruguayssa-kaynnistyy/> (haettu 29.5.2023)

UPM (2020). Uruguayn metsätalousihme. UPM:n artikkeli 22.10.2020. <https://www.upmpulp.com/fi/artikkelit/sellu/20/the-uruguay-forestry-miracle/> (haettu 29.5.2023)

U.S. Embassy in Uruguay (2023). Alert: Shortage of Drinking Water in Uruguay Yhdysvaltojen Uruguayn suurlähetystön tiedote 18.5.2023. <https://uy.usembassy.gov/alert-shortage-of-drinking-water-in-uruguay/> (haettu 29.5.2023)

Vadén, T. (2019). Ekologisten kriisien torjunta Marsista katsoen. Julkaistu 8.12.2019. <https://ekosaatio.fi/2019/12/08/tere-vaden-ekologisten-kriisien-torjunta-marsista-katsoen/> (haettu 28.1.2023).

Vairimaa, R. (2022). Kasvun vangit? Yliopisto-lehti 9/22, 35–40.

Valtioneuvoston kanslia (2022). Luonnon ja ympäristön tila 2021. Elonkirjo hupenee edelleen, ympäristönsuojelussa myös monia onnistumisia. Julkaistu 13.1.2022. <https://kestavakehitys.fi/-/luonnon-ja-ympariston-tila-2021-elonkirjo-hupenee-edelleen-ymparisto>

tonsuojelussa-myös-monia-onnistumisia (haettu 3.5.2023)

Valtioneuvoston kanslia (2023). Suomen kestävän kasvun ohjelma – vauhtia uudistuksiin ja investointeihin. <https://valtioneuvosto.fi//10623/suomen-kestava-kasvu-rakennetaan-yhdessa> (haettu 12.3.2023)

van der Mark, M. (2019). Uruguayan and Finnish organisations issue statement against UPM's plans for new pulp mill in Uruguay. Environmental Paper Networkin uutinen, julkaistu 26.3.2019. <https://environmentalpaper.org/2019/03/uruguayan-and-finnish-organisations-issue-statement-against-upms-plans-for-new-pulp-mill-in-uruguay/> (haettu 31.5.2023)

Vasemmistonuoret (2020). Ei enää multimiljonäärejä. Kannanotto, julkaistu 3.1.2022. <https://vasemmistonuoret.fi/fi/ajankohtaista/ei-ena-multimiljonaareja> (haettu 29.6.2023)

Viren, E. (2023). Ydinvoima on ylivaltaa. Koomeetta-verkkolehden julkaisu. <https://koomeetta.info/2023/02/24/ydinvoima-on-ydinvaltaa/> (haettu 26.2.2023)

Virkkunen, J. (2019). Elämme keskuspankkikapitalismin aikaa, sanoo Sosten pääekonomisti Jussi Ahokas ja kertoo mistä oikein on kyse. Kansan Uutisten artikkeli, julkaistu 3.9.2019. <https://www.ku.fi/artikkeli/4132387-elamme-keskuspankkikapitalismin-aikaasanoo-sosten-paaekonomisti-jussi-ahokas-ja-kertoo-mista-oikein-on-kyse> (haettu 29.5.)

Värrin, V.-M. (2022). Veli-Matti Värriin kolumni: Herättääkö ekokriisi kasvatusyhteisöt? Kuntalehden kolumni, julkaistu 18.8.2022. <https://kuntalehti.fi/kolumnit/veli-matti-varrin-kolumni-herattaako-ekokriisi-kasvatusyhteisot/> (haettu 21.4.2023)

Väärämäki, H. (2018). Opetamme lapsillemme, mitä on hyvä elämä, mutta menemme pahasti metsään, sanoo kasvatustieteen professori. HS:n haastattelu, julkaistu 28.12.2018. <https://www.hs.fi/elama/art-2000005940823.html> (haettu 7.4.2023)

WHO (2022). Global Health Estimates: Life expectancy and leading causes of death and disability. <https://www.who.int/data/gho/data/themes/mortality-and-global-health-estimates> (haettu 19.5.2023)

WMO (2023.) WMO annual report highlights continuous advance of climate change. Maailman ilmatieteen organisaation mediatiedote, julkaistu 21.4.2023. <https://public.wmo.int/en/media/press-release/wmo-annual-report-highlights-continuous-advance-of-climate-change> (haettu 29.5.2023)

Wolf, J., Asrar, G.R. & West, T.O. (2017). Revised methane emissions factors and spatially distributed annual carbon fluxes for global livestock. Carbon Balance Manage 12, 16 (2017). <https://doi.org/10.1186/s13021-017-0084> (haettu 21.3.2023)

WWF Suomi (2021). Ruuan ympäristövaikutukset. <https://wwf.fi/ruoka/ruuan-ymparistovaikutukset/> (haettu 4.3.2023)

LUENNOT, ESITELMÄT, KESKUSTELUTILAISUUDET, PODCASTIT

Ekologinen jälleenrakennus. Protopia-podcast, osa 1. Vasemmistofoorumi. https://www.youtube.com/watch?v=1KUta_Hhgsc (haettu 4.3.2023)

Hirvilammi, T. (2023) Kohti kestävästä hyvinvointia. Jyväskylän yliopiston Studia generalia

-luento 11.5.2023.

Hirvonen, H. (2019) On vaikeaa ajatella niin kuin kala! Helsingin yliopiston dosentti Heikki Haastattelu Minna Pyykön maailma -podcastissa. 19.7.2020. <https://areena.yle.fi/podcastit/1-50549281> (haettu 28.6.2023)

Keskustelua kiertotaloudesta. Miten ekologinen siirtymä onnistuu? Podcast, julkaistu 14.3.2023. <https://sorsafoundation.fi/podcast-keskustelua-kiertotaloudesta-miten-ekologinen-siirtyma-onnistuu/> (haettu 16.3.2023)

Kohtuusseminaari: Ylikulutus, huoltovarmuus ja kohtuus. Kohtuusliike / Helsingin yliopisto. 23.9.2022. <https://www2.helsinki.fi/fi/unitube/video/58c50289-bd28-4066-9024-5383165979a0>. (haettu 29.1.2023)

Kotiaho, J. S. (2023) Asiantuntijapuheenvuoro Ylen ohjelmassa Luonto-Suomi: luonnon auttamisen ilta. Yle, 26.4.2023

Värri, V.-M. (2023) Kasvatusfilosofia sosialisaation kritiikkinä ja kasvatuksen erityisyyden puolustajana. Esitelmä Suomen Filosofisen Yhdistyksen keskustelutilaisuudessa 28.3.2023.

ASIAANTUNTIJA-HAASTATTELUT

Pia Björkbacka, YTM, kansainvälisten asioiden ja ilmastopolitiikan asiantuntija, 6.4.2023
Tuuli Hirvilampi, VTT, kestävän hyvinvoinnin ja yhteiskuntapolitiikan tutkija, 9.2.2023

Eeva Houtbeckers, KTT, kestävän talouden tutkija, 7.3.2023

Paavo Järvensivu, KTT, kestävyysmurroksen poliittisen talouden ja kulttuurin tutkija, 6.3.2023

Janne Korhonen, FT, oikeudenmukaisen ekologisen siirtymän asiantuntija, 7.4.2023

Matleena Käppi, LuK, planetaarisen hyvinvoinnin tutkija, 7.2.2023

Fanni Moilanen, VM, työterveystutkija, 8.2.2023

Konsta Nylander, LL, Talousdemokratia ry:n puheenjohtaja, 17.4.2023

Johanna Perkiö, YTT, kestävyysmurroksen yhteiskuntapolitiikan tutkija, 2.2.2023

Panu Pihkala, TT, ympäristötutkija ja teologi, 14.2.2023

Toni Ruuska, KTT, kestävän talouden tutkija, 16.2.2023

Ihmiskunta on fossiilikapitalismiin perustuvalla maailmantaloudella epävakauttanut maapallon elossapitojärjestelmää tavalla, joka uhkaa sivilisaatioiden säilymistä ja jopa koko lajimme eloonjäämistä. Ekologinen monikriisi eli ympäristökatastrofi kuumentaa maapallon ilmastoa ja tappaa kiihtyvällä lajeja sukupuuttoon. Se on eksistentiaalinen uhka myös ihmiskunnalle.

Miten tähän tilanteeseen on tultu? Onko meillä toivoa vai onko kaikki jo menetetty? Mitä meidän tutkijoiden mukaan pitäisi nyt tehdä? Helppoja vastauksia ei ole. Ihmisyys vaatii meitä kuitenkin toimimaan elämän puolella.

Saraleena Aarnitaival (FT) on sosio-ekologisiin järjestelmiin ja kestävyyskysymyksiin perehtynyt yhteiskuntatieteilijä ja kansalaisaktivisti, jolle elämänsuojelu yhdessä muiden kanssa antaa paljon iloa ja merkityksellisyyden kokemusta.

978-952-7206-32-4 (nid.)
978-952-7206-33-1 (pdf)

ISSN 2670-188X (painettu)
ISSN 2670-1898 (verkkojulkaisu)